

Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu

Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony

Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu

Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony

Pamięci Andrzeja Godlewskiego (1970–2019)

Seria Spycimierska
Tom pierwszy

Miejsko-Gminna
Biblioteka Publiczna
w Uniejowie

Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu

Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony

Redakcja: Katarzyna Smyk

Współpraca: Arkadiusz Jełowicki, Bogdan Włodarczyk

Uniejów–Wrocław 2020

Raport powstał w ramach projektu „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji”.

Publikację dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

Koncepcja badań i raportu: Katarzyna Smyk i Anna Weronika Brzezińska

Konsultacje raportu i recenzje:
dr hab. Kinga Czerwińska, prof. UŚ
dr Justyna Mokras-Grabowska

Redakcja językowa: Iwona Gutowska/Smartlink.pl
Korekta: Agata Rokita/Smartlink.pl
Projekt okładki i skład: Maciej Pachowicz/Smartlink.pl
Druk: Drukarnia Drukma Sp. j.
Fotografia na okładce: Janusz Tatarkiewicz
Wydanie I

Nakład: 100 szt.

Wydawca:
Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna
ul. Kościelnicka 8/10
99-210 Uniejów
tel. 63 288 80 77
e-mail: biblioteka@uniejow.pl
www.mgbpuniejow.naszabiblioteka.com

Współwydawca:
Polskie Towarzystwo Ludoznawcze
ul. Fryderyka Joliot-Curie 12
50-383 Wrocław
tel. 71 375 75 83
e-mail: ptl@ptl.info.pl
www.ptl.info.pl

ISBN 978-83-958812-0-6 (druk)
978-83-958812-1-3 (online pdf)
978-83-64465-46-8 (druk)
978-83-64465-47-5 (online pdf)

© Copyright for this edition by Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie

Spis treści

Od wydawcy / 9

WPROWADZENIE / 11

Rozdział 1

**Od badań terenowych do rekomendacji – spycimierska praktyka
ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – Katarzyna Smyk,
Bogdan Włodarczyk, Arkadiusz Jełowicki / 13**

- 1.1. Wyjątkowy Spycimierz / 13
- 1.2. Założenia projektu „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów
w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji” (2019–2020) / 18
- 1.3. Badania etnograficzno-antropologiczne / 21
- 1.4. Badania społeczno-przestrzenne / 23
- 1.5. Warsztaty, seminaria, wyjazd studyjny / 26
- 1.6. Układ tomu. Ekspertyzy i rekomendacje / 29
- 1.7. Podziękowania / 33

CZĘŚĆ I. EKSPERTYZY / 35

Rozdział 2

Spycimierskie Boże Ciało – tradycja i współczesność – Jolanta Dragan / 37

- 2.1. Boże Ciało w Polsce / 37
- 2.2. Boże Ciało w Spycimierzu / 40
- 2.3. To, co tradycyjne – jak w całej Polsce / 41
- 2.4. „Po swojemu” – tylko w Spycimierzu / 43
 - 2.4.1. Kwietne dywany na trasie procesji / 43
 - 2.4.2. Bramy triumfalne przy trasie procesji / 46
- 2.5. Dawna tradycja – ku przyszłości / 47

Rozdział 3

Kwiatne dywany jako walor miejsca i wydarzenia – Beata Krakowiak,

Jolanta Latosińska / 49

- 3.1. Walory miejsca i walory wydarzeń – pojęcia podstawowe / 51
- 3.2. Znaczenie kwiatnych dywanów – wybrane aspekty / 54
 - 3.2.1. Aspekt historyczny / 54
 - 3.2.2. Aspekt religijny / 55
 - 3.2.3. Aspekt kulturowy / 57
 - 3.2.4. Aspekt artystyczny / 59
 - 3.2.5. Aspekt społeczny / 61
 - 3.2.6. Aspekt przyrodniczy / 63
- 3.3. Zainteresowanie odwiedzających kwiatnymi dywanami / 64
- 3.4. Sposoby zachowania tradycji i promocja kwiatnych dywanów / 67

Rozdział 4

Przestrzenne i społeczne aspekty uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2020 – Marzena Makowska-Iskierka, Ewa Szafrąńska, Bogdan Włodarczyk / 71

- 4.1. Przebieg i rytm wydarzenia w Spycimierzu / 73
- 4.2. Zasięg przestrzenny odwiedzających w czasie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2019 na podstawie ruchu pojazdów / 76
- 4.3. Percepcja obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu w 2019 roku wśród odwiedzających / 86

Rozdział 5

Przestrzeń *sacrum* i *profanum* w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu – Jolanta Wojciechowska, Bogdan Włodarczyk / 99

- 5.1. Sfera *sacrum* w przestrzeni wsi w trakcie uroczystości Bożego Ciała / 103
- 5.2. Przestrzeń *profanum* i jej organizacja na potrzeby uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu / 108

Rozdział 6

Dokumentowanie, archiwizowanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego w kontekście spycimierskich kwiatnych dywanów – Arkadiusz Jełowicki / 115

- 6.1. Czy warto utrzymywać własne tradycje? / 115
- 6.2. Trzy etapy utrwalania dziedzictwa kulturowego / 116

- 6.3. Dokumentowanie dziedzictwa kulturowego / 117
 - 6.3.1. Etapy dokumentowania / 118
 - 6.3.2. Efekty prac dokumentacyjnych / 121
 - 6.3.3. Inwentaryzacja dziedzictwa kulturowego / 122
- 6.4. Archiwizacja dziedzictwa kulturowego / 122
 - 6.4.1. System archiwizowania dziedzictwa kulturowego / 123
 - 6.4.2. Etapy archiwizowania dziedzictwa kulturowego / 123
 - 6.4.3. Digitalizacja dziedzictwa kulturowego / 124
- 6.5. Upowszechnianie dziedzictwa kulturowego / 125
- 6.6. Powinniśmy utrzymywać własne tradycje / 126

Rozdział 7

Rola konsultacji społecznych w Spycimierzu w toku prac nad ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego – *Anna Weronika Brzezińska, Magdalena Kwiecińska* / 127

- 7.1. Idea konsultacji społecznych / 129
- 7.2. Rola liderów społeczności lokalnej / 132
- 7.3. Współpraca badaczy ze społecznością lokalną / 134
- 7.4. Dążenia i cele / 136

Rozdział 8

Dobre praktyki w ochronie tradycji sypania kwiatnych dywanów na świecie – *Magdalena Ziółkowska* / 141

- 8.1. Wokół dobrych kwiatnych praktyk / 143
- 8.2. Nowe technologie w służbie tradycji / 148

Rozdział 9

Zagrożenia wobec tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego i sposoby przeciwdziałania – *Katarzyna Smyk* / 151

- 9.1. Zagrożenia społeczno-ekonomiczne / 154
 - 9.1.1. Globalizacja / 154
 - 9.1.2. Migracje / 156
 - 9.1.3. Postępujące procesy urbanizacji i industrializacji / 157
 - 9.1.4. Stopniowe pogarszanie się warunków społeczno-ekonomicznych / 159
- 9.2. Zagrożenia wobec treści dziedzictwa i form jego przekazu / 160

- 9.2.1. Zanik przekazu międzypokoleniowego / 160
- 9.2.2. Brak jedności we wspólnocie / 160
- 9.2.3. Nadmierny ruch turystyczny / 161
- 9.2.4. Zmiana treści i funkcji dziedzictwa / 163
- 9.2.5. Niezrozumienie przez wspólnotę konieczności ochrony / 166
- 9.3. Wpływ podmiotów zewnętrznych na wspólnotę depozytariuszy / 167
 - 9.3.1. Wykluczenie społeczności depozytariuszy z działań ochronnych / 167
 - 9.3.2. Animator czy ekspert naruszający formę i treść dziedzictwa oraz spójność wspólnoty / 168
 - 9.3.3. Instytucjonalizacja / 168
 - 9.3.4. Zagrożenia wynikające z (braku) badań i dokumentowania / 169
- 9.4. Czynniki naturalne / 170

CZĘŚĆ II. REKOMENDACJE DO PLANU OCHRONY / 173

Rozdział 10

Rekomendacje dla depozytariuszy do planu ochrony zjawiska Procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu na lata 2020–2024 –

Katarzyna Smyk / 175

- 10.1. O idei rekomendacji / 175
- 10.2. Metodyka przygotowania rekomendacji / 178

Rozdział 11

Zestawienie rekomendacji do planu ochrony procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu na lata 2020–2024 – oprac. Katarzyna Smyk / 183

Bibliografia / 225

Źródła / 225

Opracowania / 231

Noty o autorach / 241

Summary / 245

Aneks / 255

Szanowni Państwo,

Przez dwa lata spycimierską tradycję układania kwiatnych dywanów badały zespoły naukowe pod kierunkiem prof. Katarzyny Smyk, prof. Anny Weroniki Brzezińskiej i prof. Bogdana Włodarczyka. Efektem tych prac jest niniejszy raport, zawierający rekomendacje do planu ochrony tradycji, kulturowanej od 200 lat w Spycimierzu, niezwyklej wsi położonej na terenie gminy Uniejów. Jest to dzieło pionierskie, gdyż dotąd nie przeprowadzono w Polsce tak systematycznej i wieloetapowej pracy służącej ustaleniu planu ochrony zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego w myśl *Konwencji UNESCO 2003*.

Od wielu lat staramy się pomagać lokalnej społeczności w ochronie tego cennego dziedzictwa. Wsłuchujemy się w opinie mieszkańców i staramy się tak postępować, by nie naruszać tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Dzięki temu w ostatnich latach zmieniło się oblicze Spycimierza. Zakończyliśmy trzy etapy programu „Przebudowa trasy Bożego Ciała”, który obejmował między innymi budowę ołtarza polowego, położenie drogi z kostki brukowej oraz zagospodarowanie przestrzeni publicznej. W tym roku parafia zyskała też cztery ołtarze ustawiane na trasie procesji, które swoją symboliką nawiązują do historii kultu eucharystycznego uroczystości Bożego Ciała. Każdy ołtarz, przypominający z wyglądu wiejskie kapliczki, zawiera oryginalne dzieła sztuki. Powstały one w pracowniach znanych artystów rzeźbiarzy: Marka Saka, Janusza Czumaczenki i Marzeny Mirewicz-Czumaczenki.

Spycimierskie dywany układane z naturalnych kwiatów to ulotne dzieło żyjące zaledwie kilka godzin w dzień uroczystości Bożego Ciała. Aby przybliżyć tę tradycję przez cały rok, w Spycimierzu powstanie wkrótce Centrum Bożego Ciała z multimedialną ekspozycją. Centrum będzie także ośrodkiem edukacyjnym, miejscem spotkań lokalnej społeczności oraz organizowania międzynarodowych konferencji i wystaw.

Jestem pewny, że publikacja to ważny etap naszych starań o wpis tradycji układania kwiatowych dywanów w Spycimierzu na *Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO*. Mam też na-

dzieję, że z efektów tych działań zechcą korzystać inne wspólnoty kulturowe niematerialne tradycje zarówno w Polsce, jak i na świecie.

Dziękując autorom za ich trud, pragnę wyrazić szczególną wdzięczność Beacie Szymczak, dyrektor Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Uniejowie, za prowadzenie projektu i koordynację prac wydawniczych. Powstanie tej publikacji było możliwe dzięki środkom uzyskanym w ramach Funduszu Promocji Kultury z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego wspartego wkładem z budżetu naszej gminy.

Zdaję sobie sprawę, że to dopiero początek drogi i podczas licznych dyskusji pojawiają się pomysły na kolejne prace poświęcone zarówno bogatej historii Spycimierza, jak i tematy badawcze skupione na tradycji spycimierskiej. Być może więc ten raport zapoczątkuje całą serię równie wartościowych publikacji.

Życzę ciekawej lektury i inspiracji do wspólnych działań na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Józef Kaczmarek
Burmistrz Miasta Uniejów

WPROWADZENIE

Katarzyna Smyk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Bogdan Włodarczyk

Uniwersytet Łódzki

Arkadiusz Jełowicki

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Oddział w Poznaniu

Rozdział 1

Od badań terenowych do rekomendacji – spycimierska praktyka ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

1.1. Wyjątkowy Spycimierz¹

Spycimierz to wieś w gminie miejsko-wiejskiej Uniejów w powiecie poddębickim w województwie łódzkim, położona około 2 km od Uniejowa (znanego obecnie z uzdrowiska termalnego oraz zabytkowej rezydencji arcybiskupów gnieźnieńskich z XIV–XV wieku). Spycimierz ma bardzo długą historię (*Słownik geograficzny* 1892, XII: 802; XI: 109; Górka 2018: 10–13) i jako gród z posadowionym tu kościołem wspominany był już w kronice Galla Anonima pod rokiem 1106/1107. Jest też siedzibą parafii liczącej – jak się przyjmuje – 900 lat (np. Figlus 2015: 75–80). Według danych Głównego Urzędu Statystycznego², wsie parafii Spycimierz liczą kolejno: Spycimierz – około 340 osób, Spycimierz-Ko-

¹ Por. Smyk 2020b, rozdział II: *Spycimierskie Boże Ciało*.

² *Miejscowości statystyczne i ich składowe w wybranej gminie, Gmina Uniejów*, na stronie GUS – Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/teryt/miejscowosci/1434>, dostęp 31.08.2020.

lonia – 59 osób, Zieleń – 100 osób, Człopy – około 250 osób. Razem daje to niecałe 750 mieszkańców. W Spycimierzu znajduje się kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego³, Ochotnicza Straż Pożarna istniejąca od 1927 roku, z orkiestrą założoną w 1970 roku (Gabryelski 2017: 71)⁴, Publiczna Szkoła Podstawowa Stowarzyszenia Promocji i Rozwoju Spycimierza i Okolicy (istniejąca do września 2020 roku).

Spycimierz stał się miejscem niezwykłym dzięki wyjątkowości obchodów Bożego Ciała. Parafianie bowiem, zachowując znane w całej Polsce sposoby obchodzenia święta (ustawianie i ozdabianie ołtarzy, sypanie kwiatków, feretrony, sztandary itp.), dodają też swój niezwykły świąteczny element – kwietne dywany. Na wyznaczonych odcinkach drogi układają szerokie na 1,5–2 m dywany kwiatowe o różnorodnych wzorach (Smyk 2019), łączące się w jeden kobierzec o długości około 2 km. Ustawiają też bramy (dziś zazwyczaj dwie, dawniej – więcej, nawet siedem; zob. Górka 2018: 32; Smyk 2020a: 11), wykonane z bali, oplecione gałązkami drzew iglastych i ozdobione kwiatami. „Dekorowanie trasy procesji stało się tutaj swoistym dziełem artystycznym, w którym bierze udział cała społeczność parafii Spycimierz” (Kaźmierczak 2018: 68), włącznie z młodzieżą, dziećmi i przyjezdnymi gośćmi. Wystrój ten pochłania ogromny nakład pracy i wymaga zaawansowanej logistyki, dzięki czemu spaja wspólnotę wielu generacji parafian i ich przyjaciół. Kilka miesięcy trwa planowanie wyglądu dywanów, przydział miejsca usypywania, podzielenie się rolami wewnątrz zespołu odpowiedzialnego za dany odcinek itd. Działania zaś związane z wykonaniem dywanów – głównie z zebraniem, przebraniem i przechowaniem ogromnej ilości materiału roślinnego – są organizowane według zasad wypracowanych przez wiele pokoleń i trwają od kilku tygodni przed Bożym Ciałem. Największy wysiłek to jednak ostatnie pięć dni, od niedzieli do czwartku. W przededniu święta wieś jest dokładnie sprzątana, zaś samo układanie zaczyna się w Boże Ciało od rana, by na mszę świętą o godzinie 17:00 trasa procesji była już ustrojona. W ciągu paru godzin po uroczystości

³ Na temat parafii, kościoła, zabytków, relikwii i historii zob. *Parafia*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozecialo.pl/pl/parafia/>, dostęp 31.08.2020.

⁴ Zob. *Strażacy*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozecialo.pl/pl/strazacy/>, dostęp 31.08.2020.

mieszkańcy sprzątają wieś i tym sposobem pracochłonne kwietne ko-bierce znikają bez śladu (por. Ciesielska-Szyal 1996: 33–35).

Od kilkunastu lat notuje się wzmożone zainteresowanie lokalnych i ogólnopolskich mediów Spycimierzem oraz indywidualne i grupowe przyjazdy turystów tutaj w Boże Ciało. Ruch turystyczny przyciąga zaś sprzedawców produktów wszelkiego rodzaju, od tradycyjnie znanych z odpustów, po najzupełniej współczesne. Spycimierskie Boże Ciało staje się zatem pod tym względem produktem *stricte* komercyjnym. Od 2015 roku z kolei fragment dywanu przed bramą kościoła układany był przez Włochów (w latach 2015–2019) zaprzyjaźnionych ze Spycimierzem. Osoby te są zrzeszone w Infioritalia Associazione Nazionale delle Infiorate Artistiche – stowarzyszeniu działającym od 2002 roku i skupiającym 30 włoskich miast, w których na różne okazje układane są obrazy z kwiatów lub pyłku kwiatowego. Associazione „Swą działalnością wykracza poza granice Półwyspu Apenińskiego i dociera między innymi do Hiszpanii, Francji, na Litwę, a wreszcie na Ziemię Uniejowską, do Spycimierza. Łączność z Polską jest dla członków Stowarzyszenia powodem do satysfakcji i wielu wspólnych inicjatyw. Wartości płynące z tradycji włoskich są żywo obecne w Spycimierzu. Pozwalają budować tożsamość miejsca i świadomość przynależności do społeczności lokalnej” (Pozorski 2019: 72). Parafianie spycimierscy zapraszani są też za granicę, by układać kwietne dywany oraz uczestniczyć w walnych zebraniach Infioritalii⁵, której Parafialne Stowarzyszenie jest członkiem wspierającym. Dzięki temu wzmacniany zostaje również wydźwięk międzynarodowy spycimierskich obchodów.

Tradycja procesji Bożego Ciała w Spycimierzu jest więc zwyczajem niezwykle barwnym, atrakcyjnym i coraz bardziej popularnym, ale dla parafian pozostaje przede wszystkim wielkim świętem kościelnym, przesyconym wiarą⁶. Potwierdza to wypowiedź parafianina i sołtysa zarazem,

⁵ Hiszpania: 2014 – Pontearreas, Włochy: 2015 – Poggio Moiano, Rieti, Rzym (obraz na Placu Św. Piotra w Watykanie), Genzano, Alatri, Gerano, Genzano; 2016 – Noto na Sycylii; 2017 – Tortoli na Sycylii; 2018 – Rieti; 2019 – Pietra Ligure dwukrotnie. Litwa: 2019 – Anykščiai (Onikszty). Wg informacji od M. Pełki z 22 marca 2020.

⁶ O historii, przebiegu zwyczaju, wyglądzie spycimierskiego święta oraz jego organizacji i znaczeniu dla parafian zob.: Ciesielska-Szyal 1996; Różycki 1994; Tomaszczuk 2004; Głaz 2005;

Stanisława Pełki: *No, po pierwsze robimy to dla Pana Jezusa na chwałę* (Spycimierz SP⁷; Smyk 2018a: 31). Poświadczają to również słowa księdza proboszcza Dariusza Ziemiaka: „Dla naszej niewielkiej, bo liczącej zaledwie 600 osób, wspólnoty jest to zawsze dzień szczególny. To tu – w Spycimierzu – [...] Procesja Eucharystyczna przechodzi po przepięknych, zachwycających oczy dywanach kwiatowych. [...] Tworzone przez nas kwiatowe kobierce są nie tylko ozdobą i wizytówką parafii Spycimierz, ale przede wszystkim stanowią wyraz naszej głębokiej wiary w żywą obecność Chrystusa w Najświętszym Sakramencie. W miejscu tym wiara spleta się z tradycją. To jest największy fenomen spycimierskiego święta” (Ziemiak 2018). Liderka społeczności lokalnej, Maria Pełka, w tekście zatytułowanym *Z wiarą i oddaniem* nadrzędną ideę święta ujmuje w słowach: „W dywanach jest entuzjazm, pomysłowość i trud układających. Najważniejsze jest jednak to, że musi być ładnie, bo tą drogą będzie szedł Jezus Chrystus i błogosławił naszą parafię” (Pełka 2018).

W 2016 roku powstało Parafialne Stowarzyszenie „Spycimierskie Boże Ciało”, którego głównym celem „jest aktywne podtrzymywanie wśród parafian tradycji układania dywanów kwiatowych na uroczystość Bożego Ciała w Spycimierzu i dbanie o religijny wymiar i sakralny charakter uroczystych obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu w gminie Uniejów”⁸. Mieszkańcy, proboszczowie i władze są bowiem świadomi wartości swojej tradycji i tego, że ich parafia wyróżnia się na kulturowej mapie Polski tradycją sypania kwiatnych dywanów na Boże Ciało oraz że ten sposób obchodzenia święta Eucharystii posiada ogromny kapitał społeczny. Wymieńmy liderów społeczności lokalnej: Maria Pełka – prezes Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”; duszpasterze parafii w Spycimierzu: obecny proboszcz ks. Dariusz Ziemiak i poprzedni – ks. Wojciech Kaźmierczak, Stanisław Pełka – sołtys Spycimierza, Lucjan Łukasik – wiceprzewodniczący Rady Mie-

Kaźmierczak 2018; Smyk 2018a, 2019a, 2020a, 2020b; oraz materiały na stronie *Portal Spycimierski* w zakładce *Publikacje*: <http://spycimierskiebozeciealo.pl/pl/publikacje/>, dostęp 31.08.2020. Stan badań nad spycimierskim Bożym Ciałem na 2020 rok – zob. Smyk 2020b.

⁷ Wykaz parafian, których wypowiedzi zacytowano w tomie, znajduje się w *Bibliografii*.

⁸ Zob. *Parafialne stowarzyszenie*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeciealo.pl/pl/parafialne-stowarzyszenie/>, dostęp 31.08.2020.

skiej w Uniejowie, oraz Józef Kaczmarek – burmistrz Uniejowa. Dzięki ich inicjatywie, zapoczątkowanej wraz z założeniem Stowarzyszenia, parafianie wystosowali wniosek o wpisanie swojej tradycji na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Profesor Piotr Gliniński, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, przychylił się do ich prośby i dokonał tego wpisu z datą 14 lutego 2018 roku (Kaźmierczak 2018: 65–75)⁹. Parafianie i ich liderzy, skupieni do tej pory na organizacji święta i układaniu kwietnych dywanów, od tego wydarzenia stają się – w myśl terminologii *Konwencji UNESCO* z 2003 roku – depozytariuszami dziedzictwa, czyli wspólnotą odpowiedzialną za ochronę swojej tradycji. Spycimierzanie organizują więc w gronie swojej społeczności warsztaty, kontynuują promocję, wymianę międzynarodową oraz zainicjowali i wspierają regularną dokumentację i badania naukowe. Efekty prezentowane są przede wszystkim społeczności lokalnej i pokazywane między innymi w wydawnictwach albumowych (np. Tatarkiewicz 2018), na specjalnie utworzonej stronie internetowej Portal Spycimierski¹⁰ oraz podczas serii spotkań zwanych Seminariami Spycimierskimi (do tej pory odbyły się one trzykrotnie: 20 października 2018, 17 listopada 2018, 5 października 2019; kolejne, czyli czwarte, zaplanowano na 24 października 2020)¹¹. Wszystkie te działania kształtują świadomość parafian, dzięki czemu wspólnota zdaje sobie sprawę, że jej niematerialny skarb – dobrze znany w Polsce i coraz lepiej poza granicami – wart jest ochrony i przekazania kolejnym pokoleniom. Za godne uwagi narzędzie ochrony parafianie uznali *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości*, prowadzoną przez UNESCO. W konsekwencji z ich inicjatywy i za ich przyzwoleniem z końcem marca 2020 roku minister

⁹ Nazwa elementu: „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu”; zob. *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/, dostęp 31.08.2020.

¹⁰ *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozecialo.pl/pl/> w trzech wersjach językowych: polskiej, angielskiej i włoskiej.

¹¹ O seminariach zob. np. *I Seminarium Spycimierskie „Tradycja Bożego Ciała w Spycimierzu – pamięć i promocja”*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozecialo.pl/pl/2018/10/24/i-miedzynarodowe-seminarium-spycimierskie-tradycja-bozego-ciala-w-spycimierzu-pamiec-i-promocja/>; *II Seminarium Spycimierskie*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozecialo.pl/pl/2018/11/12/ii-seminarium-spycimierskie/>, dostęp 31.08.2020.

P. Gliński, w porozumieniu i we współpracy z parafianami spycimierskimi oraz z depozytariuszami czterech wsi z województwa opolskiego (Klucz, Olszowa, Zalesie Śląskie, Zimna Wódka), złożył wniosek o wpis procesji Bożego Ciała z kwietnymi dywanami na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości* (ang. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity). Wynik tego procesu znany będzie najwcześniej pod koniec 2021 roku. Sytuacja spycimierskiej tradycji jest zatem bardzo dynamiczna, proces promocji przyspiesza, funkcje święta zmieniają się, pojawiają się nowi uczestnicy uroczystości z nowymi intencjami odwiedzania Spycimierza w Boże Ciało itd. To wyostre spojrzenie parafian, każąc im bacznie pilnować przewodniej idei chrześcijańskiej ich największego święta, by nie utracić balansu: nie zatracić istoty dzieła ofiarowanego Bogu, nie pogubić wspólnotowości w obliczu wyzwań współczesnej kultury. I w takim newralgicznym momencie parafianie zapraszają do współpracy naukowców, którzy realizują projekt „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji”, obejmujący lata 2019–2020, bezpośrednio związany z niniejszym tomem.

1.2. Założenia projektu „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji” (2019–2020)

Niniejszy tom stanowi monograficzne naukowe opracowanie procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu – zjawiska wpisanego na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Opracowanie to uwzględnia zatem ścisłe rozumienie tego dziedzictwa i jego ochrony zgodnie z definicjami, jakie znajdują się w *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (art. 2 lit. 1–3)¹² oraz doprecyzowanymi przez *Dyrektywy operacyjne w zakresie*

¹² *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 r., nr 172, poz. 1018, na stronie ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20111721018>, dostęp 31.08.2020.

realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji w 2008 roku (z późniejszymi zmianami)¹³. Definicja *in extenso* z art. 2 *Konwencji* 2003 brzmi: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju” (*Konwencja UNESCO* 2003, art. 2 lit. 1). Pojęcie ochrony zaś zakreślono jako: „środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa” (*Konwencja UNESCO* 2003, art. 2 lit. 3).

Naprzeciw tak pojmowanej ochronie dziedzictwa wychodzi zadanie nr 2 w programie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, tj. „Kultura ludowa i tradycyjna”, które obejmuje: „przygotowanie ekspertyz, opinii oraz programów ochrony dotyczących zjawisk kultur tradycyjnych, w tym prowadzenia ewaluacji, konsultacji społecznych związanych z realiza-

¹³ *Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji na drugiej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 16-19 czerwca 2008 r.), zmienione na trzeciej (siedziba UNESCO, Paryż, 22-24 czerwca 2010 r.), czwartej (siedziba UNESCO, Paryż, 4-8 czerwca 2012 r.) i piątej (siedziba UNESCO, Paryż, 2-4 czerwca 2014 r.), na stronie *Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/, dostęp 31.08.2020.

cją postulatów Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego”¹⁴. Z tego programu postanowili skorzystać parafianie spycimierscy, składając w 2018 roku aplikację o wsparcie na projekt zatytułowany „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji”. Objął on lata 2019–2020 i prowadzony był przez Miejsko-Gminną Bibliotekę Publiczną w Uniejowie z dyrektorką Beatą Szymczak jako kierowniczką projektu. Merytorycznie – przy wsparciu dr hab. Anny Weroniki Brzezińskiej, prof. UAM – projekt opracowała dr hab. Katarzyna Smyk, prof. UMCS, z którą Gmina Uniejów nawiązała współpracę na początku 2018 roku. W Boże Ciało w 2020 roku K. Smyk przeprowadziła obserwację uczestniczącą oraz pilotażowe badania terenowe o charakterze antropologiczno-etnologicznym. Posłużyły one do kształtowania narzędzi badawczych, przygotowania publikacji z zebranymi materiałami (Smyk 2018a, 2019a), ale przede wszystkim pomogły w staraniach o pozyskanie dofinansowania pierwszej tury systematycznych badań etnograficznych i publikacji albumowej (Tatarkiewicz 2018) ze środków Narodowego Centrum Kultury w ramach programu „Kultura – Interwencje 2018. EtnoPolska”. Ten krótki trzymiesięczny projekt, zatytułowany „Tradycja Bożego Ciała w Spycimierzu – pamięć i promocja”, łączący badania, warsztaty, wykłady, wydawnictwa, zaowocował nie tylko zaufaniem i przyjaźnią między parafianami, władzami Gminy Uniejów a zaproszonymi do współpracy badaczami, ale również pomysłem na systematyczne badania nakierowane na ochronę spycimierskiej tradycji w myśl *Konwencji UNESCO 2003* i projektem „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji” (2019–2020).

Nadrzędnym celem projektu było opracowanie rekomendacji do programu ochrony procesji Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. W ramach zadania przeprowadzono kwerendy archiwalne, badania etnograficzno-antropologiczne oraz społeczno-prze-strzenne. Społeczność parafian zorganizowała warsztaty z badaczami oraz ekspertami w zakresie ochrony niematerialnych zjawisk kulturo-

¹⁴ Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 roku, na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna2>, dostęp 31.08.2020.

wych, odbył się wyjazd studyjny do Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie. Zrobiono dokumentację fotograficzną i filmową Bożego Ciała w latach 2019–2020. W ramach grantu zorganizowano również dwa Seminarium Spycimierskie (5 października 2019 roku oraz 24 października 2020 roku) z udziałem konsultantów z Hiszpanii, Włoch i Niemiec. Rezultatem tych działań jest przygotowanie przez specjalistów biorących udział w badaniach i warsztatach szeregu ekspertyz oraz rekomendacji do planu ochrony zjawiska, które opublikowane są w formie niniejszego raportu oraz umożliwiają depozytariuszom przygotowanie, przyjęcie, monitorowanie i ewaluację planu ochrony w perspektywie 5 lat i dłuższej.

Autorka projektu i zarazem koordynatorka merytoryczna – dr hab. K. Smyk, prof. UMCS – zgromadziła prawie 20-osobową grupę naukowców i ekspertów, którzy budowali dwa zespoły badawcze: zespół etnografów-antropologów pod kierunkiem dr hab. A.W. Brzezińskiej, prof. UAM, oraz zespół geografów pod kierunkiem dr. hab. Bogdana Włodarczyka, prof. UŁ. Prowadzili oni metodologicznie ugruntowane i ukierunkowane badania terenowe, kwerendy archiwalne, dokumentację fotograficzną i wideo, jak też uczestniczyli w warsztatach i seminariach, by jak najpełniej wspomóc wspólnotę depozytariuszy w procesie budowania planu ochrony dziedzictwa w trakcie spotkań oraz w formie wydrukowanych w niniejszym tomie ekspertyz i rekomendacji.

Ważnym składnikiem działań były kwerendy, jakie przeprowadził dr Piotr Szkutnik – historyk z Uniwersytetu Łódzkiego. Przejrzał on archiwa publiczne i kościelne oraz filmoteki w poszukiwaniu dokumentów, zdjęć i filmów dokumentujących tradycje układania kwiatowych dywanów w Spycimierzu. Przy okazji natknął się na cenne archiwalia dotyczące wsi i jej mieszkańców.

1.3. Badania etnograficzno-antropologiczne

Badania te odbyły się w okresie Bożego Ciała w dwóch kolejnych latach: 2019 i 2020. Zanim do nich doszło, A.W. Brzezińska (kierowniczka zespołu badawczego) oraz K. Smyk opracowały narzędzia badawcze

w postaci trzyczęściowego kwestionariusza i ankiety obserwacji uczestniczącej. Metodyka ta zawierała podział badań na trzy etapy: pierwszy tuż przed świątecznym czwartkiem, drugi – w samym dniu święta, ostatni – tuż po wydarzeniach. Na wstępnym etapie wykorzystywano dwa kwestionariusze. Pierwszy – dotyczący oczekiwań parafian związanych z uroczystością w danym roku (autorstwa A.W. Brzezińskiej) oraz drugi – dotyczący historii i współczesności zwyczaju (autorstwa K. Smyk). W dzień Bożego Ciała badacze korzystali z arkusza obserwacji, zaś po święcie – z kwestionariusza ewaluacyjnego, którego celem było uzyskanie informacji na temat wrażeń z uroczystości oraz planów na przyszłość (autorstwa A.W. Brzezińskiej). Te cztery narzędzia zaktualizowała K. Smyk do potrzeb badawczych w 2020 roku w związku ze zmianami w obchodach Bożego Ciała, spowodowanymi pandemią COVID-19. Dzięki tym narzędziom spodziewano się uzyskać wiedzę nie tylko o technicznej stronie zwyczaju, ale i towarzyszących temu emocjach i nadziejach. W sferze etnologicznej poszerzyłoby to wiedzę o funkcjonowaniu i zarządzaniu tradycją w ramach małych wspólnot. Koordynatorka działań zespołu etnograficzno-antropologicznego A.W. Brzezińska skonstruowała także zasady zapisu materiałów badawczych.

Pierwszy wyjazd terenowy do Spycimierza odbył się w dniach 19–21 czerwca 2019 roku. Uczestniczyły w nim badaczki: A.W. Brzezińska i dr hab. Magdalena Ziółkowska, prof. UAM, wraz z doktorantką UAM Karoliną Dziubą oraz dr Arkadiusz Jełowicki z poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Zgodnie z opracowanym wcześniej programem, przez trzy dni badań towarzyszone czterem rodzinom z parafii. Trzy z nich mieszkają w Spycimierzu, a jedna – w pobliskim Zieleniu. Wszystkie rodziny łączyło to, że miały pod opieką układanie swego odcinka kwiatnych dywanów wzdłuż drogi procesji. Naukowcy przeprowadzili wywiady kwestionariuszowe (zarejestrowane w formie nagrań audio), ankiety, wykonali notatki terenowe oraz odpowiednią liczbę zdjęć.

Drugi wyjazd terenowy odbył się w dniach 10–11 czerwca 2020 roku. Diametralnie inna sytuacja społeczna spowodowana pandemią wymagała weryfikacji doświadczeń z poprzedniego roku. W dwudniowych badaniach terenowych uczestniczyły badaczki: A.W. Brzezińska,

K. Dziubata, K. Smyk oraz A. Jełowicki. Ich przebieg oraz efekty dokumentacyjne były podobne do tych z 2019 roku.

W sumie w ramach projektu zebrano i zdeponowano w archiwum Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Uniejowie 6 notatek terenowych, 29 wywiadów wraz z transkrypcjami półfonetycznymi oraz 400 fotografii. Podpisy i transkrypcje wystandaryzowano według zaleceń przygotowanych przez kierowniczkę zespołu etnografów – A.W. Brzezińską. Materiały te, wraz z opisem projektu, są udostępnione na Portalu Spycimierskim¹⁵. Materiały z badań – w połączeniu z wywiadami, notatkami terenowymi oraz fotografiami z 2018 roku – posłużyły badaczom do przygotowania ekspertyz stanowiących kolejne rozdziały niniejszego raportu.

1.4. Badania społeczno-przestrzenne

Społeczno-przestrzenne aspekty uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu badane były przez pracowników Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Wydziału Nauk Geograficznych UŁ z pomocą studentów II roku uzupełniających studiów magisterskich kierunku turystyka i rekreacja. Opisywane badania zrealizowane zostały w ciągu trzech lat, w tym badania pilotażowe podczas wydarzenia w 2018 roku, badania główne w trakcie uroczystości, w dniach ją poprzedzających, a także w dniu po Bożym Ciele w 2019 roku oraz badania uzupełniające w trakcie uroczystości w 2020 roku. Studenci w badaniach uczestniczyli jedynie w 2019 roku.

Prace geografów podzielone zostały na trzy zasadnicze części. Pierwsza z nich miała na celu ustalenie znaczenia kwietnych dywanów w kontekście walorów miejsca i wydarzeń. Zaprojektowano w tym celu badania terenowe polegające na obserwacji i wywiadach. W 2018 roku została przeprowadzona obserwacja oraz wykonano wywiady pilotażowe z mieszkańcami Spycimierza podczas układania kwietnych dywanów. Badania zasadnicze (wywiad standaryzowany) zrealizowano po

¹⁵ Zob. *Ochrona*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/ochrona/>, dostęp 31.08.2020.

uroczystościach Bożego Ciała w 2019 roku. W sumie przeprowadzono wywiady z 55 reprezentantami 111 istniejących w Spycimierzu posesji, co oznacza, że badania objęły prawie połowę domostw (49,5%). Zagrody wybierano tak, aby były w miarę równomiernie rozmieszczone na terenie całej wsi. Należy dodać, że część domów jest opuszczonych lub zamieszkiwanych sezonowo – tylko w okresie letnim.

Kwestionariusz wywiadu podzielony został na trzy części i metryczkę. W jego pierwszej części znalazły się pytania dotyczące ogólnych informacji na temat Bożego Ciała w Spycimierzu oraz uczestnictwa mieszkańców i ich zaangażowania w przygotowanie uroczystości. W sumie w kwestionariuszu znalazło się 21 pytań problemowych i pytania metryczki. Pytania były otwarte, zamknięte, a w przypadku odpowiedzi „tak” i „nie” – wymagały argumentacji. Otrzymane wyniki posłużyły do wyjaśnienia zagadnień dotyczących wartości, zainteresowania oraz sposobów promocji kwietnych dywanów w Spycimierzu. Omówione badania wykorzystano także w innych częściach pracy. Wywiad przeprowadzono wśród 34 kobiet i 21 mężczyzn.

Druga część badań dotyczyła aspektów związanych z charakterystyką społeczno-przestrzenną osób odwiedzających Spycimierz w dniu Bożego Ciała oraz wpływu tych odwiedzin na funkcjonowanie miejscowości w tym wyjątkowym dla parafii dniu. Aby określić przebieg i rytm wydarzenia oraz jego zasięg przestrzenny, a także odpowiedzieć na pytania, jak wiele osób przybywa w tym dniu do Spycimierza, kim są przybywający, skąd pochodzą, jakie są motywy ich przyjazdu i jak długo pozostają w miejscowości, w dniach obchodów Bożego Ciała przeprowadzono badania z osobami odwiedzającymi Spycimierz w dniu uroczystości oraz dokonano pomiaru ruchu kołowego i pieszego obserwowanego wówczas w miejscowości. Obejmowały one pomiar ruchu pieszego i kołowego dokonany dwukrotnie, w 2018 i w 2019 roku, oraz badania ankietowe wśród odwiedzających, które przeprowadzono w 2019 roku, poprzedzając je pilotażem zrealizowanym w 2018 roku.

Pomiar ruchu pieszego i kołowego zrobiono w trzech punktach zlokalizowanych na granicy Spycimierza, w przedziałach godzinowych, tj. między godz. 10:00 a 20:00. Pomiar w 2018 roku odbywał

się w godz. 10:00–18:00. Miejsca pomiaru wyznaczone były zgodnie z nadzwyczajną organizacją ruchu kołowego obowiązującą w tym dniu na terenie miejscowości. Dwa z nich znajdowały się przy drogach asfaltowych łączących Spycimierz z drogą krajową 72, trzeci zaś – przy drodze biegnącej wzdłuż cieku Siekiernik w kierunku Skęcniowa. Prezentowane w niniejszym tomie wyniki są sumą uzyskanych danych. Poza wjazdami do miejscowości samochodów osobowych liczone były także inne pojazdy, w tym autokary, motory, rowery. Analizy przestrzenne dotyczące zasięgu oddziaływania wydarzenia skupiały się głównie na ruchu samochodowym i prezentują dane dotyczące liczby pojazdów oraz ich numerów rejestracyjnych. Natomiast rytm miejscowości opisano na podstawie szacunkowej liczby osób odwiedzających Spycimierz, w tym pasażerów zanotowanych pojazdów, w ujęciu godzinowym. Dla celów analitycznych przyjęto średnio 4 osoby na auto oraz średnio 50 osób na autokar.

Ważnym elementem tej części badań terenowych były ankiety przeprowadzone wśród osób, które przybyły w dniu Bożego Ciała do Spycimierza. Ich głównym celem było poznanie opinii odwiedzających na temat różnych aspektów wydarzenia oraz ich charakterystyka ze względu na motywy przyjazdu, sposób dotarcia do Spycimierza, częstotliwość przyjazdów na uroczystość Bożego Ciała, organizację przyjazdu, osoby towarzyszące w trakcie podróży i pobytu, a także sposób spędzania czasu w trakcie pobytu w Spycimierzu. Do przeprowadzenia badań wykorzystano oryginalne narzędzie badawcze. Badania miały charakter ilościowy, zrealizowano je w technice standaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego *face to face* (wywiad bezpośredni przeprowadzany przez ankietera, technika PAPI). Kwestionariusz wywiadu składał się 17 pytań problemowych (otwartych i zamkniętych) oraz metryczki określającej strukturę społeczno-demograficzną respondentów i ich pochodzenie terytorialne. Dobór próby miał charakter dostępnościowy. Kryterium doboru respondentów była obecność w dniu badania w Spycimierzu i bycie w tej miejscowości turystą lub jednodniowym odwiedzającym. Narzędzie badawcze zostało opracowane zgodnie z wymogami metodologicznymi nauk społecznych oraz w oparciu o doświadczenia zespołu eksperckiego w podobnych badaniach.

Trzecia część badań geograficznych dotyczyła przestrzennych aspektów funkcjonowania w dniu święta Bożego Ciała dwóch nakładających się częściowo stref: *sacrum* i *profanum*. W tej części badań zastosowano metody obserwacji (przestrzenny rozkład ruchu odwiedzających), pomiaru (tematyczne i techniczne aspekty ułożonego kwietnego dywanu) oraz inwentaryzację stoisk/straganów (głównie z ofertą handlową i gastronomiczną). W celu przeprowadzenia inwentaryzacji przygotowano szczegółową kartę inwentaryzacyjną, która zawierała takie informacje, jak między innymi: lokalizacja stoiska w obrębie wsi, oferowany asortyment, wielkość i typ straganu lub miejsce sprzedaży, pochodzenie handlowców oraz ich częstotliwość przyjazdów do Spycimierza.

Całość badań uzupełniona została o dokumentację kartograficzną i fotograficzną, które wykorzystano w analizach przedstawionych w poszczególnych rozdziałach. Materiały pierwotne, tj. wypełnione kwestionariusze wywiadów, karty pomiarów ruchu, karty inwentaryzacyjne i fotografie, zdeponowane zostały w archiwum Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego.

1.5. Warsztaty, seminaria, wyjazd studyjny

Integralną częścią projektu była seria warsztatów i dwa Seminarium Spycimierskie, organizowane przez społeczność parafian z udziałem badaczy i ekspertów. Pierwsze warsztaty odbyły się 27 kwietnia 2019 roku w remizie Ochotniczej Straży Pożarnej w Spycimierzu. Poświęcone były idei ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w myśl *Konwencji UNESCO 2003* (K. Smyk) oraz konkretnym działaniom służącym ochronie tradycji spycimierskiej (A.W. Brzezińska). Następnie, 25 maja 2019 roku, przedstawiciele spycimierskiej parafii odbyli wyjazd studyjny do Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie. Jego główną częścią były warsztaty z zakresu dokumentowania i archiwizowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego dla depozytariuszy. Przeprowadził je kustosz placówki – A. Jełowicki. Zaprezentował uczestnikom formy i procedury stosowane w procesie tworzenia takiej dokumentacji. Od-

woływał się zarówno do kontekstu dużej placówki, jaką jest muzeum, jak i małych wspólnot chcących utrwalić własne tradycje. Ważnym elementem warsztatów było przedstawienie praktycznej strony wykorzystania wiedzy o współczesnych technikach dokumentujących. Z dużym zainteresowaniem parafian spotkały się też warsztaty mgr Karoliny Echaust z tegoż muzeum na temat ziół i roślin trawiastych w kulturze ludowej i tradycyjnej, wybranych specjalnie pod kątem spycimierskich kwiatnych dywanów.

Kolejnym wydarzeniem, korespondującym z poprzednimi, było III Seminarium Spycimierskie, które zorganizowano 5 października 2019 roku (Winnicki, Bartosiak 2019). Odbędzie się ono w sali remizy Ochotniczej Straży Pożarnej oraz na Zamku w Uniejowie. Podzielono je na trzy części. W pierwszej, na Zamku, uczestniczyli naukowcy badający zwyczaj, władze i pracownicy samorządu oraz oczywiście depozytariusze. Wśród gości pojawił się prof. Eduardo Carbone z Argentyny, który za pośrednictwem Skype'a zaprezentował zebranym wykład na temat zwyczajów sypania kwiatnych kompozycji na świecie. W tej części spotkania ks. prałat Wojciech Krzywański, proboszcz spycimierskiej parafii w latach 1977–1993, odebrał tytuł honorowego członka Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”. Tytuł ten został mu przyznany na wniosek wszystkich członków stowarzyszenia z argumentacją: „Za zasługi na rzecz promocji tradycji kwiatnych dywanów”. W swoim wystąpieniu ksiądz prałat przekazał parafianom słowa uznania ks. biskupa Wiesława Meringa dla efektów realizowanego projektu i oddawania w taki sposób czci Jezusowi Chrystusowi.

W drugiej części spotkania – w sali OSP – przeprowadzono warsztaty poświęcone identyfikacji zagrożeń dla tradycji układania kwiatnych dywanów oraz wypracowanych za granicą dobrych praktyk służących ochronie tych zwyczajów. Zajęcia prowadzili między innymi pracownicy Uniwersytetu Łódzkiego – dr Beata Krakowiak i B. Włodarczyk oraz K. Smyk i M. Ziółkowska. W tym samym czasie w Szkole Podstawowej w Spycimierzu warsztaty dla dzieci poprowadziła według autorskiej koncepcji dr Marzena Makowska-Iskierka z Uniwersytetu Łódzkiego. Ostatnia część była sprawozdaniem naukowców z badań terenowych. Wygłosili je A. Jełowicki oraz

B. Włodarczyk. Następnie wystąpili zagraniczni goście z Włoch i Litwy. Głos zabrała również M. Pełka, przedstawiając postaci zasłużone dla spycimierskiego zwyczaju, oraz K. Smyk, wspominając przedwcześnie zmarłego Andrzeja Godlewskiego. Dzień zakończył się projekcją filmu *Spycimierskie Boże Ciało* w reżyserii Janusza Tartakiewicza. Film ten pół roku później stał się częścią dokumentacji dołączonej do wniosku o wpis polskich tradycji układania kwiatnych dywanów w Boże Ciało na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości*, prowadzoną przez UNESCO.

Ostatnie warsztaty w ramach projektu odbyły się 5 września 2020 roku w remizie OSP w Spycimierzu i w zasadzie w całości poświęcone były konsultacjom społecznym planu ochrony tradycji spycimierskiej. Pierwszy warsztat, poprowadzony przez K. Smyk i B. Włodarczyka, miał na celu zapoznanie się parafian z listą rekomendacji sformułowanych przez ekspertów po dwuletnich badaniach, a zawartych w ostatniej części niniejszego tomu. Następnie dr Magdalena Kwiecińska (Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem) podzieliła się praktyczną wiedzą na temat tego, jak skutecznie i efektywnie prowadzić konsultacje społeczne. W trzecim warsztacie A.W. Brzezińska przeprowadziła parafian przez kolejne etapy konsultacji, uczulając na działania dotyczące monitoringu założeń planu ochrony, oraz partnerów parafian w debatach środowiskowych. Na koniec odbyły się konsultacje społeczne połączone z debatą i przyjęciem przez społeczność lokalną koncepcji działań dotyczących planu ochrony tradycji Procesji spycimierskiego Bożego Ciała w latach 2020–2024.

Podsumowując część o warsztatach, koniecznie należy wspomnieć, że obecni na nich eksperci, a zarazem autorzy rozdziałów tego raportu, przysłuchiwali się debatom parafian, ich dyskusjom, zgłaszanym wątpliwościom i pomysłom. Wszystkie te elementy były następnie brane pod uwagę podczas prac nad ekspertyzami i rekomendacjami.

Osobą blisko współpracującą z parafianami przy organizacji warsztatów i seminariów był Robert Palka – dyrektor Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Uniejowie. Jego wiedza i pracowitość przyczyniły się do sukcesu tych wydarzeń.

1.6. Układ tomu. Ekspertyzy i rekomendacje

W tomie zaznaczają się dwie części. Część pierwsza to szereg ekspertyz pisanych przez badaczy, którzy przeprowadzili wywiady etnograficzne oraz badania społeczno-przestrzenne w latach 2018–2020 oraz uczestniczyli w warsztatach organizowanych przez wspólnotę depozytariuszy. Pierwsza ekspertyza, autorstwa Jolanty Dragan (Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej), omawia stan zachowania tradycji spycimierskiej i przedstawia zarys historii obchodów Bożego Ciała w Polsce jako tło porównawcze dla świętowania w Spycimierzu. Wskazuje cechy wspólne tych obchodów oraz uwypukla najbardziej charakterystyczny element – zwyczaj sypania kwiatnych dywanów na trasie procesji oraz stawiania bram triumfalnych. Autorka w konkluzji podjęła się ustalenia przypuszczalnej daty pojawienia się tych elementów w Spycimierzu i doszła do wniosku, że był to początek XIX wieku, zgodnie z legendą o przejeździe Napoleona przez Spycimierz, który dokonał się zaraz po 1813 roku.

Autorki drugiej ekspertyzy, B. Krakowiak i Jolanta Latosińska (Uniwersytet Łódzki), pokazały, że kwietne dywany układane na święto Bożego Ciała w Spycimierzu stanowią wyjątkowy walor tego miejsca i wydarzenia. Wartość kwiatnych dywanów zaprezentowano na podstawie wybranych aspektów: historycznego, religijnego, kulturowego, artystycznego i społecznego. Potwierdzeniem tej wartości jest zaangażowanie nie tylko miejscowej społeczności, ale również zainteresowanie wśród odwiedzających w tym dniu Spycimierz. W opracowaniu zwrócono uwagę na konieczność i sposoby zachowania tradycji oraz formy promocji dziedzictwa wsi.

Czwarty rozdział monografii stanowi tekst ekspercki Marzeny Makowskiej-Iskierki, Ewy Szafrąńskiej i B. Włodarczyka (Uniwersytet Łódzki) na temat przestrzennych i społecznych aspektów uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu. W studium zaprezentowano wyniki badań ukazujące liczbę pojazdów i osób, które przybyły do Spycimierza na uroczystość Bożego Ciała w latach 2018–2020. Analiza natężenia ruchu obserwowanego 20 czerwca 2019 roku pozwoliła opisać przebieg i rytm tego wydarzenia oraz oszacować liczbę odwiedzających. W pracy przedstawiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród odwie-

dzających, czyli osób, które przybyły w tym dniu do Spycimierza, aby uczestniczyć w wydarzeniu.

Piątym rozdziałem analizy materiałów z badań terenowych jest ekspertyza Jolanty Wojciechowskiej i B. Włodarczyka (Uniwersytet Łódzki) poświęcona przestrzeni *sacrum* i *profanum* w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu. Tekst charakteryzuje te dwie nakładające się we wsi przestrzenie. Do przestrzeni *sacrum* zaliczono świątynię oraz dywan kwiatowy jako miejsca celebracji uroczystości, w tym drogę przejścia monstrencji do czterech ołtarzy w podniosłym, religijnym nastroju. Do strefy *profanum* zaliczono pozostałą część wsi, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc parkingowych, straganów handlowych i punktów gastronomicznych.

A. Jełowicki (Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Oddział w Poznaniu) zaprezentował problematykę dokumentowania, archiwizowania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego w kontekście spycimierskich kwietnych dywanów. Autor proponuje stworzenie przez wspólnotę spycimierską własnego archiwum społecznego w formie np. rodzaju pozarządowej instytucji. Mogłoby ono we współpracy z samorządem, proboszczem itd. być jednym z elementów wzmacniających, a przede wszystkim chroniących rodzime dziedzictwo kulturowe. W swoich pracach archiwum powinno oprzeć się na trzech działaniach: dokumentowaniu, archiwizowaniu i upowszechnianiu wiedzy o kwietnych dywanach w Spycimierzu. W dalszej części tekstu autor prezentuje procesy, procedury i formy takich działań. Najważniejsza jest dokumentacja własnych tradycji, która zbliżona jest do autoetnografii. Z tych powodów proponowane są klasyczne badania etnograficzne jako metoda pozyskiwania informacji, materiałów i przedmiotów związanych ze wspomnianym dziedzictwem. Kolejnym etapem jest archiwizacja pozyskanych źródeł, przy czym istotne jest tu przemyślenie struktury ich magazynowania. Osobnym aspektem funkcjonowania archiwum będzie więc digitalizacja posiadanych archiwaliów. Ostatnim etapem jest upowszechnianie własnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego w dwóch znaczeniach: pierwsze to transmisja dziedzictwa wewnątrz grupy depozytariuszy z wykorzystaniem współczesnych mediów; drugie znaczenie jest tożsame z popularyzacją poza lokalną wspólnotą.

Tutaj także można stosować nowoczesne techniki – Facebook, portale internetowe, jak i bardziej klasyczne – wystawy, warsztaty itp.

A.W. Brzezińska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) oraz M. Kwiecińska (Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem) są autorkami siódmego rozdziału raportu. Mówi on o roli konsultacji społecznych w Spycimierzu w toku prac nad ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Prowadzenie konsultacji społecznych jest rekomendacją wynikającą z zapisów *Konwencji UNESCO 2003*, a także obowiązkiem każdego badacza, który kieruje się dobrem depozytariuszy i przekazywanego dziedzictwa. Badacz powinien lokalną społeczność wspierać i wskazywać możliwe rozwiązania, a nie występować w roli eksperta oceniającego zachowania czy proponującego określone działania. Prowadzone rozmowy i dyskusje ze społecznością spycimierską mają na celu omówienie skutków wpisu zjawiska (zagrożenia i korzyści) na *Krajową listę*, a w konsekwencji do rejestru międzynarodowego. Decydujący w tym głos mają depozytariusze, którzy są nosicielami lokalnych tradycji, a wśród nich szczególną rolę odgrywa lider (o charakterze sformalizowanym i niesformalizowanym) działający na rzecz danej społeczności i legitymujący się mandatem jej zaufania. W zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego do zadań lidera należy: integrowanie społeczności lokalnej, dbanie o przekaz wiedzy o przeszłości zwyczaju i wspólne wytyczanie kierunków dalszych działań zmierzających do rozwoju zarówno tradycji, jak i infrastruktury społecznej, gospodarczej i kulturalnej. Istota konsultacji polega na tym, żeby to lokalna społeczność przy wsparciu ekspertów podejmowała kluczowe decyzje mogące mieć wpływ na ich codzienność.

Dobre praktyki w ochronie tradycji sypania kwiatnych dywanów na świecie zaprezentowała M. Ziółkowska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w rozdziale ósmym. Układanie kwiatnych dywanów z okazji procesji Bożego Ciała jest bowiem tradycją znaną w wielu krajach świata, jednak rozbudowane praktyki związane z tym świętem mają miejsce w społecznościach katolickich. Kwietne dywany są najbardziej popularne w Hiszpanii, we Włoszech czy w krajach Ameryki Łacińskiej, ale układa się je także w Niemczech i Polsce. Autorka zwraca uwagę na dobre praktyki – sprawdzone w innych krajach sposoby

utrwalania i praktykowania tradycji kwiatnych dywanów: od intencjonalnego wysiewu właściwych roślin, poprzez organizowanie konkursów na najładniejszy dywan, aż po dokumentowanie prac wspólnotowych przy układaniu dywanów.

Dziewiąty rozdział tomu poświęcony jest zagrożeniom dla tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego i sposobom przeciwdziałania, co omawia K. Smyk (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie). Listę zagrożeń wobec niematerialnego dziedzictwa kulturowego zrekonstruowano na podstawie kilku typów źródeł i opracowań, zarówno międzynarodowych, jak i krajowych. Zagrożenia podzielono na cztery grupy ze względu na generujące je czynniki. Pierwsza to zagrożenia wywołane przez czynniki zewnętrzne w postaci procesów rządzących współczesną kulturą, jak globalizacja, nasilenie migracji, postępujące procesy urbanizacji oraz pogarszanie się warunków społeczno-ekonomicznych. Drugą grupę stanowią zagrożenia warunkowane przez wspólnotę depozytariuszy: zanik przekazu międzypokoleniowego, brak jedności we wspólnocie, nadmierny ruch turystyczny, zmiana treści i funkcji oraz niezrozumienie konieczności ochrony dziedzictwa przez wspólnotę lokalną. Na trzecią grupę składają się zagrożenia spowodowane działaniami podmiotów zewnętrznych wobec wspólnoty depozytariuszy (władz samorządowych, instytucji, animatorów, badaczy, mediów, organizacji pozarządowych itp.) i są to: wykluczenie społeczności depozytariuszy z działań ochronnych, animatorzy i eksperci naruszający formę i treść dziedzictwa oraz spójność wspólnoty, instytucjonalizacja oraz brak badań i dokumentacji. Do czwartej grupy należą zagrożenia wywoływane przez czynniki naturalne: zmiany klimatu i środowiska naturalnego oraz pandemia COVID-19. W rozdziale krótko scharakteryzowano kolejne zagrożenia i sposoby zapobiegania, jakie można podpowiadać parafianom spycimierskim.

Tom zamyka zbiór rekomendacji, które sporządzili wszyscy autorzy ekspertyz po dokonaniu analizy zebranego w Spycimierzu materiału. Redaktorka tej części raportu zebrała te rekomendacje w jedną listę, stanowiącą rozdział jedenasty, i uporządkowała je merytorycznie. Listę rekomendacji poprzedza rozdział-komentarz, w którym ich pomysłodawczyni – K. Smyk – omawia metodykę powstania, a także krótko przypomina de-

finicje podstawowych pojęć pojawiających się w rekomendacjach, a dotyczących ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jak depozytariusz, zjawisko, monitoring. Znajdują się tu też wskazówki, jak czytać rekomendacje i jak z nimi dalej pracować, czyli jak jest zbudowana lista, do kogo rekomendacje są kierowane, jakie typy rekomendacji można wydzielić (np. strategiczne i operacyjne, ważne i mniej ważne, pilne i mniej pilne, ogólne i szczegółowe itd.) oraz do jakich partnerów warto się zwrócić z prośbą o pomoc czy konsultację lub z propozycją współpracy. Parafianie stanowią bowiem małą społeczność, ale dzięki swojej uważności na procesy kulturowe i społeczne, jakie wpływają na ich tradycję, mogą z oddanymi i mądrymi partnerami zrobić naprawdę dużo dla transmisji swojego dziedzictwa i zachowania harmonii we wspólnocie.

Autonomiczną częścią raportu jest załączony na końcu publikacji Aneks z fotografiami. Powstały one w trakcie realizacji projektu. Zdjęcia te, z jednej strony wspierają poszczególne teksty zawarte w tomie, a z drugiej – chronologicznie ilustrują prace badawcze i przebieg układania kwietnych dywanów w Spycimierzu.

1.7. Podziękowania

Pracując nad tomem, myśli nasze – a mówimy to w imieniu zespołu badaczy, autorów raportu oraz realizatorów grantu – kierujemy ku Andrzejowi Godlewskiemu. Pracował z nami nad przygotowaniem aplikacji, kierował tą pracą, zdążył też zarządzać aktualizacją wniosku przed podpisaniem umowy z MKiDN, był z nami na pierwszych warsztatach. Potem odszedł. Pamiętamy Jego przychylność dla społeczności parafian, zrozumienie dla badaczy, cierpliwość dla współredaktorów wniosku, oddanie sprawie wpisu tradycji spycimierskiej na listę krajową i międzynarodową. Niech wyrazem naszej pamięci będzie dedykowanie Mu tego tomu.

Nie byłoby tomu, badań, grantu, gdyby nie Parafianie Spycimierscy, którzy zaprosili nas do współpracy. Pragniemy, aby nasze rekomendacje służyły Państwu. Pozostajemy do Waszej dyspozycji, życząc odwagi i odwagi w planowaniu i realizacji ochrony Waszej nadzwyczajnej tradycji.

Dziękujemy burmistrzowi Uniejowa – Panu Józefowi Kaczmarkowi, proboszczowi parafii Spycimierz – księdzu Dariuszowi Ziemiakowi, Ochotniczej Straży Pożarnej w Spycimierzu i sołtysce Zielenia – Pani Annie Grzelak, sołtysowi Spycimierza – Panu Stanisławowi Pełce – za doskonałą współpracę przy badaniach, warsztatach, seminariach i publikacji raportu. Bardzo życzymy sobie, by lektura naszych rekomendacji była również inspiracją dla Państwa i zachętą do dalszych wzmózonych działań na rzecz wspólnoty spycimierskiej i Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów.

Wielkie ukłony należą się nade wszystko dyrektor Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Uniejowie – Pani Beacie Szymczak, która jako kierowniczka grantu doskonale zabezpieczała stronę formalną, dając nam wolność badań. Dziękujemy, Pani Dyrektor! Pozwalamy sobie w tym miejscu dołączyć podziękowania również dla Pana Andrzeja Szoszkiewicza z firmy Smartlink, który jako jeden z koordynatorów grantu (odważmy się powiedzieć – superkoordynator) spinał projekt od chwili pomysłu, zapewniając całemu zespołowi przestrzeń do pracy, a przedsięwzięciu – końcowy sukces. Życzymy satysfakcji i przyjemności z pracy na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy co najmniej tak dużej, jaką my mieliśmy, współpracując z Państwem i wspólnotą Parafian!

CZEŚĆ I. EKSPERTYZY

Rozdział 2

Spycimierskie Boże Ciało – tradycja i współczesność

Jednym z najważniejszych świąt w liturgii Kościoła katolickiego jest Boże Ciało, czyli uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Jest to święto ruchome, obchodzone zawsze w czwartek po uroczystości Trójcy Świętej, 60 dni po Wielkanocy. Po raz pierwszy jego obchody odbyły się w 1246 roku, gdy biskup Robert z Thourotte ustanowił takie święto dla diecezji Liège (dzisiejsza Belgia). Cud eucharystyczny w Bolsenie w 1263 roku (Włochy), gdy kapłan odprawiający mszę świętą zauważył kapiącą z hostii krew, sprawił, że papież Urban IV w 1264 roku ogłosił Boże Ciało świętem całego Kościoła, co oficjalnie zatwierdzili Jan XXII i Bonifacy IX. Od pierwszych lat jego obowiązywania, a szczególnie od XV wieku, obchodom Bożego Ciała towarzyszy uroczysta procesja, którą zawsze odprawiano z wielkim przepychem (m.in. Stefański 2000; Zalewski 1976: 861–862; Pozorski 2018: 70–71).

2.1. Boże Ciało w Polsce

W Polsce obchody Bożego Ciała po raz pierwszy zostały wprowadzone w 1320 roku przez biskupa Nankiera w diecezji krakowskiej. Święto bardzo szybko przyjęło się, a szczególne znaczenie zyskały uroczyste procesje, odprawiane z wielką pompą w dużych

miastach¹. Procesje Bożego Ciała organizowane były także w mniejszych miastach i parafiach wiejskich. Warto przytoczyć wypowiedź Jakuba Haura, który w XVII wieku określił procesję Bożego Ciała jako „stary zwyczaj” i nadmienił, że „Za dawnych gospodarzów był świątobliwy zwyczaj, że na czterech miejscach miewali zakopane świętości [mowa tu o spisanych fragmentach każdej z Ewangelii – przyp. J.D.]. Zapraszali do tego kapłana, aby z Przenajświętszym Sakramentem wkoło objeżdżał zboże w polu i granice, dla gradów i innych przygód” (cyt. za: Bystroń 1976: 63). Podczas organizowania obchodów Bożego Ciała każdego roku dokładano wszelkich starań, by świętowanie wypadło jak najokazalej. Na trasie procesji budowano specjalnie cztery ołtarze, a właściciele posesji, przy których je budowano, z pomocą sąsiadów zdobili je najpiękniej jak potrafili. Wykorzystywano do tego rozmaite elementy zdobnicze: kwiaty, wstęgi, ozdobne narzuty, a nawet najbardziej paradne elementy odświętnego stroju. Na ołtarzu umieszczano „święty obraz”, a za nim stawiano młode brzoźki i gałęzie leszczyny, zwykle bardzo gęsto, tak że tworzyły swoiste zielone tło. Takie drzewka, niekiedy zdobione kokardkami ze wstążek, ustawiano również wzdłuż całej trasy, którą podążała procesja. Podesty przy ołtarzach często wykładano dywanami lub wysypywano kwiatami. Gdziekolwiek całe trasy, po których szła procesja, ozdabiano sypanymi z piasku wzorami, czasami przystrojonymi płatkami kwiatów (zob. np. Kitowicz 1930: 155–156; Zawistowicz 1933: 483–491; Zowczak 2017; Bystroń 1976: 62–64; Oгородowska 2007: 194–195).

Po uroczystej mszy świętej z kościoła wyruszała procesja. Zawsze uczestniczyły w niej dzieci ubrane na białe, które danego roku przystąpiły do Pierwszej Komunii Świętej: chłopcy dzwoniący dzwoneczkami i dziewczęta sypiące płatki kwiatów przed przedstawicielem Kościoła niosącym monstrancję. Często procesję prowadzili muzykanci, a od XIX wieku – miejscowa orkiestra dęta. Uczestnicy tego wydarzenia podążali wyznaczoną wcześniej trasą, zatrzymując się przy ołtarzach, przy których odprawiano specjalne modlitwy. Po ich zakończeniu uczestnicy procesji, zgodnie z powszechnie występującym zwyczajem, odłamywali

¹ Zob. opisy barwnych i organizowanych z przepychem procesji w Krakowie i w Warszawie w XIX i początku XX wieku: np. Gloger 1900: 252–256; Bystroń 1976: 63–64.

gałązki leszczyny lub brzošek ustawionych przy ołtarzu i zabierali je do swoich domów. Wierzono, że poświęcone gałązki uchronią domostwa przed nieszczęściem, a zatknięte w polach – uprawy przed gradobiciem (Zalewski 1976: 861–862; Zawistowicz 1933: 484–486). Warto również dodać, że integralną częścią obchodów Bożego Ciała był i jest zwyczaj święcenia wianków uwitych z kwiatów i ziół. W ubiegłych stuleciach przynoszono je do kościoła przed procesją, a zabierano dopiero po ośmiu dniach, w oktawę. Współcześnie są one przynoszone i święcone tylko w oktawę. Poświęcone wianki wieszano w domu lub nad drzwiami wejściowymi. Pełniły ważne funkcje, między innymi ochronne, i były jednym z najchętniej używanych akcesoriów w tradycyjnym lecznictwie (Zawistowicz 1933: 486–491).

Przephych obchodów Bożego Ciała był podkreślany przez włączenie do procesji specjalnych asyst królewskich, strażackich, żołnierskich, a także przedstawień scenicznych (por. Pasek 2016: 69–83), co niejednokrotnie przybierało wręcz formy politycznych manifestów. W Polsce w pewnych okresach historycznych miało to szczególne znaczenie. Od rozbiorów w świadomości polskich wiernych udział w procesji Bożego Ciała był łączony z okazją do zamanifestowania przynależności narodowej. Stan taki utrzymywał się także w okresie międzywojennym XX wieku, kiedy to procesje były okazją do podkreślenia odzyskania niepodległości i przywiązania do polskich tradycji. Najczęściej przejawiało się to w przywdziewaniu przez uczestników procesji regionalnych, odświętnych strojów². Natomiast po II wojnie światowej, w okresie PRL, urządzenie procesji ulicami miast było niejednokrotnie zakazywane przez władze państwowe, również ze względu na mające wówczas miejsce spontaniczne manifestacje wiary, nierzadko zawierające odniesienia polityczne – jawny sprzeciw wobec okupacji sowieckiej (Konopka 2013: 107–113; Zowczak 2017)³.

² Największy rozgłos zyskały popularne wówczas, szczególne oprawy obchodów Bożego Ciała w Łowiczu, gdzie w procesjach niejednokrotnie brali udział przedstawiciele rządów II RP, a także prezydent Ignacy Mościcki.

³ Z uwagi na funkcje i ramy tomu w niniejszym tekście zamieszczono jedynie skrótowy opis obchodów Bożego Ciała w Polsce. Szerzej zob. m.in. Zawistowicz 1933: 483–491; Gloger 1900: 251–261; Ogrodowska 2012a: 191–194; Kitowicz 1930: 155–156; Zowczak 2017; Bystrzeń 1976: 62–64.

2.2. Boże Ciało w Spycimierzu

Procesje Bożego Ciała nieprzerwanie odbywają się w Polsce do dzisiaj, a ich organizacja nie odbiega znacząco od powyższego, z konieczności skrótownego opisu. Jednak w niektórych miejscowościach mają one szczególną oprawę. Do takich należy Spycimierz – wieś, niegdyś miasteczko – położony w gminie Uniejów (pow. poddębicki, woj. łódzkie), który słynie z niespotykanego na terenie Polski zwyczaju sypania kwiatnych dywanów na całej trasie procesji. Takie unikatowe działanie zwróciło uwagę badaczy kulturowego dziedzictwa, co zaowocowało opublikowaniem opisów przebiegu spycimierskich procesji w rozmaitych wydawnictwach (m.in.: Ciesielska-Szywał 1996: 31–40; Tomaszczuk 2004: 213–218; Głaz 2005: 119–122; Kaźmierczak 2018: 66–75; Smyk 2018a: 27–31; Smyk 2019a: 35–65; Pozorski 2019: 67–75), a nawet posłużyły do przygotowania prac dyplomowych i licencjackich (np. Górka 1999; Górka 2018). Jednak stan badań nad spycimierską tradycją obchodów Bożego Ciała wciąż jest niewystarczający. Z inicjatywy Burmistrza Gminy Uniejów – Józefa Kaczmarka oraz Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” zainicjowano prowadzenie etnograficznych badań terenowych poświęconych kwiatnym kobiercom w Spycimierzu (Smyk 2018: 27)⁴. Ich rezultaty pozwoliły na dokonanie porównania przebiegu obchodów Bożego Ciała w Polsce i we wspomnianej miejscowości, a także wskazania elementów charakterystycznych dla spycimierskiego świętowania⁵.

⁴ Prowadzono je w latach 2018–2020, realizując dwa projekty: „Tradycja Bożego Ciała w Spycimierzu – pamięć i promocja”, w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Kultura – Interwencje 2018. EtnoPolska” oraz „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji”, wspartego przez MKiDN w ramach programu „Kultura ludowa i tradycyjna”.

⁵ Ze względu na ramy niniejszej publikacji zaprezentowano jedynie zarys tej problematyki, w którym autorka starała się wskazać elementy obchodów Bożego Ciała występujące w całej Polsce, oraz takie, które należy uznać za unikatowe, charakterystyczne dla Spycimierza.

2.3. To, co tradycyjne – jak w całej Polsce

Na podstawie wypowiedzi respondentów, którzy udzielali wywiadów, a także przywołanej wyżej literatury przedmiotu można stwierdzić, że organizacja i przebieg tego święta w niektórych elementach nie odbiegają od jego tradycji w Polsce zarówno w przeszłości, jak i w czasach współczesnych. Jednak uchwycono w nich kilka zmian wprowadzonych przez kolejnych proboszczów spycimierskiej parafii w ostatnich kilkudziesięciu latach. Zgodnie z liturgią katolicką, oprócz uroczystej mszy świętej odprawianej w miejscowym kościele odbywa się procesja. Ksiądz niosący monstrancję z Najświętszym Sakramentem idzie wyznaczoną trasą w asyście członków spycimierskiej straży ogniowej, z której rekrutują się również członkowie orkiestry dętej towarzyszącej procesji. Uczestniczą w niej też ministranci i dzieci, które w bieżącym roku przystąpiły pierwszy raz do komunii: chłopcy dzwoniący dzwonkami i dziewczynki sypiące kwiaty przed księdzem niosącym monstrancję⁶ (por. Górka 1999: 38; Człopy LŁ⁷). W procesji biorą tłumnie udział wierni – mieszkańcy spycimierskiej parafii oraz goście przyjeżdżający specjalnie na tę okazję. Zgodnie z kanonem liturgii Bożego Ciała, odbywa się ona do czterech ołtarzy zlokalizowanych przy posesjach powszechnie szanowanych gospodarzy (np. J. Górka 1999: 38; Spycimierz AP). Tradycyjnie były one montowane przez mężczyzn – mieszkańców Spycimierza: *Są podstawy drewniane zrobione. Kładzie się na ziemi drewnianą podstawę, na to stolik, wysoki, wszystko przykryte jest szatami liturgicznymi, takie jak na ołtarzach w kościele, na to podstawka pod monstrancję, okryta białą szatą (Człopy LŁ). Pierw to przy każdym ołtarzu każdy obraz był inny. Nie był taki symbolizujący ewangelie, tylko stawiało się jaki kto miał obraz. Jak miał dwa małe, to takie wieszał. Później, jak przyjechał ksiądz Krzywański, zaczął myśleć o budowie. Namówił mnie, żebym zrobił takie 4 ramy: 2 metry wysokie, półtora szerokie.*

⁶ Warto zauważyć, że w niektórych latach kwiatkami obsypywany był kapłan. Zostało to zarejestrowane podczas realizacji filmu dokumentalnego z 1988 roku pt. *Wieś kwiatami malowana*, reż. A. Moś.

⁷ Skrót odnosi się do wywiadów terenowych i oznacza miejscowość zamieszkania parafianina oraz jego inicjały. Rozwiązanie skrótów – zob. *Bibliografia*, podrozdział *Wywiady terenowe*.

Naciągniemy płótno i kupimy na to obrazy. No, ja zrobiłem takie ramy. Stawiało się je na stole i na nich wieszają się obrazy. Kupił jednolite obrazy, każdy był symbolem ewangelii (Spycimierz AP). Od kilkunastu lat, zgodnie z decyzją proboszcza, każdy z ołtarzy jest przygotowywany przez mieszkańców jednej ze wsi, będącej częścią spycimierskiej parafii.

Przechowywała się pamięć tradycyjnego zdobienia ołtarzy. Jeden z respondentów wspominał ich wygląd, jaki zapamiętał z czasów przed II wojną, ze swojego dzieciństwa i młodości: *Każdy ołtarz był przystrojony brzoźkami. Dużymi brzożkami. I to taka wnęka była zrobiona [...] do tego były takie brzożki, na wysokości dzieś 2,5 metra. One duże były, ale strojiły, i to była taka ściana zieleni. [...] Kiedyś to miały takie welony, to, tam było ze 3, 4 na wsi i wypożyczały takie panienki, jak były biedniejsze. No to te welony też tam przystrajały. Dawały tego uroku na ołtarz (Spycimierz AP). Respondenci w wywiadach potwierdzają, że do chwili obecnej ołtarze, w których jak dawniej umieszcza się „święty obraz”, zdobione są ściętymi drzewkami czy gałązkami brzożek. Wspomnianych welonów nie używa się już do dekorowania ołtarza. Do tego celu wykorzystywane są żywe kwiaty, płaty tkanin czy inne materiały dekoracyjne. Ozdabiane są również podesty: czasem – jak dawniej – dywanami lub ozdobnymi narzutami, niekiedy układano na nich kwietny dywan (Człopy LŁ).*

Jak wspomniano, procesja odbywa się po wyznaczonej trasie. Według zebranych informacji jeszcze kilkanaście lat temu była ona krótsza i liczyła 1 km, ale zgodnie z sugestią proboszcza spycimierskiej parafii została wydłużona do 2 km, by objąć większy obszar i ułatwić mieszkańcom okolicznych wsi pracę podczas montażu i zdobienia ołtarzy (Spycimierz KK, MK; Borzewisko HN). Wzdłuż całej trasy, po obu stronach, osadzone są zdobione wstążkami gałązki i drzewka brzożowe, w odstępie ok. 2 m (Spycimierz AP; Człopy LŁ).

Zarejestrowano również tradycyjne odłamywanie gałązek brzożowych z ołtarza już po przejściu procesji: *Ale ludzie od każdego ołtarza te gałązki zabirali. Później zatykali je w strzechy. Mieli zaufanie do tego, że te gałązki z Bożego Ciała ze Śpicimierza bronią przed pożarami, przed huraganami (Spycimierz AP). Takie gałązki były i są ustawione również przy całej trasie procesji, ale do domów zabierane są tylko odłamane z ołtarza: To taka tradycja. Ludzie obrywają przeważnie przy ołtarzach,*

bo poświęcone są, przy trasie nie obłamują brzošek. Łamie się te gałązki przy każdym ołtarzu, wstawia się w gospodarstwie do każdego budynku i one chronią od pioruna (Człopy ŁŁ)⁸. Warto zaznaczyć, że nie zarejestrowano zwyczaju zatykania gałązek w pola uprawne w celu ochrony zbiorów, aczkolwiek ich siła apotropeiczna jest do dzisiaj wykorzystywana do ochrony gospodarstw.

Organizacja procesji Bożego Ciała w Spycimierzu była zawieszona w czasie II wojny światowej (Spycimierz AP), natomiast w okresie PRL udawało się kolejnym proboszczom uzyskiwać specjalne zezwolenia na ich przebieg: *W czasie stanu wojennego też sypano, czy był komunizm, czy nie, to zawsze było robione. Jedynie podczas wojny, to chyba Niemcy zakazali [...]. Raczej władza dawna nie robiła problemów. Pewnie było to dla nich niesmaczne, ale nie zakazywali (Człopy ŁŁ; por. Smyk 2018a: 28).*

2.4. „Po swojemu” – tylko w Spycimierzu

Na podstawie informacji zebranych podczas przeprowadzonych wywiadów terenowych można wyróżnić kilka elementów związanych z procesją, które trzeba uznać za charakterystyczny rys spycimierskich uroczystości i których historia oraz rozwój wymagają szczególnej uwagi, jak też dalszych pogłębionych badań.

2.4.1. Kwietne dywany na trasie procesji

Jest to najbardziej znany i widowiskowy element obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu. Wspomnienia mieszkańców tej miejscowości dotyczące kwietnych kobierców sięgają czasów przedwojennych. Wówczas ich głównym elementem zdobniczym był biały piasek, którym wysypywano całość trasy. Na nim umieszczano różne wzory kwiatowe, wcze-

⁸ Należy wspomnieć, że do zdobienia ołtarzy, jeszcze przed II wojną, używane były przede wszystkim gałązki leszczyny, nieco rzadziej brzożyny, natomiast brzożowe drzewka pojawiały się obok tataraku przy okazji majenia domów i zagród z okazji Zielonych Świątek, por. np. K. Zawistowicz 1933: 483–486.

śniej dość ubogie i proste, z czasem coraz bardziej bogate i ozdobne: *Był obok tu domek, wujek mieszkał [...] i jak tu mieszkał i opowiadał mi, miał prawie 80 lat, zmarł w [19]80 roku, jak to się zaczęło [...]. Babcia w [19]80 roku zmarła, a miała 85 lat, i też wtedy opowiadała, jak to się zaczęło. To był tam cechmistrzem taki mój pra-pra-pradziadek, był cechmistrzem w kościele. I on to tak ponoć zaczynał te piaski sypać, zaczęli kiedyś sypać całą drogę piaskiem, białym, wysypać. Później no to zaczęli wzorki, mówi. I on tak to montował, takim był, no, pomysłowy facet, jak to się nazywa, i trochę tych, jeden od drugiego, jeden od drugiego i tak się to ta historia tego, i dopiero wzorki z piasku, trochę trawa, trochę liście, no tak to różnie, aż doszło do tego takiego pięknego dywanu (Spycimierz SP, cyt. za: Smyk 2018a: 28; por. Kaźmierczak 2018: 70). Natomiast po wojnie ten zwyczaj wyraźnie się rozwinął: *Po wojnie, tak około 1950 roku, miałem motór, wózek i jeździłem za kwiatami. [...] Już wtedy było kwiatów dużo. U nas już przed wojnom było uroczyscie, ale nie tak, a po wojnie to już z całom pompom (Spycimierz AP). Rozkwit zwyczaju sypania dywanów kwiatowych w Spycimierzu ks. Wojciech Kaźmierczak odatował na lata 70. XX wieku (Kaźmierczak 2018: 70). W ostatnich latach, gdy wcześniejszą gruntową drogę pokryto kostką brukową, zaprzestano sypania białego piasku na trasie procesji.**

Spycimierzanom przyświecają różne motywacje sypania kwiatnych kobierców, przy czym najważniejszy jest aspekt religijny: *Kto co może, to z ogródka najlepsze róże, najlepszy kwiat rwą, nie patrzą. Ważne, żeby dać i żeby wyglądało ładnie. W Śpicimierzu są tacy, co hodują w ogródkach kwiaty specjalnie na Boże Ciało. I to jest wszystko robione na chwałę Bogu. Bezinteresownie, bez pieniędzy, nikt nie woła za ni złotówki, czy za paliwo (Człopy LŁ). Całość przygotowań do obchodów robią [...] na chwałę Panu. Tylko tak! Bo On tylko raz w roku idzie przez nasze drogi, idzie pobłogosławić nasze domy i zobaczyć, jak mieszkamy, jak żyjemy, wśród nas przechodzi, żeby pobłogosławić naszą wieś. A my chociaż po tym skromnym dywanie kwiatowym za to (Spycimierz MK). Kieruje nimi również świadoma chęć podtrzymania tradycji, z której są dumni, a także wewnętrzne współzawodnictwo: *Jedni drugich prześcigują z pomysłami, z wystrojem, każdy chce, żeby jego było najładniejsze. [...] Ludzie obcy przychodzą, podziwiają, mówią: Matko, jak tu pięknie,**

ile pracy tu trzeba włożyć! Wiadomo, że to motywuje, ale i tak jest taka duma w środku (Człopy LŁ).

Według zebranych informacji, przygotowania do Bożego Ciała, a przede wszystkim sypania kwiatowych dekoracji, spycimierzanie inicjują już od niedzieli poprzedzającej to święto, zbierając kwiaty w Spycimierzu i w okolicznych miejscowościach. Natomiast pracę przy dekorowaniu trasy zaczyna się w dzień Bożego Ciała od rana. Droga zwykle ma szerokość 4 m: w środku wyznaczony jest pas o szerokości 2 m i właśnie w tym obszarze sypane są kwietne dywany. Duże znaczenie przywiązywane jest do opracowania formy i kształtu wzoru, którego rysunek będzie realizowany na odcinku trasy procesji przylegającej do posesji, należącej do konkretnej rodziny, rodzin czy wsi. W każdej z nich zajmuje się tym osoba, która wykazuje talenty plastyczne i potrafi zaprojektować ciekawy motyw, który następnie stanowi podstawę do realizacji dekoracji trasy. Pomysły na wzory dywanów są przeróżne. Projektujący je poszukują inspiracji w książkach, w internecie. Bywa, że wyobraźnię pobudza jakiś motyw dekoracji na serwetkach czy tkaninach. Niekiedy inspiracją są obchody ważnych rocznic, mających odniesienia religijne lub patriotyczne, np. obchody 100-lecia odzyskania niepodległości przez Polskę były w 2018 roku kanwą wielu wzorów w spycimierskich kwietnych kobiercach (Spycimierz MP; Smyk 2019a). Jest to zajęcie bardzo pracochłonne i zajmuje kilka godzin, w co angażowani są wszyscy członkowie rodzin, także goście, którzy przyjeżdżają do Spycimierza specjalnie na obchody Bożego Ciała. Ten wysiłek – praca włożona w przygotowanie trasy kwiatowej – spaja wspólnotę wielu generacji parafian i ich przyjaciół spoza Spycimierza⁹. Trzeba przy tym zaznaczyć, że kwiatowe dywany są elementem dekoracyjnym stanowiącym piękną oprawę procesji Bożego Ciała, ale nie są one sypane w związku z tradycyjnymi wierzeniami: płatki kwiatów po przejściu procesji są uprzątane, nie zanotowano sygnałów o zabieraniu ich do domów jako akcesorium leczniczego czy składnika leczniczych kadzideł¹⁰. Ponad-

⁹ O wzornictwie – także zawierającym elementy patriotyczne – wspólnej pracy, wzajemnej pomocy i innych aspektach organizowanej w Spycimierzu uroczystości będzie mowa w kolejnych rozdziałach niniejszego wydawnictwa.

¹⁰ Takie przykłady zanotowano w innej części Polski, w okolicach Kolbuszowej, chociaż dotyczyły płatków sypanych przez dziewczynki w strojach komunijnych (informacja własna).

to bardzo ważnym elementem trasy były jej obramowania, które, odkąd sięgali pamięcią najstarsi mieszkańcy wioski, zawsze dekorowano w taki sam sposób: *Były po dwa liście kasztanów kładzione i to było przyciskane białym piaskiem. A później, już po wojnie, do każdego kasztana dokładany był kwiatek jakiś. [Trasa to] taki dywan. Miał ten margines z tych liści kasztanów. To był dywan i musiał mieć ten margines. [...] A u nas to wychodzi już wykładzina, jak nie ma tych marginesów. A te boki to były już marginesy takie dywanowe, nie?* (Spycimierz AP).

Z przygotowaniem trasy procesji, a szczególnie wysypywaniem na niej kwiatowych dywanów, wiąże się pora obchodów święta Bożego Ciała w Spycimierzu. Odmienne niż w większości parafii w Polsce, główne elementy święta Bożego Ciała w tej miejscowości odbywają w godzinach popołudniowych: *U nas Boże Ciało było zawsze po południu [...]. Pamiętam, że jak byłem mały to szliśmy koło tej drogi, bośmy na pastwisko bydło ganiłi. [...] No ji jak żeśmy przyganiłi z pastwiska to przyuważyłem, jak ta gospodyni tak ubierała. W samo Boże Ciało* (Spycimierz AP; por. Kąrmierczak 2018: 70).

2.4.2. Bramy triumfalne przy trasie procesji

W materiałach zebranych w trakcie badań odnotowano niespotykany zwyczaj stawiania bram triumfalnych na trasie procesji. To drugi element spycimierskiego Bożego Ciała, który należy uznać za charakterystyczny dla tej miejscowości. *Moja matka zawsze pletła takom brame triumfalnom. To już w niedziele było, zaczynała pleść te brame. To trzeba było takie dwa drągi sześciometrowe wysokości, a szerokości cztery metry miała ta brama* (Spycimierz AP). Według respondentów bramy jeszcze w latach 50. XX wieku były okęcane spiralnie dębowymi listkami, obecnie wykonawcy stosują gałazki świerka. Ozdoby stanowiły żywe kwiaty, teraz używa się sztucznych. Są one dodatkowym elementem dekoracji trasy: *Bramy są do przystroju drogi. Kiedyś było ich więcej [4–5], teraz nie ma ich tyle, są tylko dwie. [...] całe to jest kwiatami okęcane. I przechodziło się pod tym i zawsze wisiał na nich jakiś obrazek* (Człopy ŁŁ). Na podstawie zebranych materiałów nie można jednak precyzyjnie

określić ani momentu ich wprowadzenia do kanonu obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu, ani znaczenia czy motywacji podejmowania trudu ich konstruowania. To zagadnienie wymaga dodatkowych badań, które pozwolą na dobre rozpoznanie.

2.5. Dawna tradycja – ku przyszłości

Mieszkańcy Spycimierza uważają święto Bożego Ciała, a w szczególności procesję i sypanie kwiatnych kobierców, za najważniejsze święto w roku. Tradycja układania tych dywanów jest przekazywana z pokolenia na pokolenie (Górka 1999: 38). Wśród mieszkańców funkcjonują różne poglądy odnoszące się do datowania początków sypania kwiatowych dywanów. Niektórzy uważają, że ten zwyczaj sięga XIX wieku: „To dawno się zaczęło, za jakiegoś ksindza – on to wprowadził” (Górka 1999: 38), mówią wręcz o dwustuletniej tradycji: *Z Bożym Ciałem jest tak, że od 200 lat, jak tradycja mówi, są ubierane, sypane dywany kwietne, co jest głównym atutem śpicimierskich procesji* (Człopy ŁŁ). Inna respondentka stwierdziła: *Faktycznie, że to może się datować od tych dwustu lat, nasza babcia urodziła się w 1879 roku, miała 86 lat, a umarła w [19]65 roku. [...] No więc babcia [...], będąc małą dziewczynką, to już to Boże Ciało było* (Spycimierz ZG, cyt. za: Smyk 2018: 27). Niektórzy wiążą początki tego zwyczaju z przejazdem Napoleona Bonapartego przez Spycimierz: *Mówili, że wiązało się to z przejazdem. Napoleon miał wtedy przejeżdżać, w okresie Bożego Ciała i na jego cześć mieszkańcy mieli wysypywać* (Brdów AK). Najzwyczajniej i najprościej określiła to jedna z respondentek: *po prostu dziadki to ubierali. My to ubieramy. Nasz dziadek, który ileś lat nie żyje, ponad 100 lat by miał. To jego dziadki już opowiadali że to już było* (Spycimierz MK). Według ks. Kamila Pozorskiego zwyczaj sypania kwiatnych dywanów pojawił się we Włoszech w XVII wieku i stamtąd przywędrował do Polski. Przyczyną również legendę, według której „do znajdującego się na terenie Księstwa Warszawskiego (1807–1815) Spycimierza, miał przybyć Napoleon, przed którym miejscowa ludność na znak uznania miała sypać kwiaty. I choć Cesarz już tam nie wrócił miejscowi nadal kontynuowa-

li tradycje kwiatowe, tym razem wobec samego Boga. [...] [O]kres, po którym na pewno rozpoczęto przyozdabianie dywanami kwiatowymi Uroczystości Corpus Domini w Spycimierzu, [to] czas po zakończeniu wojen napoleońskich, czyli po roku 1813” (Pozorski 2019: 74)¹¹.

Wymienione wyżej najważniejsze elementy obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu świadczą o głębokim przywiązaniu do własnych tradycji mieszkańców tej miejscowości. Są również potwierdzeniem, iż to święto wpisuje się w tradycyjną polską obrzędowość doroczną. Jednak wiele ich aspektów wymaga przeprowadzenia dalszych, pogłębionych badań, dotyczących np. święcenia wianków czy działań apotropeicznych dotyczących ochrony zbiorów, czego nie udało się potwierdzić w dotychczas prowadzonych badaniach, a jest do dzisiaj zwyczajem żywym w niektórych regionach Polski (m.in. w Rzeszowskiem: Niepokój 2014: 219).

Obchody Bożego Ciała w Spycimierzu, a w szczególności sypianie kwietnych dywanów na trasie procesji oraz konstruowanie bram triumfalnych, są ciekawymi i niespotykanymi w innych miejscowościach w Polsce elementami kulturowego dziedzictwa. Warto rozpatrywać go w wielu aspektach: religijnym, zachowania i kontynuowania tradycji, ale także twórczego rozwijania. Istotny również wydaje się element wspólnej pracy przy przygotowaniach do wspomnianych uroczystości. Z tego względu konieczne jest wdrożenie planu ochrony tej tradycji, co pozwoli na jej zachowanie, podjęcie działań promocyjnych, a jednocześnie zapobiegnie widocznej już komercjalizacji obchodów Bożego Ciała w tej miejscowości¹².

¹¹ Autor powołuje się na ustalenia hiszpańskiego badacza dziejów tradycji kwiatowych – Carlosa Tabaresa.

¹² Wyraźnie akcentują to respondenci i dotyczy to między innymi sprzedaży pamiątek czy pojawiania się małej gastronomii przy trasie procesji w Spycimierzu.

Beata Krakowiak

Uniwersytet Łódzki

Jolanta Latosińska

Uniwersytet Łódzki

Rozdział 3

Kwietne dywany jako walor miejsca i wydarzenia

Celem tego opracowania jest próba pokazania kwietnych dywanów jako waloru miejsca (Spycimierz) i wydarzenia (Boże Ciało), które niewątpliwie zasługują na uznanie jako dziedzictwo niematerialne o światowym znaczeniu. Podmiotem zainteresowań badawczych i szerzej analizy są Spycimierz i kwietne dywany układane corocznie przez jego mieszkańców wzdłuż trasy procesji Bożego Ciała. Trasa jest wyznaczona w centrum miejscowości, a jej długość wynosi około 2 km¹. W celu ustalenia znaczenia kwietnych dywanów w kontekście podjętego tematu przeprowadzono badania terenowe polegające na obserwacji i wywiadach. W 2018 roku autorki opracowania dokonały obserwacji uczestniczącej i wywiadów pilotażowych podczas układania kwietnych dywanów z mieszkańcami Spycimierza. Badania zasadnicze (wywiad standaryzowany) zostały zrealizowane po uroczystościach Bożego Ciała w 2019 roku. W sumie przeprowadzono wywiady z 55 reprezentantami 111 istniejących w Spycimierzu posesji, co oznacza, że badania objęły prawie połowę domostw (49,5%). Zagrody wybierano tak, aby były w miarę równomiernie rozmieszczone na terenie całej wsi. Należy do-

¹ Ze względu na zagrożenie wywołane pandemią COVID-19 w 2020 roku trasa procesji Bożego Ciała prowadziła jedynie wokół kościoła.

dać, że część spośród wszystkich domostw jest opuszczona lub zamieszkiwana sezonowo tylko w okresie letnim.

Kwestionariusz wywiadu podzielony został na trzy części i metryczkę. W pierwszej części kwestionariusza znalazły się pytania dotyczące ogólnych informacji na temat Bożego Ciała w Spycimierzu oraz uczestnictwa mieszkańców i ich zaangażowania w przygotowanie uroczystości (w tej części zamieszczono cztery pytania, np. „Czy mieszkańcy się angażują? W jaki sposób się angażują?”). Część druga wywiadu dotyczyła informacji na temat kwiatnych dywanów i zawierała 10 pytań, np. „Od jak dawna mieszkańcy biorą udział w układaniu kwiatnych dywanów? Z kim układają kwiatne dywany? Czy uważają układanie kwiatnych dywanów za rodzinną tradycję? W jaki sposób się przygotowują? Skąd czerpią wzory i kwiaty? W jaki sposób kultuwują tradycję?” itd. Trzecia część wywiadu dotyczyła opinii mieszkańców na temat wydarzenia i zawierała siedem pytań: „Jakie są pozytywne i negatywne aspekty dotyczące układania kwiatnych dywanów? Jakie jest znaczenie tego wydarzenia dla społeczności lokalnej? Jaka jest popularność Bożego Ciała w Spycimierzu, a w szczególności kwiatnych dywanów? Jaka powinna być przyszłość tego wydarzenia?”. W metryczce zapytano o płeć i wiek respondentów, wykształcenie, zatrudnienie (źródło utrzymania) oraz o liczbę osób w gospodarstwie domowym. W sumie w kwestionariuszu znalazło się 21 pytań problemowych i pytania metryczki. Pytania były otwarte, zamknięte, a w przypadku odpowiedzi „tak” i „nie” wymagały argumentacji. Otrzymane wyniki posłużyły do wyjaśnienia zagadnień dotyczących wartości, zainteresowania oraz sposobów promocji kwiatnych dywanów w Spycimierzu.

Wywiad przeprowadzono wśród 34 kobiet i 21 mężczyzn. Najwięcej osób (29) zadeklarowało wiek powyżej 55 lat, po 9 osób wiek z przedziału 46–55 i 36–45 lat, 4 osoby były w wieku 26–35 lat i 3 osoby w wieku 18–25 lat. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi. Zatem najchętniej udzieliły wywiadu osoby powyżej 35. roku życia. Jeżeli chodzi o wykształcenie, były to głównie osoby z wykształceniem zawodowym (15 osób) i średnim (13 osób), w mniejszym stopniu z wyższym (8 osób) i podstawowym (7 osób). 12 osób nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Spośród wszystkich respondentów 24 osoby były aktywne zawodowo, 21 osób to emeryci, 3 osoby określiły się jako renciści, jedna osoba

była bezrobotna i jedna nie udzieliła odpowiedzi. Najwięcej spośród ankietowanych (12 osób) pozostaje w dwuosobowym gospodarstwie domowym, 10 osób – w trzyosobowym, po 8 – w jednoosobowym oraz sześćoosobowym i liczniejszym, po 6 osób – w czteroosobowym i pięćoosobowym. Pięć osób nie udzieliło odpowiedzi.

Oprócz wywiadów z mieszkańcami przeprowadzono badania ankietowe w dniu święta Bożego Ciała wśród 226 odwiedzających. Głównym celem badań było poznanie opinii tych osób na temat różnych aspektów wydarzenia oraz ich charakterystyka ze względu na cele przyjazdu, sposób dotarcia do Spycimierza, częstotliwość przyjazdów na uroczystości Bożego Ciała, organizację przyjazdu, osoby towarzyszące w trakcie podróży i pobytu, a także spędzanie czasu w trakcie pobytu w Spycimierzu. Badania poprzedzono pilotażem, który zrealizowano w 2018 roku. Kwestionariusz wywiadu składał się z 17 pytań problemowych (otwartych i zamkniętych) oraz metryczki określającej strukturę społeczno-demograficzną respondentów i ich pochodzenie terytorialne. Dobór próby miał charakter dostępnościowy. Kryterium doboru respondentów była obecność w dniu badania w Spycimierzu. Całościowe wyniki badań ankietowych wśród odwiedzających zostały zaprezentowane w dalszej części opracowania w rozdziale *Przestrzenie i społeczne aspekty uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2019*. W niniejszym opracowaniu wykorzystano jedynie ocenę kwiatnych dywanów przez turystów.

Wspomniane badania ankietowe i wywiady przeprowadzone zostały przez badaczy z Instytutu Geografii Miast i Turyzmu UŁ oraz studentów II roku uzupełniających studiów magisterskich na kierunku turystyka i rekreacja. Do ich przeprowadzenia wykorzystano oryginalne narzędzia badawcze skonstruowane na użytek tych badań. Badania miały charakter ilościowy i jakościowy, zrealizowano je w technice standaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego *face to face*.

3.1. Walory miejsca i walory wydarzeń – pojęcia podstawowe

Aby określić walory miejsca i wydarzenia w kontekście ich wartości i oddziaływania, należy sprecyzować pojęcie „walory turystyczne”

i „dziedzictwo kulturowe” – materialne i niematerialne. Pojęcie walorów turystycznych w geografii turystyki definiowane było między innymi przez J. Warszyńską i A. Jackowskiego (1979), T. Lijewskiego, B. Mikułowskiego i J. Wyrzykowskiego (2002), A. Kowalczyka (2000), W. Kurka (2007) i wielu innych. Biorąc pod uwagę definicję ostatniego z wymienionych autorów, walory (zasoby) turystyczne definiowane są jako: „zespół elementów środowiska naturalnego oraz elementów poza-przyrodniczych, które wspólnie lub każde z osobna są przedmiotem zainteresowania turystów” (Kurek 2007: 24). Ze względu na pochodzenie walory turystyczne dzielą się na: przyrodnicze i antropogeniczne (poza-przyrodnicze). Walory przyrodnicze to „całość elementów środowiska przyrodniczego, które są przedmiotem zainteresowania turystów”. Natomiast walory antropogeniczne to „ogół elementów powstałych w wyniku działalności człowieka. Walory te zwane są także walorami kulturowymi i zalicza się do nich między innymi ośrodki tradycji i twórczości ludowej oraz wydarzenia o charakterze religijnym” (Kurek 2007: 25). Wspomniane pojęcie utożsamia się także z walorami kulturowymi, stanowiącymi podstawę dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego. Walory turystyczne są częścią zasobów turystycznych, które mają szersze znaczenie i odnoszą się do obiektywnie istniejących atrybutów środowiska przyrodniczego i społecznego. Walorami turystycznymi stają się dopiero po dokonaniu przez turystę/odwiedzającego ich pozytywnej oceny (Kurek 2007).

Zdaniem J. Kaczmarka, A. Stasiaka i B. Włodarczyka (2005: 53) walory turystyczne są częścią zasobów strukturalnych potencjału turystycznego, a ze względu na charakter (wymiar) dzieli się je na walory miejsca – kiedy sam obszar jest głównym bodźcem do przyjazdu (klimat, krajobraz, historia), oraz walory wydarzeń – kiedy o przyjeździe rozstrzyga odbywająca się tu impreza (festiwal, impreza sportowa, targi). Produkt turystyczny „wydarzenie” definiowany jest jako „zaplanowane i zorganizowane zdarzenie (lub zespół zdarzeń) integrujące produkty proste oraz walory turystyczne, nastawione na osiągnięcie korzyści w sferze psychologicznej, społecznej i gospodarczej” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005: 74–75). Produkt ten charakteryzują specyficzne cechy: duża spójność tematyczna i organizacyjna; kon-

kretna lokalizacja w czasie i przestrzeni; niecodziennosc, wyjątkowosc i cyklicznosc. Produkt turystyczny „wydarzenie” moze istniec samodzielnie, moze byc czescia skadowa produktu turystycznego „miejsce”. Oba rodzaje produktow wystepuja zazwyczaj laczenie i wplywaja na wybor, ktorego dokonuja turyści. Ze wzgledu na temat opracowania ten wlasnie podzial wydaje sie byc najbardziej stosowny. Walory turystyczne wraz z zagospodarowaniem turystycznym i dostepnoscia turystyczna decyduja o atrakcyjnosci turystycznej zarowno miejsca, jak i wydarzenia.

Wczesniej wspomniano, ze walory turystyczne antropogeniczne nazywane sa walorami kulturowymi, co oznacza, ze stanowia one dziedzictwo kulturowe materialne i niematerialne. Ze wzgledu na to, ze kwiatne dywany w Spycimierzu stanowia niematerialne dziedzictwo kulturowe, nalezy temu zagadnieniu poswiecic nieco wiecej uwagi. Dziedzictwo kulturowe (*cultural heritage/patrimoine culturel*) jest pojeciem, ktore obejmuje coraz szerszy zakres. Ogolnie rzecz ujmujac, jest to spuścizna. Dziedzictwo kulturowe dzieli sie na dziedzictwo materialne, na ktore skladaja sie zabytki nieruchome i ruchome, oraz dziedzictwo niematerialne, przekazywane przede wszystkim za pomoca przekazu ustnego i tradycji. W ciagu dziesiecioleci powstalo szereg aktow normatywnych (konwencji i zalecen) majacych na celu wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego na szczeblu krajowym i w ramach wspolpracy państw. „Dziedzictwo kulturowe jest uwazane za wazny czynnik rozwoju spoleczno-gospodarczego, srodek poszukiwania drog porozumienia w regionach dotknietych konfliktami na tle etnicznym lub religijnym oraz za wyraz roznorodnosci kulturowej krajow i regionow swiata. W rozumieniu *Konwencji UNESCO*, ktorej tekst zostal przyjetý na 32. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w pazdzierniku 2003 roku, dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejetnosci oraz zwiazane z nimi przedmioty i przestrzen kulturowa, ktore sa uznane za czesc wlasnego dziedzictwa przez dana wspolnote, grupe lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspolnoty i grupy w relacji z ich srodowiskiem, historia i stosunkiem do przyrody. Dla danej spolecznosci dziedzictwo niematerialne jest zrodlem poczu-

cia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu *Konwencji UNESCO* obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego
- sztuki widowiskowe
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym².

3.2. Znaczenie kwiatnych dywanów – wybrane aspekty

Znaczenie kwiatnych dywanów jako elementu uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu można analizować, biorąc pod uwagę różne aspekty badanego zjawiska: historyczny, religijny, kulturowy, artystyczny, społeczny, przyrodniczy. Według takiego właśnie porządku zostaną one opisane poniżej w osobnych podpunktach. Charakteryzując poszczególne aspekty kwiatnych dywanów, posługiwano się wymiennie pojęciami obrzęd i zwyczaj, przyjmując za B. Ogrodowską, że „granice między nimi nie zawsze bywają wyraźne i uchwytnie” (Ogrodowska 2001: 137). Zabieg taki zastosowano także ze względów językowych, aby nie powtarzać wielokrotnie jednego terminu. Biorąc pod uwagę zasadniczy temat tej części opracowania, w artykule skoncentrowano się przede wszystkim na kwiatnych dywanach jako tradycji towarzyszącej uroczystościom Bożego Ciała w Spycimierzu.

3.2.1. Aspekt historyczny

Tradycja Bożego Ciała jako święta kościelnego sięga XIII wieku. W Polsce obchody tego święta zapoczątkowane zostały w Krakowie w XIV wieku, a w XV wieku objęły już cały kraj (Ogrodowska 2007:

² *Dziedzictwo niematerialne*, na stronie Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne>, dostęp 31.08.2020.

190). W tym czasie Spycimierz otrzymał prawa miejskie i stał się grodem kasztelańskim, którą to funkcję pełnił do XVIII wieku. Z miejscowych przekazów wynika, że wyjątkowy zwyczaj układania kwiatnych dywanów pojawił się w Spycimierzu wraz z obecnością armii napoleońskiej w początkach XIX wieku, a konsekwentnie utrwalany przez mieszkańców ma już około 200 lat i jest ciągle żywy (Kaźmierczak 2018). Najstarszy pisemny przekaz dotyczący tych praktyk religijnych pochodzi z kroniki parafialnej z 1957 roku i związany jest z wizytacją biskupa w parafii, połączoną z uroczystością Bożego Ciała. Mieszkańcy przyznają, że zwyczaj sięga okresu międzywojennego albo początku XX wieku. Najprawdopodobniej pierwszą dokumentacją filmową uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu jest film A. Mosia z 1988 roku *Wieś kwiatami malowana* ze zdjęciami wykonanymi dwa lata wcześniej. Reportaż ten pokazuje zarówno przygotowania poprzedzające święto, jak i jego przebieg, które z perspektywy ponad 30 lat zyskują szczególnie wymiar historyczny i etnograficzny.

Zwyczaj układania kwiatnych dywanów na uroczystość Bożego Ciała obecny jest także w innych miejscowościach kraju (np. Kluczu, Zimnej Wódce i Olszowej w powiecie strzeleckim na Opolszczyźnie, gdzie kwiatowe kompozycje układa się od około 100 lat), ale najstarszą tradycję kwiatnych dywanów ma właśnie Spycimierz. Warto zaznaczyć, że zdecydowana większość ankietowanych mieszkańców (53 osoby) bierze udział w przygotowaniu kwiatnych dywanów od ponad 10 lat (niektórzy 30 lat i więcej, uwiecznieni zostali właśnie na kadrach wspomnianego wyżej filmu), a tylko niewielki odsetek respondentów deklaruje swoje uczestnictwo w wydarzeniu od 2 (1 osoba) czy 5 lat (1 osoba).

3.2.2. Aspekt religijny

Układanie kwiatnych dywanów w Spycimierzu jest elementem uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, które jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych świąt katolickich, przypadającym na drugi czwartek po Zielonych Świątkach (święto Zesłania Ducha Świętego).

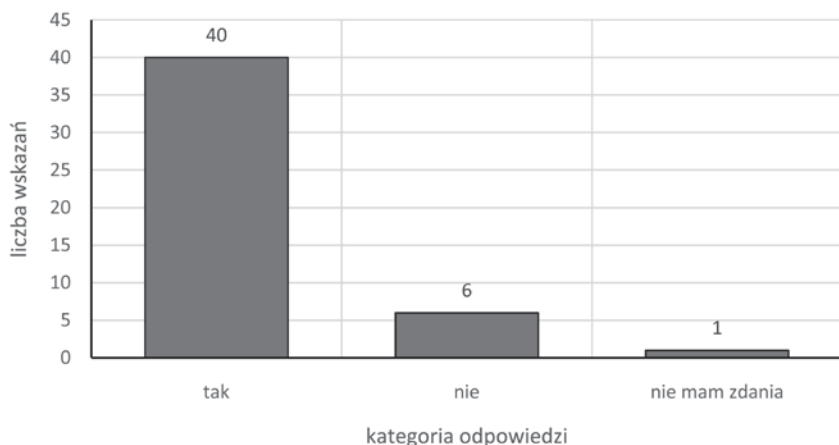
Zgodnie z symboliką kościelną przyjmuje się, że żywe kwiaty są wyrazem miłości i wdzięczności do Zbawiciela, stąd też szczególne znaczenie mają zarówno sypane kwiaty, jak i układane kwiatowe dekoracje (Kaźmierczak 2018: 68). Uroczystości w Spycimierzu – w które aktywnie włączają się także mieszkańcy sąsiednich wsi tworzących jedną parafię, tj. Człopy, Spycimierz-Kolonia, Zielen – to najbardziej znane w skali kraju obrzędy z okazji Bożego Ciała.

Całość przygotowań rozpoczyna się od wczesnych godzin porannych i od układania kwiatnych dywanów, czemu towarzyszą kolejne msze o godz. 9:00 i 11:30, aż do głównego nabożeństwa, które rozpoczyna się o godz. 17:00 i kończy uroczystą procesją do czterech ołtarzy ustawionych na zewnątrz świątyni. „Przy każdym z nich czytana, lub śpiewana jest Ewangelia a wiernym udziela się błogosławieństwa Przenajświętszym Sakramentem. Zgodnie z intencją Kościoła ceremonia ta ma rozwijać kult Chrystusa w Eucharystii a w interpretacji ludowej przyjmuje się, że Bóg schodzi z ołtarzy i idzie pomiędzy ludzi, aby być blisko ich zwyczajnych spraw” (Ogrodowska 2007: 190). Podobnie jak w innych częściach kraju, procesja Bożego Ciała w Spycimierzu ma charakter bardzo uroczysty. Podążają w niej kapłani, mieszkańcy ubrani w odświętne stroje (niektórzy także w stroje ludowe) niosą chorągwie kościelne i feretrony, a dziewczynki sypią kwiaty. Odpowiednią oprawę zapewnia strażacka orkiestra. Dla mieszkańców udział w uroczystości to przede wszystkim świadectwo wiary i dowód przynależności do wspólnoty chrześcijańskiej, co podkreślali w trakcie prowadzonych z nimi rozmów. Spośród 55 respondentów 46 osób uczestniczy w uroczystościach, motywując to między innymi wiarą, potrzebą duchową, działaniami na chwałę Boga czy potrzebą podziękowania Bogu za doznane łaski. Niektórzy wypełniają też w ten sposób swoje parafialne obowiązki (np. gra w orkiestrze, asysta kościelna). Zaangażowanie mieszkańców potwierdzają również ich wcześniejsze przygotowania do święta (niektórzy zbieranie kwiatów rozpoczynają już 2 tygodnie wcześniej), praca od wczesnych godzin rannych w dniu uroczystości czy kilka godzin spędzanych w różnych warunkach atmosferycznych (czasami w słońcu, czasem w deszczu), aby wypełnić wzorami przydzielony odcinek. Podejmowane działania

wskazują, że Boże Ciało z tradycją układania kwiatnych dywanów to wyjątkowy dzień dla parafialnej wspólnoty. Dla odwiedzających jest to jednocześnie wydarzenie religijne i szczególne widowisko, w którym mieszkańcy są zarówno aktorami, jak i widzami, a przygotowane z dużą starannością kwiatne dywany stanowią jego właściwą oprawę.

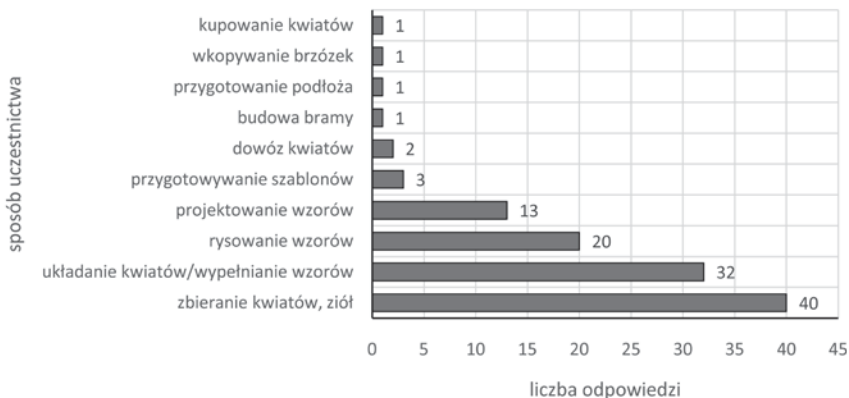
3.2.3. Aspekt kulturowy

Układanie kwiatnych dywanów jest ważnym elementem lokalnej, spycimierskiej tradycji. Zjawisko to można analizować zarówno w skali całej miejscowości (bo kwiatne kobierce to znak rozpoznawczy miejscowości, element jej tożsamości), jak i jej mieszkańców, dla których zwyczaj ten jest też silnie powiązany z domem rodzinnym, zagrodą, trasą codziennych wędrówek czy drogą do świątyni. Każda rodzina ma swój udział w tym obrzędzie i swoją rodzinną historię. W trakcie przeprowadzanych wywiadów 47 ankietowanych osób deklarowało aktywne zaangażowanie w organizację uroczystości Bożego Ciała, w tym 39 osób – w układanie kwiatnych dywanów. Znacząca część rozmówców włączała się także w przygotowanie trasy przejścia (bielenie krawężników, ustawianie drzewek) – 25 osób, sprzątanie po uroczystości – 16 osób i zbieranie kwiatów – 13 osób. Na dalszych pozycjach znalazły się przygotowanie ołtarzy (konstrukcja, dekoracja) – 9 osób i przygotowanie bram (ustawianie, dekorowanie) – 6 osób. Poza tym niewielki odsetek odpowiadających deklarował pomoc w zapewnieniu bezpieczeństwa, organizacji ruchu i wyznaczaniu miejsc parkingowych. Większość spośród zaangażowanych mieszkańców (25 osób) wskazywało więcej niż jedną formę działalności w ramach przygotowań do uroczystości (średnio 1,8), co potwierdza duże zaangażowanie w podtrzymywanie tradycji. Podobny wniosek można wysnuć w stosunku do 35 rozmówców, którzy nie mają posesji wzdłuż trasy procesji, ale aktywnie uczestniczą w jej przygotowaniu, pomagając np. sąsiadom.

Rys. 3.1. Układanie kwiatnych dywanów jako rodzinna tradycja mieszkańców Spycimierza. Źródło: własne badania ankietowe (n=55os.)

W kontekście podjętego tematu warto poświęcić nieco więcej uwagi samemu układaniu dywanów, które przez 40 spośród 55 respondentów traktowane jest jako rodzinna tradycja kultywowana przez kolejne pokolenia (rys. 3.1.). W ramach układania najwięcej osób zaangażowanych jest w zbieranie kwiatów (40 osób), układanie wzorów (32 osoby), rysowanie (20 osób) i projektowanie wzorów (13 osób). Tylko pojedyncze osoby angażują się w przygotowanie szablonów, podłoża itp. (rys. 3.2.). Z przeprowadzonej analizy wynika, że średnio każdy mieszkaniec wykonuje dwie z podanych wyżej czynności. Ponadto, traktując kwietne dywany jako dziedzictwo miejscowości i mieszkańców, stara się kultywować ten zwyczaj poprzez wspólne uczestnictwo (30 osób), przekazywanie wiedzy (17 osób) czy dokumentowanie (17 osób).

Rys. 3.2. Sposoby uczestnictwa mieszkańców w układaniu kwiatnych dywanów na uroczystość Bożego Ciała w Spycimierzu. Źródło: własne badania ankietowe (n=55)

Przedstawione wyniki badań zdają się potwierdzać tezę przedstawioną w pracy Ogrodowskiej, że „od najdawniejszych czasów domu i rodziny strzegł przechodzący z pokolenia na pokolenie obyczaj, strzegły uroczyste obrzędy [...]. Na straży domu, rodziny, małych wspólnot lokalnych [...] stała tradycja (a więc społeczna pamięć i postawa wobec przeszłości – wobec swoich korzeni)” (Ogrodowska 2012: 5).

3.2.4. Aspekt artystyczny

„Zjawiska, które nazywamy mianem sztuki czy twórczości artystycznej, były zakotwiczone w rzeczywistości kultury ludowej. [...] Ona łączyła społeczność, narzucając poglądy estetyczne i oceny” (Jackowski 2001: 14). W przekonaniu mieszkańców wsi „to, co ważne, powinno być piękne, tym samym każde święto wymagało odpowiedniego przygotowania – dekoracji” (Jackowski 2001: 26, 158). Znajduje

to swoje potwierdzenie w uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu, której ważnym elementem są układane przez mieszkańców barwne kobierce. Ich przygotowywanie wymaga ciągle nowych pomysłów, inspiracji i ostatecznie kreacji. Początkowo do wystroju używano żółtego piasku i gałązek, później zaczęto wykorzystywać kwiaty. Przed wojną, jak opowiadali najstarsi parafianie, zbierano kwiaty i mieszano kolory, a potem rozsypywano je na drogę. Przez te lata sposób komponowania kwiatnych kobierców zmieniał się i ewoluował. Obecnie kompozycje wykonane z kwiatów, płatków, liści, kłosów, ziaren, szyszek i innych darów natury (fot. 5 i 6) wyznaczone są ramami (kreda, piasek, ziemia) i układają się w symbole religijne (krzyż, świeca, gołębie, ryba, baranek, kielich, korona, hostia), wzory kwiatowe, sceny rodzajowe, motywy geometryczne, patriotyczne (kolorystyka biało-czerwona, flaga, orzeł w koronie) oraz napisy (Boże Ciało, rok, PAX, nazwa miejscowości, daty)³ (por. Smyk 2019a). Ich udział można określać, licząc poszczególne elementy lub mierząc ich długość (więcej informacji na ten temat znajduje się w rozdziale *Przestrzeń sacrum i profanum w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu*). Przeprowadzone badania wskazują na szczególne znaczenie przede wszystkim dwóch elementów – symboli religijnych (pod względem liczby elementów) i motywów kwiatowych (pod względem długości). O ostatecznym wyrazie wzoru decyduje między innymi gra kolorów (kontrasty) lub technika wykonania. Zdaniem członków Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” ta „oryginalna artystyczna oprawa tego katolickiego święta buduje lokalną tożsamość kulturową i religijną”⁴.

Prezentowane kwietne dywany to małe dzieła sztuki – kolorowe, niepowtarzalne i oryginalne, tworzone według estetycznych upodobań mieszkańców. Jedne dużo wcześniej przemyślane, inne improwizowane pod wpływem chwili, miejsca, osób. „Niektórzy chcieliby zatrzymać na cały rok te obrazy, ale niestety jest to tylko sztuka ulotna” (Kaniecki 2019; fot. 29 i 30). Warto wspomnieć, że właśnie kwietne dywany stały

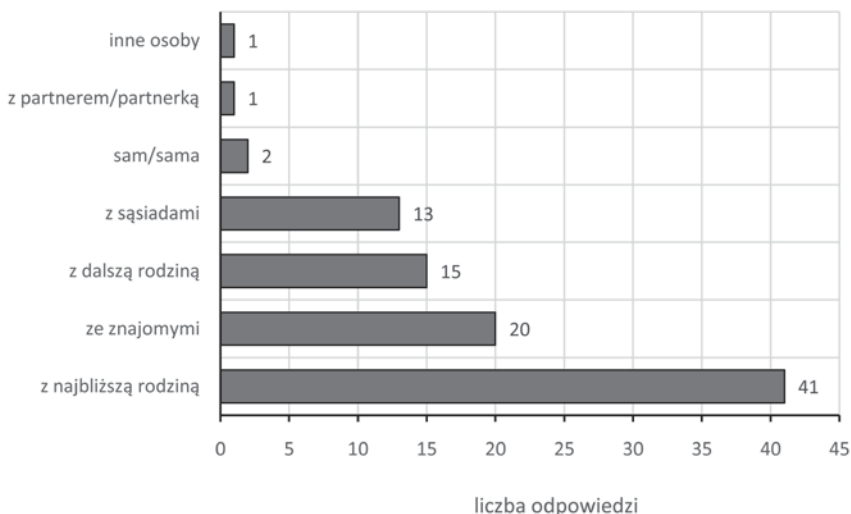
³ Zob. *Wzory*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/wzory/>, dostęp 31.08.2020.

⁴ Zob. *Tradycja*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/tradycja/>, dostęp 31.08.2020.

się inspiracją do organizacji corocznego Festiwalu Sztuki Ulotnej, odbywającego się w pobliskim Uniejowie. Wydarzenie skierowane głównie do artystów swoją pierwszą edycję miało w 2018 roku.

3.2.5. Aspekt społeczny

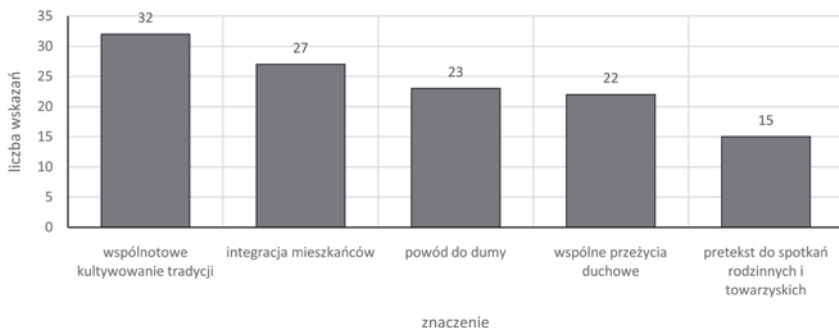
Układanie dywanów to przede wszystkim wielkie przedsięwzięcie, które wymaga udziału wielu osób, rodzin, sąsiadów, księdza, służb porządkowych i medycznych. Na etapie przygotowań potrzebne są rozmowy i podział obowiązków, potem współpraca, pomoc oraz integracja wokół wspólnego celu. Przy układaniu nie ma znaczenia płeć, wiek czy wykształcenie. Z opinii pozyskanych od respondentów wynika (rys. 3.3.), że najczęściej dywany układa się w towarzystwie najbliższej (41 osób) i dalszej rodziny (15 osób), znajomych (20 osób) i sąsiadów (13 osób).

Rys. 3.3. Osoby towarzyszące mieszkańcom w układaniu kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Źródło: własne badania ankietowe (n=55)

Warto podkreślić, że w pracach uczestniczą seniorzy, osoby dorosłe, a także młodzież i dzieci, nadając przedsięwzięciu wielopokoleniowy wymiar (fot. 7 i 8). Na uwagę zasługuje również uczestniczenie w układaniu dywanów uczniów szkoły podstawowej w Spycimierzu, którzy wraz ze swoimi nauczycielami i rodzicami przygotowywali kwiatową dekorację wzdłuż terenu placówki. Ich wspólna aktywność wpisuje się zarówno w system edukacji formalnej, jak i nieformalnej.

Zdaniem respondentów (rys. 3.4.) wszystkie podejmowane działania w ramach uroczystości Bożego Ciała sprzyjają kultywowaniu tradycji (32 osoby), integracji mieszkańców (27 osób), wspólnym przeżyciom duchowym (22 osoby) i spotkaniom rodzinnym (15 osób). Niektórzy podkreślali, że udany przebieg wydarzenia to także powód do dumy (23 osoby). Warto wspomnieć, że po trudach przygotowania uroczystości przychodzi czas na już mniej formalne wieczorne spotkanie społeczności parafii w remizie strażackiej, które rozpoczyna rozważania na temat kolejnego Bożego Ciała. Sumując powyższe opinie i obserwacje, można nawiązać do opracowania A. Jackowskiego, z którego wynika, że „święta [dawniej i dziś – przyp. B.K, J.L.] potęgują świadomość zbiorowego losu, dają poczucie, że jest się częścią społeczności, parafii” (Jackowski 2002: 158).

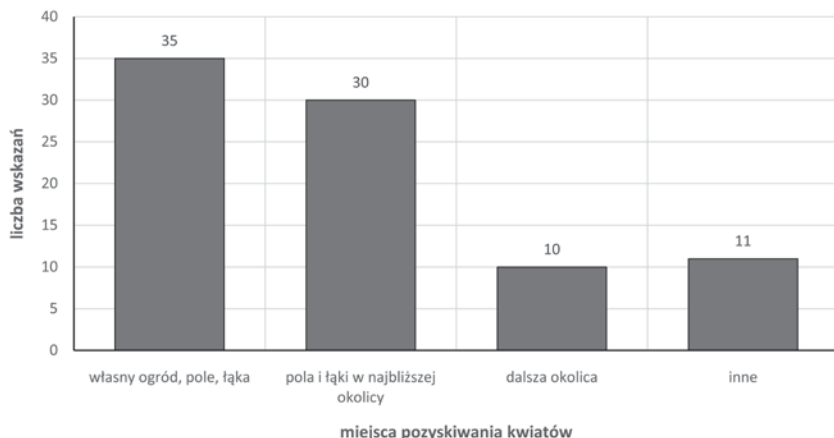

Rys. 3.4. Znaczenie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu dla społeczności lokalnej.

Źródło: własne badania ankietowe (n=55)

3.2.6. Aspekt przyrodniczy

Przyroda od zawsze warunkowała życie wsi, a cykl jej przemian znalazł swoje odbicie w kalendarzu świąt chrześcijańskich (Jackowski 2002: 158). Opisuując przyrodnicze aspekty kwiatnych dywanów, należy zwrócić uwagę, że Spycimierz położony jest w dolinie rzeki Warty, na lewym jej brzegu, w wyjątkowym otoczeniu łąk i fragmentów starorzeczy wypełnionych wodą (Koter, Liszewski, Suliborski 2000: 333). Kwiatowe dekoracje przygotowywane na uroczystość Bożego Ciała w tej miejscowości są więc odzwierciedleniem zasobów środowiska przyrodniczego obszarów nizinnych środkowej Polski, a konkretnie – pogranicza Mazowsza i Wielkopolski. To z tutejszych przydomowych ogródków (fot. 2) pochodzą w większości (odpowiedzi 35 osób) wykorzystywane w kompozycjach kwiaty stokrotek, jaśminu, róż, peonii, rumianków, lilii, a z nadwarciańskich rozlewisk – nenufary i tataraki. Z kolei okoliczne pola i łąki (30 osób) zapewniają maki, chabry czy kłosy zbóż, umożliwiając tworzenie wzorów będących obrazem przyrody miejsca. Oczywiście są też tacy (10 osób), którzy pozyskują rośliny z terenów położonych nawet do ok. 100 km od Spycimierza (Łęczyca, Konin, Turek, Koło), na ogół wykorzystując kwiaty przywożone przez rodzinę czy znajomych (rys. 3.5.).

Rys. 3.5. Miejsca pozyskiwania kwiatów na kwiatne dywany przez respondentów.

Źródło: własne badania ankietowe (n=55)

Do warunków naturalnych tej miejscowości nawiązuje także zwyczaj mocowania kwiatów na białym piasku, który pozyskiwany był kiedyś z wydym dochodzących do zabudowań wsi, a dziś przywożony jest specjalnie na tę uroczystość z okolicznych lasów porastających dawne wydmy⁵.

Układane wzdłuż zagród dywany, wytyczające drogę procesji, pozwalają poznać również regionalną zabudowę o wyraźnej odrębności ze względu na wykorzystany materiał. We wsi (między innymi wzdłuż trasy) zachowało się jeszcze kilka budynków mieszkalnych i gospodarczych wykonanych z pozyskiwanej na przykład z okolic Roźniatowa skały wapiennej (opoki – tzw. białego kamienia) o żółtawo-kremowej barwie i chropowatej powierzchni. Przyozdobione drzewkami brzozy, kwiatami czy wstążkami budynki i ogrodzenia stanowią już ginący element krajobrazu tego miejsca.

3.3. Zainteresowanie odwiedzających kwietnymi dywanami

„Boże Ciało w Spycimierzu, to prawdziwe oblężenie naszej niewielkiej parafii. Z policyjnych wyliczeń wynika, że tego dnia nawet około 20 tysięcy ludzi «przewija się» przez naszą małą wieś, która dosłownie pęka w szwach. Dla liczącej zaledwie 600 osób parafii oraz dla pomagających nam służb: policji, strażaków oraz pracowników pogotowia, to ogromne wyzwanie, któremu musimy sprostać” – mówi ks. proboszcz Dariusz Ziemniak (Kaniecki 2018). Mając na celu potwierdzenie zainteresowania kwietnymi dywanami, 20 czerwca 2019 roku, w dniu Bożego Ciała, przeprowadzono w Spycimierzu obserwację jawną zachowań i badania ankietowe z 226 odwiedzającymi miejscowość. W trakcie ich trwania udało się ustalić, że zainteresowanie miejscowością następuje od wczesnych godzin rannych, wraz z rozpoczęciem układania kwietnych dywanów, i trwa do czasu zakończenia uroczystości. Wśród gości zauważono odwiedzających indywidualnych, rodziny, grupy znajomych

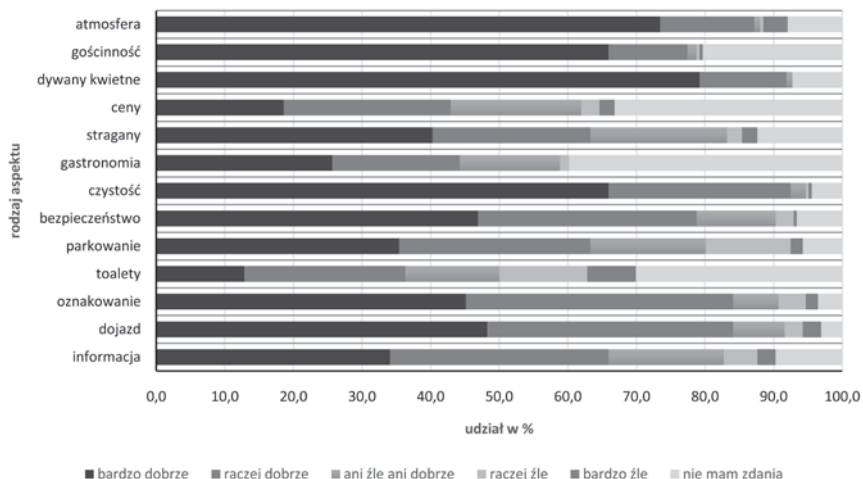
⁵ Zob. *Układanie dywanów*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/ukladanie-dywanow/>, dostęp 29.08.2020.

(nieformalne) oraz grupy zorganizowane przez instytucjonalne podmioty, tj. parafie czy biura turystyczne (fot. 25). Tych ostatnich przybywało, zwłaszcza im bliżej było do godziny rozpoczęcia nabożeństwa i procesji. Zainteresowani, w zależności od miejsca zamieszkania, przybywali pieszo, rowerami, motorami, samochodami osobowymi i autokarami.

Zachowania oglądających, poprzedzające uroczystości religijne, sprowadzały się do spacerowania i oglądania fragmentów lub już ułożonych całych wzorów, podziwiania kwiatnych dywanów i ustawionych ołtarzy/bram, fotografowania kolorowych dywanów, ale też siebie na ich tle oraz filmowania wzorzyście ułożonej trasy procesji. Dwa ostatnie działania miały na celu udokumentowanie zastanych dekoracji na własny użytek, a także w celu pokazania najbliższemu, znajomym bądź umieszczenia na portalach społecznościowych i serwisach internetowych (np. Facebook, YouTube).

W opinii mieszkańców obecność gości w tym dniu w Spycimierzu przekłada się na wzrost popularności miejscowości, większą mobilizację i zachętę do praktykowania dawnych tradycji, docenienie starań wspólnoty, czasami pomoc w układaniu dywanów czy dostarczaniu kwiatów.

Prowadząc badania w dniu Bożego Ciała, próbowano pozyskać od przyjezdnych (226 osób) informacje odnośnie do głównych atrakcji obchodów tej uroczystości w Spycimierzu. Respondenci mieli wypisać ich zdaniem trzy najciekawsze aspekty wydarzenia. Nie jest zaskoczeniem, że największą atrakcją podczas pobytu były dla odwiedzających kwiatne dywany, wymienione przez niemal wszystkich badanych (pytanie otwarte, niesugerujące odpowiedzi). Wielu z nich (33,5%) wskazało także samą uroczystość religijną związaną z obchodami Bożego Ciała, w tym najczęściej wymieniano: procesję, mszę w miejscowym kościele oraz przygotowane przez mieszkańców ołtarze. W innym pytaniu kwestionariusza poproszono o ocenę zaproponowanych aspektów uroczystości według przygotowanych odpowiedzi (rys. 3.6.). Wśród nich najlepiej ocenione zostały właśnie dywany kwiatne (ponad 95% ocen bardzo dobrych i raczej dobrych) oraz atmosfera wydarzenia (ponad 85% ocen bardzo dobrych i raczej dobrych). Warto podkreślić także, że ok. 2/3 respondentów doceniło również gościnność mieszkańców i organizatorów.

Rys. 3.6. Ocena kwietnych dywanów przez respondentów na tle oceny innych aspektów wydarzenia. Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Chcąc potwierdzić zainteresowanie Bożym Ciałem w Spycimierzu, dokonano sondażu internetowego dotyczącego propozycji zorganizowanych wyjazdów grupowych w ofercie biur turystycznych. Po wpisaniu haseł: „Boże Ciało, Spycimierz, wycieczki” udało się ustalić, że propozycje wyjazdów jednodniowych do Spycimierza (w ramach tzw. wyjazdów weekendowych) ma kilka biur turystycznych, których siedziby znajdują się zarówno w dużych miastach, między innymi w Warszawie (np. Tourist Polska), Łodzi (np. Kraina Wycieczek), jak i mniejszych miejscowościach, między innymi w Rybniku (np. Firo. Biuro Podróży). W każdym przypadku program takiego wyjazdu zawiera opis wydarzenia, podkreślający jego szczególne atuty, a w ramach świadczeń obejmuje transport, ubezpieczenie, opiekę pilota. W niektórych programach wyjazd do Spycimierza łączony jest z procesją Bożego Ciała w Łowiczu, która odbywa się w innej porze dnia. Indywidualny wyjazd do Spycimierza promowany był także przez

Polską Organizację Turystyczną pod hasłem „Procesja Bożego Ciała w Spycimierzu – niesamowicie barwna atrakcja!”⁶.

3.4. Sposoby zachowania tradycji i promocja kwiatnych dywanów

Biorąc pod uwagę ważność obrzędu i jego długą tradycję, ważne jest zachowanie ciągłości i przekazywanie wiedzy na temat tego wydarzenia. W tym celu w 2016 roku powstało Parafialne Stowarzyszenie „Spycimierskie Boże Ciało”, które ma dbać o religijny wymiar uroczystości Bożego Ciała i promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju. To między innymi z inicjatywy członków Stowarzyszenia tradycja układania dywanów kwiatowych została wpisana na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego* w 2018 roku. W kolejnych latach działalności członkowie Stowarzyszenia spotkali się z przedstawicielami podobnych organizacji z Niemiec, Włoch czy Hiszpanii, a także sfinalizowali aplikację o wpis tradycji na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości*, prowadzoną przez UNESCO. Stowarzyszenie ma także własny kanał informacyjny (Portal Spycimierski), umożliwiający zdobycie wiedzy i obejrzenie fotografii dokumentujących kolejne uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu. Podejmowana przez Stowarzyszenie działalność wpisuje się w promocję turystyczną, rozumianą jako dostarczenie na rynek informacji kreujących zapotrzebowanie na usługi turystyczne (Panasiuk 2005), w tym przypadku – na uczestniczenie w spycimierskiej tradycji.

Promocji dziedzictwa Spycimierza sprzyja także stała współpraca z Urzędem Miasta i Gminy Uniejów, który pomaga w pozyskiwaniu środków, wspiera inicjatywy czy wręcz inicjuje konkretne działania na rzecz gminy i wspólnoty spycimierskiej (np. otwarcie nowej części term w Uniejowie w 2019 roku z prezentacją kwiatnych dywanów na wodzie, Festiwal Sztuki Ulotnej w Uniejowie). W ramach realizowanych projektów w Spycimierzu udało się między innymi przygotować wielkoforma-

⁶ *Procesja Bożego Ciała w Spycimierzu – niesamowicie barwna atrakcja!* na stronie Polska Organizacja Turystyczna, <https://www.polska.travel/pl/aktualnosci/procesja-bozego-ciala-w-spycimierzu-niesamowicie-barwna-atrakcja-2>, dostęp 31.08.2020.

ową galerię fotograficzną na ogrodzeniu miejscowej szkoły, obrazującą tradycję układania kwiatnych dywanów. W planach jest też powstanie multimedialnej ekspozycji z możliwością odbycia wirtualnego spaceru po miejscowości i udziału w warsztatach układania kwiatnych dywanów w Centrum historyczno-kulturalnym „Spycimierskie Boże Ciało”. Działalność o charakterze promocyjnym realizowana jest też przez regionalne serwisy informacyjne i strony gmin czy miejscowości (np. poddebice.naszemiasto.pl, sieradz.naszemiasto.pl, uniejow.pl).

Tab. 3.7. Wybrane wzmianki w mediach z Procesji Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2015–2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych wymienionych mediów

Nazwa medium	Tytuł publikacji/audycji	Rok
Czterykaty.pl	Co roku w Boże Ciało Spycimierz przeżywa prawdziwe obłężenie. Zwiedzający przyjeżdżają zobaczyć kwiatne dywany	2018
Gość.pl	Dywany dla Jezusa	2020
lodz.wyborcza.pl	Boże Ciało. Turyści z całej Polski przyjadą do Spycimierza oglądać kwiatowe dywany	2017
Onet.pl	Procesja Bożego Ciała przejdzie po dywanie z kwiatów	2015
Opoka.news	Spycimierz: parafianie znów ułożą kwiatne dywany na Boże Ciało	2020
Poddębice.naszemiasto	Boże Ciało w Spycimierzu 2019	2019
Radio Łódź	Tłumy pielgrzymów i turystów zjechały do Spycimierza	2019
TVN.Meteo	Bogata gama kolorów. Spycimierz przykryty kwiatnymi dywanami	2019
TVP 3	Kwiatowe dywany na Boże Ciało w Spycimierzu	2019
Uniejów.net.pl	Tak w tym roku wyglądały kwiatne dywany	2019
w.Polityce.pl	Wyjątkowa tradycja na Boże Ciało w Spycimierzu! ZOBACZ kwiatowe dywany układane przez mieszkańców	2019
Wiadomości.gazeta.pl	Boże Ciało 2018. 31 maja w Spycimierzu powstanie niezwykle kwiecisty dywan	2018

Przyjmując, że Spycimierz wraz z tradycją układania kwiatnych dywanów jest popularnym miejscem w kraju, podjęto się próby potwierdzenia zainteresowania tym wydarzeniem poprzez przegląd tytułów i mediów skojarzonych z hasłem „Boże Ciało, Spycimierz” (tab. 3.7.). Okazuje się, że wydarzeniu temu swoją uwagę poświęciły różne media (prasa, telewizja, radio), o zróżnicowanym zasięgu (lokalne, regionalne, krajowe), charakterze (publiczne, prywatne) i tematyce (informacja, turystyka, religia, wnętrza). Prześledzone w mediach relacje poprzedzały wydarzenie, miały miejsce w dniu uroczystości oraz odbyły się *post factum*.

Warto wspomnieć, że do promocji miejsca przyczyniają się także sami mieszkańcy miejscowości, gminy czy powiatu, jak również odwiedzający, którzy w mediach społecznościowych i serwisach internetowych (Facebook, Instagram, YouTube) zamieszczają swoje zdjęcia i filmy dotyczące tego miejsca i wydarzenia.

* * *

Tradycja układania kwiatnych dywanów sięga w Spycimierzu 200 lat, a przeprowadzone badania potwierdzają aktywny udział mieszkańców od ponad 10, a nawet 30 lat. Układanie kwiatnych dywanów jest elementem uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, które jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych świąt katolickich. Dla mieszkańców udział w uroczystości to przede wszystkim świadectwo wiary i dowód przynależności do wspólnoty chrześcijańskiej. Świętowanie rozpoczyna się od wczesnych godzin porannych i od układania kwiatnych dywanów, a kończy udziałem we mszy świętej i uroczystą procesją w godzinach popołudniowych. Układanie kwiatnych dywanów jest ważnym elementem lokalnej, spycimierskiej tradycji. Kwiatne kobierce są zaś elementem jej tożsamości kulturowej i religijnej. Prezentowane kwiatne dywany to małe dzieła sztuki – kolorowe, niepowtarzalne i oryginalne. Warto podkreślić, że w pracach uczestniczą seniorzy, osoby dorosłe, a także młodzież i dzieci, nadając przedsięwzięciu wielopokoleniowy wymiar. Aktywne uczestnictwo w wydarzeniu to

jednocześnie wspólnotowe kultywowanie tradycji, integracja mieszkańców, wspólne przeżycia duchowe, pretekst do spotkań rodzinnych i towarzyskich oraz powód do dumy.

Mieszkańcy pozyskują kwiaty z przydomowych ogródków, okolicznych pól i łąk, ale też z dalszych okolic. Kwietne dywany stanowią bardzo istotny walor całej uroczystości. Odwiedzający podkreślają niepowtarzalną atmosferę tego miejsca i gościnność mieszkańców. Są też niestety obawy. Mieszkańcy bronią się przed zbyt dużą komercjalizacją, która może doprowadzić do „zatracenia” wyjątkowości tego święta, lecz pomimo tego wierzą w przetrwanie tej pięknej tradycji. „To przechodzące z pokolenia na pokolenie zwyczaje i obrzędy są bowiem świadectwem naszych korzeni, związku teraźniejszości z przeszłością oraz świadectwem szczególnej postawy wobec przeszłości, więzi rodzinnych i społecznych, łączących ludzi różnych pokoleń i różnych czasów. Stanowią zatem ciągłość naszej tradycji, kultura polska po dziś zawdzięcza im swoją odrębność, swoje jedyne i niepowtarzalne barwy” (Ogrodowska 2007: 5).

Marzena Makowska-Iskierka

Uniwersytet Łódzki

Ewa Szafrńska

Uniwersytet Łódzki

Bogdan Włodarczyk

Uniwersytet Łódzki

Rozdział 4

Przestrzenne i społeczne aspekty uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2019

Każda miejscowość posiada swój powtarzalny rytm, związany z dzienną i nocną aktywnością ludzi. Jak zauważa J. Kaczmarek (2014), przestrzeń nie istnieje sama dla siebie, lecz poprzez człowieka. Powstaje w rezultacie jego działalności i zarazem oddziałuje na zachowania mieszkańców. Ma tę właściwość, że następuje w niej akumulacja czasu – przestrzeń utrwała czas. Z kolei nastrój i pamięć kształtują wyobrażenia przestrzenne, krajobrazy, zarówno jednostkowe, jak i kolektywne.

Spycimierz jest niedużą cichą wsią, której charakter diametralnie zmienia się jednego dnia w roku, podczas napływu ogromnej liczby osób chcących uczestniczyć w wydarzeniach związanych z barwnymi obchodami uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, potocznie nazywanej Bożym Ciałem. Co roku, od wczesnych godzin porannych mieszkańcy przygotowują się do tej uroczystości. Po uprzątnięciu ulic zaczynają ozdabiać trasę procesji, która przejdzie tamtędy późnym popołudniem. Wspólna praca parafian i ich rodzin polega przede wszystkim na wyznaczeniu na drogach oryginalnych kształtów i wzorów, które na-

stępnie z dużą starannością wypełniają zgromadzonymi wcześniej kwiatami. Działania te trwają zwykle wiele godzin, podczas których postępy obserwowane są przez licznych odwiedzających. Kulminacyjnym punktem dnia jest uroczysta msza święta wraz z procesją, w której udział biorą zarówno parafianie, jak i licznie przybyli goście. Wieczorem, w ramach podziękowania mieszkańcom za trud przygotowań uroczystości Bożego Ciała, odbywa się radosna zabawa z biesiadą. Spycimierskie Boże Ciało to przede wszystkim uroczystość o charakterze religijnym, ale znaczącą częścią liczby odwiedzających wieś w tym dniu są także osoby, które w miejscowości znalazły się kierowane motywem poznawczym.

Aby określić przebieg i rytm tego wydarzenia oraz jego zasięg przestrzenny, a także odpowiedzieć na pytania, jak wiele osób przybywa w tym dniu do Spycimierza, kim są przybywający, skąd pochodzą, jakie są motywy ich przyjazdu i jak długo pozostają w miejscowości, w dniu Bożego Ciała zrealizowano badania terenowe.

Badania przeprowadzone zostały przez badaczy z Instytutu Geografii Miast i Turyzmu UŁ oraz studentów II roku uzupełniających studiów magisterskich na kierunku turystyka i rekreacja. Obejmowały one pomiar ruchu pieszego i kołowego, który przeprowadzono dwukrotnie, w 2018 i w 2019 roku, oraz badania ankietowe wśród odwiedzających, które wykonano w 2019 roku, poprzedzając je pilotażem zrealizowanym w 2018 roku.

Pomiar ruchu pieszego i kołowego przeprowadzono w trzech punktach zlokalizowanych na granicy miejscowości, w przedziałach godzinowych, tj. między godziną 10:00 a 20:00. Pomiar w 2018 roku odbywał się w godzinach 10:00–18:00. Miejsca pomiaru wyznaczone były zgodnie z nadzwyczajną organizacją ruchu kołowego obowiązującą w tym dniu na terenie miejscowości. Dwa z nich znajdowały się przy drogach asfaltowych łączących Spycimierz z drogą krajową 72, trzeci zaś przy drodze biegnącej wzdłuż cieku Siekiernik w kierunku Skęczniewa. Prezentowane wyniki są sumą uzyskanych danych. Poza wjazdami do miejscowości samochodów osobowych liczone były także inne pojazdy, w tym autokary, motory, rowery. Analizy przestrzenne dotyczące zasięgu oddziaływania wydarzenia skupiają się głównie na ruchu samochodowym i prezentują dane dotyczące liczby pojazdów oraz ich numerów rejestracyjnych, natomiast rytm miejscowości opisano na podstawie szacunkowej liczby

osób odwiedzających Spycimierz, w tym pasażerów zanotowanych pojazdów, w ujęciu godzinowym. Dla celów analitycznych przyjęto średnio 4 osoby na jedno auto oraz średnio 50 osób na autokar.

Drugą ważną częścią badań terenowych, przeprowadzonych podczas uroczystości, były badania ankietowe wykonane wśród osób, które przybyły w tym dniu do Spycimierza. Głównym celem tej części badań było poznanie opinii odwiedzających na temat różnych aspektów wydarzenia oraz ich charakterystyka ze względu na cele przyjazdu, sposób dotarcia do Spycimierza, częstotliwość przyjazdów na uroczystości Bożego Ciała, organizację przyjazdu, osoby towarzyszące w trakcie podróży i pobytu, a także sposób spędzania czasu w trakcie pobytu w Spycimierzu.

Do przeprowadzenia badań wykorzystano oryginalne narzędzie badawcze skonstruowane na ich użytek. Badania miały charakter ilościowy, zrealizowano je w technice standaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego *face to face* (wywiad bezpośredni przeprowadzany przez ankietera, technika PAPI). Kwestionariusz wywiadu składał się 17 pytań problemowych (otwartych i zamkniętych) oraz metryczki określającej strukturę społeczno-demograficzną respondentów i ich pochodzenie terytorialne. Dobór próby miał charakter dostępnościowy. Kryterium doboru respondentów była obecność w dniu badania w Spycimierzu i bycie w tej miejscowości turystą lub jednodniowym odwiedzającym (zob. Włodarczyk 2017). Narzędzie badawcze zostało opracowane zgodnie z wymogami metodologicznymi nauk społecznych (Babbie 2004) oraz w oparciu o doświadczenia zespołu eksperckiego w podobnych badaniach (zob. Szafrńska, Włodarczyk, Dziedzic 2015).

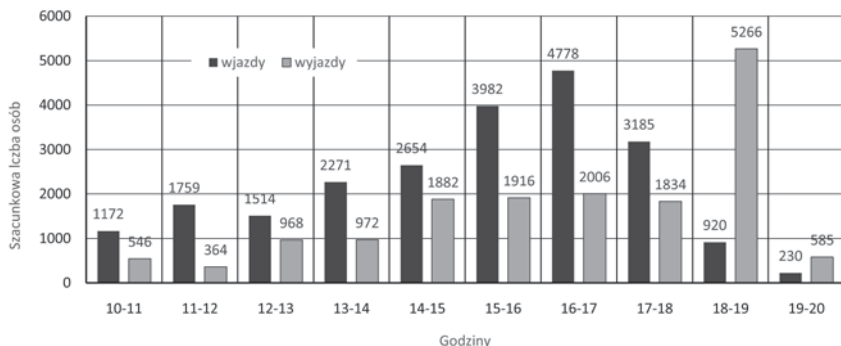
4.1. Przebieg i rytm wydarzenia w Spycimierzu

W dniu uroczystości Bożego Ciała, tj. 20 czerwca 2019 roku, w Spycimierzu przebywało łącznie ok. 22,5 tysiąca osób, czyli odwiedzających było 60-krotnie więcej niż stałych mieszkańców. Liczba ta obejmuje zarówno odwiedzających, jak i mieszkańców całej spycimierskiej parafii. Dominującą część odwiedzających stanowiły osoby, które dotarły

samochodem, na stosunkowo krótki czas i głównie w celu obejrzenia kwiatnych dywanów.

Natężenie ruchu wjeżdżających i wyjeżdżających osób oraz zmiany ich liczby w ciągu dnia w trakcie Bożego Ciała w Spycimierzu w 2019 roku prezentuje rys. 4.1. Estymacja liczby odwiedzających Spycimierz została dokonana w ujęciu godzinowym, by dokładniej ukazać rytm miejscowości i skalę ruchu osób oraz pojazdów podczas uroczystości Bożego Ciała w 2019 roku.

Z opracowanego zestawienia wynika wyraźny trend wzrostowy, jeśli chodzi o liczbę odwiedzających w ciągu dnia. Im bliżej godziny 17:00, tj. rozpoczęcia uroczystej mszy świętej wraz z procesją, tym więcej osób przybywało do Spycimierza. Największy ruch odwiedzających, którzy tego dnia dotarli do Spycimierza (różnymi środkami transportu, a także pieszo), przypadł między godziną 16:00 a 17:00, a więc bezpośrednio przed wydarzeniem. Jednak wzrost natężenia nastąpił już około godziny 13:00 i trwał w godzinach obiadowych (rys. 4.1.).

Rys. 4.1. Szacunkowa liczba osób odwiedzających Spycimierz w godzinach 10:00–20:00 w dniu 20.06.2019 roku.

Zważywszy na fakt, że przygotowania do układania kwiatnych dywanów rozpoczynają się już we wczesnych godzinach porannych, zapewne część osób przybyła do Spycimierza przed godziną 10:00. To

przypuszczenie potwierdziły badania prowadzone właśnie od tej godziny. I tak w ciągu zaledwie dwóch godzin odnotowano 13,05% całego ruchu w miejscowości. Zwykle kwietne dywany gotowe są w porze obiadowej, by mieszkańcy mieli czas na przygotowanie się do popołudniowej mszy świętej. Wówczas także do Spycimierza przybywa bardzo dużo osób, które chcą obejrzeć gotowe dzieła. Między godziną 12:00 a 15:00 zarejestrowano przybycie prawie 1/3 (28,7%) ogółu odwiedzających. Najwięcej wizyt odnotowano jednak w godzinach 15:00–17:00, co zapewne wiązało się z chęcią nie tylko obejrzenia kwietnych dywanów, ale także uczestnictwa w uroczystości Bożego Ciała. Do Spycimierza wjechało wtedy prawie 40% wszystkich samochodów (38,9%). Potwierdza to także duża różnica w liczbie pojazdów, które nie wyjechały w tym czasie z miejscowości. Niemal 1/5 (18,3%) ogółu odwiedzających dotarło do Spycimierza dopiero między godziną 17:00 a 19:00, a więc już w trakcie trwania uroczystości w kościele. Być może nie wiedząc dokładnie, o której ona się rozpoczyna, albo celowo, by wziąć udział jedynie w kończącej wydarzenie procesji.

Przeprowadzona analiza pozwala wnioskować, że odwiedzający, którzy dotarli do Spycimierza w godzinach przedpołudniowych, spędzili w miejscowości najwięcej czasu. Spacerując po wsi, obserwowali oni i dokumentowali na własny użytek (poprzez fotografowanie czy filmowanie) pracowity proces tworzenia wzorów oraz stopniowego wypełniania kwietnych dywanów przez mieszkańców, a także korzystali z usług punktów gastronomicznych i handlowych, które tego dnia pojawiły się w Spycimierzu.

Biorąc po uwagę liczbę odwiedzających, zauważyć można jej wzrost w czasie, aż do godziny 17:00 oraz znikomy udział w godzinach wieczornych. Po godzinie 18:00, a szczególnie tuż przed 19:00, do której zwykle trwa uroczysta msza święta wraz z procesją, odnotowano natomiast największy dzienny odsetek wyjazdów ze Spycimierza (35,8%).

W przypadku liczby wyjazdów zaobserwowano trend rosnący podczas całego dnia, ze szczególnie dynamicznym wzrostem od godziny 18:00. Miejscowość opuszczały wtedy zarówno osoby, które przybyły w celach poznawczych, jak i te, których głównym motywem przyjazdu były względy religijne. O wzmożonym w tym czasie ruchu wyjazdowym ze Spycimierza

bardzo licznej grupy odwiedzających (powodującym utrudnienia i zatory komunikacyjne) w dużej mierze zadecydowały godziny wieczorne i konieczność powrotu do oddalonych miejsc zamieszkania.

4.2. Zasięg przestrzenny odwiedzających w czasie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2019 na podstawie ruchu pojazdów

Zasięg przestrzenny popularności święta Bożego Ciała w Spycimierzu określono na podstawie ruchu pojazdów (osobowych, autokarów, busów), które w dniu uroczystości zostały zinwentaryzowane na terenie miejscowości (fot. 15 i 16). Jak pokazuje tabela 4.1., pomimo różnej liczby policzonych samochodów (proporcja jak 1 w 2018 roku do 3 w 2019 roku), rozkład przestrzenny ruchu samochodów osobowych, zidentyfikowanych na podstawie rejestracji, jest bardzo podobny w obu analizowanych latach.

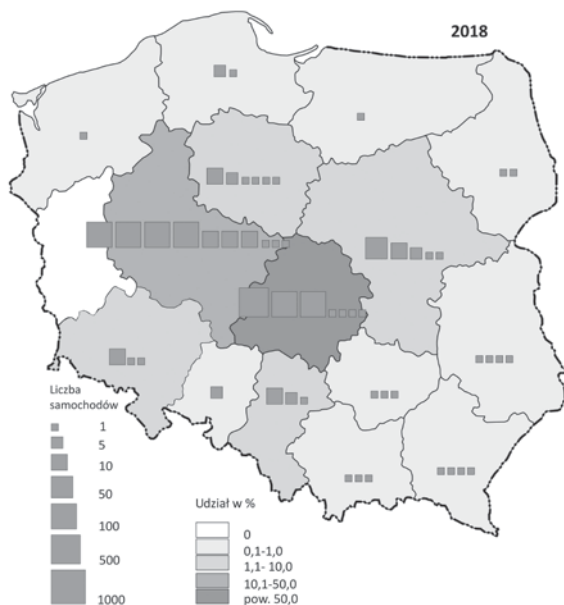
Tabela 4.1. Pomiar ruchu samochodów osobowych, autokarów i busów podczas uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2019.

Źródło: opracowanie na podstawie badań terenowych

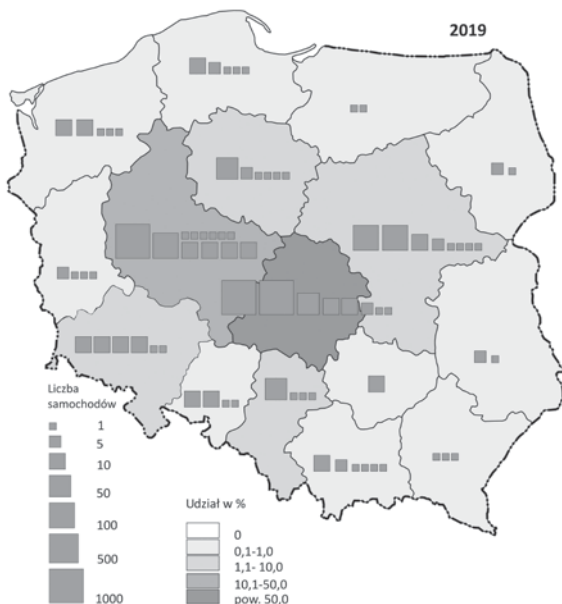
Województwo	Samochody osobowe				Autokary i busy			
	2018		2019		2018		2019	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
dolnośląskie	14	1,0	42	1,1	1	2,4	2	4,3
kujawsko-pomorskie	19	1,5	59	1,5	4	9,8	0	0
lubelskie	4	0,3	6	0,2	0	0	0	0
lubuskie	0	0,0	8	0,2	0	0	0	0
łódzkie	704	55,0	2077	54,5	10	24,4	23	50,0
małopolskie	3	0,2	19	0,5	0	0	0	0
mazowieckie	67	5,2	219	5,7	7	17,2	8	17,4
opolskie	5	0,4	22	0,5	0	0	0	0
podkarpackie	4	0,3	22	0,5	0	0	0	0

Województwo	Samochody osobowe				Autokary i busy			
	2018		2019		2018		2019	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
podlaskie	2	0,2	6	0,2	0	0	0	0
pomorskie	5	0,5	18	0,5	0	0	1	2,2
śląskie	16	1,2	53	1,2	2	4,8	0	0
świętokrzyskie	3	0,2	10	0,3	0	0	0	0
warmińsko-mazurskie	1	0,1	2	0,1	1	2,4	0	0
wielkopolskie	433	33,8	1246	32,5	16	39,0	12	26,1
zachodniopomorskie	1	0,1	23	0,5	0	0	0	0
Razem	1281	100,0	3828	100,0	41	100	46	100

Opierając się na danych z zapisanych rejestracji, wiemy, że najwięcej – bo ponad 50% – samochodów osobowych, które wjechały do miejscowości, pochodziło z województwa łódzkiego. Na drugim miejscu (ponad 30%) znalazły się pojazdy z województwa wielkopolskiego (tab. 4.1., rys. 4.2. i 4.3.)

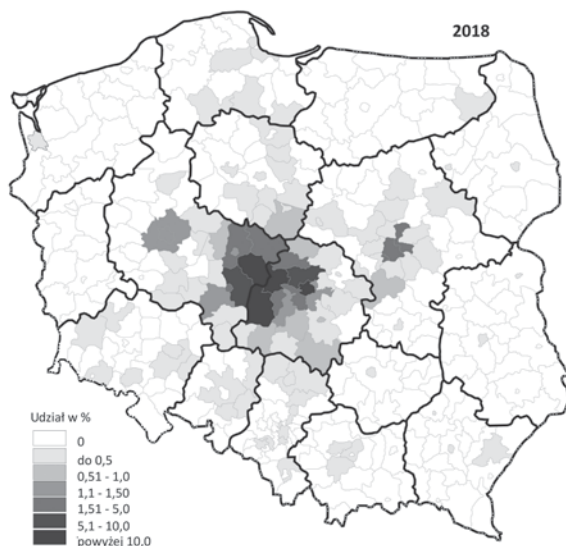

Rys. 4.2. Ruch samochodów osobowych w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w roku 2018 wg województw.
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu

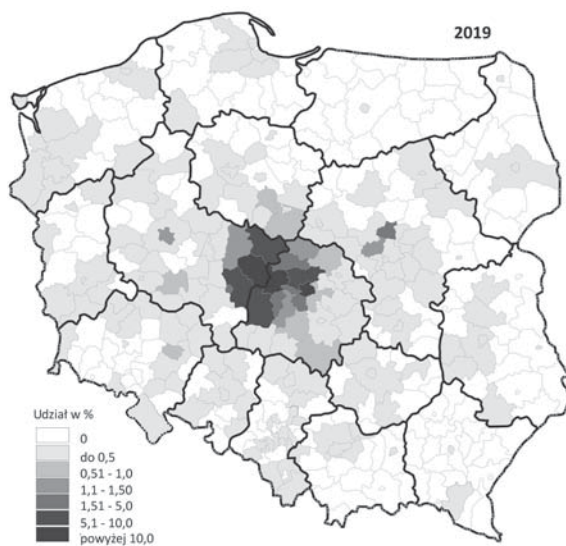

Rys. 4.3. Ruch samochodów osobowych w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w roku 2019 wg województw. Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu

Rozkład taki spowodowany jest położeniem Spycimierza (województwo łódzkie) oraz bezpośrednią bliskością województwa wielkopolskiego, z którym graniczy gmina Uniejów. Niebagatelną rolę w tym przypadku odgrywa położenie miejscowości w niewielkiej odległości (2 km) od drogi krajowej nr 72, łączącej Konin (województwo wielkopolskie) z Rawą Mazowiecką (województwo łódzkie). Na uwagę zasługuje jeszcze województwo mazowieckie, którego udział w ogólnej liczbie pomierzonych samochodów osobowych w każdym roku przekraczał 5%. To z kolei jest prawdopodobnie efekt bardzo dobrej dostępności zewnętrznej Spycimierza, który położony jest w odległości 12 km od węzła autostrady A2, łączącej Warszawę z Poznaniem. Samochody pochodzące z tego województwa zarejestrowane były głównie w powiatach zlokalizowanych w aglomeracji warszawskiej (rys. 4.4. i 4.5.).

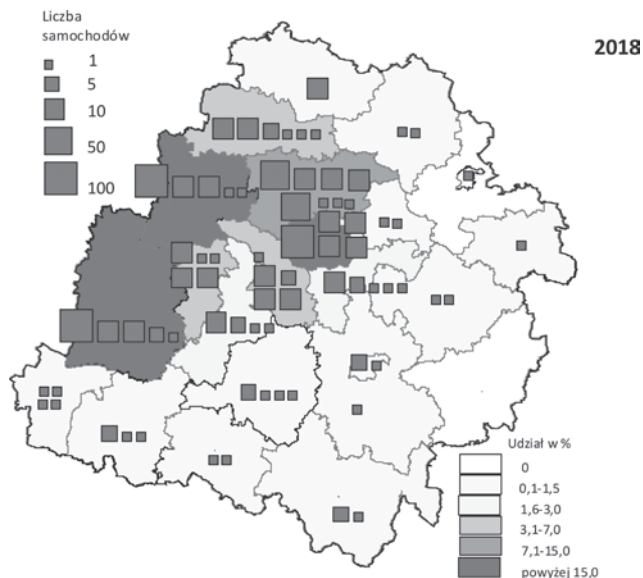

Rys. 4.4. Ruch samochodów osobowych w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w 2018 roku wg powiatów (n=1281).
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu pojazdów

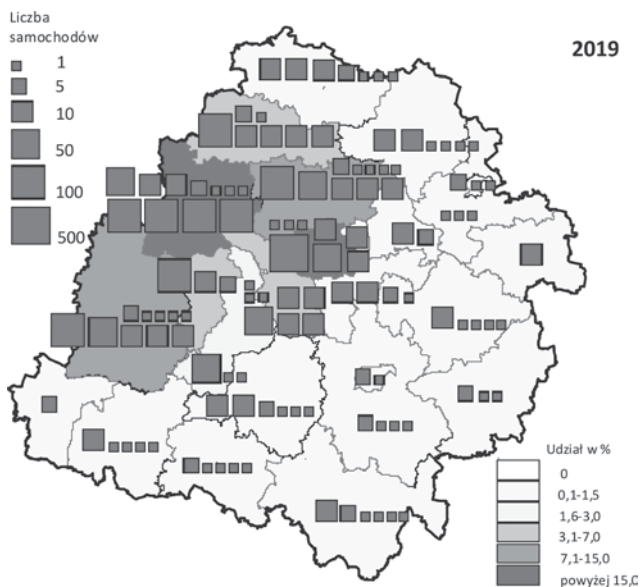
Rys. 4.5. Ruch samochodów osobowych w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w 2019 roku wg powiatów (n=3828).
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu pojazdów

Analizując rozkład ruchu według powiatów, w których zarejestrowano samochody, można zauważyć trzy wyraźne strefy zasięgu. Pierwsza z nich, znajdująca się w promieniu około 50 km od Spycimierza, obejmuje obszar położony na zachód i północny zachód od Łodzi (głównie powiaty poddębicki, sieradzki, zgierski, łęczycki) oraz wschodnie tereny województwa wielkopolskiego, czyli powiaty graniczące z województwem łódzkim (kolski, turecki, kaliski). Drugą strefę stanowi obszar pomiędzy 50 a 200 km od miejscowości, który obejmuje tereny sięgające po aglomeracje Warszawy i Poznania, a także pozostałe tereny województwa łódzkiego oraz południowe rubieże województwa kujawsko-pomorskiego (w tym powiat włocławski i miasto Włocławek – siedziba diecezji, do której należy parafia spycimierska). Trzecią strefę stanowią pozostałe obszary kraju, w których główną rolę odgrywają powiaty położone wzdłuż ważniejszych dróg szybkiego ruchu (np. S8) lub autostrad A1 i A2 (rys. 4.4. i 4.5.).

Rys. 4.6. Samochody osobowe zarejestrowane w czasie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w roku 2018 wg powiatów województwa łódzkiego.

Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu pojazdów

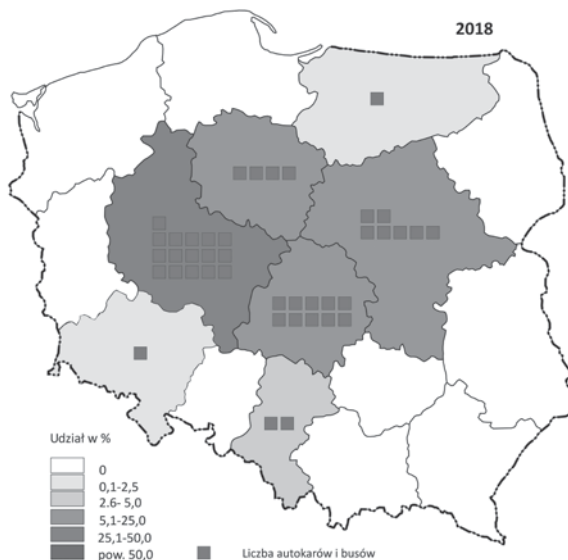
Rys. 4.7. Samochody osobowe zarejestrowane w czasie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w roku 2019 wg powiatów województwa łódzkiego.
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu pojazdów

Rozkład przestrzenny pojazdów zarejestrowanych w województwie łódzkim charakteryzuje podobna strefowość, z tym, że pochodzą one tylko z dwóch wspomnianych stref (tab. 4.2., rys. 4.6. i 4.7.). Niezależnie od roku przeprowadzonych badań, wśród zarejestrowanych pojazdów (zarówno osobowych, jak i busów) w strefie pierwszej (do 50 km) dominują powiaty północno-zachodniej części województwa, graniczące z powiatem poddębickim lub zlokalizowane wzdłuż autostrady A2 (sieradzki, zduńskowolski, łaski, pabianicki, łęczycki, zgierski, m. Łódź) bądź w jej bezpośrednim sąsiedztwie. W strefie drugiej znajdują się pozostałe powiaty, których reprezentacja liczy po kilka lub kilkanaście samochodów osobowych, a w statystykach autokarowych nie odnotowano żadnych przyjazdów.

Tabela 4.2. Liczba i udział procentowy samochodów osobowych, autokarów i busów z województwa łódzkiego podczas uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2019. Źródło: opracowanie na podstawie badań terenowych

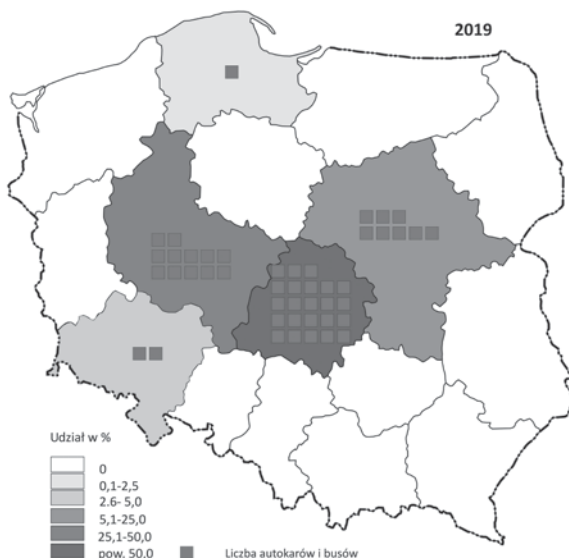
Powiat	Samochody osobowe				Autokary i busy			
	2018		2019		2018		2019	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Łódź	193	27,4	582	28,0	1	10,0	0	0
powiat bełchatowski	8	1,1	28	1,3	2	20,0	2	8,7
powiat brzeziński	2	0,3	15	0,7	0	0	0	0
powiat kutnowski	10	1,4	38	1,8	0	0	0	0
powiat łaski	17	2,4	52	2,5	0	0	0	0
powiat łączyski	28	4,0	146	7,0	0	0	1	4,3
powiat łowicki	2	0,3	24	1,2	1	10,0	0	0
powiat łódzki wschodni	18	2,6	26	1,3	3	30,0	2	8,7
powiat opoczyński	0	0	7	0,3	0	0	0	0
powiat pabianicki	36	5,1	93	4,5	0	0	1	4,3
powiat pajęczański	2	0,3	9	0,4	0	0	0	0
powiat piotrkowski	1	0,1	8	0,4	0	0	2	8,7
powiat poddębicki	122	17,3	478	23,0	1	10,0	1	4,3
powiat radomszczański	6	0,9	19	0,9	0	0	0	0
powiat rawski	1	0,1	10	0,5	0	0	2	8,7
powiat sieradzki	126	17,9	189	9,0	0	0	10	43,5
powiat skierniewicki	0	0	3	0,1	0	0	0	0
powiat tomaszowski	2	0,3	14	0,7	0	0	0	0
powiat wieluński	7	1,0	14	0,7	0	0	0	0
powiat wieruszowski	4	0,6	5	0,2	0	0	0	0
powiat zduńskowolski	32	4,5	115	5,5	2	20,0	1	4,3
powiat zgierski	80	11,4	189	9,1	0	0	2	8,7
Piotrków Trybunalski	6	0,9	6	0,3	0	0	0	0
Skiernewice	1	0,1	7	0,3	0	0	0	0
Razem	704	100	2077	100	10	100	23	100

W obu przeprowadzonych badaniach zarejestrowano ponad 40 pojazdów typu autokar i bus, którymi podróżowały grupy od 20 do 70 osób. W przypadku autokarów i busów obserwujemy podobny rozkład jak u samochodów osobowych (rys. 4.8. i 4.9.). Dominują grupy, które przyjechały pojazdami zarejestrowanymi w województwach łódzkim, wielkopolskim i mazowieckim (w każdym przypadku ponad 15% pojazdów). Związane jest to, tak jak poprzednio, z położeniem i dostępnością komunikacyjną (DK 72, A2, S8).

Rys. 4.8. Liczba autokarów i busów w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w 2018 roku wg województw (n=41).

Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu

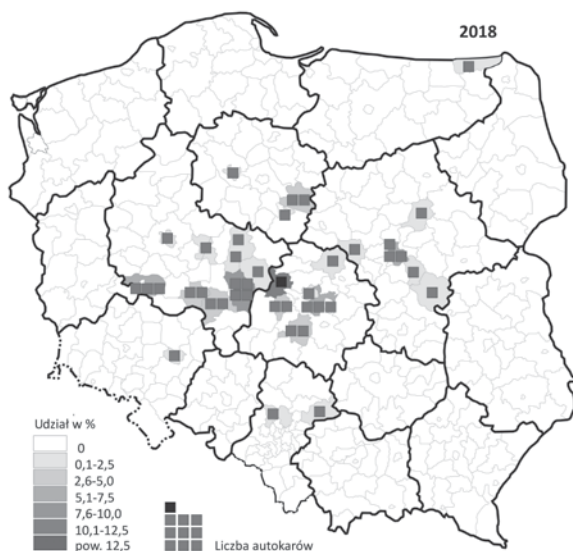

Rys. 4.9. Liczba autokarów i busów w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w 2019 roku wg województw (n=46).

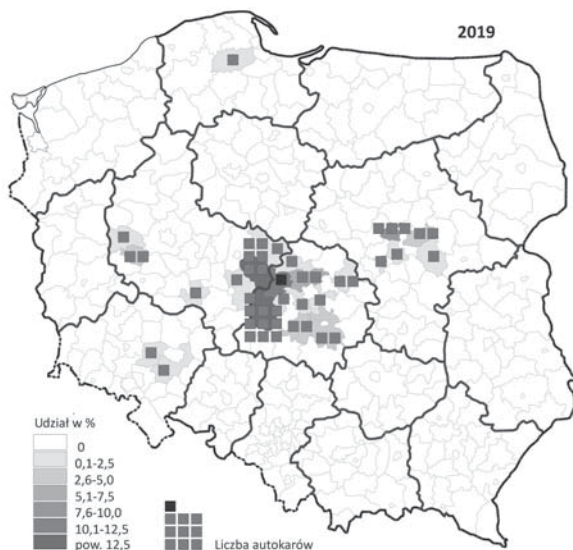
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu

W latach 2018–2019 można zauważyć zmianę lidera w wyróżnionej trójce województw. W 2018 roku dominowało województwo wielkopolskie (na ogólną liczbę 41 – 16 autokarów – 39%), natomiast w 2019 roku województwo łódzkie (na ogólną liczbę 46 – 23 autokary – 50%). W 2018 roku znacząco reprezentowane było województwo kujawsko-pomorskie (4 autokary – 9,8%), z którego w 2019 roku nie przyjechał ani jeden pojazd.

Rozpatrując rozkład przyjazdów według powiatów, zauważyć można wyraźną koncentrację zjawiska w 2019 roku względem roku poprzedniego. W 2018 roku autokary, które przyjechały do Spycimierza, zarejestrowane były w siedmiu województwach. Natomiast w 2019 roku jedynie w pięciu (rys. 4.8.–4.11.). Zauważyć należy także, że w 2019 roku odnotowano cztery autokary spoza Polski. Były to grupy z Niemiec, Austrii, Wielkiej Brytanii i Łotwy.

Rys. 4.10. Ruch autokarów i busów w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w 2018 roku wg powiatów (n=41).
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu

Rys. 4.11. Ruch autokarów i busów w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w 2019 roku wg powiatów (n=46).
Źródło: opracowanie na podstawie pomiaru ruchu

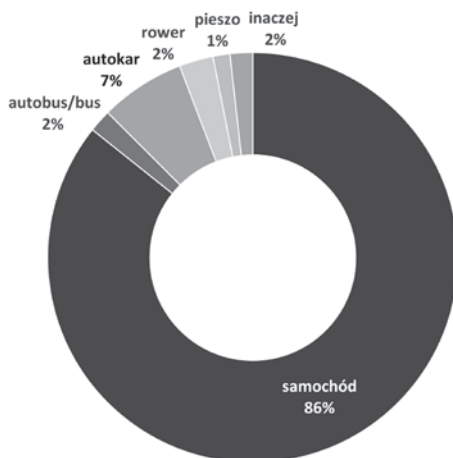
4.3. Percepcja obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu w 2019 roku wśród odwiedzających

Ważnym celem badań terenowych przeprowadzonych podczas obchodów Bożego Ciała było poznanie opinii odwiedzających na temat różnych aspektów wydarzenia oraz ich charakterystyka ze względu na motywy przyjazdów, sposób dotarcia do Spycimierza, częstotliwość przyjazdów, ich organizację, osoby towarzyszące w trakcie podróży i pobytu, a także spędzanie czasu podczas pobytu. Cel ten zrealizowano poprzez badania ankietowe, które przeprowadzono wśród 226 osób.

Respondenci dobrani byli w sposób dostępnościowy. Przeważały wśród nich kobiety (60,2%) oraz osoby w wieku 40–59 lat (fot. 17 i 18), które w sumie stanowiły prawie połowę badanych (23,0% w wieku 40–49 lat i 24,3% w wieku 50–59 lat). Równie liczna była grupa osób powyżej 60 lat (18,1% w wieku 60–69 lat oraz 6,6% powyżej 70 lat). Znacznie mniej licznie reprezentowane były natomiast osoby z młodszych grup wiekowych (15,5% w wieku 20–29 lat, 9,7% w wieku 30–39 lat oraz 2,7% w wieku 15–19 lat). Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia badanych, dominowały wśród nich osoby z wykształceniem średnim i wyższym (odpowiednio 37,4% oraz 35,8%). Zdecydowana większość to osoby aktywne zawodowo (62,8%) oraz emeryci i renciści (21,7%). Tylko co 10. respondent zadeklarował, że jest uczniem lub studentem. Osoby niepracujące z różnych powodów (bezrobotni, będący na urlopie wychowawczym/macierzyńskim, prowadzące dom) stanowiły nieco ponad 5%. Zdecydowana większość badanych (81,2%) przyjechała do Spycimierza z miast, a tylko niecałe 19% ze wsi.

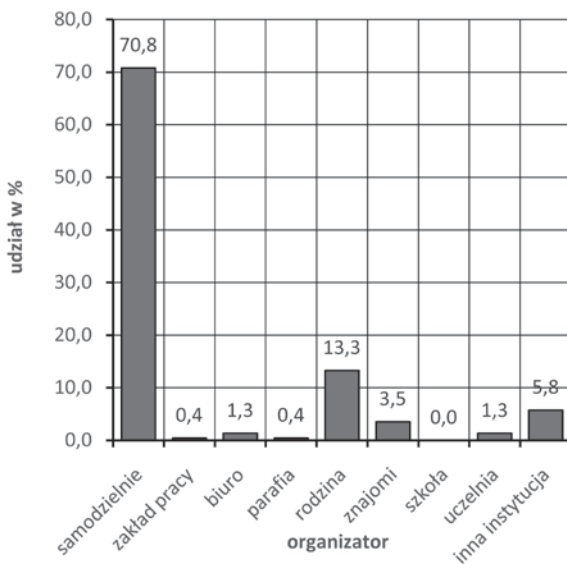
Respondenci pochodzili z 11 województw i 43 powiatów. Największa ich grupa przyjechała z województwa łódzkiego – 129 osób (57,1%), a następnie z wielkopolskiego – 51 osób (22,5%) i mazowieckiego – 30 osób (13,3%). Te trzy województwa charakteryzują się dużą liczbą powiatów, z których pochodzili respondenci. W województwie łódzkim było to 13 powiatów, w wielkopolskim – 11, a mazowieckim – 8.

Głównym środkiem transportu, jakim respondenci dotarli do Spycimierza, był samochód (85%). Autokarem dojechało niecałe 7% osób, a rowerem tylko 6 osób, czyli mniej niż 3% (rys. 4.12.).

Rys. 4.12. Środki transportu, jakimi respondenci przybyli do Spycimierza.

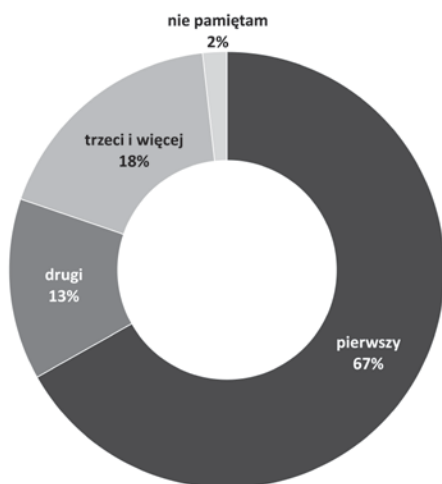
Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Rys. 4.13. Formy organizacji przyjazdu do Spycimierza.

Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Przyjazd do Spycimierza (rys. 4.13.) większość badanych zorganizowała we własnym zakresie (67,7%, 153 osoby). Znacznie mniejsza grupa respondentów jako organizatora wymieniła kogoś z rodziny (12,4%, 28 osób) lub znajomych (3,5%, 8 osób). Wśród organizatorów zinstytucjonalizowanych zidentyfikowano organizacje emerytów (4), kluby seniora (4), parafie, biura turystyczne (po 3 osoby), koło rencistów (2), Urząd Gminy Lutomiersk oraz PTTK (po 1 osobie).

Rys. 4.14. Powtarzalność przyjazdów do Spycimierza.

Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Prawie 2/3 badanych (65,9%) zadeklarowało, że odwiedziło Spycimierz po raz pierwszy, 13,3% – po raz drugi, a 17,7% – po raz kolejny. W grupie tej (liczącej 40 respondentów) najwięcej osób przybyło po raz trzeci (15 osób) i czwarty (9 osób), ale niektórzy (4 osoby) nawet po raz 10 i więcej (rys. 4.14.).

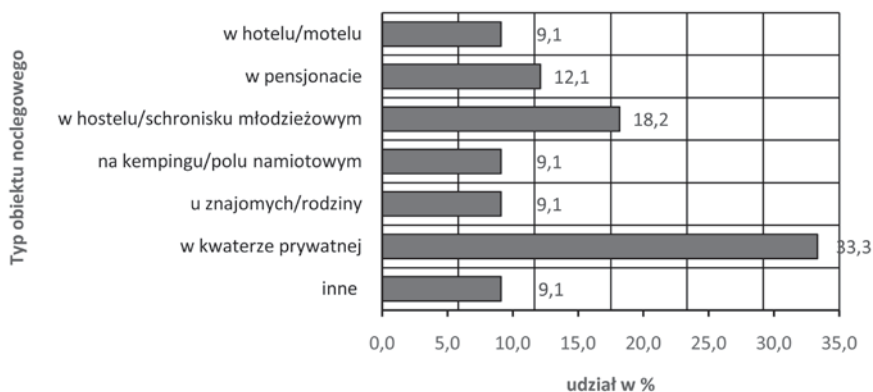
Relatywnie duża grupa badanych, licząca ponad 13%, zadeklarowała, że przyjeżdża do Spycimierza co roku (rys. 4.15.).

Rys. 4.15. Częstotliwość przyjazdów do Spycimierza.

Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

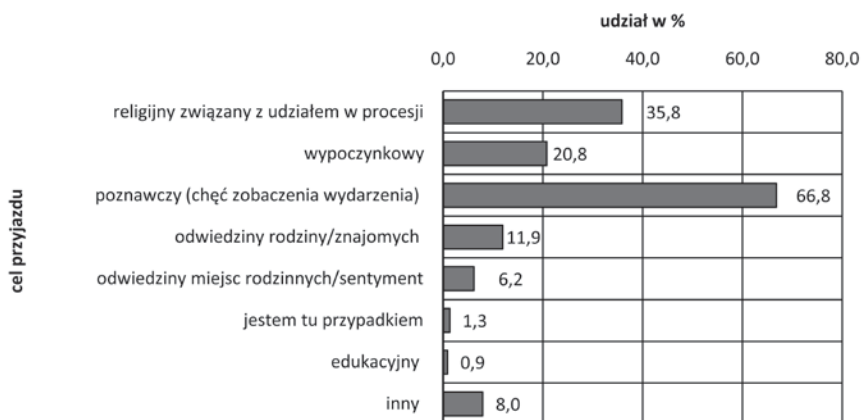
Większość respondentów (85%) nie nocuje podczas pobytu ani w Spycimierzu, ani w jego okolicach. Spośród 33 osób, które zadeklarowały korzystanie z noclegu, 11 osób spędzało go w pensjonacie, 6 osób – u rodziny lub znajomych, 4 osoby – w kwaterze prywatnej oraz po 3 – w hotelu/motelu, w hostelu/schronisku młodzieżowym oraz na kempingu/polu namiotowym (rys. 4.16.).

Rys. 4.16. Miejsce noclegu turystów.

Źródło: własne badania ankietowe (n=33, udział w %)

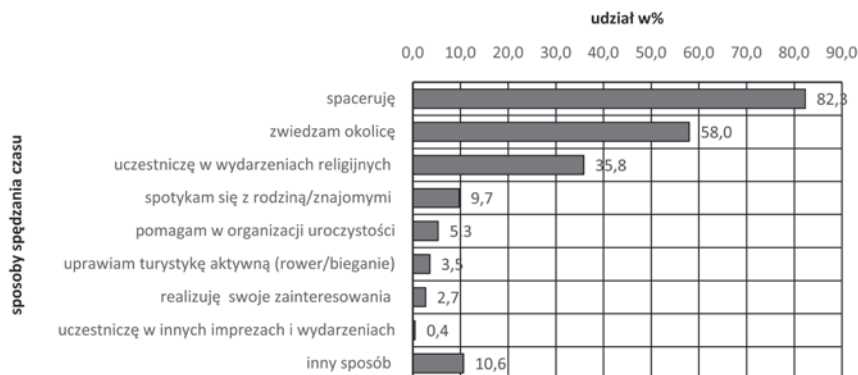
Najczęściej wskazywanym celem przyjazdu do Spycimierza był cel poznawczy związany z chęcią obejrzenia kwiatnych dywanów (wskazany przez ponad 2/3 respondentów) oraz cel religijny związany z udziałem w procesji (wskazany przez 35% osób). Relatywnie spora część badanych określiła ten cel jako wypoczynkowy (20,8%). Chęć odwiedzenia rodziny lub znajomych wskazało 11,9% respondentów, a odwiedzenia miejsc rodzinnych i związany z tym sentyment – 6,2%. Bardzo nieliczni zadeklarowali cel edukacyjny (rys. 4.17.).

Rys. 4.17. Cele przyjazdu do Spycimierza (pytanie wielokrotnego wyboru).

Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

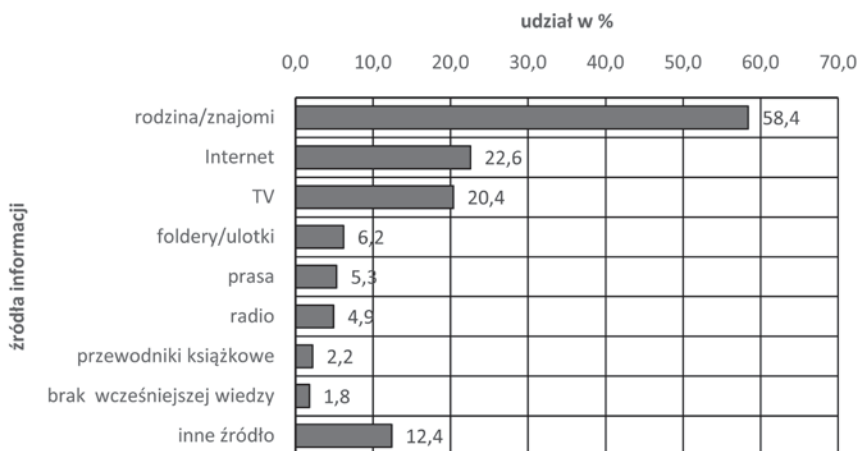
Wśród aktywności realizowanych podczas pobytu w Spycimierzu (pytanie wielokrotnego wyboru) najczęściej deklarowano spacer (82,3%, 181 osób) i zwiedzanie okolicy (58%, 131 osób). Nieco więcej niż 1/3 respondentów (35,8%, 81 osób) wskazała uczestnictwo w wydarzeniach religijnych związanych z Bożym Ciałem, a co 10. (22 osoby) – spotkania z rodziną i znajomymi (rys. 4.18.).

Rys. 4.18. Sposoby spędzania czasu w Spycimierzu (pytanie wielokrotnego wyboru).

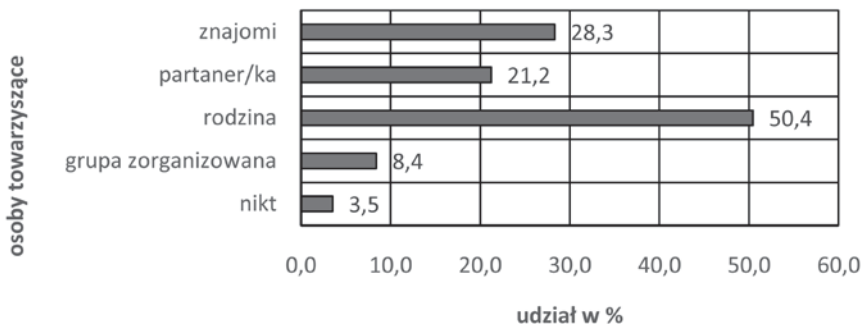
Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Informację o wydarzeniu respondenci czerpali przede wszystkim od rodziny i znajomych (58,4%), z internetu (22,6%) oraz telewizji (20,4%). Mniej liczni zadeklarowali, że były to źródła drukowane, takie jak foldery, prasa i książki (w sumie 13,7%). Kilka osób (4,0%) wskazało stacje radiowe. Wśród tytułów prasowych respondenci wymieniali „Tygodnik Powszechny”, „Gazetę Regionalną”, „Gazetę Kutnowską”. Wśród stacji telewizyjnych – głównie TVP1, TVP3, TVN i TVN24. Ponad 12% respondentów (28 osób) wymieniło inne źródła informacji, takie jak: powszechna wiedza o wydarzeniu (7), Kościół (5), plakat na deptaku w Uniejowie, koło rencistów, związek emerytów, informacja w sanatorium w Uniejowie, CB radio, właścicielka miejsca noclegowego w Uniejowie, pracodawca (rys. 4.19.).

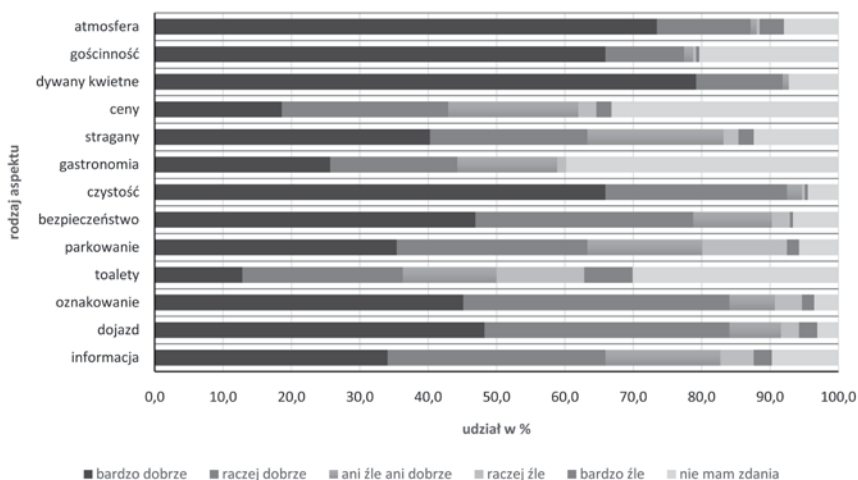
Rys. 4.19. Źródła informacji o obchodach Bożego Ciała w Spycimierzu (pytanie wielokrotnego wyboru). Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Przyjazd do Spycimierza w dniu Bożego Ciała zdecydowanie jest formą turystyki rodzinnej. Połowa badanych (50,4%, 112 osób) przybyła do Spycimierza z rodziną, a co piąty (21,2%) – z partnerem lub partnerką. Pozostali towarzyszyli znajomi (28,3%) lub grupa zorganizowana (8,4%). Tylko 5 osób spośród badanych przybyło tu bez towarzystwa (rys. 4.20.).

Rys. 4.20. Osoby towarzyszące respondentom w obchodach Bożego Ciała w Spycimierzu. Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

Ocena poszczególnych aspektów wydarzenia była bardzo różna. Najlepiej oceniono dywany kwietne (ponad 95% ocen bardzo dobrych i raczej dobrych) oraz atmosferę wydarzenia (ponad 85% ocen bardzo dobrych i raczej dobrych). Prawie po 2/3 respondentów doceniło również gościnność mieszkańców i organizatorów oraz czystość na ulicach (po 65,9% ocen bardzo dobrych). Najslabiej oceniono dostępność publicznych toalet i możliwość zaparkowania pojazdów (rys. 4.21.).

Rys. 4.21. Ocena poszczególnych aspektów wydarzenia przez respondentów.

Źródło: własne badania ankietowe (n=226, udział w %)

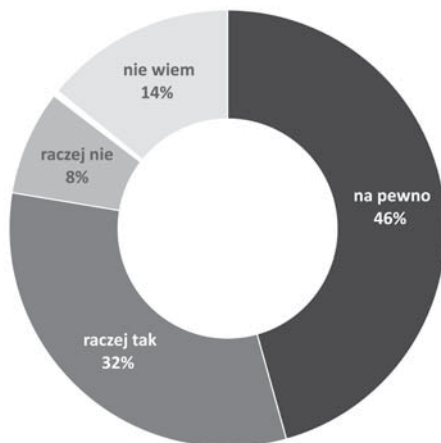
W odpowiedzi na pytanie otwarte o największą atrakcję podczas pobytu w dniu Bożego Ciała w Spycimierzu wymieniane były przede wszystkim kwietne dywany. Wielu badanych wskazało także samą uroczystość religijną związaną z obchodami Bożego Ciała, w tym – najczęściej procesję, mszę w miejscowym kościele oraz ołtarze przygotowane przez mieszkańców. Pozostali respondenci wymieniali: unikalność zarówno tego miejsca, jak i wydarzenia (15 osób), możliwość uczestnictwa w czymś wyjątkowym (10 osób), niezwykłą atmosferę tego święta (7 osób), obserwowanie ludzi, którzy układają dywany (ich poświęcenie, zaangażowanie, solidarność pomiędzy pokoleniami, artyzm, umiejętności) – 8 osób, inte-

resującą zabudowę z opoki, kamienia charakterystycznego dla tej okolicy (3 osoby), obecność Włochów (3 osoby). Jako kolejne z rzędu respondenci wymienili też atrakcje towarzyszące wydarzeniu, które mają w pełni komercyjny charakter, takie jak: stragany (4 osoby), odpust (4 osoby), gastronomię (3 osoby). Wymieniano także bliskość term w Uniejowie (6 osób), które dają możliwość atrakcyjnego spędzenia czasu.

Ponad 3/4 respondentów zadeklarowało, że wróci do Spycimierza (46% na pewno, a 32% raczej), co wskazuje na bardzo duży i wciąż rosnący potencjał turystyczny tego wydarzenia. Wśród motywacji powrotu wymieniano: chęć pokazania tej uroczystości innym (znajomym lub członkom rodziny, np. dzieciom, wnukom, rodzicom – 5 osób); atmosferę/unikatowość tego wydarzenia (4 osoby); chęć ponownego obejrzenia dywanów ze względu na to, że co roku są one inne (4 osoby); chęć wzięcia udziału w procesji (4 osoby); walory estetyczne wydarzenia (2 osoby). Pojedynczy respondenci tak uzasadniali swój powrót do Spycimierza za rok: „zawsze tu jestem na Boże Ciało” (2 osoby), „przyjeżdżam tu od lat” (2 osoby), „mam tu rodzinę” (2 osoby).

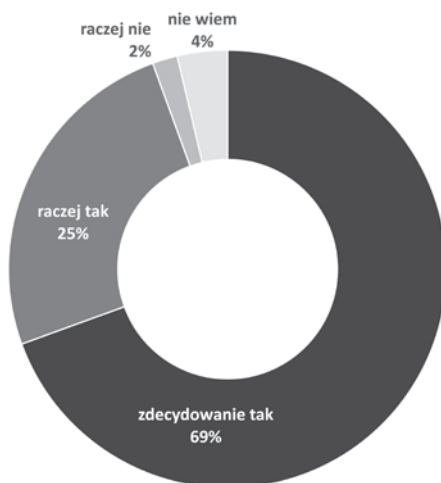
Nieliczni respondenci, którzy zadeklarowali, że nie wrócą (18 osób, w tym tylko 1 osoba, która stwierdziła, że „na pewno nie wróci”), podawali różne powody. Niewielka ich część związana była z samym wydarzeniem lub jego organizacją (np. „zła idea – ksiądz chodzi po dywanach”, „brak informacji – myślałem, że dywany będą gotowe wcześniej”). Deklarowana niechęć przyjazdu w kolejnych latach częściej wynikała z innych przyczyn, niezwiązanych z samą uroczystością, takich jak: wiek („jestem już za stary”), odległość („za daleko mieszkam”, „nie wiem czy będę miała z kim przyjechać”), powody finansowe („musimy zgromadzić więcej gotówki”) oraz z tym, że obecność na takim wydarzeniu ma charakter jednorazowy („widziałem raz i wystarczy”, „nie ma po co wracać”). Wśród innych powodów wymieniano np. „nie jestem religijny” (rys. 4.22.).

Prawie 90% respondentów zadeklarowało, że zarekomenduje innym przyjazd do Spycimierza w dniu Bożego Ciała, w tym ponad 2/3 respondentów (150 osób) była w pełni zdecydowana na przekazanie takiej rekomendacji. Świadczy to o dużym potencjale tego wydarzenia i pozwala prognozować wzrost ruchu turystycznego w Spycimierzu w tym dniu w przyszłych latach (rys. 4.23.).

Rys. 4.22. Deklaracja ponownej wizyty w Spycimierzu podczas święta Bożego Ciała.

Źródło: własne badania ankietowe (n=226)

Rys. 4.23. Rekomendacja wizyty w Spycimierzu innym osobom.

Źródło: własne badania ankietowe (n=226)

Niemal połowa badanych (46,5%, 105 osób) zadeklarowała, że uczestniczy także w innych wydarzeniach religijnych poza miejscem swojego zamieszkania, które przyciągają wielu przyjezdnych. Wśród wymienionych znalazły się: Boże Ciało w Łowiczu, coroczne pielgrzymki do Częstochowy w sierpniu, pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej, uroczystości w Świętej Lipce, uroczystości w Kodniu, wizyty papieża w Polsce, zloty motocyklowe w Licheniu, pielgrzymki Amazonek na Jasną Górę, Odpust Matki Bożej Szkaplerznej w Oborach.

* * *

Spycimierz jest niedużą wsią, której charakter diametralnie zmienia się jednego dnia w roku, podczas napływu ogromnej liczby osób chcących uczestniczyć w wydarzeniach związanych z barwnymi obchodami uroczystości Bożego Ciała. Głównym celem zaprezentowanych badań było określenie przebiegu i rytmu tego wydarzenia oraz jego zasięgu przestrzennego, a także poznanie liczby odwiedzających i ich charakterystyka ze względu na pochodzenie terytorialne, motywy przyjazdów, sposób dotarcia do Spycimierza, częstotliwość przyjazdów, ich organizację, osoby towarzyszące w trakcie podróży i pobytu, a także sposoby spędzania czasu podczas pobytu. Za istotne uznano także poznanie opinii odwiedzających na temat różnych aspektów tego wydarzenia. Cele te zrealizowano poprzez badania terenowe przeprowadzone w dniu obchodów Bożego Ciała w 2019 roku (oraz pilotażowo w 2018 roku). Badania te obejmowały pomiary ruchu pieszego i kołowego oraz wywiady kwestionariuszowe przeprowadzone wśród osób, które przybyły w tym dniu do Spycimierza (n=226).

Wyniki badań ruchu pieszego i kołowego pokazały, że w dniu uroczystości Bożego Ciała w 2019 roku w Spycimierzu przebywało łącznie prawie 22,5 tysiąca osób, czyli około 60-krotnie więcej, niż wynosi liczba stałych mieszkańców. Osoby te najczęściej dotarły samochodem (nieco rzadziej autokarem), na stosunkowo krótki czas (najczęściej kilka godzin) i głównie w celu obejrzenia kwietnych dywanów. Największy napływ odwiedzających odnotowano od godz. 15:00 do 17:00 (prawie

40% ogółu), czyli na krótko przed kulminacją uroczystości, jaką jest msza święta w miejscowym kościele oraz procesja. Analiza zasięgu terytorialnego odwiedzających (określona na podstawie tablic rejestracyjnych pojazdów) pokazała, że ponad połowa z nich pochodziła z województwa łódzkiego, a ponad 30% z sąsiadującego wielkopolskiego. Większość odwiedzających pochodziła z powiatów położonych w obu tych województwach w promieniu do 50 km od Spycimierza.

Badania kwestionariuszowe potwierdziły, że największa grupa odwiedzających (prawie 60%) przyjechała z województwa łódzkiego, a następnie z wielkopolskiego. Głównym środkiem transportu, jakim respondenci dotarli do Spycimierza, był samochód (85%). Przyjazd ten zdecydowana większość badanych zorganizowała we własnym zakresie. Znacznie mniejsza grupa respondentów jako organizatora wymieniła kogoś z rodziny lub znajomych, a nieliczni – instytucję lub organizację. Przyjazdy te zdecydowanie są formą turystyki rodzinnej, ponieważ połowa badanych przybyła do Spycimierza z rodziną, a co piąty z partnerem lub partnerką.

Prawie 2/3 badanych zadeklarowało, że odwiedzili Spycimierz po raz pierwszy, a prawie co trzeci – po raz drugi lub kolejny. Relatywnie duża grupa badanych (13%) zadeklarowała, że przyjeżdża tutaj co roku. Tylko nieliczni (15%) nocują podczas tego pobytu w Spycimierzu lub okolicach. Wśród aktywności realizowanych w trakcie pobytu najczęściej deklarowano spacer i zwiedzanie okolicy. Informacje o wydarzeniu respondenci czerpali przede wszystkim od rodziny i znajomych (ponad połowa), a także z internetu oraz telewizji. Najczęściej wskazywanym celem przyjazdu był cel poznawczy związany z chęcią obejrzenia kwiatnych dywanów (ponad 2/3) oraz cel religijny – udział w procesji (1/3).

Ocena poszczególnych aspektów wydarzenia była bardzo różna z przewagą pozytywnych i bardzo pozytywnych głosów. Najlepiej oceniono dywany kwiatne oraz atmosferę wydarzenia. Generalnie udział w wydarzeniu oceniany jest bardzo pozytywnie, ponieważ ponad 3/4 badanych zadeklarowało, że wróci tu po raz kolejny, a prawie 90%, że zarekomenduje przyjazd innym osobom. Świadczy to o dużym potencjale turystycznym obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu i pozwala prognozować wzrost ruchu turystycznego w przyszłych latach.

Jolanta Wojciechowska

Uniwersytet Łódzki

Bogdan Włodarczyk

Uniwersytet Łódzki

Rozdział 5

Przestrzeń *sacrum* i *profanum* w trakcie uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu

Analizując podróże podejmowane przez ludzi, należy zauważyć, że niewątpliwym fenomenem stanowią wyprawy, których celem są „miejsca święte”, miejscowości, obiekty sakralne lub wydarzenia religijne związane ze szczególnym kultem. Migracje o charakterze religijnym odbywały się właściwie w każdym okresie historycznym i – co najważniejsze – zawsze stanowiły znaczący odsetek wszystkich wyjazdów. Najważniejszym celem podejmowania wędrówek pielgrzymkowych bywa dziękczynienie oraz prośby zanoszone w różnych intencjach. Wędrowaniu towarzyszą zazwyczaj przeżycia mistyczne. Pielgrzym poszukuje w swoim życiu pewności; dążąc do lepszego świata, decyduje się na wędrówkę (Liszewski 2000). *Homo viator* (człowiek wędrujący) stale zwraca się w kierunku nowego życia, wznosząc się ponad niepewną rzeczywistość. Wiara pokonuje w ten sposób czas, wznosi się ponad los poprzez odnajdywanie obecności ponadczasowego Boga. W naszych rozważaniach pielgrzymowanie ma charakter ponadczasowy. Uważamy, że ponadhistoryczny charakter podróży pielgrzymkowych wynika z istoty Boga, który nie ma początku ani końca, jest ponad czasem. Forma obcowania z Bogiem ma także ponadhistoryczny charakter. Struktura podróży do „miejsc świętych” zmienia się, ale pielgrzymowanie pozostaje ahistoryczne. Droga do „miejsc świętych” może być także produktem tury-

stycznym – jako konkretna oferta tego typu podróży przybiera współcześnie formę zorganizowaną na komercyjnych zasadach (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 22).

Polska jest jednym z tych krajów, w których pielgrzymowanie ma wielowiekową tradycję, odgrywając przy tym wyjątkowo dużą rolę. W latach 90. XX wieku do ośrodków pielgrzymkowych wędrowało co roku od 5 do 7 mln osób. Polscy pątnicy stanowią więc ok. 20% chrześcijańskich pielgrzymów w Europie i niemal 5% na świecie (Jackowski 1999).

Według A. Jackowskiego (1998a) migracje pielgrzymkowe tworzą trzy składowe:

- **człowiek pielgrzymujący** (*homo religiosus*), okreśłany często staropolskim mianem pątnika
- **sacrum**, czyli cel wędrówki, którym mogą być: kalwarie, słynące łaskami obrazy, figury, miejsca objawień, obiekty, gdzie znajdują się relikwie świętych, miejsca związane z ich życiem, działalnością lub śmiercią etc.
- **przestrzeń oddzielająca pielgrzyma od sacrum**; jednym z celów pielgrzymowania jest pokonanie fizycznej odległości, trudy i niedogodności podróży są specyficzną formą kontaktu z Bogiem (ofiara, modlitwą itp.) (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 23).

Niewątpliwie pierwotnym bodźcem zmuszającym człowieka do podjęcia wysiłku pielgrzymowania były motywy religijne. Te migracje możemy nazywać **pielgrzymkami**.

Można jednak zadać pytanie: czy w ogóle możliwa jest podróż wyłącznie religijna? Na trasie wędrówki nie znajduje się przecież wyłącznie przestrzeń sakralna. Pielgrzymi – obok modlitwy – obserwują krajobraz, odwiedzają kościoły i kaplice, oglądają mijane zabytkowe obiekty, uczestniczą w wydarzeniach, również o charakterze świeckim. Pojawia się więc dodatkowo wątek poznawczy, niekiedy wypoczynkowy, kuracyjny lub towarzyski, przykładowo: chęć bycia razem z rodziną, przyjaciółmi (rys. 5.1.). W polskich warunkach pielgrzymki, obok treści religijnych, posiadały i nadal posiadają bardzo wyraźny wymiar patriotyczny. Udział w pielgrzymce traktowany jest jako swoista manifestacja

przynależności narodowej, miernik patriotyzmu (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 24).

Rys. 5.1. Kategorie podróży do miejsc świętych (w sensie largo).

Źródło: Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010

Aktualnie coraz częściej o odwiedzaniu wielu obiektów sakralnych decydują motywy poznawcze (np. chęć zobaczenia dzieł sztuki zgromadzonych w sanktuarium lub kwietnych dywanów układanych podczas uroczystości Bożego Ciała). Pobudki religijne schodzą czasami na drugi plan. Modlitwa, zwrócenie myśli ku Bogu dokonuje się niejako „przy okazji” pobytu, zwiedzania „miejsc świętego”. Co więcej, nawet pielgrzymki organizowane przez Kościół zawierają w programie zwiedzanie świeckich zabytków i miejscowości mijanych na trasie podróży. Wszystkie te migracje o niekiedy bardzo złożonej motywacji można określić terminem **turystyka pielgrzymkowa**.

Kolejną w przedstawionej klasyfikacji kategorię podróży do ośrodków (obiektów) religijnych stanowią migracje pozbawione treści religijnych, wynikające przede wszystkim z motywów poznawczych. Mogą to być zarówno wizyty osób niewierzących, przybywających do miejsc kultu z ciekawości, zainteresowania historią lub architekturą i sztuką, a także wizyty wyznawców jednej religii w „miejscach świętych” innej religii (np. wizyty katolików w meczecie czy synagodze).

Ostatnia opisana forma **podróży poznawczych do „miejsc świętych”** nabiera więc charakteru komercyjnego i odpowiada najpełniej obecnemu rozumieniu produktu turystycznego. O współczesnych zmianach zachodzących w postrzeganiu obiektów sakralnych świadczyć może między innymi wpisanie na *Listę światowego dziedzictwa UNESCO* historycznych szlaków pielgrzymkowych do Santiago de Compostela, Kalwarii Zebrzydowskiej, w której odbywają się misteria, czy coraz większa liczba osób decydujących się spędzić swój urlop na przykład w klasztorze (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 24).

Te wstępne rozważania pozwalają stwierdzić, że podczas wyjazdu do „miejsc świętych” podróżujący ma okazję doświadczać zarówno przestrzeni o charakterze *sacrum*, jak i *profanum*. Proporcje między tymi sferami (aspekt duchowy) i strefami (aspekt przestrzenny) mogą być różne w zależności od miejsca czy wydarzenia, którego dotyczy.

Do przestrzeni *sacrum*, w kontekście prowadzonych badań, zaliczono kwietny dywan jako przestrzeń celebracji uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu, czyli drogę przejścia monstrencji do czterech ołtarzy, w podniosłym, religijnym nastroju. Wówczas z ogólnej przestrzeni geograficznej wsi wyłania się taka, która nabiera cech strefy uświęconej.

W świetle definicji encyklopedycznych i opinii religioznawców *sacrum* to sfera świętości, duchowości, przestrzeni, na której koncentrują się wierzenia, obrzędy i praktyki religijne, a *profanum* to sfera świeckości lub po prostu świat życia (Bidzińska 2020: 41–43; Bańko 2005: 1020, 1116). Ta pierwsza strefa – *sacrum* – jest tu analizowana w kontekście cech fizycznych kwietnego kobierca, czyli rodzajów ułożonych wzorów pod względem wypełnienia ich treścią (klasyfikacja), a także w zakresie ich wielkości i rozkładu na planie sytuacyjnym. Druga strefa – *profanum* – jest rozpatrywana w kontekście jej zorganizowania na potrzeby odbywającej się w Spycimierzu uroczystości Bożego Ciała. Zatem analizie zostały poddane występujące w geograficznej przestrzeni wsi: stoiska handlowe ze swoją strukturą sprzedaży, w tym sprzedaż pamiątek, parkingi oraz tereny wykorzystywane przez odwiedzających lub oczekujących na procesję. Obydwie sfery zostały przedstawione również w świetle wypowiedzi mieszkańców oraz odwiedzających wieś. Obie analizowane strefy są nie tylko częścią ogólnej przestrzeni geograficz-

nej¹, ale także często wchodzą w skład funkcjonalnie wyróżniające się przestrzeni turystycznej².

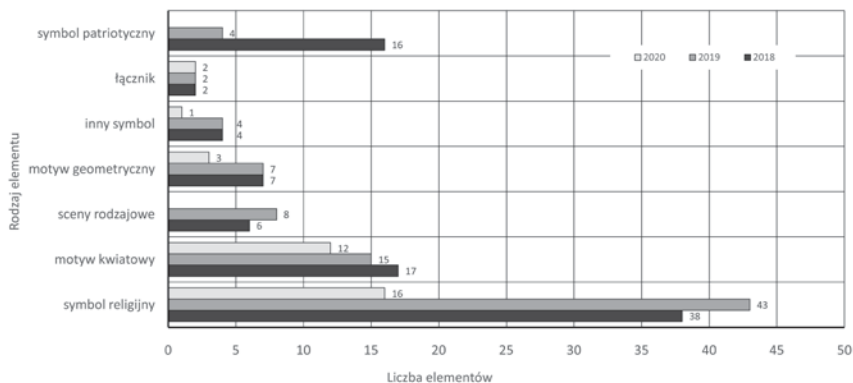
5.1. Sfera *sacrum* w przestrzeni wsi w trakcie uroczystości Bożego Ciała

Kwietny dywan w Spycimierzu układany jest podczas uroczystości Bożego Ciała we wschodniej części wsi, na północ od kościoła. Ma długość 2 km, a szerokość ok. 2 m (rys. 5.6.). W latach 2018–2019 w ramach przeprowadzonych badań naukowych zidentyfikowano na dywanach kwiatowych 6 grup wzorów ułożonych z kwiatów przez mieszkańców parafii. Wzory te zaklasyfikowano do następujących kategorii: symbole religijne (chrześcijańskie), motywy kwiatowe, sceny rodzajowe, motywy geometryczne, symbol patriotyczny i inny symbol. W dwóch miejscach (skrzyżowania ulic) występował łącznik sygnalizujący ciągłość dywanu, a urzeczywistniony poprzez skromne ozdoby, najczęściej tylko z liści, piasku, pojedynczych kwiatów i wstążek.

W wymienionych latach w kobiercach najwięcej było wzorów z symbolami religijnymi (38/43) oraz dywanów kwiatowych (17/15). Dużo mniej było scen rodzajowych (6/8) i dywanów geometrycznych (po 7), (fot. 9–12, rys. 5.2.). Natomiast w 2018 roku zaobserwowano dużo wzorów w formie symboli patriotycznych (16), co było związane z obchodami 100-lecia niepodległości Polski. Symbole te pojawiły się również w 2020 roku w skromnej liczbie 4, ale kwietny dywan z powodu pandemii koronawirusa COVID-19 był wówczas przygotowany wokół kościoła na placu kościelnym.

¹ Przestrzeń geograficzna – przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki Ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym (Liszewski 1995).

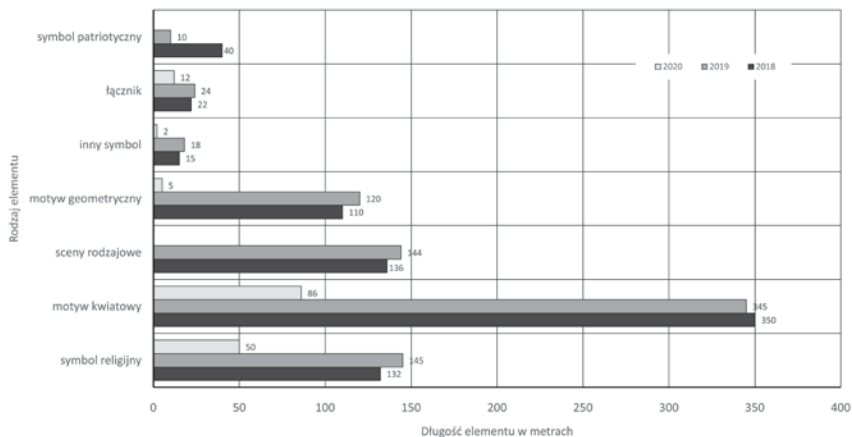
² Przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny niezależnie od jego wielkości i charakteru. Preferowane (obserwowane) formy aktywności turystycznej czy rekreacyjnej (zachowania turystów) w tej przestrzeni umożliwiają jej podział i klasyfikację. Warunkiem dodatkowym jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i charakter pozwalają określić jej typ (Włodarczyk 2009).

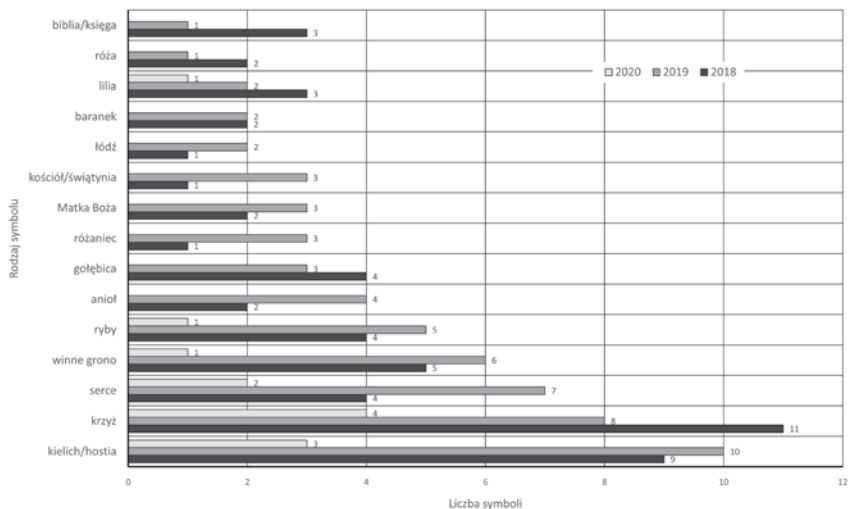
Rys. 5.2. Klasyfikacja wzorów występujących w kwiatnych dywanach w Spycimierzu w latach 2018–2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

W latach 2018–2019 na szlaku przejścia procesji oprócz 4 ołtarzy były także ustawione dwie wysokie bramy, bogato zdobione kwiatami. Pierwsza stała przy kościele, druga – pod koniec trasy, między trzecim i czwartym ołtarzem. Warto zaznaczyć, że we wcześniejszych latach stawiano więcej bram, w liczbie 4, a nawet 7 (Górka 1999: 32).

Pomiary długości wszystkich wzorów w dywanie zgodnie z przyjętą klasyfikacją pokazały, że najdłuższe wzory dotyczyły takich kategorii, jak: motyw kwiatowy (350/345 m), symbole religijne (132/145 m) i sceny rodzajowe (136/144 m), (rys. 5.3.). Najmniejszą długość miały wzory z kategorii inny symbol (15/18 m). Po przeliczeniu liczby wzorów w danej kategorii na jego całkowitą długość okazuje się, że w 2019 roku średnia długość motywu kwiatowego wyniosła 5,2 m, symbolu religijnego – 3,4 m, a sceny rodzajowej – 18 m. Zatem wzór najdłuższy pod względem całkowitej sumarycznej długości (motywy kwiatowe: 345 m), z uwagi na dużą liczebność jego występowania (15 razy) osiągnął średnią długość (5,2 m).

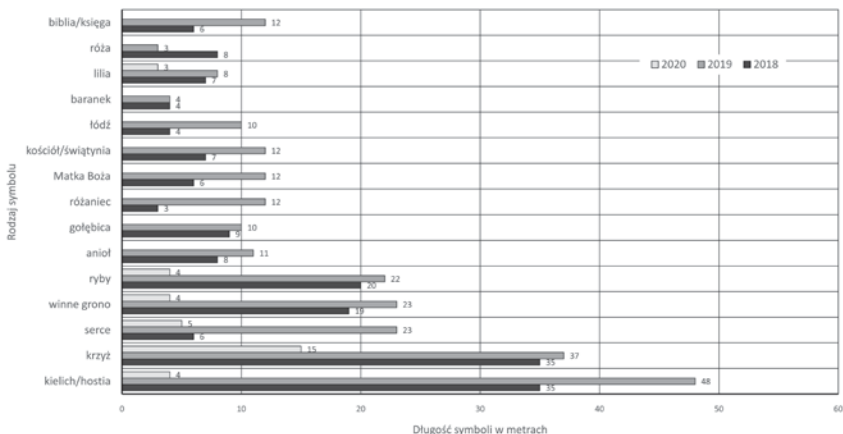
Rys. 5.3. Wielkość wzorów (pomiary długości) w kwiatnych dywanach w Spycimierzu w latach 2018–2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

Rys. 5.4. Liczba symboli religijnych w kwiatnych dywanach w Spycimierzu w latach 2018–2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

Należy podkreślić, że w badanym czasie zróżnicowanie wielkości, ale także rodzajów poszczególnych wzorów w kwietnym dywanie było duże.

W trakcie prowadzonych badań dokonano szczegółowej inwentaryzacji najliczniejszej grupy wzorów, czyli symbolu religijnego. Inwentaryzacja odnosiła się do pomiaru liczby oraz wielkości wzorów (długość w metrach) wszystkich zidentyfikowanych w tej grupie motywów chrześcijańskich, których łącznie naliczono aż 15. Z tego najczęściej w latach 2018–2019 występowały takie, jak: kielich/hostia (9/10), krzyż (11/8), serce (4/7), winne grono (5/6) i ryba (4/5), (rys. 5.4.). Do pojedynczych motywów należały symbole baranka, lilii i róży. W 15 wyznaczonych kategoriach chrześcijańskiej symboliki dokonano pomiaru wielkości wzorów za pomocą skali jednego metra. Pomiary te wykazały duże zróżnicowanie długości poszczególnych symboli religijnych. W latach 2018–2019 dla takich symboli łączna długość wyniosła: kielich/hostia – 35/48 m, krzyż – 35/37 m, serce – 6/23 m, winne grono – 19/23 m i ryba – 20/22 m, (rys. 5.5.). Pomiary potwierdziły dużą, pod względem cech fizycznych, różnorodność wzorów ułożonych przez mieszkańców w kwietnych dywanach. Różnorodność ta była silnie intensyfikowana zróżnicowanymi barwami wzorów, wynikającymi z doboru odpowiednich kwiatów oraz innych ozdobnych elementów.

Rys. 5.5. Długość symboli religijnych w kwietnych dywanach w Spycimierzu w latach 2018–2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

Pomiary również potwierdziły przekonanie, zasłyszane u odwiedzających i obserwujących proces układania dywanu, o dużej inwencji twórczych autorów poszczególnych wzorów. Warto odnieść się także do wypowiedzi mieszkańców na temat znaczenia dla nich układania kwiatnych dywanów w kontekście sfery *sacrum*. W wywiadach swobodnych przede wszystkim podkreślali oni, że to wydarzenie jest wspólnym, a nawet wspólnotowym „przeżyciem duchowym”. Upiększanie drogi przeznaczonej na przejście procesji kwiatami, ułożonymi w formie zaprojektowanych przez nich wcześniej wzorów, uznawali za czyn „na chwałę Bogu”. Niektórzy wyrażali nadzieję, że wpis tego wydarzenia na *Listę niematerialnego dziedzictwa UNESCO* może przynieść korzyść w postaci „rozgłosu wiary w Boga”. Jeszcze inni dostrzegali, że powinna być możliwość większego zaangażowania mieszkańców w to wydarzenie, raczej wszystkich, i „każdy powinien mieć swoje 5 metrów, aby było sprawiedliwie”.

W ramach badań naukowych dokonano w 2019 roku pomiaru liczby obserwatorów procesji Bożego Ciała, stojących wzdłuż kwietnego dywanu. Szacuje się, że było ich około 1500. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców Spycimierza, czyli około 338 osób, można przyjąć, że w tej uroczystości na jednego mieszkańca przypadły ponad 4 osoby (4,44) jedynie obserwujące procesję. Wywiady przeprowadzone tego dnia z odwiedzającymi Spycimierz (226 osób) dostarczyły również wiedzy o gościach w aspekcie sfery *sacrum*. Z rozmów wynika, że największą atrakcją były dla odwiedzających oczywiście kwiatowe dywany, ale wielu z nich (76 osób, 33%) wskazało również uroczystość religijną Bożego Ciała, w tym procesję, mszę w miejscowym kościele oraz przygotowane przez mieszkańców ołtarze. Niektórzy odwiedzający zwracali uwagę na unikatowość zarówno wydarzenia, jak i miejsca (15 osób), na możliwość uczestnictwa w czymś wyjątkowym (10 osób), niezwykłą atmosferę tego święta (7 osób), obserwowanie ludzi, którzy układają dywany (ich poświęcenie, zaangażowanie, solidarność pomiędzy pokoleniami, artyzm, umiejętności – 8 osób). Ogólną atmosferę całego wydarzenia oceniło bardzo dobrze i dobrze 85% respondentów.

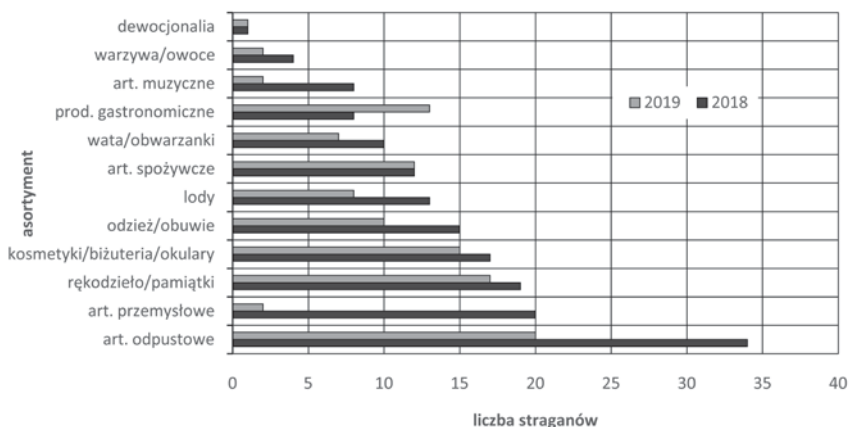
Podsumowując wątek sfery *sacrum*, należy zauważyć, że zróżnicowanie w kwietnych dywanach długości poszczególnych wzorów, ale także ich rodzajów pod względem treści, było duże, co jest wyrazem

Na rys. 5.6. widać, że obie te przestrzenie występują blisko siebie, tworząc niejako jeden wspólny kompleks. Na pewnym odcinku (w części północnej tego kompleksu) graniczą ze sobą, przechodząc w płynną strefę *sacrum-profanium*, a w części południowej występuje przede wszystkim przestrzeń *sacrum* w postaci znajdującego się tutaj kwietnego dywanu. Kwietny dywan w latach 2018–2019 miał nieregularny kształt, wynikający z układu ulic, był zbliżony do siedmioboku.

Celowa organizacja tego dnia w przestrzeni *profanium* obejmuje kilka istotnych aspektów odnoszących się zarówno do całej wsi, jak i omawianego kompleksu. Przede wszystkim dotyczy przeorganizowania ruchu kołowego we wsi połączonego z zamknięciem niektórych dróg (fot. 19). W części północno-wschodniej wsi, na terenie znajdującym się przy głównych drogach dojazdowych z Uniejowa i Turku, w latach 2018–2019 były zorganizowane dwa parkingi, jeden dla samochodów osobowych, drugi dla autokarów. W bliskim sąsiedztwie tego pierwszego (umieszczonego na nieużytkowanym polu) były miejsca wyznaczone pod stoiska handlowe i gastronomiczne (fot. 20). Natomiast rozległy plac przy szkole był przeznaczony na miejsce gromadzenia się – w celu odpoczynku lub oczekiwania na procesję – osób odwiedzających tego dnia Spycimierz. Tutaj znajdowało się kilka ławek oraz były ustawione publiczne toalety. Trawiaste pokrycie terenu sprzyjało rozkładaniu przez grupy osób niewielkich pikników. W pobliżu ogrodzenia, na wprost kościoła, był zlokalizowany spory magazyn kwiatów, przy którym od rana pracowało kilka miejscowych kobiet. Biorąc pod uwagę zachowania odwiedzających oraz mieszkańców na tym placu, a także jego usytuowanie (na wprost świątyni oraz w dużym zakolu kwietnego dywanu), można go uznać za płynną strefę *sacrum-profanium*. W tej strefie na styku *sacrum* i *profanium* był jednocześnie ruch i spokój, odczuwało się radosny, ale i podniosły nastrój, zapowiadający to najważniejsze tego dnia wydarzenie, czyli procesję z Najświętszym Sakramentem.

Kontynuując opis strefy *profanium*, należy poświęcić uwagę zlokalizowanym w niej stoiskom handlowym. W wyniku prowadzonych badań stwierdzono, że ich liczba w czasie jest zmienna. W 2018 roku było ich więcej (161) aniżeli w 2019 roku (132). Natomiast uznano, że rodzaj oferty handlowej stoisk był w tym czasie stały.

Rys. 5.7. przedstawia klasyfikację oferty handlowej wszystkich wówczas zinwentaryzowanych stoisk. Obejmuje ona 12 grup, co pozwala uznać, że oferta handlowa była duża oraz zróżnicowana. Dominowały stoiska z artykułami tzw. „odpustowymi”, rękodziełem/pamiątkami oraz kosmetykami/biżuterią/okularami. Dostrzeżono, że w 2019 roku liczba stoisk (20) z artykułami „odpustowymi” znacznie się zmniejszyła w porównaniu z rokiem 2018 (34). Odwrotnie natomiast było z ofertą gastronomiczną: w 2019 roku znajdowało się 13 stoisk, a w 2018 roku – 7. Były to zarówno punkty handlowe w formie lady, jak i z miejscami do konsumpcji. Na tym samym poziomie utrzymywała się liczba stoisk z produktami spożywczymi (12), chociaż już liczba punktów sprzedaży lodów oraz waty/obwarzanków była zmienna (odpowiednio: 7/14 i 7/10). Najmniej stoisk było z dewocjonaliami (po 1). Były też stoiska oferujące odzież/obuwie, artykuły muzyczne czy przemysłowe. Dla tych ostatnich zaobserwowano znaczący spadek – z 20 punktów w 2018 roku do 3 w 2019 roku. Stoiska wystawiały się od rana, jednak niektórych nie było już wczesnym popołudniem (np. z artykułami muzycznymi).

Rys. 5.7. Stoiska handlowe w Spycimierzu podczas uroczystości Bożego Ciała – ich liczba i rodzaje w latach 2018–2019. Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych

W trakcie badań zwrócono uwagę na asortyment pamiątek wystawianych na stoiskach (fot. 21–24). W zależności od tego, co uzna się za pamiątkę, można ocenić stopień jej występowania oraz zróżnicowania. Przyjmując najszerszą definicję pamiątki, czyli rzeczy przywiezionej z podróży (Wojciechowska, Kupis 2014: 17), należy stwierdzić, że w Spycimierzu stoisk z pamiątkami było bardzo dużo. Wśród nich znalazły się: zabawki, wisiorki, czapki, kapelusze, wachlarze, a nawet obwarzanki oraz inne temu podobne produkty. Jednak biorąc pod uwagę tylko przedmioty, które zostały przez kogoś zaprojektowane, a następnie wyprodukowane i sprzedawane z myślą nadania im społecznego sensu i wartości (czyli namacalnego dowodu miejsca i przeszłości), trzeba uznać, że oferta ta była mocno zawężona.

W 2018 roku, podczas prowadzonych badań nie zaobserwowano żadnego stoiska, które w sprzedaży posiadało choćby najpopularniejsze pamiątki typu magnes, kubki czy figurki z napisem Spycimierz. Z kolei w 2019 roku pojawiło się takie stoisko, oferując magnesy z widokiem spycimierskiego kościoła (fot. 23). Ponadto jako pamiątki (na jedynym stoisku z taką nazwą, wystawione na placu kościelnym) były sprzedawane kalendarze i pocztówki, pokazujące Spycimierz podczas wcześniejszych uroczystości Bożego Ciała (fot. 24). Znajdowały one szybko wielu nabywców, co pokazuje duże zapotrzebowanie na taki rodzaj pamiątek. Próba podejścia do wytwarzania i sprzedaży pamiątek lokalnych w 2019 roku wykazało się miejscowe Koło Gospodyń Wiejskich, oferując na stoisku obrusy, serwetki i drobne wyroby z filcu.

Te *stricte* pamiątki, rodzajowo skromne (magnes, kalendarz, pocztówka, wyroby z filcu) na tle oferty innych, zwyczajnych, codziennych asortymentów sprzedaży, można uznać nawet za oryginalne oraz interesujące. W 2020 roku gmina Uniejów ogłosiła konkurs na pamiątkę ze Spycimierza. Nagrodzone prace zostaną zaprezentowane na wystawie podczas IV Seminarium Spycimierskiego, które zaplanowano na jesień 2020 roku.

Podsumowując charakterystykę oferty handlowej w Spycimierzu w dniu Bożego Ciała, trzeba podkreślić jej zróżnicowanie, zapewniające gościom podstawowe usługi żywieniowe oraz możliwość zakupu innych produktów, w tym pamiątek. Natomiast oferta pamiątek oryginalnych, nawiązujących do odbywającego się wydarzenia, jest

skromna. Badania naukowe wykazały, że liczba stoisk handlowych jest zmienna, a ich oferta pod względem asortymentu wykazuje raczej trwałe tendencje. Zatem przestrzeń *profanum* jest we wsi zróżnicowana, a w części najbardziej organizacyjnie zintensyfikowanej zapewnia wyżywienie, handel, a także rozrywkę.

Warto przyjrzeć się, jak ocenili tę przestrzeń mieszkańcy oraz goście. Z przeprowadzonych w 2019 roku wywiadów wynika, że większość aspektów związanych z organizacją uroczystości została oceniona dobrze lub bardzo dobrze. Mieszkańcy pozytywnie, choć niebezkrytycznie odnosili się do świeckich aspektów tego wydarzenia, upatrując w nich możliwości promocji i rozwoju swojej wsi. Najwięcej mieli zastrzeżeń do organizacji ruchu kołowego i uważali, że powinien on być dużo lepiej zorganizowany. Co do strefy handlowej, część mieszkańców opowiadała się za jej likwidacją, a część – za jej udoskonaleniem. Niektórzy wspominali o potrzebie ograniczenia głośnej muzyki oraz nadmieniali, że w sprzedaży powinno pojawić się więcej tradycyjnych pamiątek.

Ponad 2/3 odwiedzających (83%) Spycimierz w 2019 roku oceniło dobrze i bardzo dobrze oznakowania drogowe, natomiast dużo słabiej możliwość zaparkowania pojazdów (63%). Komercyjne atrakcje towarzyszące uroczystości Bożego Ciała odwiedzający ocenili w stopniu umiarkowanym. Straganom oceny bardzo dobre i dobre wystawiło 62% respondentów, a gastronomii – 43%. Najsłabiej oceniono dostępność publicznych toalet – 36% ocen bardzo dobrych i dobrych. Respondenci podkreślali czystość na ulicach – 66% ocen bardzo dobrych.

Ocena organizacji przestrzeni *profanum* przez mieszkańców i odwiedzających jest zatem zróżnicowana. Aby Boże Ciało w Spycimierzu było bardziej znane w Polsce i poza krajem, tak jak tego chcą mieszkańcy, przestrzeń *profanum* powinna podlegać ciągłym udoskonaleniom.

* * *

W przestrzeni wsi podczas uroczystości Bożego Ciała występują obok siebie trzy strefy: *sacrum*, *profanum* i przejściowa (płynna) *sacrum-profanum*. Strefa *sacrum* jest związana z kwietnym dywanem

układanym na ulicach wsi o długości 2 km w formie nieregularnego wieloboku. Wyjątkowo w 2020 roku na skutek pandemii koronawirusa COVID-19 strefę tę zawężono do placu kościelnego.

Coroczne zróżnicowanie w kwietnym dywanie poszczególnych wzorów w zakresie ich rodzajów, wielkości oraz wypełnienia treścią jest wyrazem podkreślenia przez mieszkańców Spycimierza rangi tej katolickiej uroczystości oraz ich starań, aby to miejsce tego dnia nabrało w jak największym stopniu cech *sacrum*. Przestrzeń *profanum* jest we wsi zróżnicowana, w jej najbardziej organizacyjnie zintensyfikowanej części zapewnione są podstawowe usługi, jak: parkowanie, wyżywienie, handel i rozrywka. Z uwagi na liczbę osób odwiedzających wieś, strefa ta co roku powinna być udoskonalana. W przejściowej strefie, na styku *sacrum* i *profanum*, występują jednocześnie ruch i spokój, odczuwa się radosny, ale i podniosły nastrój, zapowiadający najważniejsze tego dnia wydarzenie, czyli procesję z Najświętszym Sakramentem.

Zaprezentowanej oferty, w skład której wchodzi zarówno samo wydarzenie, jak i organizacja oraz informacja o nim, usługi handlowe i gastronomiczne, a także możliwości jego zakupu (np. w formie wycieczki) nie można na chwilę obecną nazwać produktem turystycznym³ w jego klasycznym rozumieniu. Autorzy nie są także przekonani co do takiego właśnie kierunku rozwoju wydarzenia, które zgodnie ze swą istotą ma mieć przede wszystkim religijny charakter.

³ Produkt turystyczny – zbiór użyteczności związanych z podróżami turystycznymi, czyli dostępne na rynku dobra i usługi turystyczne umożliwiające ich planowanie, odbywanie, przeżywanie oraz gromadzenie doświadczeń (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010: 75)

Rozdział 6

Dokumentowanie, archiwizowanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego w kontekście spycimierskich kwietnych dywanów

6.1. Czy warto utrzymywać własne tradycje?

Niematerialne dziedzictwo kulturowe już z samej swojej nazwy jest sferą życia trudną do uchwycenia, zapisania, zmaterializowania. Jego naturalnym światem, w którym funkcjonuje, jest słowo, pamięć, gest lub – jak dosłownie opisał to S. Ossowski – wyuczona lub podpatrzona reakcja mięśniowa ciała (Ossowski 1966: 64). Z drugiej strony depozytariusze i etnografowie wiedzą, jak ważne jest utrwalanie zjawisk kulturowych w taki sposób, by z wiedzy o nich mogły korzystać przyszłe pokolenia. Dziś do tej grupy zaliczamy, oprócz dzieci czy wnuków depozytariuszy, także współobywateli, sąsiadów z innych krajów, a nawet społeczności z całego świata. Dziedzictwo kulturowe jest nie tylko własnością lokalnych wspólnot, ale potencjałem ekonomicznym, a nawet politycznym. Bywa nazywane z angielska *softpower* państw, dzięki której możliwe jest prowadzenie polityki zagranicznej (Schreiber 2016: 55–56). Jego wartość we wszystkich tych aspektach jest na tyle duża, że rządy finansują dokumentowanie tradycji. Ostatnim i być może najważniejszym współcześnie argumentem potwierdzającym konieczność za-

pisywania zwyczajów i obrzędów jest istnienie „zcyfryzowanego” świata, w którym żyjemy. Średnie pokolenia, do których możemy zaliczyć 30-, 40- i 50-latków, lokują w nim swoją wrażliwość i pamięć kulturową. Nie tylko czerpią z niego informacje, ale sami je tam kreują. Po tym nieco przydługim, ale koniecznym wstępie, należy teraz przedstawić cały zakres działań i zabiegów, z jakich składa się uwiecznianie naszych tradycji. Będzie to mocno skrócona i skondensowana wiedza etnograficzna, zaprezentowana z nadzieją, że posłuży społeczności Spycimierza do czegoś, co przez naukę jest nazywane autoetnografią.

6.2. Trzy etapy utrwalania dziedzictwa kulturowego

Proces utrwalania niematerialnego dziedzictwa kulturowego można podzielić na trzy etapy. Pierwszym jest dokumentowanie, drugim – archiwizowanie, a ostatnim – upowszechnianie. Wszystkie one są ze sobą powiązane i są współzależne. Etapy te są zarazem procesami, gdyż zawierają zespół czynności, które należy podjąć, ale i procedurami, według których należy je wykonywać. Dlatego tak ważne jest, by przed rozpoczęciem wspomnianego utrwalania rzecz całą starannie przemyśleć, nawet gdy dotyczy ono małych społeczności lokalnych. Naczelną zasadą, jaką powinno się kierować, jest umiar rozumiany tutaj jako ekonomia kosztów w stosunku do zaplanowanych wyników. Związane to jest przede wszystkim z dużym nakładem finansowym i czasowym, jakich wymaga rejestracja zjawisk kulturowych. Modelowym rozwiązaniem jest wykonanie wszystkich trzech wspomnianych etapów. Sporządzenie dokumentacji, na przykład zwyczaju, a potem zrezygnowanie z jego archiwizacji czyni tę czynność pozbawioną sensu. Z kolei posiadanie w archiwum zasobów informacji i nieudostępnianie ich może być uznane za nieetyczne. Kolejną zasadą przydatną w całym procesie utrwalania naszych tradycji jest dążenie do prostoty i przejrzystości procedur. Zbytnie skomplikowanie pracy, na przykład digitalizacji, może zniechęcić do jej starannego wykonania. Kolejną dobrą regułą jest pamiętanie o kopiach bezpieczeństwa – nic bowiem nie jest wiecznie trwałe. Ostatnim, ale niezwykle istotnym standardem jest uczciwość naszych zamiarów wo-

bec ludzi, którzy zawierają nam na przykład swoje rodzinne fotografie czy dokumenty. Bezwzględnie muszą oni wiedzieć, w jakiej formie i do czego ostatecznie zostaną wykorzystane pozyskane materiały. I na koniec sprawa oczywista, ale także warta przypomnienia – osoby muszą zgodzić się na filmowanie, nagrywanie itp. działania. Warto tu zaznaczyć, że zasady te obowiązują nawet wobec sąsiadów, przyjaciół czy rodziny. Sam fakt dobrych stosunków z konkretną osobą nie upoważnia nas do zbierania o niej informacji bez jej wiedzy.

6.3. Dokumentowanie dziedzictwa kulturowego

Pierwszym chronologicznie i podstawowym dla całości etapem utrwalania niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest jego dokumentowanie. Najczęściej przybiera on formę badań etnograficznych, które rozumiemy jako pozyskiwanie informacji dotyczących zjawisk kulturowych, ale i przedmiotów związanych z wybranym przez nas tematem, najczęściej w naturalnym dla nich miejscu (określa się to jako *in situ*). Etnografia naukowa oferuje całą biblioteczkę publikacji o metodach i formach przeprowadzania takich badań. Podpowiedzieć tutaj można co najmniej dwie ważne autorki: B. Kopczyńską-Jaworską (*Metodyka etnograficznych badań terenowych*, 1971) oraz M. Kostereę (*Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, 2005).

Przed przystąpieniem do dokumentowania niezwykle ważne jest ustalenie, dlaczego chcemy to zrobić, co chcemy utrwalić, w jaki sposób oraz co ma być efektem naszej pracy. Pierwsze pytanie związane jest z motywacją. Czy chcemy uwiecznić rodzinną lub lokalną tradycję, a może chodzi nam o podniesienie wartości turystycznej naszej miejscowości? Taką pobudką mogą być również względy merkantylne – to nic złego. Nie ma przeszkód, by łączyć te powody. Istotne jest, by być przekonanym do tego, co chcemy zrobić.

Następną kwestią do przemyślenia jest to, co dokładnie będziemy dokumentować. To pytanie istotne i warunkujące dalsze prace. Przede wszystkim trzeba zastanowić się, czy jesteśmy w stanie utrwalić wszystko, we wszystkich możliwych aspektach. Częstym błędem w badaniach

dokumentujących jest chęć zapisania i zachowania każdego skrawka tradycji. Takie podejście może sprawić, że badacz będzie zajmować się marginalnymi wątkami i ostatecznie „utonie” w zalewie pozyskanych materiałów, których już nikt nigdy nie uporządkuje. Dlatego warto wcześniej wybrać konkretne, najważniejsze przejawy tradycji (na przykład udział jednej rodziny w układaniu kwiatnych dywanów) i na nich się skupić. Oczywiście, wybierając je, należy brać pod uwagę środki materialne oraz czas, jakim będziemy dysponować. Te kwestie powinniśmy rozstrzygnąć przed rozpoczęciem badań etnograficznych.

Kolejnym problemem jest wybór metody dokumentowania. Zwykle jest ich kilka, na przykład rozmowa z depozytariuszem (najlepiej wcześniej przygotować pytania w formie kwestionariusza), nagranie wideo i audio, fotografie. Przy ich selekcji powinniśmy brać pod uwagę swoje umiejętności, szczególnie w rozmowach interpersonalnych, często z obcymi ludźmi. Kwestie te zostaną rozwinięte w dalszych częściach tekstu.

Na sam koniec trzeba przemyśleć, jaki ma być efekt dokumentowania. Czy tylko „zmagazynowanie” pozyskanych materiałów, czy też ich późniejsze upowszechnianie. Osobną sprawą w trakcie takich badań etnograficznych jest zdolność do selekcji pozyskiwanych materiałów. Trzeba powtórzyć – nie wszystko da się zachować. Pomaga to potem w stworzeniu w miarę spójnego i uporządkowanego zbioru. Wszystkie te pytania należy zadać niezależnie od tego, czy będziemy dokumentować całą zbiorowość mieszkańców wsi, czy tylko naszej rodziny.

6.3.1. Etapy dokumentowania

Proces dokumentowania także składa się z etapów. Teoretycy badań etnograficznych różnie je przedstawiają. Na przykład M. Kostera wymienia aż 9 takich faz (Kostera 2005: 63–66). Opierając się na jej założeniach oraz doświadczeniach innych badaczy, można je połączyć i skupić się na mniejszej liczbie. Będą one lepiej „skrojone” pod kątem dziedzictwa kulturowego w Spycimierzu.

1. **Identyfikacja zjawiska kulturowego (zwyczaju)**, które chcemy dokumentować i nawiązanie kontaktu z osobami, do których chcemy

dotrzeć. W pierwszym pojęciu mieści się wspomniane i wyjaśnione nieco wyżej pytanie: co chcemy badać. Drugie jest również istotne. Przed rozpoczęciem pracy należy uzyskać wstępną zgodę depozytariuszy na badania. Jeżeli nie będą chcieli współpracować, to reszta etapów nie ma sensu. Odnosząc tę sytuację do warunków spycimierskich, trzeba zwrócić uwagę na dobrowolność udziału mieszkańców w badaniach.

2. Zdobywanie wiedzy o danym zwyczaju lub obrzędzie, także spoza własnej lokalnej wspólnoty. W Polsce funkcjonują bogate źródła etnograficzne opisujące rozmaite przejawy tradycji. Często jest to wiedza historyczna, nawet sprzed 100 i więcej lat. Może to być pomocne na przykład przy próbie ustalenia początków konkretnej tradycji. Współcześnie takich informacji nie uzyskamy w rozmowach z depozytariuszami. Nasza pamięć komunikacyjna (międzypokoleniowa) odnosi się do 2–3, może 4 pokoleń wstecz (Assmann 2008: 65–66). Czyli wszystko, co wydarzyło się w XIX wieku, jest trudne lub niemożliwe do odtworzenia poprzez wspomnienia.

3. Wybór metody dokumentowania, ułożenie harmonogramu oraz ewentualne przeszkolenie współpracowników. Etnografowie najczęściej stosują w takich badaniach wywiad (technikę jakościową), który może mieć różne formy (kwestionariuszowy, otwarty, pogłębiany, genealogiczny itd.). Zasadniczą jego cechą jest oparcie się na wcześniej przemyślanych i spisanych pytaniach (lub zagadnieniach). W zależności od potrzeby bądź sytuacji, w trakcie przeprowadzania rozmowy można pytania rozszerzać, dopytywać. Istnieją wywiady z pojedynczymi osobami, dwiema, trzema albo grupą (nazywane fokusami). Rozmowa taka jest świetnym momentem do pozyskania wszelkiego rodzaju archiwaliów. W trakcie ich zbierania ważne jest, by – po pierwsze – otrzymać zgodę na włączenie ich do przyszłego archiwum, po wtóre – dokładnie opisać na przykład, kto jest na fotografii (pamięć jest zawodna). Dodatkowo można próbować dopytać się o cały kontekst sytuacyjny utrwalony na zdjęciu. Najlepiej jest wypożyczyć taki obraz do digitalizacji, a potem oczywiście oddać. Innymi źródłami, które warto pozyskać, są: listy, pamiętniki, stare szablony do rysowania kwietnych wzorów, dewocjonaalia, elementy wystroju ołtarza itp. Odrębną formą pozyskania informacji jest krótka ankieta,

dzięki której możemy uzyskać dane statystyczne, na przykład: jaki procent mieszkańców wsi układa kwietne dywany. Równie ciekawa jest technika nazywana obserwacją uczestniczącą. Z grubsza polega ona na tym, że badacz/ka przez cały dzień uczestniczy (dla przykładu) w komponowaniu dywanów, spisując wszystkie spostrzeżenia i wrażenia w ramach notatki. Można używać do tego dyktafonu. Współcześnie równie ważne jest utrwalanie, zarówno konwersacji, jak i samych wydarzeń związanych z niematerialnym dziedzictwem w postaci fotograficznej i wideo, co pozwala tworzyć w ten sposób przyszłe zasoby archiwalne. Wszystkie te metody zostały wykorzystane w trakcie badań prowadzonych w Spycimierzu w latach 2019–2020. Kolejnym aspektem tego etapu dokumentowania jest ułożenie harmonogramu lub po prostu grafiku czasowego. To chyba oczywisty wymóg. Jeżeli przewidujemy udział w pracach większej liczby osób, taki plan będzie jeszcze bardziej przydatny. Równie istotne jest wcześniejsze przygotowanie (przeszkolenie) osób, które mają z nami współpracować. Powinny one wiedzieć, co mają robić i co będzie efektem pracy.

4. Dokumentowanie. Przed rozpoczęciem warto sprawdzić poprawność działania dyktafonu, aparatu fotograficznego itp. W trakcie prac badawczych należy trzymać się planu oraz w pełni wykorzystywać ułożone pytania lub zagadnienia. W razie potrzeby można je rozszerzać, uzupełniać. Trzeba pamiętać także o wspomnianych wyżej materiałach archiwalnych. To właśnie rozmowa z depozytariuszem jest najlepszym momentem do ich zdobycia. Dobrą metodą, już na koniec badań, jest spisanie doświadczeń w postaci krótkiej notatki zawierającej opis dnia, wrażeń oraz innych ulotnych momentów. Użyte materiały dokumentacyjne (nagrania wideo i audio, fotografie, przedmioty) powinno się od razu etykietować. Najlepszą metodą jest nadanie krótkich nazw (plikom, zdjęciom, przedmiotom), które będą łatwe do rozpoznania.

5. Transkrypcja i wstępna archiwizacja. Po badaniach dokumentacyjnych powinno się jak najszybciej spisać nagrania rozmów, opisać, co kryje się pod krótkimi nazwami itp.

Niemieszcząc się w tych pięciu punktach metodą dokumentowania dziedzictwa jest bierne zbieranie wspomnień, materiałów ar-

chiwalnych i przedmiotów związanych z tradycją. Jest ona często stosowana przez instytucje (muzea, domy kultury). Jej zaletą jest brak kosztów. Zwykle to sami depozytariusze przynoszą swoje pamiątki. Niestety, czasami brak czasu albo brak łączności z miejscem i czasem występowania zwyczaju może zubażać wiedzę, jaką uzyskamy tą drogą. Pewnym wyjściem jest trzymanie się przedstawionych wyżej dwóch ostatnich punktów etapu dokumentowania.

6.3.2. Efekty prac dokumentacyjnych

Efektem pracy dokumentacyjnej będą różnego rodzaju materiały. Najważniejszym, choć najmniej efektywnym (bo zapisanym cyfrowo), będą wspomnienia, wypowiedzi osób kultywujących tradycję. Są one ważne dlatego, że ta część pamięci jest najszybciej ulotna i to ona powinna być obiektem naszej szczególnej troski. Mimo że żywa tradycja trwa, przechodzi z pokolenia na pokolenie, dochodzi do transmisji dziedzictwa, z każdą generacją tracimy część wiedzy z przeszłości. Wspomnienia takie nazywamy historią mówioną (*oral history*). Oprócz rozmów z osobami, innym efektem będą uzyskane pamiętniki (metoda autobiograficzna). Mogą one być pisane już od dawna bądź wywołane (skreślone) współcześnie. To także jest metoda dokumentowania, jeżeli uda nam się zachęcić osoby aktywnie podtrzymujące zwyczaje do spisywania swoich wspomnień. Paradoksalnie ciekawymi materiałami dokumentacyjnymi mogą być zebrane wypowiedzi osób młodych. Za jakiś czas będą one świadectwem zmian czy samego zwyczaju, postaw ludzkich. Drugą sferą pozyskanych materiałów jest wszelkiego rodzaju ikonografia, taka jak: zdjęcia z przeszłości, obrazy malowane, grafika oraz oczywiście współczesna dokumentacja zwyczaju. Do tej grupy warto dodać filmy. Ostatnim efektem dokumentowania są pozyskane przedmioty związane z tradycją. Jak już wyżej wspomniano, mogą to być wszystkie narzędzia używane do rysowania kwietnych wzorów, ale także elementy zdobnicze, szczególnie o religijnym charakterze. Ciekawymi artefaktami są pamiątki z pielgrzymek czy prezenty innych wspólnot układających kwietne dywany, na przykład we Włoszech.

6.3.3. Inwentaryzacja dziedzictwa kulturowego

Specyficzną formą dokumentowania dziedzictwa może być jego inwentaryzacja. Polega ona najczęściej na dokładnym i systematycznym spisaniu lub opisanu wszystkich możliwych aspektów, form i przedmiotów przynależnych do zwyczaju. Inwentaryzacja dóbr kulturowych związana jest najczęściej z działalnością muzeów i konserwatorów zabytków. W warunkach spycimierskich każde w miarę solidnie przeprowadzone dokumentowanie będzie spełniało wymogi inwentaryzacji.

6.4. Archiwizacja dziedzictwa kulturowego

Drugim etapem utrwalania niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest archiwizacja. Samo pozyskanie wiedzy (nawet zapisanej na dysku), materiałów archiwalnych i artefaktów nie czyni ich zabezpieczonymi. Trudno taki bezładny zbiór nazwać archiwum. Archiwizacja to usystematyzowanie (uporządkowanie) zebranych treści (także przedmiotów) w formie spójnego i zrozumiałego archiwum (systemu zarządzania i magazynowania), tak by można było z nich korzystać w dowolnym momencie. Rozszerza tę definicję B. Kopczyńska-Jaworska, stawiając akcent na gromadzenie i opracowywanie materiałów dokumentacyjnych (Kopczyńska-Jaworska 1995: 113). Współcześnie etnolodzy zaczynają zastanawiać się nad rolą i skutkami takiego gromadzenia informacji o kulturze. Rozpatrują problem własności, wiarygodności, wreszcie etyki używania zawartych tam informacji (Wróblewski 2019). Archiwum lokalne, gromadzące wiedzę o zwyczajach, pozyskaną wśród depozytariuszy często przez nich samych, jest po prostu **archiwum społecznym**. Może być ono prowadzone przez organizację pozarządową lub funkcjonować przy jednostce samorządu terytorialnego „w efekcie celowej aktywności obywatelskiej” (Ziętał 2012: 9). Nie podlega ono przepisom prawa regulującego system archiwalny w Polsce. Nie daje to jednak pełnej swobody do dysponowania. Zarządzanie nim opiera się w znacznej mierze na zasadach etycznych oraz pewnych ogólnych zasadach.

6.4.1. System archiwizowania dziedzictwa kulturowego

System magazynowania powinien być jak najbardziej uniwersalny. Pierwszą cechą jest prostota konstrukcji, czyli możliwość szybkiego zrozumienia schematu przez każdego. Ta cecha może być istotna w przypadku utrwalania spycimierskiego dziedzictwa. Drugim wymogiem jest ponadczasowość. Organizacja i środki użyte do stworzenia archiwum powinny być na tyle przejrzyste, by po zmianie pokoleniowej kustosz (opiekunów) mogło ono dalej funkcjonować. Dobrą praktyką w wypełnianiu tych reguł jest konsultowanie się z profesjonalnymi archiwistami. Kolejną pożyteczną zasadą jest personalizacja odpowiedzialności, raz – z racji posiadanych dóbr (mogą one ulec zniszczeniu lub kradzieży), dwa – ktoś musi mieć metaforyczne „klucze”. To ostatnie oznacza po prostu osobę przyjmującą i udostępniającą zasoby archiwum. Ostatnią regułą powinna być anonimizacja danych, zwłaszcza przy ich udostępnianiu. Pod tym słowem kryje się takie przekształcenie danych osobowych, dzięki któremu niemożliwe będzie przyporządkowanie poszczególnych informacji osobistych lub rzeczowych do osoby fizycznej. Powodem takiej praktyki są oczywiście przepisy prawne (tzw. RODO), ale i uchronienie naszych rozmówców, darczyńców przed nadmiernym rozpowszechnianiem informacji o ich życiu. W warunkach małych wspólnot (np. spycimierskiej) trudno będzie zachować ten wymóg. Dlatego warto przypomnieć o otrzymaniu bezwzględnej zgody od osób, z którymi rozmawiamy, na rejestrowanie i upowszechnianie uzyskanej od nich wiedzy. Najprostszą metodą anonimizacji danych osobowych jest ich kodowanie. Polega to na nadawaniu kodów-symboli danym personalnym naszych rozmówców, darczyńców. Dla przykładu K45 to kobieta lat 45, a wywiad z nią przeprowadzony oznaczony byłby: *spycimierz_k_45*.

6.4.2. Etapy archiwizowania dziedzictwa kulturowego

Archiwizacja ma także swoje etapy. Pierwszym jest selekcja materiałów. Trzeba tutaj przypomnieć, że nie da się wszystkiego udokumentować i potem zarchiwizować. Trzeba wybrać rzeczy ważniejsze i/lub nie-

powtarzające się. Kolejną czynnością jest przygotowanie i konserwacja pozyskanych materiałów. Te cyfrowe trzeba posegregować w folderach, które powinny być logicznie skonstruowane (np. geograficznie, rodzajami technik, rodzinnie). Te materialne – oczyszczone, zafoliowane lub zamknięte w kartonach. Następnie zasoby, które do tego się nadają, powinniśmy zdigitalizować (skanowanie, fotografowanie), a te materialne – umieścić w suchym i zaciemnionym magazynie. Ostatnim etapem archiwizacji jest stworzenie dokumentacji naszego magazynu. Zwykle są to spisy i opisy posiadanych informacji, dóbr (w formie kart, fiszek). Dziś przyjmują one już tylko formę cyfrową. Najczęściej są to bazy danych. „Baza danych to uporządkowany zbiór danych z pewnej dziedziny tematycznej, zgromadzonych według określonej metody, mający wewnętrzną logikę, zorganizowany w sposób ułatwiający dostęp do danych oraz operowanie nimi według wybranych kryteriów” (Nosal: 158).

6.4.3. Digitalizacja dziedzictwa kulturowego

Przypadkiem szczególnym archiwizowania jest digitalizacja, czyli wprowadzanie obrazu, informacji do pamięci komputera (tj. sprowadzenie do formy cyfrowej). Można digitalizować zdjęcia, obrazy, grafiki, listy, dokumenty (także pisane ręcznie), przedmioty trójwymiarowe. Niemożliwe jest natomiast utrwalenie smaku czy zapachu. Sam proces digitalizacji przebiega analogicznie jak etapy archiwizacji, z tym że duży nacisk kładzie się tutaj na dane towarzyszące (metadane), które zawiera się już w pliku wynikowym (ostatecznym efekcie pracy) (Paradowski 2010). W trakcie digitalizacji warto wspierać się *Katalogiem Dobrych Praktyk Digitalizacji materiałów archiwalnych*, by uniknąć w przyszłości problemów etycznych¹.

Kończąc opis procesu archiwizacji, należy zwrócić uwagę na jeszcze dwa aspekty. Pierwszym jest co rusz wspomniane bezpieczeństwo posiadanych zbiorów i kopii danych. Drugim, nieco trudniejszym, są

¹ *Katalog Dobrych Praktyk Digitalizacji materiałów archiwalnych*, na stronie https://www.archiwa.gov.pl/files/dotacja_digitalizacja/katalog_dobrych_praktyk.pdf, dostęp 08.09.2020.

prawa własności do tych zasobów. Powinny być one jasne, najlepiej uregulowane w sposób prawny. Będzie to miało znaczenie w przyszłości dla „spadkobierców” naszych społecznych archiwów.

6.5. Upowszechnianie dziedzictwa kulturowego

Ostatnim etapem utrwalania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, często uchodzącym za „dodatkowy” lub niekonieczny, jest upowszechnianie. Oczywiście dokumentowanie i archiwizowanie są podstawową formą ochrony wiedzy o tradycjach. Jednak dopiero ostatnia część omawianego procesu jest w stanie pokazać w pełni efekty wcześniejszych prac. Upowszechnianie w swym zakresie pojęciowym mieści co najmniej dwa inne pojęcia: przekazywanie (transfer) oraz popularyzowanie. Na ogół są one pojmowane jako dość zbieżne treściowo, jednak w tym kontekście nieco się różnią. Przekazywanie będzie bliższe transmisji dziedzictwa między generacjami. Tak się dziś dzieje, że świat zewnętrzny wobec depozytariuszy, a więc szkoła, książka, internet, są także źródłem wiedzy o własnym dziedzictwie. Archiwa społeczne – może nim być spycimierskie – są ulokowane pomiędzy wymienionymi instytucjami a już zupełnie prywatnymi archiwami domowymi (razem z pamięcią kulturową rodziny). Współcześnie wszystkie trzy magazyny pamięci zbliżone są sensem do „magazynów pamięci” A. Assmann (Assmann 2009: 118) i odgrywają aktywną rolę w transmisji dziedzictwa kulturowego. Na szczęście nadal najważniejsze są te lokalne, rodzinne oraz werbalny przekaz pokoleniowy. Nie można jednak ignorować roli nowych graczy na tym polu. Drugie subznaczenie upowszechniania to popularyzacja. Szeroko rozumiana jest transferowaniem wiedzy, emocji, wartości związanych z konkretnym miejscem, tradycją, wspólnotą do osób niezwiązanych bezpośrednio z promowanym dziedzictwem. Może ona dowartościowywać dziedzictwo, wzmacniać szerszą tożsamość regionalną (także poza depozytariuszami), przynosić wreszcie efekty materialne i finansowe.

Spośród najczęstszych i współczesnych form upowszechniania wymienić należy: strony internetowe, portale wiedzy i zbiorów, repozyto-

ria, biblioteki cyfrowe, Facebook, Instagram. Spośród tych klasycznych: wystawy stałe i okolicznościowe, lekcje i warsztaty, pokazy, festyny, wieczorki, publikacje, programy telewizyjne i radiowe. Specjalną funkcję pełni tutaj państwo. Formą upowszechniania wiedzy jest również *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce* prowadzona przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, na którą „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu” została wpisana w 2018 roku. Podobną, choć bardziej aktywną operacyjnie rolę pełni Narodowy Instytut Dziedzictwa, podległy wymienionemu Ministerstwu. Oprócz promocji kultury ludowej wydaje on podręczniki upowszechniania i promocji (Zarzycka 2012).

6.6. Powinniśmy utrwalać własne tradycje

Proces utrwalania niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest ważny dla depozytariuszy, dla ich współobywateli, a także dla całej kultury w wymiarze globalnym. Nie jest to stwierdzenie ani przesadne, ani nawet trik retoryczny. Jest to bowiem świadectwo epoki, w jakiej żyjemy, epoki dziedzictwa (Nora 2010: 234–236). Słowo „ochrona” nabiera w niej zupełnie nowego sensu. Otóż świat pokazuje nam rozmaite kultury, obrzędy, zwyczaje, mody, które chłoniemy. Nic w tym złego. Przecież nie ma nic bardziej zmiennego niż tradycja. Chodzi jedynie o świadomość, umiejętność rozróżniania odmiennych akcentów w naszych ciągle transformujących się tradycjach. Pozwoli to nam, po pierwsze, na zachowanie wiedzy o formach starszych i odchodzących w przeszłość, po wtóre – na zachowanie różnorodności kulturowej, która jest wartością samą w sobie, tak jak w czerwcu w Spycimierzu wyróżniają się piękne kompozycje kwiatowe.

Anna Weronika Brzezińska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Magdalena Kwiecińska

Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem

Rozdział 7

Rola konsultacji społecznych w Spycimierzu w toku prac nad ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Rola konsultacji społecznych jest istotnym ogniwem w pracach prowadzonych nad ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które systematycznie, coraz szerszym zasięgiem obejmują różne regiony w Polsce. Działania te nie są odosobnione, lecz systemowo korespondują z przedsięwzięciami mającymi na celu zapewnienie przetrwania dziedzictwa dla kolejnych pokoleń. Stanowią one także wyzwanie dla tych wspólnot lokalnych i regionalnych, które podejmują się opracowywania planów ochrony, zwracając szczególną uwagę na społeczne aspekty funkcjonowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym – na zapewnienie równowagi społecznej uwzględniającej potrzeby i możliwości danej wspólnoty.

Konsultacje społeczne są opisywane w licznych teoretycznych opracowaniach z różnych perspektyw poznawczych. Prowadzenie konsultacji społecznych jest nie tylko rekomendacją wynikającą z zapisów *Konwencji UNESCO* z 2003 roku¹, ale także, a może przede wszystkim,

¹ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 r., nr 172, poz. 1018, na stronie ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20111721018>, dostęp 31.08.2020.

obowiązkiem każdego badacza – teoretyka i praktyka, który kieruje się dobrem depozytariuszy i żywego przekazu dziedzictwa. W art. 1 postanowień ogólnych *Konwencji* (art. 1 – *Cele Konwencji*) i w pierwszych zdaniach tego międzynarodowego dokumentu zostały określone strategiczne cele, a następnie, w art. 2 – *Definicje* doprecyzowano ideę działań. Otóż cele *Konwencji*, o której mowa, są następujące:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego
- zapewnienie **poszanowania** [podkr. – A.W.B., M.K.] niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek
- wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane
- zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Ochrona dziedzictwa „oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa” (art. 2, pkt. 3).

Celem artykułu jest opisanie roli konsultacji społecznych przeprowadzonych wśród mieszkańców Spycimierza, kultywujących tradycje układania dywanów kwiatnych podczas uroczystości Bożego Ciała oraz przedstawienie rekomendacji, które mogą być pomocne w działaniach na rzecz ochrony lokalnego zwyczaju. Tradycja ta stanowi ważny wyróżnik badanej społeczności, jest wyrazem jej tożsamości (osobistej, rodzinnej i lokalnej), której mieszkańcy poświęcają dużo uwagi i troski. Warte podkreślenia jest bardzo dobre zorganizowanie się lokalnej wspólnoty, czego wyrazem jest zauważalny wysoki stopień integracji społecznej w działaniach na rzecz ochrony – edukacji, dokumentacji, promocji i upowszechniania tradycji układania kwiatnych dywanów.

7.1. Idea konsultacji społecznych

Główną ideą ogłoszenia *Konwencji UNESCO* w 2003 roku było dowartościowanie społeczeństw tradycyjnych, o tożsamości opartej przede wszystkim na oralności (Bartmiński 2010: 37), a także zabytków, które nie posiadają formy materialnej i zgodnie z definicją przejawiają się poprzez tradycje i przekazy ustne, w tym język (jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego), sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. W art. 11 (*Rola Państw-Stron*) i art. 15 *Konwencji (Udział wspólnot, grup i jednostek)*, odnoszących się do krajowych działań w zakresie ochrony dziedzictwa, uwagę zwraca zapis dotyczący konieczności angażowania i korzystania z pomocy wspólnot², grup i jednostek w kwestiach współdecydowania oraz aktywnego zarządzania dziedzictwem jako najważniejszych jego uczestników, bo stanowi ono o ich tożsamości podtrzymywanej i przekazywanej kolejnym pokoleniom.

Słuszne mogą być obawy o uprzedmiotowienie i utowarowienie dziedzictwa w jego najbardziej delikatnym i nieuchwytnym wymiarze, jakim jest niematerialność (por. Brzezińska 2013). Wydaje się, że jednym ze sposobów przeciwdziałania temu są właśnie prowadzone konsultacje społeczne, w których głos decydujący mają depozytariusze, będący nosicielami lokalnych tradycji, identyfikujący się z nimi i mający wpływ na stan i kształt ich zachowania. Wsłuchanie się w ich odczucia, uwagi i spostrzeżenia stanowi istotę spotkań organizowanych na szczeblu lokalnym. Przykładem są regularnie prowadzone rozmowy i dyskusje ze społecznością spycimierską, podczas których wyznacza się wspólne kierunki działań. Intensyfikują się one zwłaszcza w okresie przed Bożym Ciałem, kiedy to ustalane są szczegóły dotyczące przebiegu uroczystości w danym roku.

Wyjątkowa sytuacja zaistniała w 2020 roku ze względu na epidemię koronawirusa SARS-CoV-2. O przebiegu tradycyjnej procesji nie decy-

² Na gruncie polskim bardziej adekwatne określenie odpowiada pojęciu „społeczności lokalnej”, a nie „wspólnoty” (Jasiewicz 2013: 56).

dowała sama społeczność, ale wytyczne odgórne – zarówno ze stacji epidemiologicznej, jak i diecezji włocławskiej. Depozytariusze w krótkim czasie musieli podjąć decyzję o nowym sposobie przygotowań i przebiegu procesji wokół kościoła. Sytuacja ta pokazała, jak ważne dla trwania tradycji jest kolektywne podejmowanie decyzji, jak istotne jest wysłuchanie głosu wszystkich mieszkańców oraz jak w obliczu potencjalnych konfliktów należy postępować. Nadzwyczajne warunki organizowania uroczystości Bożego Ciała w 2020 roku podkreśliły rolę konsultacji społecznych jako fundamentu wszelkich działań podejmowanych na rzecz ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego.

W art. 2 *Konwencji* zapis dokumentu mówi o poszanowaniu ze zwróceniem uwagi na relacje między wspólnotami, grupami i jednostkami z zaznaczeniem, że owo poszanowanie winno mieć wzajemne oddziaływanie. Wyklucza się więc ten rodzaj rywalizacji, która budzi negatywne emocje, a wszelkie praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności, związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa nie powinny urażać uczuć drugiego człowieka. Niematerialne dziedzictwo kulturowe z założenia ma bowiem charakter inkluzyjny – włączający wszystkich zainteresowanych działaniem na rzecz ochrony dziedzictwa. Istotnym aspektem podczas wszystkich etapów konsultacji społecznych jest także rozpoznanie tego, w jaki sposób pojęcie ochrony jest rozumiane przez samych depozytariuszy, co dla nich jest najważniejsze, i dopiero w oparciu o to można budować lokalne strategie ochrony danego zjawiska kulturowego. Podczas spotkania z mieszkańcami Spycimierza w kwietniu 2019 roku pojawiło się kilkanaście określeń w kontekście ochrony tradycji układania dywanów kwietnych na uroczystość Bożego Ciała. Najczęściej pojawiającymi się synonimami dla słowa ochrona były: przekazywanie (9 wskazań), rozumiane jako przekazywanie dalej określonych wartości, w rodzinie oraz międzypokoleniowo, a następnie zabezpieczenie (8 wskazań) przed wyginieciem tradycji. Kolejne wskazania to: pamięć (5); opieka i dbanie (4); bezpieczeństwo, osłona, działanie i zachowanie (3); kultywowanie, myślenie, nauka, pilnowanie i rozmowa (2). Po jednym wskazaniu miały takie pojęcia, jak: czujność, dogłębne, konserwacja, mobilizacja, nie niszczyć, pielęgnacja, ratować, rozmowa, umowa, strażnicy dywanów,

troszczyć się, ubezpieczenie, uważać, wspieranie, współpraca, zajmowanie się czymś oraz zaufanie.

Teoretyczne kryteria dotyczące konsultacji społecznych, które mają przekładać się na konkretne działania w terenie (wśród społeczności lokalnych), zawarte są w dwóch podstawowych dokumentach, a są nimi: *Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*³ przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji i *Wytyczne dotyczące składania wniosków o wpis oraz procedury wpisywania elementów dziedzictwa niematerialnego na Krajową listę*⁴. Wymogi związane z angażowaniem społeczności w realizację zapisów *Konwencji* są wskazane w rodz. III.1 pkt. 80 *Dyrektyw* w ten sposób: „zachęca się Państwa-Strony do tworzenia ciał konsultacyjnych lub mechanizmów koordynacji mających na celu ułatwienie udziału wspólnot, grup oraz w stosownych przypadkach, jednostek, a także ekspertów, ośrodków wiedzy fachowej i instytutów badawczych”⁵. W trzech pierwszych podpunktach wymienionych w dokumencie mowa o identyfikacji, sporządzaniu ewidencji, opracowywaniu i realizowaniu programów, projektów i działań.

Wytyczne dotyczące składania wniosków w punkcie 4.4. informują natomiast, że „złożenie wniosku powinno zostać poprzedzone konsultacjami z depozytariuszami elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego nominowanego do wpisu na Krajową listę, podczas których wyrażą oni zgodę na wpis oraz wyłoniony zostanie ich upoważniony przedstawiciel”⁶.

³ *Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji na drugiej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 16-19 czerwca 2008 r.), zmienione na trzeciej (siedziba UNESCO, Paryż, 22-24 czerwca 2010 r.), czwartej (siedziba UNESCO, Paryż, 4-8 czerwca 2012 r.) i piątej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 2-4 czerwca 2014 r.), na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/, dostęp 31.08.2020.

⁴ Zob. *Wytyczne dotyczące składania wniosków o wpis oraz procedury wpisywania elementów dziedzictwa niematerialnego na Krajową listę* w: *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_dziedzictwa_niematerialnego.pdf, dostęp 31.08.2020.

⁵ *Dyrektywy operacyjne...*, dz. cyt., pkt 80.

⁶ *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, rozdz. *Wytyczne...*, dz. cyt., s. 6.

W całym procesie ochrony niebagatelną rolę odgrywa przedstawiciel społeczności lokalnej, bo to on „w imieniu grup lub wspólnot związanych z nominowanym elementem podpisuje wniosek i załączniki do wniosku, w tym deklarację zgody na wpis elementu na Krajową listę”⁷.

7.2. Rola liderów społeczności lokalnej

Liderem (przedstawicielem społeczności) jest osoba działająca na rzecz danej społeczności, legitymująca się mandatem społecznego zaufania, której powierza się zarówno organizowanie wewnętrznych działań (np. koordynacji sposobów realizacji postulatów *Konwencji UNESCO* z 2003 roku), jak i reprezentowanie interesów danej społeczności na zewnątrz (kontakty regionalne – samorząd, krajowe – instytucje centralne, np. Narodowy Instytut Dziedzictwa lub zespoły badaczy, międzynarodowe – inne wspólnoty depozytariuszy oraz UNESCO). Zadaniem lidera jest spontaniczne lub celowe (np. z racji pełnionej przez jednostkę funkcji) funkcjonowanie w danym środowisku lub grupie oraz wyznaczanie kierunków działań i poszukiwań, a także możliwości uczestniczenia w inicjatywach lokalnych, regionalnych i międzynarodowych (por. Żebrowski 2003: 17, 24). Działalność lidera (liderów) w społeczności spycimierskiej przyjmuje dwie formy:

- **lider sformalizowany** – prezes organizacji pozarządowej, sołtys wsi, proboszcz parafii, którzy z racji pełnionych funkcji określonych przez wytyczne zewnętrzne (mianowanie proboszcza) posiadają mandat zaufania społecznego (wybór sołtysa, wybór prezesa organizacji pozarządowej) oraz reprezentują interesy społeczności lokalnej w kontaktach wewnętrznych i zewnętrznych
- **lider niesformalizowany** – osoba pełniąca rolę wiodącą np. w grupie rodzinnej, szczególnie angażująca się w dbałość o przekaz międzypokoleniowy i aktywny udział w trwaniu tradycji przez wszystkich członków rodziny.

⁷ Tamże.

W zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego do ich zadań należą:

- **integrowanie społeczności lokalnej** wokół wspólnej idei, jaką jest podtrzymywanie tradycji układania dywanów kwiatnych na procesji Bożego Ciała, dzięki czemu podtrzymywana jest tożsamość lokalna, wykształcane poczucie odrębności oraz stałe rozbudzanie większej świadomości wartości własnego dziedzictwa kulturowego
- **wskazywanie kierunków działań** zmierzających do dalszego funkcjonowania lokalnej tradycji, w tym do podejmowania dialogu z innymi wspólnotami pielęgnującymi podobne tradycje (nawiązywanie współpracy ze społecznościami ze Śląska Opolskiego oraz na szczęblu międzynarodowym podtrzymywanie kontaktów z depozytariuszami z Włoch i innych krajów)
- **umiejętne łączenie przeszłości z przyszłością**, a zatem dbałość o przekaz wiedzy dotyczący przeszłości zwyczaju, jak i wspólne wytyczanie kierunków dalszych działań zmierzających do rozwoju tradycji, dopuszczanie do transformacji (zmiany) poszczególnych elementów
- **podejmowanie działań na rzecz rozwoju infrastruktury** społecznej, gospodarczej i kulturalnej, co związane jest między innymi z powoływaniem nowych instytucji, a także dbanie o wyznaczniki kultury lokalnej. Przykładem takich działań jest powołanie stowarzyszenia, prezentacja wystawy w centrum wsi, przygotowanie i prowadzenie strony internetowej, budowa centrum kultury.

Funkcjonowanie liderów w środowisku lokalnym i regionalnym oraz ich działalność na rzecz tego środowiska są związane także z podejmowaniem niewłaściwych działań, wychodzących poza ich kompetencje lub takich, które powodują zaniepokojenie bądź sprzeciw społeczności lokalnej. Wywodzenie się z tego samego środowiska rodzi zagrożenie braku poczucia dystansu do własnej kultury, do własnych działań i do osób współpracujących. Zbyttna „eksperckość” liderów może powodować również chęć dominowania i kierowania członkami społeczności

lokalnej (niedopuszczania do działań innych, wyróżniających się jednostek), a nie współpracy i współdziałania. By przeciwdziałać takim sytuacjom, potrzebne są właśnie konsultacje społeczne. Dzięki nim to społeczność lokalna podejmuje kluczowe decyzje mogące mieć wpływ na ich codzienność. Lider zaś, realizujący postulaty zgłoszone lub zaakceptowane przez całą wspólnotę, umacnia tym samym swoją pozycję.

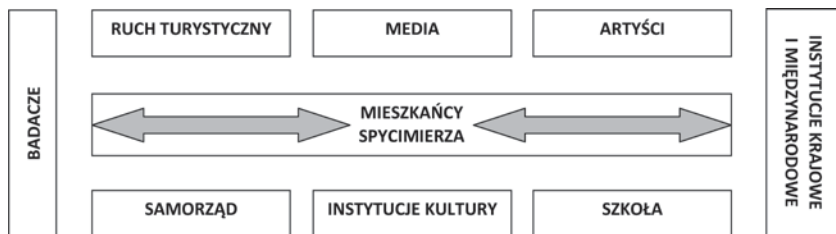
7.3. Współpraca badaczy ze społecznością lokalną

Kilkuletnia współpraca mieszkańców Spycimierza z badaczami (etnologami, kulturoznawcami, historykami i geografami społecznymi) na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego posiada przede wszystkim walor poznawczy. Przyczynia się do rozpoznania, opisywania i interpretowania badanego zjawiska kulturowego. Z drugiej strony, pozwala na upowszechnienie metod i sposobów rejestracji i dokumentowania zjawiska. W myśl postulatów *Konwencji UNESCO* z 2003 roku rola badaczy powinna być podrzędna w stosunku do potrzeb i możliwości społeczności lokalnych. Badacz ma być osobą wspierającą społeczność, wskazującą możliwe rozwiązania i kierunki działań, nie powinien występować w roli eksperta oceniającego zachowania czy proponującego kategorycznie jakieś rozwiązania. W tym kontekście bardzo aktualne stają się postulaty antropolożki K. Hastrup (2008) i mają dobitne znaczenie dla zrozumienia roli konsultacji społecznych.

W swoich rozważaniach o etnograficznej odpowiedzialności w prowadzonych badaniach terenowych, a na ich podstawie wyciąganych wnioskach i tworzonych teoriach zwraca ona uwagę na znaczenie, jakie niesie „głos tubylca” w antropologicznym poznawaniu rzeczywistości. Badania terenowe mają bowiem interlokucyjny charakter, a konstruowanie lokalnej tożsamości jest wspólnym aktem mówiących (mieszkańców Spycimierza) i słuchających (badaczy, dziennikarzy, urzędników). Ów tubylec jest praktycznym ekspertem – jak zauważa antropolożka – w zakresie miejscowego sposobu życia, a zadaniem naukowca tworzącego teorie jest włączenie jego głosu w uogólniający dyskurs poznawczy, który stanowi wstępny warunek rozpoznania badanej przestrzeni społecz-

no-kulturowej (Hastrup 2008: 161). Nie należy oczywiście ulegać złudzeniom i zarazem mieć świadomości, że „dla tubylców ich kultura jest referencyjnie przezroczysta” i „nie widzi się jej, lecz patrzy poprzez nią” (Hastrup 2008:162). Dialogiczny charakter opisywanej rzeczywistości zakłada równość i wzajemne poszanowanie, bo istotą etnologii i antropologii kulturowej jest przecież zrozumienie świata z perspektywy tubylcy, bez pomijania jednak krytycznego naukowego podejścia polegającego na zrelatywizowaniu i skontekstualizowaniu zdobywanej wiedzy. Antropolożka postuluje: „głos tubylcy musi być słyszalny i szanowany” (Hastrup 2008: 172). Dziedzictwo jest bowiem podzielanym doświadczeniem społecznym w konkretnej przestrzeni kulturowej, którą tworzą jednostki zarówno definiujące, jak i definiowane.

Społeczność spycimierska, podejmując decyzję o rozpoczęciu starań zmierzających do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zaakceptowała tym samym zinstytucjonalizowane ramy takiej ochrony, które obowiązują w naszym kraju. Wyraziła zgodę (*de facto*) na to, aby w jej życiu obecni byli zarówno urzędnicy (obserwujący działania podejmowane na rzecz ochrony zjawiska kulturowego), jak i badacze (obserwujący, dokumentujący i analizujący zjawisko).

Rys. 7.1. System ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Spycimierzu.

Źródło: opracowanie: A.W. Brzezińska

Warunkiem funkcjonowania i trwania danego elementu podlegającego ochronie jest współdziałanie społeczności lokalnej między sobą, ale też pomiędzy różnymi podmiotami i grupami interesariuszy (rys. 1.).

Najważniejsi są mieszkańcy Spycimierza identyfikujący się z tradycją. Zarówno ludzie, jak i dane zjawisko kulturowe podlegają jednak wpływom najbliższego otoczenia. Są to: samorządy – stwarzające (lub nie) dobre warunki do dalszego funkcjonowania zjawiska; instytucje kultury – organizujące (lub nie) wydarzenia związane z upowszechnianiem wiedzy na temat zjawiska oraz szkoły – dbające (lub nie) o zinstytucjonalizowaną formę przekazu wiedzy na temat tradycji. Pośredni wpływ na trwanie tradycji mają: media interesujące się (lub nie) specyfiką miejscowości i odpowiadające za przekaz informacji; ruch turystyczny – zorganizowany (lub nie) oraz artyści – podejmujący (lub nie) indywidualne działania w przestrzeni wsi lub interesujący się elementem i twórczo go przekształcający. Niejako poza ramą działań bezpośrednich i pośrednich pozostają badacze (z którymi spycimierzanie chcą lub nie chcą współpracować, i których efekty badań mogą trafiać z powrotem do społeczności lokalnej) oraz instytucje ochrony dziedzictwa kulturowego na szczeblu krajowym lub międzynarodowym prowadzące rejestry zjawisk.

7.4. Dążenia i cele

Głównym celem prowadzenia konsultacji społecznych w toku prac nad ochroną niematerialnego dziedzictwa jest więc jak najszersze uświadomienie depozytariuszom skutków (zagrożeń, ale i korzyści) wpisu na *Krajową listę*, a w konsekwencji – do rejestru międzynarodowego. Ważne jest, aby depozytariusze w obecności ekspertów dobrowolnie wypowiedzieli się na temat zamierzonych działań, przedstawili swoje obawy i wątpliwości, bo akt wpisania na *Listę* niewątpliwie jest związany z bezpośrednim wpływem na tworzoną przez nich kulturową przestrzeń. Wiąże się z tym wzrost zainteresowania i stała obecność osób z zewnątrz (dziennikarzy, badaczy, turystów), która ma wpływ na sposób organizowania się i funkcjonowania społeczności lokalnej.

Uświadomienie depozytariuszom, że *Lista reprezentatywna UNESCO* ma za zadanie podkreślenie pozytywnych wartości, które wynikają z określonych praktyk prowadzonych przez społeczności lokalne, powinno być priorytetowe. Ponadto akt wpisu na *Listę* jest swoistą nobi-

litacją dorobku pokoleń na arenie krajowej i międzynarodowej. Nim to jednak nastąpi, konieczne jest konsekwentne prowadzenie określonej pracy, nierzadko „u podstaw”, w zakresie zamierzonych celów.

Wyraźnie zwiększająca się liczba odbywających się społecznych konsultacji w wielu regionach Polski pociąga za sobą wymierne efekty. Są nimi kolejne wpisy na *Krajową listę*, stanowiące dowód na skuteczne i słuszne działania w terenie, podejmowane w oparciu o dobrą współpracę ekspertów i depozytariuszy. Przyglądając się tym elementom i zwracając uwagę na ich różnorodność, trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że wzbudzają one podziw dla „niewyczerpanej inwencji twórczej i dla twórczych działań człowieka” (Kolankiewicz 2014: 87). Od kilku lat prowadzona w Polsce praktyka wskazuje na pozytywny wpływ dokonanego wpisu na *Listę*. Fakt ten sprawia, iż poszczególne społeczności zaczynają bardziej doceniać swoje dziedzictwo kulturowe i inspirują innych do poszukiwania własnych korzeni. Jest jednak także druga strona tego typu myślenia, np. „staje się [ono] nierzadko kością niezgody pomiędzy depozytariuszami takich samych lub zbliżonych do siebie przejawów dziedzictwa” (Románková-Kuminková 2017: 382).

Tradycja może bowiem łączyć, ale też dzielić – jak zauważa K. Kaniowska. Do tych niepożądaných sytuacji dochodzi wówczas, gdy urzeczywistnia się potoczne rozumienie tradycji (w przeciwieństwie do naukowego dyskursu), która „perswaduje i podtrzymuje podziały; pozwala określić każde *My*”, więc „raczej zamyka, a nie otwiera na obecność *Innych*” (Kaniowska 2016: 37).

Prowadzenie rejestrów nie jest jednak równoważne z zapewnieniem naturalnego rozwoju dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza gdy pomijane są inne aspekty związane z jego ochroną. Zachowanie właściwego kontekstu dla kulturowych praktyk prowadzonych przez wspólnoty i jednostki stanowi jeden z ważnych punktów dla podtrzymania żywotności każdego zjawiska. Kontekst natomiast stwarzają wspólnoty i jednostki określane jako nosiciele dziedzictwa, na których spoczywa także odpowiedzialność za przekaz pokoleniowy. To ich spontaniczność działania w praktyce kulturowej zawiera jej sens i istotę. Nierzadko czynione są one bezrefleksyjnie, bo „tak było zawsze”.

Konsultacje społeczne, które mają spełniać zamierzone cele i założenia, powinny być organizowane w dogodnym dla depozytariuszy miejscu i czasie. W spotkaniach o charakterze warsztatowym biorą udział zarówno depozytariusze, jak i eksperci, teoretycy oraz znawcy założeń *Konwencji UNESCO 2003*. Każdy z nich jest równie ważną i szanowaną stroną w prowadzonych dyskusjach. Natomiast depozytariusze muszą podjąć decyzję, czy chcą współpracować z ekspertem, czy nie. Zadaniem prac konsultacyjnych jest wyłonienie – na podstawie demokratycznego głosowania lub przez aklamację – przedstawiciela społeczności, który będzie reprezentować depozytariuszy lokalnego dziedzictwa i w ich imieniu wypełniać formalne zobowiązania związane ze zgłaszanym elementem na *Krajową listę*. W taki sposób prowadzone działania można określić jako jeden z etapów tak zwanych „dobrych praktyk”⁸, w które na początkowym etapie, bo w 2012 roku – w kolejnym roku po ratyfikacji *Konwencji UNESCO* w Polsce, zaangażowały się (przy wsparciu Polskiego Komitetu UNESCO oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa) jedne z dwóch największych organizacji skupiających naukowców, praktyków i pasjonatów szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze i Stowarzyszenie Twórców Ludowych. Cele, które przyświecały pierwszym spotkaniom na szczeblu ogólnopolskim, skupiały się na wyjaśnieniu aspektów prawnych i formalnych, a także integracji środowisk zajmujących się upowszechnianiem wiedzy będącej przedmiotem *Konwencji UNESCO 2003* (Brzezińska 2013: 117–118).

Warto także pamiętać, że doświadczenia i wiedza społeczności, które przeszły przez proces składania wniosku o wpis do rejestru w kraju czy za granicą, zgodnie z praktykami wdrażania wytycznych omawianej *Konwencji*, mogą być pomocne i pouczające, a także stanowić przestrożę pozwalającą uniknąć potencjalnych konfliktów, sporów i nieporozumień. **Przykład konsultacji społecznych prowadzonych w Spycimierzu pokazuje dbałość o ich partycypacyjny charakter i stanowić może dla innych społeczności wzór tego, w jaki sposób wspólnie działać na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.**

⁸ Dobre praktyki mają bowiem za cel określone działania, które przyniosą pozytywne rezultaty. Są innowacyjne i powtarzalne, więc trwałe i możliwe do stosowania w innych warunkach.

W ciągu kilku lat od pierwszych przeprowadzonych w Polsce dyskusji nad istotą ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego liczba konsultacji społecznych znacznie się zwiększyła. Zauważalne są na przykład te konsultacje, które odbywają się w konkretnych regionach z udziałem społeczności lokalnych. Ich inicjatorami, a nierzadko także organizatorami są pracownicy miejscowych domów kultury i muzeów, a także przedstawiciele samorządów, parafii, bractw, stowarzyszeń itp. Można wnioskować, że identyfikują się oni z dziedzictwem przekazanym przez poprzednie pokolenia, mają chęć i potrzebę jego podtrzymywania, gdyż stanowi ono ważne ogniwo w umacnianiu ich tożsamości. Pozostaje mieć nadzieję, że te systematycznie rozwijane działania na arenie ogólnopolskiej będą przynosić pozytywne skutki i przyczynią się do upowszechniania się świadomości, jak ważna jest ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Rozdział 8

Dobre praktyki w ochronie tradycji sypania kwiatnych dywanów na świecie

Dziedzictwo kulturowe stanowi fundament każdej społeczności. Niezależnie od tego, czy mowa o małych grupach lokalnych, czy wielkich narodach, pielęgnowanie tradycji stanowi o tożsamości i poczuciu odrębności kulturowej. Szczególny charakter i znaczenie mają te praktyki, które – zakorzenione w historii – oddziałują na współczesne społeczności. Przypisywanie im pozytywnego wartościowania wpisuje się w szeroko rozumiany interakcjonizm symboliczny ze szczególnym uwzględnieniem „komunikacji w działaniu społecznym” (Hałas 2006: 47). Każda jednostka w procesie socjalizacji otrzymuje wachlarz możliwości działań społecznie akceptowanych. Nie nadaje im wartości sama z siebie, ale uwzględnia je zgodnie z normami nadanymi przez ogół. Tradycje, które są definiowane jako dziedzictwo kulturowe, odgrywają szczególnie ważną rolę integrującą grupy ludzkie. Wyjątkową funkcję w tym zakresie pełnią te praktyki, które wiążą się z religią. Wierzenia i symbolizowanie związanych z nimi działań spajają społeczności lokalne i utrwalają ich przekazywanie w relacjach międzypokoleniowych. Takie uwarunkowanie wypełnia definicyjną rolę tradycji, która „niewątpliwie należy do zestawu pojęć podstawowych w naukach humanistycznych. Służy do opisu i analizy rzeczywistości społecznej oraz systemów kulturowych” (Styk 2009: 18). Poniższy tekst jest próbą wskazania na praktyki kulturowe związane z sypaniem kwiatnych dywanów na Boże Ciało jako działania integrujące grupy lokalne. Chciałabym położyć

główny nacisk na przykłady dobrych praktyk stosowanych w tym kontekście w różnych krajach świata i spróbować odpowiedzieć na pytanie, czy – a jeśli tak, to w jakim zakresie – można je adaptować w zróżnicowanych kulturowo społecznościach.

Warto podkreślić, że termin „dobre praktyki” ujmuję tu stosunkowo szeroko. Odnoszę go nie tylko do *Rejestru dobrych praktyk* UNESCO¹, a więc działań, które z taką właśnie adnotacją są tu wpisane, ale przede wszystkim do tych interakcji, które są mniej rozpoznawalne, a jednocześnie stanowią przykłady oddolnych wzajemnych oddziaływań skutkujących utrwalaniem lokalnych tradycji. W związku z tym zaprezentuję kilka takich przykładów dobrych praktyk/działania, które z racji swojego uniwersalizmu mogą stać się inspiracją dla różnych społeczności. Nie są wprawdzie wpisane do *Rejestru dobrych praktyk* UNESCO, jednak moim zdaniem mogą z całą pewnością stanowić ciekawą rekomendację dla społeczności zaangażowanych w proces utrwalania dziedzictwa niematerialnego. Wybór praktyk w zakresie układania kwiatnych dywanów ma charakter arbitralny – zestawiam w tekście przykłady europejskie (Hiszpania, Niemcy) oraz pozaeuropejskie (Chile, Gwatemala). Wspólnym mianownikiem łączącym wskazane regiony jest, z jednej strony, Boże Ciało i związane z nim układanie dywanów z kwiatów, z drugiej zaś – układanie ich także z okazji innych uroczystości, ważnych dla społeczności lokalnych.

Układanie kwiatnych dywanów jest znaną i kultywowaną na świecie praktyką religijną. Poprzez działania, których polem jest sfera *profanum* – tu i teraz – wyraża się szczególny wyraz oddawania czci sferze *sacrum*. Uroczyste obchody Bożego Ciała są w katolicyzmie wpisane w tradycję praktykowania tradycji kulturowych. Tam, gdzie układa się kwiatne dywany lub chociaż sypie się płatki kwiatów, afirmuje się znaczenie święta i własnej tożsamości religijnej i kulturowej. Symbolizowanie drogi, jaką ma przejść Chrystus, nabiera szczególnego znaczenia – ludzie mają potrzebę nadania jej wyjątkowego charakteru. Upiększanie jej kwiatami stanowi wyraz uwielbienia dla Boga. Wspólnym działaniom nadaje się

¹ *Rejestr dobrych praktyk w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/621/>, dostęp 31.08.2020.

społeczne znaczenie: jednostki, włączając się we wspólnotowe prace nad układaniem dywanów, nie tylko udowadniają swój związek z członkami grupy, ale także afirmują nadawanie znaczenia ich relacjom: „istnieje fundamentalny wzajemny związek między działaniem społecznym a formami społecznej organizacji, który realizuje się za pośrednictwem wspólnych symboli” (Hałas 2006: 57). Szczególnie jest to widoczne w sferze religijnej, która obfituje w nadane społecznie symbolizacje.

8.1. Wokół dobrych kwiatnych praktyk

W wielu krajach świata układanie kwiatnych dywanów z okazji Bożego Ciała jest praktykowane od dziesiątków lat. Nie wszędzie mamy dane źródłowe, by precyzyjnie określić moment, w którym te tradycje się narodziły. Niemniej jednak, moim zdaniem, o wiele bardziej istotne jest to, że są one wciąż żywe, nadal praktykowane i w procesie socjalizacji przekazywane kolejnym pokoleniom. Podobnego zdania jest A.S. Hernández Gutiérrez, który – analizując historię tradycji kwiatnych dywanów w **Orotava** – doszedł do wniosku, że dokładne określenie daty początków tych praktyk w żadnym zakresie nie zwiększa ani nie zmniejsza ich wartości (Hernández Gutiérrez 2004). Orotava jest miastem położonym na hiszpańskiej Teneryfie, a święto Bożego Ciała wpisuje się tu w klimat atrakcji turystycznych. Układanie kobierców z kwiatów i piasku pochodzenia wulkanicznego z pewnością uzupełnia afirmację relacji mieszkańców wobec sfery *sacrum*, ale także jednostek wobec samych siebie. Kwiatowy dywan, jak zauważa Hernández Gutiérrez, „stanowi przykład dziedzictwa kulturowego, poprzez które jednostka utożsamia się z grupą” (Hernández Gutiérrez 2004). Ta identyfikacja polega nie tylko na bezpośredniej pracy układania dywanu, ale całym procesie jego tworzenia: od koncepcji wzorów i kolorów, poprzez techniki wykonania, aż po utrwalenie i udokumentowanie. To ostatnie jest o tyle ważne, że kwiatowe dywany należą do sztuki efemerycznej, ulotnej – długość ich trwania nie ma wszakże znaczenia w odniesieniu do ich ważności. Przejście procesji po dywanie – co praktycznie oznacza jego zniszczenie – w relacji ze sferą *sacrum* jest przejawem kultu i okazaniem czci.

Innym przykładem dobrych praktyk, które z powodzeniem można implementować w ramach układania kwiatnych dywanów w różnych częściach świata, jest towarzyszący procesji Bożego Ciała w **Sitges** konkurs na najładniejszy kwiatowy dywan. W tym hiszpańskim mieście praktyka ta jest znana od lat 50. XX wieku i cieszy się ogromną popularnością. Nie bez znaczenia jest także nagradzanie ozdabianych balkonów, okien i posesji, które znajdują się na trasie procesji. Zwyczaj ozdabiania okien na Boże Ciało jest chyba najbardziej popularną i uniwersalną praktyką. W Sitges zwraca się szczególną uwagę na zaangażowanie jak największej liczby mieszkańców w to święto. Jest to o tyle ważne, że niektóre budynki są zamieszkane przez kilka rodzin i trudno by było, by każda z nich układała na trasie procesji swój odcinek. Ozdabianie balkonów i okien stanowi zatem rozszerzenie tej tradycji lub jej uzupełnienie. Ta działalność to także pewien rodzaj komunikacji, a komunikacja zawsze „utożsamia się z interakcją, pojmowaną jako interwencja w świat znaczeń i wartości uczestników” (Hałas 2006: 117). W 2020 roku, który zaznaczył się na świecie jako rok pandemii COVID-19, zaplanowano w Sitges zmiany dotyczące obchodów Bożego Ciała. Konkurs został ograniczony tylko do balkonów i okien, zrezygnowano natomiast z tradycyjnego układania dywanu przed procesją². Udział w konkursach, w których oceniana jest praca twórcza – jako dzieło wspólne – może być interesującą płaszczyzną dla ukazania przywiązania do wspólnoty lokalnej, ale także wyrazem identyfikacji z określoną warstwą kultury, rozumianą jako poziom tożsamości. Poziom kultury „związanej z przynależnością do grupy regionalnej” (Hofstede, Hofstede, Minkov 2011: 32) ma charakter ogólny, choć nie w takim stopniu, jak afirmacja przynależności do grupy narodowej. Lokalność realizuje się najczęściej „tu i teraz”, poziom kultury narodowej zaś w określonych przypadkach, zazwyczaj w sytuacjach relacji/kontaktów międzynarodowych.

Wspólnotowość towarzysząca pracom układania dywanów jest również obecna w mieście **Arbucias** w Hiszpanii. Obchody Bożego Ciała idą tu w parze z tradycyjnym świętem zwanym „Las Enramades”. Święto

² *Com participar*, na stronie *Corpus de Sitges*, <https://www.sitgescorpus.cat/com-participar/>, dostęp 31.08.2020.

to łączy w sobie wiele elementów i ulegało w swojej historii modyfikacjom. W kalendarzu festiwalu katalońskich Boże Ciało stanowi jedno z wielu świąt, które scalają lokalną społeczność i jednocześnie otwierają się na ludzi z zewnątrz (mieszkańców sąsiednich miejscowości i turystów). „Las Enramades” zaczyna się w niedzielę poprzedzającą procesję Bożego Ciała, co wynika z konieczności przygotowania zarówno kwiatowych dywanów, jak i ozdobienia domów (Bover Pagespetit, Rueda Torres 1987: 41). Aktywny udział w obchodach jest związany z określoną dzielnicą, którą się zamieszkuje. Każda z nich ma przydzielone zadania: od logistyki wszystkich zależy powodzenie całego przedsięwzięcia. Co roku inne grupy sąsiedzkie i rodzinne są odpowiedzialne za przygotowanie dywanu na procesję. Jest to manifestacja wspólnotowości, ale także wyraz odrębności danej grupy wobec innych. W przypadku społeczności katalońskich ma to bez wątpienia znaczenie o charakterze politycznym, wszak należy podkreślić, iż Katalonia nie kryje się z hasłami separatystycznymi. Święto „Las Enramades” zostało w 1999 roku uznane przez władze lokalne za tradycyjne święto narodowe (katalońskie) – *Festa Tradicional d’Interès Nacional*³. Tego rodzaju symbolizowanie pozwala uchronić tradycję od zapomnienia, niezależnie od tego, czy jest ona mniej, czy bardziej modyfikowana w swojej historii.

W innym hiszpańskim mieście – **Bueu** – przygotowanie dywanów na procesję Bożego Ciała angażuje całą lokalną społeczność. Podobnie jak w innych miejscowościach praktykujących tradycję układania dywanów, prace zaczynają się kilka dni wcześniej. Podział zadań obejmuje mieszkańców ulic (dzielnic), którzy zamieszkują domy przy trasie procesji. Gromadzenie materiałów, opracowywanie koncepcji artystycznych, prace logistyczne itd. są wykonywane przez osoby w bardzo różnym wieku: od małych dzieci po osoby starsze – zakres czynności i ich liczba są zależne od możliwości i chęci. Ludzie spotykają się, by wspólnie ciąć kwiaty, przygotowywać płatki, elementy papierowe czy trociny. Nie bez znaczenia są także prace przygotowujące podłoże pod dywan: nie każda nawierzchnia jest równa, gładka. Czasami trzeba włożyć sporo wysiłku, by ulice, na któ-

³ *Bienvenida*, na stronie *Les Enramades Arbúcies*, <https://www.enramades.net/es/inicio.html>, dostęp 31.08.2020.

rych będą układane kwiaty, zostały odpowiednio przystosowane. Zgromadzenia ludzi przy wspólnej pracy są wyjątkową afirmacją przynależności i wyrazem identyfikacji kulturowej. W 2019 roku obchodom Bożego Ciała towarzyszył festiwal kulturalny. Przedsięwzięcie miało charakter lokalnego festynu organizowanego przez Stowarzyszenie Dywanów Bueu (*Asociación Alfombras Bueu*). Festiwal, zwany Międzynarodowym Spotkaniem Sztuki Efemerycznej (*Encuentro Internacional de Arte Efémoro*), ma charakter cykliczny i biorą w nim udział przedstawiciele krajów z całego świata. Każdego roku jest on organizowany w innym kraju. W 2020 roku spotkanie miało się odbyć w Tokio, jednak z powodu pandemii koronawirusa zostało przeniesione do rzeczywistości wirtualnej⁴.

Okres, w którym przypada święto Bożego Ciała, to na półkuli północnej czas wzmożonego kwitnienia. Z reguły więc nie brakuje materiałów potrzebnych do ułożenia kwiatnych dywanów. Zależnie od tego, czy procesja wypada w maju, czy w czerwcu, dostępne mogą być różne rodzaje kwiatów. Możliwość ich wykorzystania jest także związana z aktualną pogodą i nie zawsze udaje się w pełni zaplanować to, z czego się skorzysta. W niemieckim mieście **Hüfingen**, w którym również układa się kwiatne dywany z okazji Bożego Ciała, społeczność lokalna przygotowuje się do tego wydarzenia od co najmniej kilku tygodni poprzez wysiew nasion wybranych kwiatów⁵. Najczęściej stosuje się stokrotki, łubin i gorczycę polną. Istotne jest to, by wysiać je odpowiednio wcześniej, by zdążyły zakwitnąć na czas. Niezależnie od tego, że Boże Ciało jest świętem ruchomym, jego data jest znana dużo wcześniej, więc nie jest dużym problemem zaplanowanie zasiewów we właściwym czasie. Praktyka tego typu ma tę zaletę, że można co roku planować wykorzystanie innych kwiatów, a – co za tym idzie – zróżnicowanych kompozycji kolorystycznych. Nadal istnieje ryzyko, że pogoda może pokrzyżować plany, wówczas alternatywą dla planowych zasiewów pozostaje wykorzystanie zasobów naturalnych. Mieszkańcy Hüfingen – podobnie

⁴ *Coordinadora Internacional de Entidades de Alfombristas de Arte Efímoro*, profil w serwisie społecznościowym Facebook, <https://www.facebook.com/photo?fbid=3314555078578181&set=a.563040000396383>, dostęp 31.08.2020.

⁵ *Infiorata en Argentina*, profil w serwisie społecznościowym Facebook, <https://www.facebook.com/infiorataenargentina/posts/527163774102803/>, dostęp 31.08.2020.

jak w innych regionach – stosując do tworzenia wzorów szablony. Zazwyczaj korzysta się z nich wielokrotnie, wracając do kompozycji co kilka lat albo stosując zróżnicowaną kolorystykę. Twórcom szczególnie zależy na tym, by wzory nie powtarzały się co roku. Ciekawym rozwiązaniem stosowanym w tym niemieckim miasteczku jest także to, że dywany na procesję układa się dzień wcześniej. Z pewnością jest to dobre rozwiązanie w sytuacji, gdy wzory kompozycji są skomplikowane i wymagają wielu godzin pracy. Taka zasada wiąże się jednak z koniecznością zapewnienia ochrony dzieła – czy to przed skutkami niekorzystnej pogody, czy przed aktami wandalizmu. Nawiązując do interakcjonizmu symbolicznego, warto zwrócić uwagę, że w tym przypadku podstawą relacji między ludźmi „jest interakcja symboliczna, która [...] opiera się na ustawicznym procesie definiowania sytuacji w trakcie i po zakończeniu interakcji jej uczestników” (Hałas 2006: 67). Praktyki stosowane w Hüfingen są bez wątpienia działaniami godnymi naśladowania – nie wymagają zbyt wielu nakładów, a jednocześnie korzystanie z nich spaja społeczność lokalną. Podjęcie decyzji o wyborze roślin do wysiania, ich pielęgnacja i zbiór stanowią te elementy życia wspólnotowego, które wpisują się w zasady procesu symbolizowania działań społecznych.

W nieco trudniejszej sytuacji układania kwiatnych dywanów na Boże Ciało jest **Santiago de Chile**. Okres, w jakim przypada to święto w kalendarzu, to w tamtych szerokościach geograficznych jesień lub zima. Z oczywistych więc powodów istnieje ograniczony dostęp do świeżych kwiatów. Niezależnie od tego, mieszkańcy stolicy Chile co roku układają dywan na trasie procesji Bożego Ciała. Bardzo ważne w tym przedsięwzięciu jest to, że w prace są zaangażowani przeważnie uczniowie i nauczyciele oraz studenci. Dywany są układane przez całe klasy lub wydziały. Zazwyczaj w wydarzeniu udział bierze około 20 różnych szkół/institucji⁶. Dołączanie poszczególnych osób do prac nad dywanami, szczególnie w przypadku młodych ludzi, ma fundamentalne znaczenie dla trwałości więzi społecznych i utrwalania praktyk kulturo-

⁶ *Miles de Personas en Tradicional Procesión de Corpus Christi en Santiago*, na stronie *Identidad y Futuro*, <https://identidadyfuturo.cl/2015/06/08/miles-de-personas-en-tradicional-procesion-de-corpus-christi-en-santiago/>, dostęp 31.08.2020.

wych. Nie do przecenienia jest bowiem wpływ „procesu uczenia się od poprzednich pokoleń i przekazywania tej wiedzy pokoleniom następnym” (Hofstede, Hofstede, Minkov 2011: 22).

Układanie kwiatowych dywanów ma swoją odślonę nie tylko podczas Bożego Ciała. Równie barwne i kreatywnie tworzone są one także z okazji innych świąt religijnych. W wielu miastach **Gwatemali** z okazji Wielkiego Tygodnia poprzedzającego Wielkanoc układa się dywany z kwiatów, trocin i szyszek, po których idą wierni w licznych procesjach. Kwiatowe dywany w Gwatemali mają długą historię i stanowią dobry przykład synkretyzmu religijnego, „łącznika między *sacrum* a *profanum* w okresie Wielkiego Tygodnia”⁷. Już w czasach prekolumbijskich rdzenni mieszkańcy Gwatemali układali dywany z kwiatów, piór i szyszek dla uczczenia lokalnych świąt religijnych. Wraz z nastaniem chrześcijaństwa zwyczaj ten został zaimplementowany do nowych tradycji. Kwiatowe dywany na Wielkanoc różnią się od tych układanych na Boże Ciało właściwie tylko okresem, w jakim powstają. Obydwie tradycje łączy wyraz czci oddawanej Bogu i potrzeba spędzenia tego okresu w wyjątkowy sposób.

8.2. Nowe technologie w służbie tradycji

Nowe technologie są bardzo istotnym narzędziem do przekazywania i utrwalania tradycji. Współcześnie przekazywanie informacji z użyciem internetu wpisuje się w pojęcie dyskursu informacyjnego (Hajduk-Nijakowska 2011: 16). W kontekście kwietnych dywanów internet może być użyteczny na wielu płaszczyznach: od informowania o zdarzeniach, poprzez poszukiwanie inspiracji i kontaktów, aż po prezentowanie wyników pracy. To, co jest fundamentem tożsamości kulturowej i poczucia wspólnotowości, może być także inspiracją dla twórców filmowych. Rejestrowanie prac przygotowawczych do układania dywanów, ich tworzenie, a w końcu prezentacja w czasie momentu kulminacyjnego, jakim

⁷ Zob. *Alfombras tradicionales y populares de Semana Santa en Guatemala*, na stronie *La Hora*, <https://lahora.gt/hemeroteca-lh/alfombras-tradicionales-y-populares-de-semana-santa-en-guatemala-2/>, dostęp 31.08.2020.

jest procesja, jest bez wątpienia doskonałym sposobem na spajanie więzi lokalnych. Film bowiem „czci, upamiętnia i ocala” (Kaja 2009: 148). Biorąc pod uwagę fakt, że kwiatne dywany są co roku inne, a także to, że ich tworzenie przypada na różne okoliczności pogodowe i społeczne, warto rozważać ich regularne dokumentowanie. Filmy dokumentalne i reportaże na temat kwiatnych dywanów powstają na przykład w hiszpańskich miastach Elche de la Sierra i La Orotava. Podobne znaczenie może odgrywać także dokumentacja etnograficzna. Badania terenowe, których podmiotem są elementy dziedzictwa kulturowego, powinny być szczególnym punktem zainteresowań przedstawicieli dyscyplin naukowych, jakimi są etnografia, kulturoznawstwo, socjologia. Wszystkie prace badawcze z tego zakresu, w tym tworzenie narzędzi, realizacja badań i ich archiwizowanie, stanowią bowiem bardzo ważny krok w zachowywaniu dziedzictwa kulturowego.

Dobłą praktyką, którą warto rozwijać i nadawać jej wielowymiarowość poprzez obecność w różnych nowoczesnych mediach, może być moim zdaniem zaangażowanie społeczności lokalnej w redagowanie stron internetowych poświęconych tradycji układania kwiatnych dywanów. Może to być odrębna strona internetowa, a także powiązane z nią strony na portalach społecznościowych (Facebook, Instagram itp.). Zamieszczane tu informacje stanowiłyby dobrą bazę do archiwizowania danych na temat ochrony i promocji dziedzictwa niematerialnego. Dodatkowym atutem byłaby również ciągła aktualizacja informacji – dodawanie postów, zbieranie komentarzy, analizowanie ruchu na stronie. Taka działalność mogłaby ułatwić dyskurs nad rozwojem prac związanych z praktykowaniem tradycji oraz pozwoliłaby na szybkie reagowanie na ewentualne zagrożenia (na przykład obudowywanie tradycji niezwiązanymi z nią elementami).

* * *

Podsumowując, chciałabym podkreślić, że niezależnie od tego, w jaki sposób manifestuje się odrębność kulturowa grup praktykujących układanie kwiatowych dywanów, wszędzie na plan pierwszy

wysuwa się aspekt religijny. Więź łącząca ludzi tego samego wyznania i afirmacja identyfikacji kulturowej wyraża się poprzez zastosowanie elementów sztuki efemerycznej – w szczególny sposób dedykowanej sferze *sacrum*. To, co łączy wartę naśladowania dobre praktyki w tym zakresie, to przede wszystkim pielęgnowanie wzajemnych relacji wspólnotowych, korzystanie z dóbr środowiska naturalnego oraz utrwalanie i przekazywanie tradycji kolejnym pokoleniom.

Rozdział 9

Zagrożenia wobec tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego i sposoby przeciwdziałania

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku powstała w celu – jak sam tytuł wskazuje – wsparcia takich zjawisk kultury, jak „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego” (art. 2). Ochrona jest też wymieniona jako pierwszy cel *Konwencji* (art. 1 lit. a), zaś w art. 2 ust. 3 zamieszczono konwencyjną definicję ochrony, która „oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”¹. Pojęcie ochrony presuponuje istnienie zagrożeń wobec przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowe-

¹ Definicja ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na podstawie opisu tego pojęcia w różnorodnych dokumentach – zob. Smyk 2016a: 106–112.

go, o których czytamy już w preambule *Konwencji*: „uznając, że procesy globalizacji i przemian społecznych, chociaż tworzą nowe warunki dla dialogu między wspólnotami, powodują, podobnie jak zjawisko nietolerancji, poważne zagrożenie w postaci degradacji, wyginięcia i zniszczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza w przypadku braku środków na jego ochronę”.

Powstała do tej pory literatura na temat zagrożeń nie jest imponująca, jednakże ich listę² zrekonstruować można na podstawie kilku typów źródeł i opracowań, zarówno międzynarodowych, jak i krajowych. Tak więc katalog zagrożeń w oparciu o analizę wpisów na *Listę dziedzictwa wymagającego pilnej ochrony*³, prowadzoną przez UNESCO, zebrali S. Ratajski i T. Marmysh (Ratajski 2015: 18–23; Marmysh 2020: 39–40). *Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*⁴ pod kątem zagrożeń analizowali S. Ratajski i K. Smyk (Ratajski 2015: 17–18; Smyk 2019b: 93–104), materiały krajowe w formie instrukcji do wniosku o wpis na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*⁵ przesłodziła K. Smyk (Smyk 2019b), uwikłanie zjawisk niematerialnego dziedzictwa w ogólnie obserwowane przemiany kulturowe – T. Marmysh i B. Skaldawski (Marmysh 2016: 120–121; Skaldawski

² Posłużę się tu listą zagrożeń, jakie są wymieniane w literaturze, aktach, dokumentach, materiałach popularnych czy instruktażowych. Niemniej typologia zagrożeń, ich źródeł, mechanizmów oraz przemian – tak w aspekcie wybranego zjawiska dziedzictwa, jak typu zjawisk, typu depozytariusza czy niematerialnego dziedzictwa *en block* – uważam za temat domagający się pilnie opracowania czy szeregu opracowań.

³ *Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices*, na stronie <https://ich.unesco.org/en/lists>, dostęp 31.08.2020.

⁴ *Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji na drugiej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 16–19 czerwca 2008 r.), zmienione na trzeciej (siedziba UNESCO, Paryż, 22–24 czerwca 2010 r.), czwartej (siedziba UNESCO, Paryż, 4–8 czerwca 2012 r.) i piątej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 2–4 czerwca 2014 r.), na stronie Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa, http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/, dostęp 31.08.2020.

⁵ W komentarzu do wniosku o wpis zjawiska na listę zawarto dział zatytułowany *Przykłady potencjalnych zagrożeń dla żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Źródło: *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku*, na stronie Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa, http://niematerialne.nid.pl/Ochrona_dziedzictwa/Wytyczne/, dostęp 31.08.2020.

2013: 112), zaś zagrożenia w aspekcie programów, działań instytucji i organizacji pozarządowych – wraz z zagrożeniami generowanymi przez te programy czy działania – wyeksplikowały A.W. Brzezińska (Brzezińska 2013: 270–272; Brzezińska 2013) i K. Smyk (Smyk 2018b; Smyk 2019b). Opierając się na tych ustaleniach, proponuję przyjrzeć się zagrożeniom wobec elementu dziedzictwa niematerialnego, jakim jest procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatowych dywanów, decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wpisana w 2018 roku na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*⁶ i zgłoszona w 2020 roku do wpisu na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości*⁷, prowadzoną przez UNESCO.

Prezentację i krótkie omówienie zagrożeń uporządkuję w cztery grupy⁸ ze względu na generujące je czynniki. Pierwsza grupa to czynniki zewnętrzne w postaci procesów rządzących współczesną kulturą, jak globalizacja, nasilenie migracji, postępujące procesy urbanizacji oraz pogarszanie się warunków społeczno-ekonomicznych. Drugą grupę stanowią zagrożenia endogeniczne, warunkowane przez wspólnotę depozytariuszy, które dotyczą treści dziedzictwa i form jego przekazu. Zagrożenia endogeniczne – co oczywiste – są wynikiem działania współczesnych procesów kulturowych, niemniej wydzielenie tych dwóch grup służy podkreśleniu tego, że reakcje społeczności na dany czynnik zewnętrzny mają decydujący wpływ na utrzymanie dziedzictwa. Trzecią grupę budują zagrożenia spowodowane działaniami podmiotów zewnętrznych wobec wspólnoty depozytariuszy (instytucji, animatorów, organizacji pozarządowych), zaś czwartą powodują czynniki naturalne, do których zaliczam również pandemię COVID-19⁹.

⁶ *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/, dostęp 31.08.2020.

⁷ *Tradycja dywanów kwiatowych i sokolnictwo na Listę UNESCO*, na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, <https://www.gov.pl/web/kultura/tradycja-dywanow-kwiatowych-i-sokolnictwo-na-liste-unesco>, dostęp 31.08.2020.

⁸ Inspiruję się częściowo typologiami proponowanymi przez S. Ratajskiego i T. Marmysh (Ratajski 2015; Marmysh 2020: 38–40).

⁹ Ze względu na specyfikę miejsca i momentu dziejowego pozwolę sobie pominąć grupę zagrożeń związanych z konfliktami zbrojnymi, ale pozostawię świadomości, że takowe też istnieją.

9.1. Zagrożenia społeczno-ekonomiczne

9.1.1. Globalizacja

„Poszukiwanie, identyfikowanie społeczeństw autentycznych i ich żywej kultury zagrożonej rozwojem globalnej cywilizacji było przecież motorem powstania Konwencji z 2003 roku” (Ratajski 2015: 16). Globalizację zatem na polskim gruncie stawia się jako pierwszoplanowy czynnik generujący zagrożenia wobec dziedzictwa niematerialnego, a definiując ją, odniesiono się do nabierających tempa procesów „ujednolicania wzorców kulturowych”, które „mogą powodować zanik lokalnych treści kultury pod wpływem postrzeganych jako bardziej atrakcyjne, dominujących treści”¹⁰, przekazywanych przez media masowe. Treści te bowiem pozostają pod wpływem kultury zachodniej i mogą zacząć dominować nad lokalną specyfiką.

Globalizacja zatem i nierozzerwalnie z nią związane media masowe przynoszą spycimierskiej tradycji rozgłos, dodają splendoru, ściągają za interesowanie masowego odbiorcy, co należy uznać za efekt pozytywny. Parafianie są dumni z zainteresowania mediów, których pojawienie się datują na koniec lat 70. XX wieku i duże zasługi w nagłośnieniu uroczystości przypisują proboszczowi ks. W. Krzywańskiemu (Zieleń AG, TG). Wspominają na przykład: *Tu przyjechali i z Koszalina przyjeżdżali z kamerami, wchodzili na dachy kamerowali* (Zieleń KG). *Za księdza Krzywańskiego [...] 20 parę lat, koło 30, on to troszeczkę nagłośnił medialnie, gazety, telewizje, Program Drugi, radio i to się troszeczkę zaczęło. A jak jest internet to już w ogóle. To już leci* (Spycimierz MgK). Współcześnie śledzą *Informacje w internecie to tam na bieżąco, jak się coś ukazuje, tak? A to wiadomo w tym okresie przed i zaraz po to jest jakby więcej. [...] Pojawiamy się w telewizji* (Łódź MW). Udzielają też wywiadów mediom (Spycimierz ZG; Not/MZK).

Jednakże w związku z otwarciem na media zagrożona jest lokalność tradycji. Proces globalizacji może bowiem wpływać na formę święto-

¹⁰ Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku, dz. cyt.

wania Bożego Ciała na kilku płaszczyznach: może zmieniać jego treść na przykład poprzez przenikanie do wystroju parafialnej wsi oraz na dywany postaci i wzorów z kultury masowej. Dziś słyszymy, że niektórzy parafianie jako zakazane czy ledwie akceptowane wskazują wzory kwiatowych dywanów, których raczej nie powinno się układać: wzory pochodzące z reklam (Spycimierz MP) czy zbyt odstawiające od tradycji: *Czego unikać? No chyba by musiał być jakiś wygibowiec [wzór], jakiego nie wiadomo co. Nie, nie. Raczej nie. Tu nie ma takich wygibowców, żeby się starali... czy jakiegoś dziwolągi. Nie. Nie* (Spycimierz ZG).

Zagrożenie to może spowodować upodabnianie się dywanów spycimierskich do kwiatowych obrazów i dywanów oglądanych podczas wycieczek zagranicznych do Włoch, Hiszpanii czy na Litwę, w czym parafianie widzą jednocześnie szansę na rozwój swoich technik układania kobierców, taką międzynarodową wymianę oceniając pozytywnie: *Myszę, że dobrze, że są te kontakty, bo jednak raz, że też, szczerze mówiąc, bo jest wymiana, tak? To, że oni przyjeżdżają to jest jedno, a dwa że są tutaj od nas osoby, które w stowarzyszeniu, jeżdżą tam... więc to też chociażby dzisiaj tu zaowocowało tym, że jakoś tam było podpatrzone, nie wiem, w Hiszpanii albo, albo we Włoszech, jakby odsypywanie samego wzoru, kształtu wzoru z takiego szablonu. To, to już jakby gdzieś tam na pewno podpatrujemy ich, nie? Jak oni to robią (Łódź MW). Dlatego my od nich trochę podpatrzyliśmy. Oni na przykład mają specjalne szkoły kończą, nie każdy może układać jak u nas. U nich to takie powolne, dokładne, dopracowane. Oni mają na folii i wysypują. U nich to zostaje [folia pod spodem]. Na przykład oni mają kawę mieloną i u nas też powoli wchodzi. Mają technikę pyłków kwiatowych, ale to na folii. Dzięki internetowi się zapoznaliśmy* (Spycimierz MgK). Upodobnienie technik i wzorów do tych oglądanych za granicą i w mediach (szczególnie przez łatwo dostępny dziś internet) może doprowadzić do zaniku tradycyjnych, specyficznych dla Spycimierza technik i wzorów, co uznać należy nie za rozwój tradycji, ale za zagrożenie dla niej.

W celu niwelowania wpływu globalizacji warto – kiedy to tylko możliwe – przywoływać i utrwalać kontekst historyczny spycimierskiego święta, którym są na przykład materiały archiwalne (Szkutnik 2018),

film A. Mosia¹¹, fotografie dawne i współczesne¹², legendy, podania i wspomnienia dotyczące postaci ważnych dla parafian, jak kasztelanka, osoby mające zdolności rysowania wzorów, księża zasłużeni dla rozwoju święta itp. (Smyk 2018b; Kaźmierczak 2018). Świetnym forum dla tych materiałów jest już teraz *Archiwum Spycimierskie* na stronie Portal Spycimierski¹³, które warto utrzymywać, kontynuować i rozwijać.

9.1.2. Migracje

Migrację, połączoną z procesem zwiększającej się mobilności społecznej (Marmysh 2020: 39), rozumiemy jako „dalekie wyjazdy i zmiany miejsca zamieszkania”. Wyjazdy te stanowią zagrożenie, gdyż „powodują oderwanie od własnej społeczności i jej dziedzictwa niematerialnego”, co z kolei wywołuje skutki trojakiiego rodzaju. Po pierwsze, „praktykowanie tego dziedzictwa staje się w nowych warunkach trudniejsze lub wręcz niemożliwe i zostaje wzbogacone lub zastąpione zwyczajami obcymi”. Po drugie, „rozproszenie członków społeczności prowadzi do zmniejszenia ich zainteresowania własnym dziedzictwem niematerialnym”. Po trzecie zaś, życie poza społecznością „w znacznej mierze utrudnia lub nawet uniemożliwia osobom, które opuściły grupę pochodzenia podtrzymanie międzypokoleniowego przekazu dziedzictwa

¹¹ *Wieś kwiatami malowana*, realizacja i zdjęcia A. Moś, montaż A. Antkowiak, R. Wojta, dźwięk F. Mazur, współpraca operatorska Z. Murawski, 1988 (zdjęcia do reportażu wykonano w Spycimierzu w 1986 roku), produkcja Koniński Dom Kultury i Andrzej Moś przy pomocy G. Rybackiego, na stronie Konińskiego Domu Kultury, online: <http://www.kdk.konin.pl/relacje/5017-boze-cialo-w-spycimierzu>, dostęp 31.08.2020.

¹² Parafianie dokumentują aparatami fotograficznymi swoje święto (Zieleń AG, TG; Spycimierz SP), *pierwsze czarno-białe zdjęcie to jest 1957 rok w kronice. A kolorowe jest z 1976 roku (Spycimierz MP). Jak nie my, to znajomi, teraz każdy ma te komórki (Spycimierz ZG)*. Gromadzą zdjęcia na komputerze, na płytach, tak, tak. *Zgrywane jakieś tam zdjęcia z aparatów różnych (Łódź MW)*, gdyż całą dokumentację prowadzić – to jest bardzo ważne (Zieleń AG). Biorą udział w zdjęciach do filmów poświęconych ich tradycji (np. *Spycimierskie Boże Ciało*, scen. i reż. J. Tatarkiewicz, zdjęcia J. Piwowarski, J. Tatarkiewicz, 2019, na portalu YouTube, online: https://www.youtube.com/watch?v=xkjtijZ_r7Q, dostęp 31.08.2020; oraz *Wieś kwiatami malowana*, dz. cyt.).

¹³ *Archiwum Spycimierskie*, na stronie Portal Spycimierski, <http://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/materialy-archiwalne/>, dostęp 31.08.2020.

niematerialnego i społeczne budowanie nowych wartości w oparciu o przekazane treści”¹⁴.

Zagrożenie to ma istotny wpływ na przetrwanie tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu, niemniej parafianie radzą sobie z tym na razie dobrze. Członkowie rodzin, którzy wyprowadzili się z parafii za pracą bądź edukacją, wracają na czas święta, by w kilkudziesięcioosobowych niekiedy zespołach (Not/KD, Not/MZK) współtworzyć kwietne arcydzieła (Nowicki 2001, Tomaszczuk 2004: 213–214). Słyszymy o nich słowa: *U sąsiadki, ich dzieci przyjeżdżają aż spod Szczecina* (Spycimierz KK). *Wszyscy, co przyjechali do nas, to jest rodzina* (Spycimierz MgK). I na koniec wypowiedź jednego z pomocników, 21-letniego mężczyzny: *W Spycimierzu mieszka moja babcia. Mieszkalem tutaj do 5. roku życia. Później się przeprowadziliśmy do Łodzi i tak kontynuujemy tą tradycję z rodziną przyjeżdżając do babci co roku* (Łódź SI). Jest to ogromny potencjał, sprzyjający trwaniu, wzmacnianiu i rozwojowi tradycji, niemniej warto skupić się na utrzymaniu przez parafian stałego kontaktu z depozytariuszami pozostającymi w diasporze (nawet za granicą, bez możliwości przyjazdu do Polski na każde Boże Ciało), na włączeniu osób mieszkających poza parafią w możliwie każdy etap przygotowania wsi na święto. Warto zatem wzmocnić kontakty skupione wokół kwietnych dywanów w rodzinach, w parafii i gminie, przez co tradycja spełni swoje nadrzędne – w myśl *Konwencji UNESCO 2003* – funkcje, do których należy wzmocnienie spójności wspólnoty.

9.1.3. Postępujące procesy urbanizacji i industrializacji

Jednym ze zjawisk współczesnego świata jest przyspieszenie rozwoju ośrodków miejskich, co – z jednej strony – przyczynia się do zwiększania tempa opisanych wyżej procesów migracji, a z drugiej – daje prymat przemysłowi, który „napędza rozwój nowoczesnego świata”¹⁵ i może generować wielorakie zagrożenia dla dziedzictwa niematerialnego. Procesy

¹⁴ Wszystkie cytaty pochodzą z: *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku*, dz. cyt.

¹⁵ *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku*, dz. cyt.

urbanizacji i industrializacji zmieniają na przykład środowisko naturalne (Ratajski 2015: 20–21), co może nadwerężać spójność lokalnego środowiska przyrodniczego oraz powodować zmiany w praktykach kulturowych, zwłaszcza opartych – jak kwietne dywany – na surowcach roślinnych pozyskiwanych z najbliższego otoczenia. Patrząc z tej perspektywy, warto zauważyć, że parafianie spycimierscy korzystają z roślin porastających nieodległą kopalnię węgla brunatnego „Adamów” w Turku (17,5 km od Spycimierza): *tośmy ile jeździli na kopalnie koło Turku* (Spycimierz KK), *Na kopalnie jeździliśmy, pani kochana, to łubiny takie duże, no to tyż się narwało* (Człopki ES). Procesy industrializacji zostały przez parafian przekute w atuty lokalnego środowiska i przysparzają materiału roślinnego na spycimierskie arcydzieła. Ten trend należy podtrzymywać. Przed parafianami stoi zaś przedyskutowanie kwestii używania roślin kupowanych od (lokalnych, pozalokalnych) producentów, z hurtowni, z kwiaciarni itd. Warto bowiem zastanowić się, jakie proporcje między kwiatami pozyskiwanymi tradycyjnie, czyli zbieranymi z pól i ogrodów, a materiałem kupowanym są do przyjęcia przez parafian. Drugi aspekt z tym związany to także rozumienie pojęcia „lokalność” – może kwiaty od miejscowych ogrodników są współcześnie uważane jako ekwiwalent kwiatów zrywanych w najbliższym otoczeniu itd.¹⁶

„Wraz z rozwojem różnych aspektów nowoczesnej gospodarki zanika tradycyjna wiedza i umiejętności rzemieślnicze i rękodzielnicze, wiedza dotycząca otaczającego świata i środowiska naturalnego, tradycyjnych prac gospodarskich itp.”¹⁷ Tradycję spycimierską może dotknąć zanik wiedzy na temat pory zbierania kwiatów oraz sposobu ich przechowywania. Mówi bowiem jedna z depozytariuszek: *Przez tyle lat to my już wiemy, które kwiatki możemy kiedy zebrać. [...] Po prostu my wiemy już, które kwiaty jak się zachowuje. Bo som np. bzy, wytrzymują, chociaż lubią zbrzowić. Są np. takie rumianki polne, które też dosyć długo wytrzymują. Chaber nie może być wcześniej niż wtorek-środe zerwany, bo on po prostu błednie. Maki tylko w środe, bo one są tak delikatne, różę*

¹⁶ Możliwe są również inne kryteria, ale rekonstrukcję ich listy także warto pozostawić depozytariuszom.

¹⁷ Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku, dz. cyt.

są piękne i one mogą być już od niedzieli. No, troszeczkę przywiędłą. Ale musi być to wszystko w takim dosyć chłodnym miejscu, zacienionym, więc rozkładamy jakieś papiery, koce stare albo coś takiego, żeby od tej posadzki był chłód. Zamykane są drzwi, żeby światło nie dochodziło, bo wtedy one blakną (Brdów AK). Wiedza ta jest dorobkiem wielu lat i kilku pokoleń, dlatego należy ją utrzymywać i przekazywać młodym.

9.1.4. Stopniowe pogarszanie się warunków społeczno-ekonomicznych

Zainteresowanie niematerialnym dziedzictwem kulturowym może wśród depozytariuszy zanikać w wyniku zubożenia społeczeństwa i ograniczeń ekonomicznych (Marmysh 2020: 39–40), kierujących uwagę „na kwestie bytowe. Problemy ekonomiczne przekładają się na trudności w organizacji wydarzeń związanych z dziedzictwem niematerialnym, w produkcji rekwizytów i przedmiotów niezbędnych do praktykowania różnych dziedzin tego dziedzictwa [...]; w dostępności surowców i narzędzi. Trudna sytuacja ekonomiczna ogranicza często także czas, jaki można poświęcić na kultywowanie dziedzictwa niematerialnego”¹⁸. To zagrożenie dotyka parafian spycimierskich i może się pogłębiać. Przeciwdziałać mu może uruchomienie instytucji, jaką jest powstające Centrum historyczno-kulturalne „Spycimierskie Boże Ciało”¹⁹, które ma między innymi przynosić zyski dla społeczności lokalnej w ciągu całego roku. Warto przywołać zarazem *Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, gdzie „podkreśla się konieczność szkolenia społeczności lokalnych w zakresie przedsięwzięć gospodarczych związanych z dziedzictwem niematerialnym.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Na temat Centrum czytamy w ulotce przygotowanej przez Gminę Uniejów na Boże Ciało w 2020 roku: „W centrum Spycimierza Gmina Uniejów wybuduje nowoczesny obiekt z multimedialną ekspozycją o historii spycimierskiego grodu oraz dwuwiekowej tradycji układania kwiatnych dywanów. Będzie tu można wziąć udział m.in. w warsztatach układania podobnych kobierców czy odbyć wirtualny spacer po miejscowości. Część wystawy ma być poświęcona niematerialnemu dziedzictwu w Polsce i na świecie. Powstanie tu unikalne miejsce na skalę międzynarodową poświęcone społecznościom kultywującym różnorodne wartości, zwyczaje i idee”.

[...] Dyrektywy określają też zasady dotyczące działalności komercyjnej rozwijanej na bazie dziedzictwa niematerialnego, zwracając uwagę na jej zrównoważony charakter” (Ratajski 2013: 27). Godne jest więc polecenie parafianom spycimierskim, by zapoznali się z *Dyrektywami*, które wzmocnią ich głos w procesie zarządzania ich tradycją.

9.2. Zagrożenia wobec treści dziedzictwa i form jego przekazu

9.2.1. Zanik przekazu międzypokoleniowego

Zanik przekazu międzypokoleniowego²⁰ jest najczęstszym powodem zaniku dziedzictwa niematerialnego. Warunkuje go globalizacja, której nośnikami są media masowe, promujące treści, które często stanowią „ważny punkt odniesienia dla ludzi młodych”²¹. Z tego względu gra o przetrwanie dziedzictwa niematerialnego to tak naprawdę gra o najmłodsze pokolenia, czyli o podtrzymywanie uwagi i aktywności dzieci i młodzieży przy tradycji układania dywanów i czynnego uczestnictwa w święcie Bożego Ciała, co należałoby robić ustawicznie i wszystkimi możliwymi sposobami, z pomocą wykwalifikowanych edukatorów i nowych technologii.

9.2.2. Brak jedności we wspólnocie

Dziedzictwu niematerialnemu zagraża też „brak jedności we wspólnocie” (Marmysh 2020: 40). To z tego powodu „podkreślenie delikatności tkanki społecznej [...] jest jedną z zasadniczych cech przesłania zawartego

²⁰ Przekaz międzypokoleniowy „może następować poprzez zwyczajne uczestnictwo w organizowanych wydarzeniach; poprzez przekaz wiedzy i znaczeń w opowieściach i rozmowach; poprzez przekazanie umiejętności rzemieślniczych i rękodzielniczych młodszym; poprzez dawanie dobrego przykładu własnym zaangażowaniem w kultywowanie dziedzictwa niematerialnego. Kluczowe jest także podtrzymanie zainteresowania tym dziedzictwem młodego pokolenia i dbanie o to, aby młodzi ludzie także czuli z nim związek, dostrzegali jego wartość”. *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku*, dz. cyt.

²¹ *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku*, dz. cyt.

w tekstach Konwencji. Wskazuje to na jej głęboki charakter prospołeczny, ujawniając troskę twórców tego aktu normatywnego o umacnianie spójności wspólnotowej, szczególnie zagrożonej w małych skupiskach ludzkich zderzających się z falą współczesnej cywilizacji” (Ratajski 2013: 27). Zapobiegać temu zagrożeniu może jedynie wola utrzymania wzajemnych relacji przez parafian, zwłaszcza w obliczu sytuacji (nie tylko dotyczących Bożego Ciała) mogących rodzić napięcia i konflikty. Warto wtedy dawać pierwszeństwo rozmowie, kierować uwagę z układów personalnych na tradycyjną organizację święta, utrzymać transparentność decyzji, dopuścić element konkurencji, która zawsze służyła rozwojowi i rozkwitowi spycimierskiej tradycji, jak też w sytuacji kryzysu pomyśleć o mediatorach, którzy doprowadzą do zespolenia wspólnoty.

9.2.3. Nadmierny ruch turystyczny

Ruch turystyczny może być efektem promocji regionu poprzez niematerialne dziedzictwo kulturowe, co można uznać za szansę dla społeczności lokalnej na rozwój i dodatkowy dochód (Tunbridge 2018: 171–184). Ponieważ jest sterowalny przez wspólnotę depozytariuszy, zaliczam go do zagrożeń endogenicznych. Niemniej jednak ruch turystyczny, jak obserwują eksperci UNESCO (Tunbridge 2018: 105–119; Ratajski 2013: 27), niekiedy przeradza się w ruch „nadmierny” i rodzi problemy, gdyż wówczas na przykład „zainteresowanie zewnętrzne może sprawić, że wartości ekonomiczne staną się najważniejszym powodem kultywowania dziedzictwa niematerialnego, które stanie się jedynie towarem na sprzedaż. W ten sposób chęć zysku, skłonność do tego, by być postrzeganym jako atrakcja, może zniszczyć autentyczną potrzebę praktykowania elementów dziedzictwa. W takiej sytuacji dziedzictwo może zostać celowo przetworzone dla usatysfakcjonowania i przypodobania się turystom, »ubarwienie«, aby dodać mu cech estradowych”²².

²² Tamże. O groźnym obliczu turystyki wobec dziedzictwa niematerialnego – zob. Kosmala 2016: 98–100. O wkładzie turystyki w procesy kształtowania dziedzictwa niematerialnego – zob. Czerwińska 2018: 227–233.

Tradycja spycimierska przyciąga turystów, których na przykład w 2019 roku naliczono około 22,5 tysiąca, co stanowi więcej niż 60-krotną przewagę odwiedzających nad stałymi mieszkańcami (zob. rozdział *Przestrzenne i społeczne aspekty uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu w latach 2018–2020* w niniejszym tomie). Turyści są też ważnymi uczestnikami święta dla parafian spycimierskich, którzy – z jednej strony – utyskują na utrudnienia na przykład w ruchu: *Tu jest tak dużo ludzi, że jak kiedyś biskup jechał, to nie mógł dojechać* (Człopy LŁ). Doceniają jednak zarazem wprowadzane przez gminę rozwiązania: *Jest duża organizacja, drogi są ruchem jednokierunkowym puszczane, parkingi się robi, straż pracuje i ze Śpycimierza i z Człop. [...] Jest coraz więcej ludzi. Kiedyś na parking przy kościele przyjeżdżało ze 4 autokary, a reszta osobowe auta, teraz ten parking trzymamy dla samych autokarów, a jest przeważnie ze 30 autokarów, specjalnie na Boże Ciało przyjeżdżają* (Człopy LŁ). Opinia o turystach nie zawsze jest pochlebna: *Teraz ostrożności ludzie nie zachowują i teraz wózkami z dziećmi, rowerami [jeżdżą]. [...] No i przewracają wozony i nie szanują czyjejś pracy. Ludzie potrafią przejść, nie patrzeć, pobrudzić, a na dywanie przed ołtarzem klęka ksiądz* (Brdów AK). Jest też druga strona tego zjawiska: parafianie cieszą się, gdy turyści doceniają ich pracę: *obcy przychodzą, podziwiają, mówią: matko, jak tu pięknie* (Spycimierz MK). Kreują też swoje arcydzieła z myślą o turystach: *No, po pierwsze robimy to dla Pana Jezusa na chwałę. A no, i dla turystów to już jest drugi temat, dla turystów, dla gości. [...] Ludziom to wiadomo, że jednym podobały się, innym nie, ale to jest ten temat, najważniejszy* (Spycimierz MP; Smyk 2018a: 31). *Raz to na chwałę Bogu i przyjeżdżają goście, przyglądają i podziwiają* (Zieleń KG). Widać więc balansowanie między akceptacją turystów oraz brakiem tej akceptacji. Wśród środków zapobiegających przeistoczeniu się ruchu turystycznego w zagrażający dziedzictwu i wspólnocie wskazać można jeden kluczowy – stałe monitorowanie poziomu akceptacji depozytariuszy dla turystów (ich liczby, zachowania itd.) w łonie rodzin i na forum całej parafii.

9.2.4. Zmiana treści i funkcji dziedzictwa

Ze względu na rozległość i złożoność tej problematyki ograniczę się do zarysowania kilku mechanizmów generujących zagrożenie, jakim jest zmiana treści i funkcji elementu dziedzictwa w aspekcie tradycji spycimierskiej. Zróbmy zastrzeżenie, które ustawi tę analizę: dziedzictwo żywe to dziedzictwo, które zmienia się pod względem treści, funkcji i formy. Konieczne jest wobec tego ustanowienie przez depozytariuszy (z pomocą zaproszonych przez nich ekspertów) warunków brzegowych pozwalających im stwierdzić, kiedy zmiany dziedzictwa idą zbyt daleko. Podjęli oni taką próbę podczas warsztatów na temat zagrożeń wobec ich dziedzictwa, jakie odbyły się w Spycimierzu dwukrotnie, 17 listopada 2018 roku i 5 października 2019 roku (prowadząca K. Smyk). Zagrożenie z omawianego w tym paragrafie zakresu określili oni ogólnie jako **desakralizację**, którą badacze dziedzictwa niematerialnego opisują jako zastąpienie funkcji sakralnej innymi funkcjami (Marmysh 2016: 120; Marmysh 2020: 39). Stąd dokumenty UNESCO zalecają „respektowanie miejscowych zwyczajów, a szczególnie tych mających aspekt pewnej tajemnicy i *sacrum*” (Ratajski 2013: 26). Właśnie ze względu na pomijanie tych aspektów tradycji Bożego Ciała parafianie spycimierscy negatywnie odnoszą się do postawy turystów: *Dużo, dużo jest takich, co podziwiają tylko, bo nawet nieraz tych samochodów, jak obserwuję te samochody, co tu koło nas stoją, że jest bardzo dużo, a potem, przed mszą, co powinni zostać na mszy, to już odjeżdżają i już zdążą wrócić i już odjeżdżają. Że nieraz ja wyjeżdżam do kościoła, żeby zdążyć na mszę, no to już idą tłumy w tą stronę, żeby już jechać do domu. Taki zaczyna się robić taki jakby to przepych, jakby co, coś takiego, żeby zobaczyć, żeby obejrzeć, żeby podziwiać (Zieleń WM). Chodzą, oglądają cały dzień, widzą jak to jest ciężko, a potem ani msza św., dużo ludzi odjedzie przed mszą św. [...] pokazać się, zachwycić, obejrzeć, dzieci zobaczą. A to nie jest nic w sercu, to jest bardzo powierzchowne. I to jest niedobrze, bo jeżeli już teraz tak jest to będzie tylko gorzej (Borzewisko HN). Parafianie nie akceptują więc sprowadzania ich wielkiego kościelnego święta wyłącznie do atrakcji turystycznej wartej jedynie obejrzenia i sfotografowania,*

a odartej z centralnego pierwiastka – wymiaru chrześcijańskiego. Na razie dotyczy to turystów, co jednak należy obserwować i kontrolować, by nie dopuścić do ekspandowania na wspólnotę depozytariuszy.

Co zatem zastępuje już dziś bądź może zastąpić w przyszłości treści chrześcijańskie? Jest to na przykład **funkcja rekreacyjna** (Marmysh 2016: 120), czyli traktowanie przestrzeni i czasu święta wyłącznie jako formy aktywnego wypoczynku (Smyk 2020b). Może to być również **komodyfikacja**, „czyli utowarowienie, a więc przekształcenie tego elementu tożsamości w produkt, tj. przedmiot posiadający swoją cenę i wartość rynkową, który może wygenerować zysk, w dalszej fazie na przykład przyciągając turystów” jako produkt turystyczny (Smyk 2018b: 120; por. Kosmala 2016: 99; Brzezińska 2013). W miejsce sakralności może wkraść się również **funkcja komercyjna** (Marmysh 2020: 39), która jest i współcześnie ekspansywna, a czasami nawet opresywna wobec depozytariuszy. Widać to w wypowiedziach na temat anektowania przez stragany i handlarzy przestrzeni wsi: *No jest to w jakimś tam stopniu uciążliwe, bo na przykład gdyby nie policja i tak dalej, to nawet tej drogi nie byłoby gdzie usypać, bo tak się na tych poboczach wbija. No teraz starają się tak wypchnąć to troszkę poza wioskę, ale to się nie do końca udaje* (Zieleń TG). Dziedzictwo może stać się więc narzędziem sprzedaży innych towarów i usług²³, jakie handlarze proponują w Boże Ciało, a z których korzystają zwłaszcza turyści. Nadmierny ruch turystyczny może przyczyniać się do kolejnego zagrożenia, jakim jest **folkloryzacja**, czyli preparowanie dziedzictwa i wybranie do prezentacji tylko niektórych elementów i formy pod tym kątem, by zwyczaj przypadł do gustu masowej publiczności (Skaldawski 2013: 112; Smyk 2018b: 120). Iść z tym w parze może **wprowadzanie obcych treści** (Marmysh 2016: 120), czyli innowacji narzucanych depozytariuszom bądź zacierających pierwotną ideę i treść elementu. „Należy do nich uleganie atrakcyjności i poddanie się wpływom obcych kultur przez członków wspólnoty poprzez wprowadzanie elementów pochodzących od innych wspólnot” (Ratajski

²³ Por. inspirujący artykuł G. Ashwortha *Swoją przeszłość można sprzedawać – ale rozważnie* (Ashworth 2015: 289–303), gdzie, *notabene*, czytamy o wielu zagrożeniach wobec dziedzictwa raczej materialnego.

2015: 21). Zwiększa się tym samym potencjał marketingowy dziedzictwa, ale doprowadza do **teatralizacji** jego przejawów, a „zatraca się ich prawdziwe znaczenie i pierwotną funkcję społeczną. Tak przeobrażony obrzęd przestaje być «żywym» elementem dziedzictwa niematerialnego, a staje się steatralizowanym widowiskiem” (Skaldawski 2013: 112). Wszystko to na poziomie treści da się sprowadzić do „**popkulturyzacji**, rozumianej jako utrata społecznej świadomości głębi znaczeń dziedzictwa niematerialnego” (Skaldawski 2013: 112). Sprzyja temu globalizacja, która sprawia, że „Popularyzowane przez oficjalny nurt łatwe treści oferujące łatwe rozwiązania zaczynają dominować, wypierając dawne zwyczaje, umiejętności i sposoby życia”²⁴.

Z analiz dotyczących różnych zjawisk dziedzictwa niematerialnego wynika, że procesem kulturowym, który może generować wymienione zagrożenia, jest **dekontekstualizacja**. Ważny bowiem międzynarodowy dokument, jakim są *Dyrektywy operacyjne...*, „zwraca uwagę, by podejmowane działania nie wpływały na dekontekstualizację danego zjawiska czy nie pozbawiały go naturalnego wyrazu oraz nie wykluczały z normalnego funkcjonowania” (Ratajski 2013: 26). Należałoby więc strzec się dekontekstualizacji rozumianej „jako wyjęcie danego elementu dziedzictwa z naturalnego kontekstu kulturowego, w którym pierwotnie funkcjonował” (Smyk 2018b: 120) i praktykowanie tylko wybranego elementu bądź elementów. Odnosząc ten mechanizm do święta spycimierskiego, zwróćmy uwagę na desakralizację – czyli wyjęcie tradycji z kontekstu sakralnego i religijnego – dokonującą się na dwa sposoby. Jeden proces wyraźnie uwidaczniają postawy turystów, charakteryzujące się właściwym dla kultury masowej zerwaniem związków z czasem (Golka 2013: 191). Objawia się to tym, że turyści wyobcowani są z tradycyjnego kalendarza kościelnego i obrzędowego i przestają kojarzyć tradycję spycimierską z uroczystością Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa – jedną z najważniejszych w liturgii Kościoła katolickiego, a to stanowi jedną z faz destrukcji pamięci społecznej, do jakiej doprowadza kultura popularna (Golka 2013: 191). Jeśli parafianie spycimierscy zbyt

²⁴ Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Instrukcja przygotowania i składania wniosku, dz. cyt.

mocno zechcą przypodobać się gustom masowego obiorcy, mogą wpaść w pułapkę desakralizacji.

Drugi typ okoliczności, o którym warto pamiętać w kontekście dekontekstualizacji dziedzictwa, dotyczy układania przez parafian obrazów lub dywanów poza Spycimierzem oraz/i poza świętem Bożego Ciała, na przykład podczas wyjazdów zagranicznych²⁵, bądź przy Terminach Uniejów (2018), a także może się zdarzyć po otwarciu całorocznie działającego Centrum Bożego Ciała. Mamy tu nadal do czynienia z wyjęciem dywanów z pierwotnego dla nich kontekstu *sacrum*. Nie jest to groźne dla tradycji dopóty, dopóki depozytariusze pozostają świadomi, że ten rodzaj działalności jest promocją ich miejscowości, umiejętności, techniki, wspólnoty itd., a układane obrazy nie są zastępnikiem dla kobierców sypanych w Spycimierzu w Boże Ciało i nie mają ich sakralnej treści. Zapobieganiu skutkom tych procesów będzie służyć przede wszystkim szeroko zakrojona akcja edukacyjna – uświadamianie możliwie wszystkim interesariuszom (depozytariusze, goście, turyści, media, władze, podmioty gospodarcze itd.), że nadrzędnym celem, bez względu na cokolwiek, co dzieje się w Spycimierzu w Boże Ciało, jest – jak mówią parafianie – *Naprawdę to wszystko jest dla Pana Boga* (Spycimierz MgK), *na chwałę Bogu* (Zieleń KG).

9.2.5. Niezrozumienie przez wspólnotę konieczności ochrony

Należy za S. Ratajskim przypomnieć, że zagrożenia mogą wynikać „z niezrozumienia konieczności ochrony dziedzictwa” przez samą wspólnotę depozytariuszy (Ratajski 2015: 21). Realizacja szeregu grantów badawczych w latach 2018–2020 w Spycimierzu za zgodą i ze znaczącym udziałem parafian poświadcza wysoką społeczną świadomość potrzeby ochrony swojej tradycji. Niemniej jednak sądzę, że parafianie mogą w swoim gronie, ewentualnie z zaproszonymi ekspertami, dyskutować

²⁵ Hiszpania: 2014 – Ponteareas. Włochy: 2015 – Poggio Moiano, Rieti, Rzym (obraz na Placu Św. Piotra w Watykanie), Genzano, Alatri, Gerano, Genzano; 2016 – Noto na Sycylii; 2017 – Tortoli na Sycylii; 2018 – Rieti; 2019 – Pietra Ligure dwukrotnie. Litwa: 2019 – Anykščiai (Onykszty). Wg informacji od M. Pelki z 22 marca 2020.

pojęcie ochrony, jej ideę, formę, przebieg działań służących ochronie, ale również – redefiniować to pojęcie w sytuacjach budzących niepokój czy napięcia. Wszystkie bowiem działania przeprowadzane na tkance spycimierskiej tradycji, wspólnoty parafian i ich przestrzeni, powinny odbywać się przy maksymalnie szerokim konsensusie depozytariuszy.

9.3. Wpływ podmiotów zewnętrznych na wspólnotę depozytariuszy

9.3.1. Wykluczenie społeczności depozytariuszy z działań ochronnych

Udział społeczności depozytariuszy jest fundamentem działań ochronnych w myśl *Konwencji UNESCO 2003*. Wykluczenie jej S. Ratajski kwalifikuje do zagrożeń, które „mogą być spowodowane przez podmioty zewnętrzne w stosunku do lokalnej społeczności. [...] Podmioty prowadzące działania promujące czy upowszechnieniowe powinny respektować miejscowe zwyczaje, szczególnie te, które mają aspekt pewnej tajemnicy i *sacrum*” (Ratajski 2015: 18²⁶). „W dyrektywach podkreśla się konieczność szkolenia społeczności lokalnych w zakresie przedsięwzięć gospodarczych związanych z dziedzictwem niematerialnym. Rola społeczności lokalnej jest szczególnie istotna w tworzeniu i wykorzystaniu wszelkich ośrodków i innych przedsięwzięć związanych z dziedzictwem” (Ratajski 2013: 27). Kluczowe są tu dwa pojęcia: „podmiot” oraz „aktywny udział” (Brzezińska 2013: 265), które pozwalają sformułować uogólnienie, że depozytariusze powinni pilnować swojej podmiotowości w każdym rodzaju kontaktu z podmiotami zewnętrznymi, które z kolei tę podmiotowość – przejawiającą się poprzez decydujący głos w dyskusji na tematy dotyczące dziedzictwa – powinny szanować. Dziedzictwo ani wspólnota depozytariuszy nie mogą bowiem ulegać odpodmiotowieniu, stając się narzędziem do realizacji czyichkolwiek partykularnych celów.

²⁶ Por. *Dyrektywy operacyjne...*, dz. cyt., pkt 101 b, c, d; pkt 102 b.

9.3.2. Animator czy ekspert naruszający formę i treść dziedzictwa oraz spójność wspólnoty

Depozytariusze w ogóle, nie tylko parafianie spycimierscy, często nie mogą obyć się bez pomocy osób spoza wspólnoty, które pomagają na wielu etapach ochrony ich dziedzictwa. Są to na przykład urzędnicy wszystkich szczebli, koordynatorzy merytoryczni i administracyjni projektów, administratorzy stron internetowych, badacze (por. Przybyła-Dumin 2016: 54–59), edukatorzy (por. Pawlak-Paluszek 2013), księża, tłumacze, wydawcy, media, podmioty gospodarcze itd. Idealem jest zapewnienie „kadry animatorów czy specjalistów, udzielających pomocy społecznościom lokalnym w sposób nienaruszający autentyczności ich dziedzictwa kulturowego” (Ratajski 2015: 21). Nieodpowiedzialny animator, asystent, ekspert, urzędnik itd. może rozbić grupę, ale też na tyle merytorycznie ingerować w kształt dziedzictwa, jego treść, formę, funkcję, definicję itd., że doprowadzi do przekłamań i poważnych zmian w zjawisku. Dlatego tak ważna jest osoba lidera lub liderów społeczności lokalnej (por. Czerwińska 2016: 45–48; Olędzka 1996), ich wiedza, charyzma, zaufanie społeczne, pozycja we wspólnocie i poza nią itd. Silny, czujny, uważny i świadomy zagrożeń lider będzie umiał obronić depozytariuszy i tradycję przed nadużyciami ze strony ekspertów i animatorów.

9.3.3. Instytucjonalizacja

Instytucjonalizację (Ratajski 2015: 22; Brzezińska 2013: 270–272)²⁷ w przypadku tradycji spycimierskiej warto rozważać, mając na uwadze powstające we wsi Centrum Bożego Ciała: *Jakby przyjechali turyści chcieliby się dowiedzieć czegoś w ciągu roku, nie? [...] Co tu będzie na boisku szkolnym. To będzie budynek, pobudowane, to będzie multimedialne, wszystkie te gromadzone materiały, można będzie wtedy zwiedzać. Burmistrz ma różne plany. On już nie śpi a myśli. [...] Burmistrz chce to troszeczkę nam sfinansować, troszeczkę zrekompenso-*

²⁷ Zob. *Dyrektwywy operacyjne...*, dz. cyt., pkt 102 a, e.

wać nam nasze trudy, żeby było dla wsi coś (Spycimierz MgK). Oprócz Centrum, uwikłaniami, które mogą generować zagrożenie dla dziedzictwa niematerialnego, jest korzystanie z dofinansowania w ramach programów ministerialnych czy wpis na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego* oraz zgłoszenie do wpisu na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości*²⁸. Rzeczywiście, nie można odmówić tym działaniom ogromnego potencjału na rzecz ochrony dziedzictwa, niemniej należy zachować szczególną ostrożność, by nie zaburzyć proporcji i „żywe dziedzictwo” nie zostało zbiurokratyzowane (por. Przybyła-Dumin 2016: 57), upolitycznione (por. Brzezińska 2013: 270) czy podporządkowane poprawności politycznej (Smyk 2019b: 103) itp. Przeciwdziałać tym zjawiskom może wysoka świadomość społeczności lokalnej i niedopuszczenie przez nią do wyłączenia jej z działań związanych z jej dziedzictwem.

9.3.4. Zagrożenia wynikające z (braku) badań i dokumentowania

Ostatnią grupą zagrożeń mogących pojawić się na styku depozytariuszy i podmiotów zewnętrznych są ryzyka wynikające z braku badań i dokumentowania (Marmysh 2020: 40). W *Dyrektywach operacyjnych*: „Zwraca się uwagę na celowe wykorzystanie wszystkich możliwych środków komunikacji i technologii w edukacji na temat dziedzictwa niematerialnego oraz włączenie jej do nauczania uniwersyteckiego, rozwijając metody badawcze oraz studia interdyscyplinarne o charakterze naukowym, technicznym i artystycznym” (Ratajski 2013: 27). W przypadku spycimierskim badania podjęto, choć niedawno (w 2018 roku), to w systematyczny i metodologicznie ugruntowany sposób. Również dokumentacja, archiwizacja i udostępnianie są prowadzone regularnie,

²⁸ O „efekcie listy *à rebours*” pisze T. Marmysh: „rejestr, mający na celu ochronę, przyczynia się do wzrostu zagrożeń wobec dziedzictwa. Są nimi: konstruowanie modelu kultury narodowej, wy-myślanie tradycji, dekontekstualizacja, komercjalizacja, konkurencja regionów i inne. Zagrożenia te mają wpływ na wartościowanie dziedzictwa we wspólnotach i zmiany jego treści zwłaszcza poprzez powiększenie jego ekonomicznej wartości, przez co odchodzimy daleko od ducha Konwencji UNESCO 2003” (Marmysh 2020: 46).

i z rozmysłem i planem, na dobrym poziomie technicznym i artystycznym (przykładowo: film *Spycimierskie Boże Ciało*, album *Boże Ciało w Spycimierzu*), z dochowaniem przepisów prawa. Dlatego doprecyzuję: zagrożeniem dla dziedzictwa niematerialnego mogą być badania i dokumentacja prowadzone nieadekwatnie, nieprofesjonalnie, wykorzystane następnie bez poszanowania podmiotowości depozytariuszy, a nawet wbrew ich woli.

9.4. Czynniki naturalne

Na koniec nadmienię, że określając ryzyka, warto wziąć pod uwagę zagrożenia wywoływane przez czynniki naturalne. Dla spycimierskiego święta w mojej opinii najistotniejsze z tej puli są obecnie dwa. Myślę o **zmianach klimatu i krajobrazu naturalnego** (Marmysh 2020: 40), co może powodować w dłuższej perspektywie zmianę materiału roślinnego wykorzystywanego do układania dywanów. Depozytariusze dostrzegają też na przykład wpływ oprysków chemicznych na znikanie kwiatów polnych i łąkowych w ich najbliższej okolicy (Górka 2018: 23). Parafianie są jednak gotowi na takie wyzwania, gdyż w ich przygotowania i realizację święta wpisany jest czynnik pogodowy oraz przesunięcia daty święta w zależności od faz księżyca: *Bo jakby to jest święto ruchome. Tak? Więc ono wypada każdego roku w innym okresie. [...] No w tym roku [2019] jest dość późno. Bo to końcówka czerwca, czasami jest w maju. Zupełnie inne kwiaty kwitną. [...] No akurat w tym roku nie ma [maków], ale bo pewnie przekwitły. Bo było ciepło. Akacje tak samo. [...] Jaśminy też, już nie ma. [...] Nie wszystkie kwiaty rozkwitają w jednym terminie (Łódź MW). Bo to jest jeszcze sezon wiosny, tak że tu jest za zmienność kwiatów, tylko zmienność, rodzajów kwiatów, kolorystyki, a kolorystyka zależy od pory roku, od pogody, no w tym roku dużo kwiatów spaliło słońce (Spycimierz ZG). Parafianie zdają się więc na naturę, oddając też w ręce Boga: *różnie to było, bo to wszystko zależy od pory roku, co nam Bozia daje (Spycimierz SP, Smyk 2018a: 29)*, co zapewne pozwoli im poradzić sobie z postępującą zmianą klimatu i środowiska naturalnego.*

Drugim wartym wspomnienia czynnikiem zagrażającym dziedzictwu niematerialnemu jest pandemia COVID-19, a raczej środki zapobiegające jej rozprzestrzenianiu się, jak zachowanie dystansu społecznego (w okresie Bożego Ciała w 2020 roku były to 2 m) i zakaz zgromadzeń. W 2020 roku parafianie byli w trudnej sytuacji, gdyż dopiero około 2 tygodni przed Bożym Ciałem okazało się, że procesja eucharystyczna w ogóle może się odbyć, jednakże zwierzchnicy diecezji włocławskiej zdecydowali o ograniczeniu procesji wyłącznie do placu przykościelnego. W konsekwencji w krótkim czasie parafianie, z pomocą księdza proboszcza D. Ziemniaka, przestawili się na wersję „mini” – trasę dwukilometrową przenieśli na 150-metrowy chodnik wokół świątyni, zachowując przy tym proporcje, wspólnie dyskutując nad kryteriami przydziałów i – co najważniejsze – zachowując spójność wspólnoty. Zmiana była znaczna także dlatego, że przyjechało zdecydowanie mniej turystów, co – jak usłyszałam podczas wywiadów – część parafian oceniała jako okazję do kameralnego świętowania, podczas gdy inni uważali, że z tego powodu Boże Ciało było niepełne i czekają na „prawdziwe” święto za rok (Not/KS). Przyszłość pokaże, czy wpływ pandemii będzie w kolejnych latach mniej zagrażał formie tradycji spycimierskiej.

Warto zadać sobie na koniec pytanie, które ze wskazanych zagrożeń można z perspektywy badacza uznać w połowie 2020 roku za wymagające najpilniejszego działania. Z moich obserwacji wynika, że depozytariusze najwyraźniej dostrzegają i negatywnie oceniają desakralizację ich święta, czyli zmianę treści i funkcji dziedzictwa. Ta świadomość jest godna wzmocnienia, dlatego warto uczynić z niej dobro wspólne – a więc doprowadzić do zrozumienia przez maksymalnie wielu parafian potrzeby i istoty ochrony. Uważam, że jeśli świadomość ta zostanie podniesiona, spopularyzowana i wzmocniona, wówczas zjednoczona wspólnota depozytariuszy będzie w stanie na czas zareagować i przeciwdziałać każdemu zagrożeniu.

CZĘŚĆ II. REKOMENDACJE DO PLANU OCHRONY

Rozdział 10

Rekomendacje dla depozytariuszy do planu ochrony zjawiska Procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu na lata 2020–2024

10.1. O idei rekomendacji

Fenomeny kulturowe, do jakich niewątpliwie należy spycimierskie Boże Ciało z tradycją kwietnych dywanów, zasługują na uwagę naukowców, wieloaspektowe analizy, systemowe badania terenowe różnych aspektów tego święta, jego historii, współczesności, formy, treści, przemian itd. Podobnie fenomenem jest wspólnota parafian, która – wraz z osobami i instytucjami świeckimi oraz kościelnymi – dba o tradycję, kontynuując ją, pieczołowicie ochraniając jej trwanie, ale też myśląc o badaniach eksperckich. To wyjaśnia pojawienie się naukowców na Bożym Ciele w Spycimierzu, jak też motywowało starania parafian o dofinansowanie, a potem realizację w latach 2019–2020 projektu „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji”. K. Smyk, zaproszona przez lokalną społeczność do opracowania koncepcji tego grantu, wraz z Anną Weroniką Brzezińską doszły do jednego, fundamentalnego wniosku: same badania i ich analiza w postaci artykułu czy tomu to za mało. Co przez to rozumieć?

Otóż parafianie, starając się o wpis swojej tradycji na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, jak też podejmując jednocześnie skomplikowany i wielotorowy proces aplikowania o wpis na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości*, prowadzoną przez UNESCO, rozpoczęli nowy etap w historii swojej miejscowości i w historii swego święta. Przejmując terminologię *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku, można powiedzieć, że z parafian i wiernych przemienili się w depozytariuszy, a ich tradycja jest coraz częściej określana mianem zjawiska, które podlega ochronie, monitoringowi itd. Jak do tego podejść, żeby nie poczuć się urażonym taką nowomową? A więc depozytariusze to społeczność kultywująca daną tradycję – nazywaną w tym systemie zjawiskiem, ale też społeczność, która zauważa doniosłość swojej tradycji. Widzi również zagrożenia dla jej przetrwania dzięki temu, że bacznie obserwuje zmiany w formie i funkcji Bożego Ciała, co jest właśnie formą monitorowania. Społeczność ta wreszcie gremialnie, przy zgodzie możliwie wszystkich parafian, postanawia sformalizować swoje starania o kultywowanie tego dziedzictwa i poprzez wniosek składany do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego niejako oznajmia publicznie, że zdecydowała się wziąć pełną odpowiedzialność za swoje święto jako przejaw niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Tak więc patrząc na tradycję Bożego Ciała w Spycimierzu przez pryzmat *Konwencji UNESCO* z 2003 roku, na nowo trzeba zdefiniować rolę badaczy zaproszonych przez społeczność lokalną do współpracy. Bowiem badania i naukowe teksty to za mało – aby badacz spełnił swoją rolę należycie, powinien bardziej efektywnie pomóc depozytariuszom w ochronie dziedzictwa. Na tym etapie działań ochronnych, jakie kontynuują parafianie spycimierscy, za maksymalnie wartościowe i logicznie uzasadnione A.W. Brzezińska i K. Smyk uznały przygotowanie przez ekspertów zestawu rekomendacji.

Rekomendacja nie jest nakazem, nie jest też wyrytą w kamieniu zasadą, nie jest nienaruszalnym ani autorytatywnym zadaniem czy odgórnym zaleceniem. Rekomendacja to wyłącznie – jak czytamy w słownikach języka polskiego – „polecenie komuś kogoś lub czegoś” (Dunaj 2007: 1526), a **rekomendować to ni mniej, ni więcej, jak „proponować**

coś (np. ustawę, raport) do rozpatrzenia i ewentualnego zaakceptowania” (Zgółkowa 2002: 388). I właśnie w takim duchu naukowcy, prowadzący w Spycimierzu w latach 2018–2020 badania i obserwacje, biorący udział w Bożym Ciele, warsztatach i Seminariach Spycimierskich, formułowali rekomendacje, czyli porady, sugestie. Nie wychodząc z roli eksperta zachowującego profesjonalny dystans i obiektywizm, dzielili się pomysłami, kreatywnie, rzetelnie i zarazem serdecznie podchodząc do wspólnoty parafian i do ich wyjątkowego skarbu, jakim jest święto Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów.

Koniecznie należy pamiętać, że **rekomendacje skierowane są bezpośrednio do parafian spycimierskich**. Liczba ujętych w zestawieniu podpowiedzi może jednak parafian onieśmielać czy wpędzać w złoćpotanie. Nawet jeśli tak się zadzieje, to najrozsądniej jest nie wpadać w panikę wobec tego nawału porad, pamiętając o dwóch ważnych aspektach. Po pierwsze, parafianie nie są sami w procesie ochrony swojego dziedzictwa. Mogą więc czytać listę rekomendacji i oznaczać te, które są w stanie wcielić w życie siłami wspólnoty, obok tych, nad którymi mogą pochylić się **razem z partnerem czy partnerami**. Pisząc o partnerach, można mieć na myśli władze kościelne (ksiądz proboszcz, kuria biskupia itd.), władze samorządowe (gminy, powiatu, marszałkowskie), władze centralne (ministerstwa), instytucje kultury i oświaty (biblioteka, dom kultury, szkoły, powstające w Spycimierzu Centrum historyczno-kulturalne „Spycimierskie Boże Ciało”), placówki naukowe (uniwersytety, muzea, towarzystwa naukowe itd.), upowszechnieniowe (muzea, domy kultury i zwłaszcza Centrum), organizacje pozarządowe (lokalne, krajowe, międzynarodowe) czy media (portale internetowe, redaktorzy, stacje radiowe i telewizyjne) itd. Należy podkreślić, że jakiegokolwiek osoby, instytucje czy organizacje mogą uczestniczyć w pracach nad ochroną dziedzictwa tylko w takim zakresie i wyłącznie w takiej formie, na jakie zgodzą się parafianie. Regulowałaby to zasada „**Nic o nas bez nas**”, a dokładniej – nic o tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu bez zgody parafian, przedyskutowanej w drodze konsultacji społecznych z udziałem wszystkich, którzy poczuwają się odpowiedzialni za tę tradycję.

Po drugie, w toku konsultacji społecznych nad planem ochrony parafianie mogą przedłożone im **rekomendacje przesiewać za pomocą**

kilku kryteriów. Znajdą tu propozycje długofalowe, wyznaczające strategiczne kierunki działań obok porad bardzo szczegółowych. Dostrzegą zapewne porady bieżące, które odnoszą się do najbliższego roku czy dwóch, a także porady będące „pieśnią przyszłości”, które będzie można rozważać i ewentualnie wcielać dopiero po zaistnieniu innych warunków, często zupełnie niezależnych od ich wspólnoty. Można poszukać wskazówek dotyczących działań obok tych podkreślających postawę lub relację do systemu wartości. Inny sposób pracy nad bogactwem rekomendacji opierać się może na matrycy, z którą parafian zapoznawała K. Smyk podczas warsztatów w 2018 roku, a która pozwala scharakteryzować wnioski pod czterema względami: ważne, nieważne, pilne, niepilne, i tym sposobem uzyskać cztery grupy rekomendacji: ważne i pilne, ważne i mniej pilne, mniej ważne i pilne oraz mniej ważne i niepilne na dany moment. Piszemy „na dany moment”, gdyż sytuacja – i to odnosi się nie tylko do ochrony dziedzictwa, ale życia w ogóle – jest dynamiczna, czego doświadczyliśmy w roku 2020 – roku pandemii COVID-19. Taka optyka pociąga za sobą wniosek, że parafianie muszą być szczególnie wyczuleni na wszelkie zmieniające się warunki, w jakich funkcjonuje ich dziedzictwo i oni sami jako wspólnota. A wyczulenie to i towarzysząca mu wieloaspektowa refleksja, skupiona na rozpoznawaniu problemów, zapobieganiu kryzysom zawczasu i roważnym poszukiwaniu środków naprawczych stanowi w sumie stały monitoring dziedzictwa przez jego depozytariuszy, czyli parafian.

10.2. Metodyka przygotowania rekomendacji

Rekomendacje dotyczą 32 obszarów odpowiadających polom działań w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jako pomysłodawczyni i autorka listy obszarów, która została przekazana ekspertom do wypełnienia, chciałam krótko przybliżyć sposób, w jaki powstawała. Bazą opracowania obszarów rekomendacji były zapisy *Konwencji UNESCO* 2003 na temat jej celów, którymi są: „a) ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego, b) zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot,

grup i jednostek, c) wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego i zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane, d) zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy” (*Konwencja* 2003 art. 1). Z tego powodu w zestawieniu znalazły się takie obszary, w których zaproponowano rekomendacje, jak na przykład:

- I.14. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie lokalnym/regionalnym
- I.15. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie krajowym
- I.16. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie międzynarodowym
- II.9. Współpraca międzynarodowa (z depozytariuszami i organizacjami)
- II.8. Współpraca z depozytariuszami podobnych zjawisk dziedzictwa w Polsce.

Ponadto kierowałam się konwencyjną definicją ochrony, przez którą rozumieć należy „[...] środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa” (*Konwencja* 2003 art. 2 lit. 3). Definicja ta znalazła odbicie w początkowej części zestawienia z takimi na przykład obszarami, jak:

- I.1. Inwentaryzacja i dokumentacja zjawiska, w tym sposób archiwizacji dokumentacji i jej dostępność (np. repozytoria cyfrowe, strony internetowe)
- I.2. Badanie zjawiska ma różnych płaszczyznach poznawczych, w tym metody i narzędzia, konteksty badań
- I.3. Zachowanie i wzmacnianie formy i treści zjawiska (i warunki ich przemiany) z określeniem zadań dla: instytucji, organizacji, depozytariuszy
- I.5. Przekazywanie dziedzictwa/tradycji w systemie edukacji formalnej

- I.6. Przekazywanie dziedzictwa/tradycji w systemie edukacji nieformalnej wewnątrz wspólnoty depozytariuszy
- I.8. Promowanie dziedzictwa/tradycji, w tym określenie grup docelowych, sposoby i narzędzia promocji
- I.10. Rewitalizacja różnorodnych aspektów dziedzictwa
- II.11. Współpraca z badaczami i ekspertami krajowymi i międzynarodowymi.

Uszczegółowieniem dla niektórych z tych zapisów, na przykład dotyczących promocji, są pola działań, takie jak:

- I.9. Polityka wydawnicza
- II.7. Współpraca z mediami i polityka informacyjna
- I.20. Tradycja spycimierska w strategiach budowy wizerunku na poziomach: wsi, gminy, powiatu, województwa/regionu, Polski, Europy i świata.

W zestawieniu widać też pola wynikające z nadrzędnych dla UNESCO zasad, jak zrównoważony rozwój:

- I.11. Zrównoważony rozwój wspólnoty parafialnej dzięki tradycji Bożego Ciała
- I.17. Spycimierskie dziedzictwo niematerialne na rynkach dziedzictwa (dziedzictwo jako produkt; rynki dla spycimierskiego dziedzictwa; przemysły kreatywne; źródło zysku dla społeczności lokalnej)
- I.18. Spycimierska tradycja a turystyka poznawcza, religijna, pielgrzymkowa. Krajoznawstwo
- I.19. Dziedzictwo spycimierskie w aspekcie zagospodarowania przestrzennego wsi, w tym negocjowanie przemian zachodzących w krajobrazie i sposoby prowadzenia konsultacji społecznych. Utrzymanie/ochrona ładu przestrzennego
- II.3. Współpraca z władzami samorządowymi (gminy, powiatu, województwa)
- II.4. Współpraca z władzami i instytucjami centralnymi (MKiDN, NID, IPN itp.)

- II.5. Współpraca z organizacjami (gminna, regionalna, wojewódzka, krajowa)
- II.6. Współpraca z jednostkami organizacyjnymi Kościoła katolickiego (parafia, dekanat, diecezja)
- II.10. Współpraca z lokalnymi/regionalnymi/krajowymi podmiotami gospodarczymi.

Inspiracją dla kolejnych pól były wypracowane na gruncie UNESCO i polskim narzędzia do ochrony dziedzictwa, jak rejestry dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa niematerialnego oraz monitoring zjawisk wpisanych na *Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (por. Smyk 2016b, 2020c):

- I.4. Monitorowanie stanu własnego dziedzictwa przez parafian spycimierskich (rodzaj autoewaluacji)
- I.12. Wypracowywanie przez parafian dobrych praktyk w ochronie swego dziedzictwa
- I.13. Narzędzia przydatne depozytariuszom do ochrony swojej tradycji.

Święto Bożego Ciała, jego forma, znaczenia, funkcje, są bardzo ważne – w nich, językiem *Konwencji* 2003 mówiąc, przejawia się niematerialne dziedzictwo kulturowe, więc jest ono wyrazem światopoglądu i systemu wartości parafian spycimierskich. Z tego powodu w obszarach troski wyznaczono pierwszą część, zatytułowaną *Aspekty przedmiotowe – dziedzictwo w centrum uwagi (ochrona tradycji układania kwietnych dywanów)*. Jednakże pozostając w duchu *Konwencji* 2003, ochrona przejawów dziedzictwa – czyli ochrona święta – jest tylko środkiem do tego, co jest rzeczywistym celem i największym osiągnięciem ochrony dziedzictwa niematerialnego – **do ochrony wspólnotowości społeczności lokalnej**. Rozumieć przez to należy ochronę jej spójności, wewnętrznego dialogu, podtrzymanie i wzmocnienie więzi, co może odbywać się między innymi poprzez skupienie uwagi wokół wspólnego dobra, jakim jest święto Bożego Ciała. Dla tego w celu podkreślenia wagi tej kwestii obszary rekomendacji ujęto w osobną drugą część: *Aspekty podmiotowe – wspólnota w centrum*

uwagi (relacje depozytariuszy z innymi podmiotami), w której najważniejsze są zakresy działań:

- II.1. Współpraca wewnątrz wspólnoty depozytariuszy
- II.2. Wzmacnianie relacji członków wspólnoty parafialnej dzięki tradycji Bożego Ciała
- I.7. Podtrzymywanie i wzmacnianie więzi rodzinnych depozytariuszy
- I.6. Przekazywanie dziedzictwa/tradycji w systemie edukacji nieformalnej wewnątrz wspólnoty depozytariuszy.

Zestawienie z obszarami rekomendacji zostało skonsultowane z kierownikami zespołów badawczych, czyli A.W. Brzezińską i B. Włodarczykiem, a następnie trafiły do badaczy – autorów ekspertyz, którzy zaproponowali w sumie 338 rekomendacji, zwykle po kilka dla każdego obszaru. Przy każdej z nich znajdują się symbole – cyfra w nawiasie, oznaczająca numer rozdziału – wskazująca na ich autorstwo i podkreślająca indywidualny twórczy wkład ekspertów w przygotowanie porad kierowanych do parafian spycimierskich. Jednakże ten system oznaczeń pełni też inną funkcję, dla depozytariuszy istotniejszą: pozwala rekomendację skojarzyć z ujętą w konkretnym podrozdziale analizą i interpretacją, z których wynika dana wskazówka.

Zestaw rekomendacji, w oparciu o materiały otrzymane od autorów ekspertyz, scalała i opracowała redakcyjnie K. Smyk. Zaprezentowano je w kolejności proponowanej przez autorów kolejnych rozdziałów raportu, co może powodować wrażenie, że pewne pomysły się powtarzają. Powtarzalności tej nie należy jednak rozumieć jako nieporządku w wykazie rekomendacji, ale jako wskazówkę istotności danego pomysłu w opinii ekspertów. Tak przygotowane zestawienie, opublikowane w kolejnym, jedenastym rozdziale niniejszego tomu, stanowi dla depozytariuszy podstawę do dalszej pracy nad przygotowaniem planu ochrony.

Rozdział 11

Zestawienie rekomendacji do planu ochrony procesji Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu na lata 2020–2024

I. Aspekty przedmiotowe – dziedzictwo w centrum uwagi (ochrona tradycji układania kwiatnych dywanów)

I.1. Inwentaryzacja i dokumentacja zjawiska, w tym sposób archiwizacji dokumentacji i jej dostępność (np. repozytoria cyfrowe, strony internetowe)

I.1.1. Warto zeskanować fotografie pozostające w archiwach domowych mieszkańców parafii spycimierskiej. Pozwolą one na potwierdzenie ciągłości zwyczaju, a także będą dokumentacją jego rozwoju. (zob. rozdział 2 raportu)

I.1.2. Warto przemyśleć i ujednolicić sposób ewidencjonowania oraz przechowywania wszystkich zebranych materiałów. W miarę ich przyrastania korzystanie i orientowanie się w materiałach może stać się utrudnione. Koniecznie należy również ujednolicić i nadać formalne ramy udostępnianiu materiałów (np. możliwości korzystania z materiałów po uprzedniej rejestracji użytkownika). (2)

I.1.3. Warto przeprowadzić wywiady z księżmi, którzy niegdyś pełnili posługę kapłańską w parafii Spycimierz, co może okazać się bardzo ciekawym materiałem, pozwalającym spojrzeć na spycimierskie tradycje przez pryzmat zgodności z kanonami liturgii oraz intencjami zacho-

wania rodzimych zwyczajów. Być może księża pamiętają np. niezwykle zdarzenia w historii obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu. (2)

I.1.4. Mając na uwadze zachowanie tradycji, należy zadbać o zgromadzenie archiwalnych fotografii, szkiców, opisów wzorów i fragmentów dywanów, zabezpieczyć je w wersjach oryginalnych oraz na cyfrowych nośnikach, powielać i udostępniać. (3)

I.1.5. Zaleca się systematyczne dokumentowanie przebiegu uroczystości w formie filmów i fotografii. (3)

I.1.6. Wskazane jest zorganizowanie archiwum cyfrowego jako miejsca uporządkowanego przechowywania dokumentów przeznaczonych do udostępniania. (3)

I.1.7. Należy zadbać o stałą aktualizację poświęconej wydarzeniu strony internetowej, która ułatwi dostęp do informacji i przyczyni się do rozpowszechniania wydarzenia. (3)

I.1.8. Stworzenie archiwum społecznego dziedzictwa kulturowego parafii Spycimierz. Byłaby to instytucja prowadzona przez mieszkańców wsi, mikroregionu, gromadząca autowiedzę, pamiątki związane z miejscowymi tradycjami. Najlepszą formą jest tutaj stowarzyszenie, które byłoby także właścicielem wszystkich zebranych informacji i artefaktów. Urząd gminy i parafia powinny wspierać finansowo i organizacyjnie takie działania. (6)

I.1.9. Archiwum społeczne mogłoby przyjąć formę materialnego „magazynu”, np. domu kultury, parafii, oraz cyfrowego (repozytorium). To ostatnie umieszczone w internecie (w chmurze) udostępniałoby wybrane treści. Pozostałe byłyby chronione i udostępniane w szczególnych przypadkach (chodzi o dane wrażliwe). (6)

I.1.10. Bieżące uzyskiwanie zgody od depozytariuszy na gromadzenie i wykorzystywanie archiwalnych i współczesnych fotografii dokumentujących lokalną tradycję. (7)

I.1.11. Angażowanie mieszkańców we współprowadzenie strony internetowej, w tym zachęcanie dzieci i młodzież (za pośrednictwem nauczycieli) do włączania się w akcję dokumentacyjną. (7)

I.1.12. Każdorazowe dokumentowanie fotograficzne i dźwiękowe zebrań, podczas których przeprowadzane są dokumentacje. (7)

I.1.13. Warto rozważyć hiszpańską wersję strony internetowej. (8)

I.1.14. Warto zastanowić się nad stworzeniem strony na portalu Facebook. (8)

I.1.15. Coroczna archiwizacja święta Bożego Ciała w celu zachowywania w dokumentacji wzorów dywanów, wyglądu i sposobu konstrukcji bram i ołtarzy, przebiegu procesji, informacji o zaangażowanych osobach. To będzie pomagało zaobserwować elementy nowe (wraz z ich pochodzeniem), a następnie posłuży depozytariuszom do przedyskutowania, oceny i akceptacji lub eliminacji tych elementów. (9)

I.1.16. Kontynuacja kwerendy archiwów z najdawniejszymi formami obchodzenia święta i wystroju. Gromadzenie i digitalizacja dokumentacji fotograficznej z archiwów parafian, zarówno dotyczących najstarszych materiałów, jak i współcześnie wykonywanych zdjęć, szablonów, szkiców, narzędzi wykorzystywanych do organizacji oprawy itd. (9)

I.2. Badanie zjawiska na różnych płaszczyznach poznawczych, w tym metody i narzędzia, konteksty badań

I.2.1. Należy koniecznie kontynuować rozpoczętą w 2018 roku akcję prowadzenia badań terenowych. Sugeruje się poszerzenie ich zakresu m.in. o odniesienia do tradycyjnej obrzędowości: obłamywania i zatykania gałązek czy święcenia wianków. Pozwoli to na właściwe umiejscowienie tradycji sypania kwiatnych dywanów w całości święta jako obrzędu dorocznego. (2)

I.2.2. Zaleca się kontynuację badań uwzględniających różne konteksty (m.in. społeczny, przestrzenny, ekonomiczny) i aspekty zjawiska (m.in. historyczne, kulturowe, artystyczne). (3) (4) (5)

I.2.3. Wymagany jest stały monitoring percepcji wydarzenia wśród odwiedzających z zachowaniem powtarzalności metod i narzędzi badawczych, tak aby umożliwić uchwycenie zmian w percepcji wydarzenia i usprawnić jego organizację. (4)

I.2.4. Wskazany jest dalszy monitoring ruchu pojazdów i osób odwiedzających Spycimierz w całym dniu oraz podczas uroczystości Bożego Ciała. Pozwoli to na dokładniejsze oszacowanie ich liczby, a przez to na lepszą organizację i kierowanie ruchem oraz racjonalne wypełnianie pojazdami dostępnych miejsc parkingowych. Ponadto pomogłoby

to w lepszy sposób udostępnić miejscowość poprzez np. zaplanowanie i rozłożenie wizyt w czasie całego dnia. (4)

I.2.5. Niezbędne wydaje się utrzymanie tego dnia pozwolenia na specjalną organizację ruchu i wprowadzenie jednokierunkowych ciągów drogowych. (4) (5)

I.2.6. Modelową sytuacją byłyby regularne autobadania etnograficzne społeczności parafii. Mogłyby być prowadzone raz w roku, tuż po Bożym Ciele, najlepiej przez młodzież. Raz na kilka lat, najlepiej we współpracy z etnografami (uniwersyteckimi lub z muzeów) można by robić podsumowania – ewaluacje. Badania dotyczyłyby trzech sfer. Po pierwsze – zbierane byłyby wspomnienia osób zaangażowanych w zwyczaj. Po drugie – archiwalia. Po trzecie – artefakty (np. wycofywane elementy wystroju procesji). (6)

I.2.7. Zachęcanie depozytariuszy do udziału w prowadzonych badaniach. (7)

I.2.8. Prowadzenie rejestru badań i umożliwienie mieszkańcom korzystania z nich. (7)

I.2.9. Warto by się zastanowić nad przygotowaniem międzynarodowego wniosku grantowego. Parafianie współpracują i mają kontakt ze społecznościami hiszpańskimi i włoskimi, i w tym zakresie można by tę współpracę poszerzyć. Tematyka grantu mogłaby np. dotyczyć motywacji, podobieństw w doborze wzorów i sposobów wykonania. (8)

I.2.10. Można rozważyć badania interdyscyplinarne (kontynuacja badań z lat 2018–2020) z historykami, antropologami, geografami, religioznawcami, botanikami, artystami itp. (8)

I.2.11. Warto podtrzymywać i kontynuować badania utrwalające najstarsze wzory i techniki układania dywanów, jak też najstarsze sposoby budowania bram i ołtarzy oraz ich wygląd. Będzie to służyło depozytariuszom do podtrzymywania spycimierskiej specyfiki w tym zakresie, a po latach może być pomocne w rewitalizacji elementów ich dziedzictwa. (9)

I.2.12. Badanie dynamiki migracji i jej wpływu na trwałość wspólnoty i dziedzictwa. (9)

I.2.13. Badanie zagrożeń wobec święta i społeczności lokalnej, powodowanych przez czynniki zewnętrzne i wewnętrzne. (9)

I.2.14. Badania flory okolic, z których parafianie pozyskują i/lub pozyskiwali kwiaty na dywany. Biosfera zmienia się pod wpływem zmian klimatycznych i oprysków rolniczych, dlatego może warto zmiany na tym polu odnotować i monitorować. (9)

I.3. Zachowanie i wzmacnianie formy i treści zjawiska (i warunki ich przemiany) z określeniem zadań dla: instytucji, organizacji, depozytariuszy

I.3.1. Według informacji uzyskanych podczas badań, konstruowanie bram triumfalnych przy trasie procesji organizowanej w święto Bożego Ciała w Spycimierzu jest jednym z jej ważniejszych elementów. Należy kontynuować badania tego zjawiska, co pozwoli na dokładną analizę przyczyn i motywacji ich konstruowania, a także roli, jaką odgrywają w spycimierskim zwyczaju. (2)

I.3.2. W ramach kolejnych zespołowych, interdyscyplinarnych projektów badawczych warto podjąć próby przeprowadzenia wywiadów, dokonania poszukiwań archiwalnych oraz kwerendy bibliotecznej, które pozwoliłyby nieco poszerzyć wiedzę o tradycjach procesji Bożego Ciała w Spycimierzu. Jest to miejsce o wielowiekowej historii, dlatego posiadanie dobrej dokumentacji historii zwyczaju, szczególnie w odniesieniu do czasu od początku XIX w. do lat 50. XX w. byłoby wzmocnieniem przekazów o ciągłości jego występowania. (2)

I.3.3. Rekomenduje się kontynuację działań sprzyjających dbałości mieszkańców o uroczysty nastrój podczas całego święta. (3)

I.3.4. W celu zachowania tradycji wskazane jest wzmacnianie współpracy instytucji (Urzędu Miasta i Gminy w Uniejowie, MGOK-u, Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”, parafii Podwyższenia Krzyża Świętego) oraz depozytariuszy (mieszkańców Spycimierza i parafii). Współpraca powinna być organizowana w formie spotkań na podstawie wypracowanego wcześniej planu działania. (3) (4) (5)

I.3.5. Zaleca się utrzymanie autentycznej i niepowtarzalnej atmosfery wydarzenia i miejsca, będącej dziedzictwem wspólnoty mieszkańców parafii Spycimierz. (3) (4) (5)

I.3.6. Archiwum społeczne oraz regularne autobadania z pewnością wzmocnią poczucie wartości zwyczaju. Sprzyjać to będzie jego utrzymaniu i transformacji. Równoległym niebezpieczeństwem (związanym z podniesieniem wartości) może być rytualizacja, czyli skostnienie zwyczaju. To z kolei zniechęci młodsze pokolenie. (6)

I.3.7. Przy tworzeniu archiwum społecznego niezbędna jest pomoc samorządu, szczególnie w zagwarantowaniu miejsca oraz pomocy prawnej. (6)

I.3.8. Dokumentowanie (także w formie dokumentacji tekstowej) wniosków i refleksji pojawiających się po każdym Bożym Ciele. (7)

I.3.9. Bieżące omawianie potencjalnych problemów, zastrzeżeń dotyczących ingerencji instytucji zewnętrznych, w tym samorządów, w przebieg tradycji oraz proponowanie zmiany w krajobrazie kulturowym wsi. (7)

I.3.10. Do rozważenia: czy nie spróbować wzmocnić kontaktów z innymi wspólnotami poprzez organizację wspólnych wydarzeń: seminariów, festiwali, zajęć dla dzieci itp. (8)

I.3.11. Warto kontynuować wymianę kulturalną z innymi krajami, w których podobna tradycja istnieje: zapraszanie przedstawicieli innych krajów i dawanie im do ułożenia kawałka dywanu wg własnych wzorów i tradycji jest godnym uwagi pomysłem. Analogicznie, delegacja parafian spycimierskich powinna móc nadal uczestniczyć w układaniu dywanów w innych krajach. Perspektywa wyjazdu za granicę i zaprezentowania się ze swoimi umiejętnościami i pomysłami jest istotnym motywatorem zwłaszcza dla młodych, by tradycję kontynuować i by rozwijać swoje umiejętności. (8)

I.3.12. Podtrzymywanie tradycji ręcznego zbierania kwiatów i innych roślin z najbliższego otoczenia. (9)

I.3.13. Utrwalenie i przekazywanie wiedzy na temat sposobów (miejsce, czas, gatunki) zbierania roślin na kwietne dywany oraz wiedzy na temat sposobów ich przechowywania. (9)

I.3.14. Zachowanie tradycyjnej formy dziedzictwa w procesie przemian powodowanych ruchem turystycznym w czasie Bożego Ciała. (9)

I.3.15. Szeroko zakrojone wielopoziomowe i wielokierunkowe akcje edukacyjne, prowadzone przez depozytariuszy, instytucje i organizacje, przypominające (depozytariuszom, turystom, mediom itd.) najważniej-

sze i prymarne treści dotyczące kwietnych dywanów i Bożego Ciała – treści sakralne i religijne. (9)

I.4. Monitorowanie stanu własnego dziedzictwa przez parafian spycimierskich (rodzaj autoewaluacji)

I.4.1. Warto zasugerować parafianom podjęcie wysiłku dokumentowania swoich prac, np. na fotografiach, i ich gromadzenia w domowych archiwach. To umożliwiłoby zgromadzenie dokumentacji pozwalającej spojrzeć z dystansu na działania i przemiany związane z obchodami Bożego Ciała oczami samych uczestników. (2)

I.4.2. Zaleca się autoobserwację przygotowań i czuwanie nad dokonującymi się zmianami w celu ochrony tradycji i autentyczności wydarzenia. (3) (5)

I.4.3. Ze względu na to, że uroczystość ma charakter religijny, szczególna misja w tym zakresie przypada instytucji Kościoła i parafianom. (3) (5)

I.4.4. Formuła archiwum społecznego wymaga w miarę aktywnego uczestnictwa, a zarazem sprzyja autoocenie pracy i zbiorów, co z kolei będzie sprzyjało monitorowaniu stanu swojego dziedzictwa przez parafian. (6)

I.4.5. Formą ewaluacji archiwum byłoby przeprowadzane raz na kilka lat podsumowanie wykonanych autobadań we współpracy z zawodowymi etnografami. (6)

I.4.6. Organizowanie regularnych spotkań z podziałem na grupy wiekowe (dzieci i młodzież, dorośli, seniorzy) oraz na grupy interesów (liderzy społeczności, nauczyciele, dziennikarze lokalni, samorządowcy), podczas których przedstawiane będą nowe propozycje w zakresie ochrony tradycji. (7)

I.4.7. Warto rozważyć analizę związaną z danymi na temat rokrocznego porównania liczby zaangażowanych osób, liczby osób należących do stowarzyszenia, zmian w rodzajach wzorów i użytych kwiatów. (8)

I.4.8. Monitorowanie przez parafian proporcji między elementami tradycyjnymi a innowacyjnymi. Odbywanie rozmów i spotkań na ten temat, wyrażanie opinii, wyrabianie sobie zdania. Pozwoli to utrzymywać równowagę między dawnymi wzorami i technikami sypania dywanów a nowinkami czerpanymi z wymiany międzynarodowej i mediów. (9)

I.4.9. Monitorowanie relacji parafian z osobami, które opuściły parafię, w celu podtrzymywania kontaktu z każdym, kto wyjechał (za pracą, na studia itd.), i wzmocnienia relacji (oraz ewentualnie nawiązania, jeśli kontakt się urwał). (9)

I.4.10. Monitorowanie proporcji między roślinami pozyskiwanymi tradycyjnie (ręczne zbieranie z pól, łąk i ogrodów najbliższej okolicy) a kupowanymi u producentów czy w sklepach (kwaciarniach). (9)

I.4.11. Szczególny nacisk należy położyć na monitorowanie stanu tradycji w chwili powstawania i funkcjonowania Centrum historyczno-edukacyjnego „Spycimierskie Boże Ciało”. Cokolwiek będzie się w związku z tym działo, parafianie powinni mieć głos decydujący w kształtowaniu działań Centrum. (9)

I.4.12. Monitorowanie spójności wspólnoty, co zapewni reakcję zapobiegającą rozpadowi więzi. (9)

I.4.13. Monitorowanie stopnia akceptacji dla obecności, liczby i zachowania turystów. Służyć temu będą dyskusje i konsultacje społeczne na forum całej parafii oraz w rodzinach. (9)

I.4.14. Monitorowanie zmian w pojmowaniu istoty dywanów i Bożego Ciała pod kątem zaniku treści sakralnych i religijnych na rzecz innowacji (w zakresie formy i treści) zbyt mocno zmieniających przewodnią ideę święta. (9)

I.4.15. Ponawianie przez parafian dyskusji na temat pojęcia ochrony swojej tradycji. (9)

I.4.16. Zaleca się monitorowanie każdej relacji z podmiotami zewnętrznymi pod kątem ewentualnego wykluczania/wykluczenia depozytariuszy z procesu ochrony dziedzictwa. (9)

I.5. Przekazywanie dziedzictwa/tradycji w systemie edukacji formalnej

I.5.1. Sugeruje się, by w miarę możliwości, za zgodą rodziców i przy aprobachie władz szkolnych i kuratorium oświaty, wprowadzić lekcje historii regionu w Spycimierzu, a także szerzej, np. w gminie Uniejów (wzorem regionalnych ścieżek edukacyjnych). To umożliwi dzieciom i młodzieży szeroki dostęp do informacji. Program powinien być różno-

rodny, wieloaspektowy, ale zawierać specjalne opracowania dotyczące obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu. (2)

I.5.2. W ramach edukacji regionalnej na różnych poziomach kształcenia wskazane jest wprowadzenie zagadnień związanych z historią i tradycją uroczystości Bożego Ciała oraz układania kwietnych dywanów. (3) (5)

I.5.3. W edukacji regionalnej nacisk powinien być położony na przekazywanie utrwalonych tradycji. (3) (5)

I.5.4. Naturalnym sojusznikiem i współpracownikiem archiwum społecznego będzie szkoła. Z kolei jej współpraca z depozytariuszami przyczyni się do transmisji tradycji. W przypadku zamknięcia lub braku placówki edukacyjnej w miejscowości należy nawiązać współpracę z najbliższą tego typu placówką. Szkoła powinna wręcz obowiązkowo włączyć się w upowszechnianie wiedzy o lokalnym dziedzictwie. (6)

I.5.5. Podjęcie stałej współpracy ze szkołami i instytucjami kultury, w tym organizowanie wizyt studyjnych dla nauczycieli, by pokazać im, jaką rolę odgrywa tradycja dla społeczności parafian. (7)

I.5.6. Udostępnianie archiwalnych materiałów nauczycielom/edukatorom zainteresowanym ich wykorzystaniem podczas lekcji/warsztatów. (7)

I.5.7. Zachęcenie nauczycieli, by wspólnie z dziećmi i młodzieżą pisali/uzupełniali artykuły w Wikipedii dotyczące Bożego Ciała w Spycimierzu i lokalnych tradycji. (7)

I.5.8. Warto zastanowić się nad włączeniem tradycji spycimierskich do edukacji podstawowej i ponadpodstawowej na poziomie powiatu i być może województwa. Warsztaty z technik układania obrazów kwiatowych. (8)

I.5.9. Przygotowanie i przekazanie materiałów pomocniczych dla wykładowców na studiach etnologicznych, kulturoznawczych, antropologicznych, artystycznych, rolniczych, architektury krajobrazu, turystyki, pedagogiki, teologii itd. w celu zachęcenia i ułatwienia wprowadzenia zajęć na temat dawnych (najstarszych, typowych, charakterystycznych) i współczesnych form obchodzenia Bożego Ciała w Spycimierzu. (9)

I.5.10. Przygotowanie i przekazanie takich materiałów dla artystycznych szkół średnich (sztuki wizualne) w celu zachęcenia i ułatwienia wprowadzenia zajęć na temat najstarszych (typowych) i współczesnych form obchodzenia Bożego Ciała w Spycimierzu. (9)

I.5.11. Zachęcenie nauczycieli prowadzących zajęcia z klasami, w których są dzieci i młodzież z parafii Spycimierz, aby prezentowali na lekcjach postaci parafian spycimierskich, którzy opuścili parafię, ale wracając regularnie układać kwietne dywany i na inne sposoby przysparzają chwały parafii. (9)

I.5.12. Położenie w edukacji formalnej nacisku na przekaz treści zasadniczej dla spycimierskiego święta – treści sakralnych i religijnych. (9)

I.5.13. Włączanie depozytariuszy do działań edukacji formalnej. (9)

I.6. Przekazywanie dziedzictwa/tradycji w systemie edukacji nieformalnej wewnątrz wspólnoty depozytariuszy

I.6.1. Warto zastanowić się nad organizowaniem wspólnych spotkań członków spycimierskiej parafii, którzy nie mają bezpośredniego związku z organizowaniem obchodów Bożego Ciała, ale przy okazji obchodów jakichś świąt czy rocznic (opłatek, Dzień Kobiet itp.). W ich trakcie można poprosić np. proboszcza spycimierskiej parafii, sołtysa czy przewodniczącą Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” o inicjowanie dyskusji wśród zebranych mieszkańców o własnych tradycjach, nie tylko dotyczących Bożego Ciała (ale przede wszystkim) i o własnych, wypracowanych indywidualnie w każdej rodzinie sposobach przekazywania tradycji i umiejętności, m.in. kulinarnych, gospodarskich, a przy tym również sypania kwietnych dywanów i stawiania bram triumfalnych podczas obchodów wspomnianego święta. Oprócz bezpośredniego udziału w pracach i przygotowaniach do świętowania, taki sposób przekazywania tradycji wydaje się być najbardziej skuteczny. (2)

I.6.2. Poza edukacją formalną równie ważne są wspólne spotkania depozytariuszy, mające na celu dzielenie się wspomnieniami, fotografiami, filmami, refleksjami. (3) (5)

I.6.3. Dotychczasowa „klasyczna” formuła edukacji tradycji wewnątrz rodzin i wspólnoty jest sprawna. Mimo to warto ją wzmocnić przez działania lokalne, ponadrodzinne, ale umiejscowione w Spycimierzu. Tu rozwiązaniem byłoby archiwum społeczne. Zaangażowanie się większej grupy parafian w autobadania naturalnie wzmocni procesy transmisji tradycji. (6)

I.6.4. Swoistym magnesem w przyciąganiu do archiwum społecznego młodzieży mogą być nowe technologie. (6)

I.6.5. Organizowanie spotkań wielopokoleniowych, podczas których seniorzy opowiadają, jak wyglądała tradycja kilkanaście i kilkadziesiąt lat temu. (7)

I.6.6. Zachęcanie dzieci i młodzieży do przygotowywania/projektowania własnych wzorów kwiatowych dywanów. (7)

I.6.7. Warto pomyśleć o formie newslettera (internet, np. Facebook, Instagram) i/lub gazetki papierowej, w których zawarte byłyby informacje na temat dziedzictwa: historia, biografie aktywnych uczestników, wywiady z nimi, porady, przemyślenia, zdjęcia itp. (8)

I.6.8. Zaangażowanie członków lokalnej społeczności do tworzenia treści zawartych w gazecie/biuletynie, na stronie internetowej itp. Prezentacja rodzin, wywiady z osobami związanymi z układaniem dywanów (depozytariusze, nauczyciele, duchowni, artyści, wolontariusze, badacze). (8)

I.6.9. W związku z likwidacją szkoły podstawowej w Spycimierzu można rozważyć zaproszenie pochodzących z parafii Spycimierz dzieci i młodzieży szkolnej do ułożenia własnego dywanu z kolegami z klasy. (8)

I.6.10. Utrwalanie w gronie depozytariuszu wiedzy o najstarszych wzorach i technikach układania, o konstrukcji i wyglądzie bram i ołtarzy, jak też o charakterystycznym dla Spycimierza obchodzeniu święta. Ma to zapobiegać upodabnianiu się dywanów spycimierskich do tych obserwowanych za granicą lub w mediach. (9)

I.6.11. Przygotowanie szeregu narzędzi pomocnych w przekazie tradycji dzieciom i młodzieży z rodzin, które wyprowadziły się z parafii i wracają (bądź chcą wracać) układać dywany na Boże Ciało, czego celem jest wzmocnienie przekazu wśród młodszego pokolenia. (9)

I.6.12. Skupienie się na wzmocnieniu przekazu wiedzy na temat tradycyjnego pozyskiwania materiału roślinnego (ręczne zbieranie w najbliższej okolicy) oraz wypracowanych przez pokolenia zasad przechowywania. (9)

I.6.13. Skupienie się na ustawicznej i prowadzonej wszelkimi możliwymi sposobami edukacji nakierowanej na dzieci i młodzież (mieszkające w parafii i poza parafią w rodzinach, które się wyprowadziły itd.). (9)

I.6.14. Położenie nacisku na przekaz treści zasadniczej dla spycimierskiego święta – treści sakralnych i religijnych. (9)

I.6.15. Bezwzględne włączanie depozytariuszy do działań edukacji nieformalnej. (9)

I.7. Podtrzymywanie i wzmacnianie więzi rodzinnych depozytariuszy

I.7.1. Warto rozważyć organizowanie co jakiś czas spotkań członków spycimierskiej parafii, z okazji między innymi wspólnego opłatka, podczas których poszczególne rodziny może zechcą podzielić się ze społecznością np. swoją historią, opowieściami o ciekawych podróżach, własną genealogią oraz oczywiście osiągnięciami w pracy przy kwietnych dywanach. Takie działanie być może mogłoby dodatkowo wzmacniać więzi rodzinne, wyrabiać poczucie dumy z przynależności do rodziny, ale i do społeczności spycimierskiej. (2)

I.7.2. Należy podejmować wspólne wielopokoleniowe działania związane z przygotowaniem Świąta Bożego Ciała, które pozwolą na podtrzymywanie więzi rodzinnych depozytariuszy. (3)

I.7.3. Zachęcanie rodzin do porządkowania domowych archiwów dokumentujących tradycję kwietnych dywanów. (7)

I.7.4. W ciągu roku (w okresie poza Bożym Ciałem) spotkania związane z planowaniem kolejnego dywanu, ustalanie nowych wzorów, szukanie wspólnych inspiracji. Wybrane uroczystości rodzinne można by wykorzystać w celu ćwiczenia/praktykowania nowych pomysłów na dywan. (8)

I.7.5. Można rozważyć poszerzenie tradycji na ozdabianie balkonów, bram wjazdowych lub okien. W niektórych miejscowościach w czasie Bożego Ciała ozdabiane są okna nie tylko „na trasie” procesji, ale wszędzie. Mogłoby to wzmocnić nie tylko więzi rodzinne tam, gdzie rodziny z racji zamieszkania nie mogą układać dywanu, ale także więzi wspólnotowe: na święto ozdobiona jest cała miejscowość. (8)

I.7.6. Spisywanie, dokumentowanie i przekazywanie w łonie parafian relacji na temat członków zespołów zgromadzonych wokół danego odcinka dywanu, funkcji tych osób, ich przekazów i objaśnień dotyczących przebiegu i symboliki Bożego Ciała. (9)

I.7.7. Utrzymywanie całorocznego kontaktu z członkami rodziny, którzy wyprowadzili się z parafii, i skupianie ich wokół idei kwietnych dy-

wanów oraz włączanie możliwie w każdy etap przygotowania do Bożego Ciała (z wykorzystaniem technik audiowizualnych). (9)

I.7.8. Promowanie i wzmacnianie zwyczaju rodzinnego wielopokoleniowego ręcznego zbierania kwiatów w najbliższej okolicy. (9)

I.8. Promowanie dziedzictwa/tradycji, w tym określenie grup docelowych, sposobów i narzędzi promocji

I.8.1. Warto zastanowić się nad możliwością zamieszczania na stronie Portal Spycimierski materiałów pozyskiwanych od mieszkańców tej miejscowości, będących dokumentacją ich pracy przy przygotowaniach obchodów Bożego Ciała. Konieczne byłoby jednak dokonywanie ich selekcji i kategoryzacji, np. przez liderów wspólnoty z udziałem ekspertów sprawujących pomoc specjalistyczną, w tym zwłaszcza przez prezesa Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”. (2)

I.8.2. Należy zadbać o odpowiednie formy promocji niematerialnego dziedzictwa, aby przekazać je następnym pokoleniom w najbardziej oryginalnej i autentycznej postaci. Istotny jest wybór sposobów i narzędzi promocji dostosowanych do określonych grup docelowych (np. młodzież, seniorzy, pielgrzymi, turyści). (3) (5)

I.8.3. Wskazane jest promowanie dziedzictwa kulturowego Spycimierza na poziomie regionalnym, krajowym i międzynarodowym. Warto w tym celu zaangażować instytucje kultury (np. MGOK, Urząd Marszałkowski, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego), instytucje kościelne (parafialne, diecezjalne). (3) (5)

I.8.4. Istniejące logo Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” powinno się konsekwentnie wykorzystywać w celach informacyjno-promocyjnych (np. tablice informacyjne w Spycimierzu, wybrane obiekty, wydawane materiały). (3) (5)

I.8.5. Wskazana jest większa aktywność depozytariuszy i instytucji w mediach i na portalach społecznościowych. (3) (5)

I.8.6. Proponujemy, w zależności od środków, wykorzystać cały wachlarz form popularyzacji: strony internetowe, portale wiedzy i zbiorów, repozytoria archiwaliów, biblioteki cyfrowe, Facebook, Instagram,

wystawy stałe i okolicznościowe, lekcje i warsztaty, pokazy, festyny, wieczorki, publikacje, programy telewizyjne i radiowe. (6)

I.8.7. Dbałość o aktualizację strony internetowej. (7)

I.8.8. Zamieszczanie fotografii na tzw. wolnych licencjach, z możliwością ich pobierania i wykorzystywania. (7)

I.8.9. Proponowanie przez społeczność tzw. „rezydencji artystycznych” adresowanych do przedstawicieli różnych dziedzin sztuki. (7)

I.8.10. Działania promocyjne powinny być prowadzone w taki sposób, żeby tradycja ta była nadal przeżyciem duchowym i religijnym. Z tego względu warto przekaz promocyjny kierować do grup, które docenią duchowy wymiar tej tradycji. Naturalnym adresatem wydają się być grupy parafialne, organizacje chrześcijańskie i stowarzyszenia religijne. (8)

I.8.11. Sposobem realizacji takiej strategii nakierowanej na przeżycie duchowe i religijne mogą być zaproszenia do aktywnego udziału w uroczystościach kierowane do kół parafialnych w regionie, ale także w całym kraju. (8)

I.8.12. Warto rozważyć większe wykorzystanie promocji w mediach religijnych, np. ogłoszenia w Radiu Maryja, na portalach katolickich: Opoka, Fronda, czasopismach katolickich. (8)

I.8.13. W dniu uroczystości wśród zgromadzonych przyjezdnych powinni działać lokalni wolontariusze, którzy tłumaczyliby turystom znaczenie układania dywanów oraz przybliżali historię tej tradycji. Zapiępowani w taki sposób odwiedzający będą niejako „agentami” spyci-mierskich tradycji, a przekaz, jaki popłynie w świat, będzie merytoryczny, pozytywny i zgodny z intencjami parafian. (8)

I.8.14. Warto rozważyć realizację badań fokusowych z udziałem członków wspólnoty, których celem byłoby ustalenie, jaki rodzaj promocji odpowiada im czy interesuje ich najbardziej (zaproszenia dla prasy, telewizji, plakaty, ogłoszenia, pamiątki, gadżety, pocztówki itp.). (8)

I.8.15. Warto przemyśleć stworzenie logo tradycji, które na przykład zawierałoby symbolicznie kojarzącą się z nią roślinę/kwiat. Można to zrobić na zasadzie konkursu wewnętrznego (autorem logo powinien być członek wspólnoty). Może to być również istniejące już logo Stowarzyszenia. (8)

I.8.16. Promowanie lokalnej specyfiki święta w celu ograniczenia upodobnienia się go do innych świąt znanych z Włoch i Hiszpanii czy

mediów. Chodzi tu o promowanie tradycyjnych, najstarszych wzorów i technik układania dywanów, ale też sposób konstruowania bram, ołtarzy oraz ich tradycyjnego, dawnego wyglądu. (9)

I.8.17. Promocja postawy osób, które wyprowadziły się z parafii, a wracają co roku układać z rodziną kwietne dywany. (9)

I.8.18. Promocja postaw dzieci i młodzieży, które aktywnie włączają się w uroczystość i sypanie dywanów. (9)

I.8.19. Bezwzględne włączanie depozytariuszy do wszelkich działań promocyjnych. (9)

I.9. Polityka wydawnicza

I.9.1. Należy prowadzić akcję przygotowywania rozmaitych wydawnictw popularnonaukowych i naukowych, zamieszczanych w internecie oraz w tradycyjnej formie drukowanej. (2)

I.9.2. Sugeruję, by opracowania zamieszczane na Portalu Spycimierskim były stale pod opieką naukową ekspertów. Pozwoli to na utrzymanie jednolitego przekazu informacyjnego, co przyniesie efekty już po krótkim czasie: strona będzie postrzegana jako rzetelne, ciekawe i wiarygodne źródło wiedzy o obchodach spycimierskiego święta. (2)

I.9.3. Postuluje się rozszerzenie oferty wydawniczej np. o wydawnictwa popularne i naukowe, serie wydawnicze, skierowane do różnych grup odbiorców, w różnych językach, o różnych funkcjach itd. (3) (5)

I.9.4. Sugeruje się publikowanie w formie biuletynu materiałów po Seminariach Spycimierskich. (3) (5)

I.9.5. Zaleca się propagowanie wydarzenia i miejscowości poprzez publikacje w istniejących czasopismach popularnych (np. „Poznaj Swój Kraj”, „National Geographic”, „Spotkania z Zabytkami” itd.). (3) (5)

I.9.6. Wydaje się brakować solidnej i atrakcyjnej monografii o Spycimierzu i parafii. Taka modelowa publikacja powinna opisywać historię wsi, parafii, a może nawet poszczególnych rodzin, kościołów, historię i współczesność sztandarowej tradycji. Ważne jest, by z jednej strony monografia spełniała rygory naukowości, ale z drugiej była napisana czytelnym dla większości językiem, w atrakcyjnej szacie graficznej. (6)

I.9.7. Dobrą i wartą kontynuacji praktyką jest wydawanie corocznego kalendarza ściennego. Należy jednak przemyśleć, czy nie lepiej byłoby któregoś roku – zamiast fotografii z wydarzenia, jakim jest Boże Ciało – umieścić w nim zdjęcia samych dywanów/konkretnych wzorów/motywów. (8)

I.9.8. Można by pomyśleć o albumach (wersja papierowa), które nie tylko byłyby promocją tradycji, ale również formą jej przekazywania (socjalizacja: album jako podręcznik). Albumy mogłyby mieć coroczną edycję oraz jubileuszową (na przykład co 10 lat), w których zawarto by, oprócz fotografii i opisów, również analizę porównawczą wzorów, motywów, materiałów, liczby rodzin (uczestników). W tym mieściłoby się wznowienie albumu wydanego w 2018 roku. (8)

I.9.9. Wydanie albumu/publikacji poświęconej osobom/rodzinom, które wyprowadziły się z parafii, ale co roku wracają układać kwietne dywany. (9)

I.9.10. Podjęcie starań, by w publikacjach dotyczących Bożego Ciała aspekt religijny i szacunek dla *sacrum* były należycie odznaczane. (9)

I.9.11. Bez względu na udział depozytariuszy w pracach wydawniczych i w budowaniu strategii wydawniczej związanej z ich dziedzictwem. (9)

I.10. Rewitalizacja różnorodnych aspektów dziedzictwa

I.10.1. Warto zastanowić się nad podjęciem prób rekonstrukcji wszystkich tras procesji Bożego Ciała w Spycimierzu, a także miejsc budowania bram triumfalnych i ich wyglądu. Z informacji pozyskanych w trakcie badań terenowych i z lektury wydawnictw opisujących te obchody wiadomo, że były to elementy zmieniające się w zależności od różnych czynników. Byłoby to ważne uzupełnienie wiedzy o spycimierskich obchodach tego święta. Warto przygotować specjalny wniosek np. do MKiDN, który pozwoliłby na realizację takiego zamierzenia. (2)

I.10.2. Stałe monitorowanie lokalnych (gminnych i powiatowych) strategii dot. rewitalizacji przestrzeni kulturowej wsi tak, by propozycje zmian nie wpływały na diametralną zmianę charakteru przestrzeni, co z kolei oddziałuje na przebieg procesji czy budowania ołtarzy. (7)

I.10.3. Dziedzictwo lokalne można połączyć z koncepcją dziedzictwa narodowego (patriotycznego) poprzez kontynuowanie wykorzystywa-

nia elementów nawiązujących do wspólnej historii, tradycji ogólnopolskich. Naturalnie należy zachować proporcje: elementy patriotyczne nie mogą dominować nad religijnymi, lecz powinny je uzupełniać. (8)

I.10.4. Warto pomyśleć o odtworzeniu wzoru *łączki*, jaki był często sympany przed II wojną światową i po niej (płatki i drobne kwiaty wymieszane i rozrzucone równą warstwą między tzw. *boczkami*). Służyć to będzie utrwalaniu przekazu na temat najdawniejszych form dywanu i tym samym przeciwdziałać skutkom globalizacji. (9)

I.11. Zrównoważony rozwój wspólnoty parafialnej dzięki tradycji Bożego Ciała

I.11.1. Zaleca się zapobieganie nadmiernej komercjalizacji wydarzenia, czemu będzie służyło wprowadzenie i uporządkowanie zasad korzystania z przestrzeni miejscowości w tym szczególnym dniu (np. wyznaczenie stref dla potoków ruchu turystycznego, uświadomienie odwiedzającym potrzeby poszanowania tradycji itd.). (3) (5)

I.11.2. Archiwum społeczne, oprócz gromadzenia wiedzy i artefaktów, może stać się kolejnym edukatorem na temat miejscowych tradycji (po rodzinie, która pełni pierwszoplanowe funkcje w przekazie tradycji). W konsekwencji młodsze pokolenia będą mieć większe poczucie sprawczości, co niewątpliwie zbliży je do lokalnego dziedzictwa. Wszystko to powinno zagwarantować przyszłym generacjom zachowanie zwyczaju. (6)

I.11.3. Ścisła współpraca z proboszczem w zakresie wprowadzania potencjalnych zmian w przebiegu zwyczaju. (7)

I.11.4. Ustalenie roli i działań promocyjnych wykonywanych przez lokalny samorząd w dniu procesji, tak by działania mediów nie zdominowały religijnego i rodzinnego aspektu tradycji. (7)

I.11.5. Członkowie wspólnoty mogliby zostać zaangażowani do kontaktów z określonymi podmiotami w zakresie współpracy wokół tradycji (samorząd, szkoła, media, przedsiębiorcy) w zależności od umiejętności, kontaktów, chęci itp. Ważne jest, by praca na rzecz rozwoju wspólnoty łączyła, a nie wykluczała (na przykład poprzez angażowanie się wyłącznie zawsze tych samych osób). (8)

I.11.6. Dla zrównoważonego rozwoju wspólnoty parafialnej ważne jest utrzymywanie i wzmacnianie kontaktu (np. za pomocą technik audio-wizualnych) z mieszkańcami, którzy wyprowadzili się z parafii i wracają układać kwietne dywany, a także z tymi, którzy przyjeżdżać co roku nie mogą. Wspólnota depozytariuszy obejmuje również te osoby – są one niezbędne dla poczucia spójności parafian. (9)

I.11.7. Powstające Centrum historyczno-kulturalne „Spycimierskie Boże Ciało” powinno m.in. przynosić dochód społeczności parafian (format *ecomuseum*). (9)

I.11.8. Klarowne informacje na temat zysków wygenerowanych przez ruch turystyczny w Boże Ciało na rzecz miejscowości należących do parafii. (9)

I.11.9. Ze względu na polską tradycję, zakorzenioną w chrześcijaństwie, dla zrównoważonego rozwoju ważne jest podtrzymywanie i wzmacnianie treści religijnych jako najistotniejszych dla spycimierskiego święta. (9)

I.11.10. Zapewnieniu zrównoważonego rozwoju sprzyjać będzie maksymalnie szeroki konsensus depozytariuszy co do pojęcia i form ochrony ich tradycji. (9)

I.11.11. Zrównoważony rozwój opiera się na czynnym udziale depozytariuszy w każdym przedsięwzięciu związanym z ich dziedzictwem. (9)

I.12. Wypracowywanie przez parafian dobrych praktyk w ochronie swego dziedzictwa

I.12.1. Warto rozważyć organizację spotkań (kontynuację Seminariów Spycimierskich i spotkań warsztatowych z lat 2018–2020), na które można byłoby zapraszać osoby, które posiadają doświadczenie w otaczaniu dziedzictwa kulturowego ochroną. Rady takich osób, co jakiś czas systematycznie przypominane, mogą posłużyć jako baza swoistych „przykazań”, które warto opracować i przygotować przez członków stowarzyszenia w porozumieniu z proboszczem, do zaakceptowania przez wszystkich parafian. (2)

I.12.2. Zaleca się wypracowanie wspólnego stanowiska w zakresie minimalizowania ryzyka uszkodzeń kwietnych dywanów powodowanych nadmiernym ruchem odwiedzających (np. zachowanie odpowiednich odstępów umożliwiających komunikację pieszą). (3) (5)

- I.12.3. Zwiększenie udziału parafian w układaniu kwiatnych dywanów. Może rozwiązaniem byłyby dodatkowe zajęcia „przy tradycji”. (6)
- I.12.4. Pojawienie się kolejnych społecznych liderów wspólnoty. (6)
- I.12.5. Regularne prowadzenie konsultacji społecznych. (7)
- I.12.6. Informowanie bezpośrednio mieszkańców o kolejnych etapach organizowania ochrony elementu dziedzictwa. (7)
- I.12.7. Utworzenie Rady Mieszkańców/Parafian, składającej się z przedstawicieli rodzin zaangażowanych szczególnie w podtrzymywanie tradycji. (7)
- I.12.8. Rodzinne spotkania w celu planowania kolejnych dywanów, wydawanie albumów, prowadzenie strony internetowej, fanpage na Facebooku, festyny lokalne (gminne). Raczej nie rekomenduję organizowania znanych z zagranicy konkursów na „najładniejszy” dywan. Zainicjowana w ten sposób rywalizacja może przynieść odwrotny skutek: nie będzie już wynikać z potrzeby serca, ale formalnego nagrodzenia (nawet jeśli nagroda miałaby wymiar symboliczny). Nie unikniemy oceniania dywanów przez zwiedzających, ale dopóki ma to charakter nieformalny, nie stanowi zagrożenia i nie rozbudzi konkurencji między twórcami. (8)
- I.12.9. Wspólne, rodzinne nasadzenia lub wysiew potrzebnych do układania kwiatów/roślin. Można pomyśleć o rodzinnych specjalizacjach kwiatowych (wybór symbolu roślinnego dla konkretnej rodziny). (8)
- I.12.10. Przedyskutowanie i sporządzenie listy działań, które będą przeciwdziałały skutkom globalizacji poprzez wzmacnianie np. najstarszych wzorów dywanów. (9)
- I.12.11. Czynny i ustawiczny udział parafian w kształtowaniu działalności powstającego Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. (9)
- I.12.12. Konsultacje społeczne jako dobra praktyka w utrzymywaniu relacji wewnątrz wspólnoty (zwłaszcza zapobiegająca kryzysom i rozpadowi więzi). (9)
- I.12.13. Ustawiczne konsultacje społeczne na temat wpływu ruchu turystycznego na kształt święta oraz na temat stopnia akceptacji ruchu turystycznego przez parafian. (9)
- I.12.14. Zgromadzenie wokół siebie animatorów i ekspertów, szanujących podmiotowość depozytariuszy i niewykluczających ich z decydowania o działaniach dotyczących ich dziedzictwa. (9)

I.13. Narzędzia przydatne depozytariuszom do ochrony swojej tradycji

I.13.1. Zaleca się podejmowanie konsekwentnych starań związanych z wpisem na światową *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości*, który w efekcie może przysłużyć się ochronie miejscowej tradycji. (3) (5)

I.13.2. Archiwum społeczne powinno być wielowymiarowym narzędziem do ochrony, zwłaszcza edukacji o lokalnej tradycji. Zbieranie wiedzy od depozytariuszy przez nich samych jest już samo w sobie formą zabezpieczenia dziedzictwa. (6)

I.13.3. Zorganizowanie warsztatów/szkolenia z zakresu prowadzenia dokumentacji kolejnych etapów układania dywanów. (7)

I.13.4. Zachęcenie mieszkańców do systematycznego fotografowania wzorów układanych w danym roku. (7)

I.13.5. Media społecznościowe, kontakty z osobami zainteresowanymi tradycją (naukowcy, dziennikarze, artyści), kontakty z grupami z innych miejscowości oraz innych krajów w celu wymiany doświadczeń, dyskusji nad zagrożeniami, możliwościami itp. (8)

I.13.6. Ważnym narzędziem ochrony tradycji mogą być kolejne filmy dokumentalne. Zarejestrowanie w ten sposób przebiegu tradycji, możliwość porównania ich na przestrzeni lat mogą przyczynić się do wzmocnienia spójności wspólnoty i identyfikacji kulturowej/religijnej. Można z czasem zorganizować międzynarodowy festiwal filmów poświęconych tradycji układania kwiatów (z udziałem np. Hiszpanii, Włochów itd.). (8)

I.13.7. Kontynuacja budowania Archiwum Spycimierskiego na Portalu Spycimierskim w zakresie dokumentacji najstarszych form obchodzenia święta. (9)

I.13.8. Stworzenie przedyskutowanego w gronie parafian wzornika dywanów z uwzględnieniem wzoru najstarszego, typowego dla dawnego święta. Jako część druga – wzory późniejsze. Część trzecia – wzory współczesne. Cezury czasowe określą parafianie. (9)

I.13.9. Udostępnianie przez gminę lub stworzenie (np. w Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”) infrastruktury technicznej, umożliwiającej łatwy dostęp parafian do technik audiowizualnych, pozwalających

np. organizować telekonferencje z parafianami, którzy wyprowadzili się poza parafię itp. (9)

I.13.10. Zbudowanie zasobu nowoczesnych narzędzi służących do wzmocnienia związku dzieci i młodzieży z wartościami niesionymi przez spycimierskie Boże Ciało. (9)

I.13.11. Wydanie publikacji z religijnymi przekazami parafian na temat istotnych dla nich treści wiązanych z Bożym Ciałem (rodzaj świadectw spycimierskich). Tym sposobem wzmocni się te treści, nie powodując zatrzymania przemian tradycji warunkowanych globalizacją, komercjalizacją, dekontekstualizacją itd. (9)

I.13.12. Narzędziem przydatnym do ochrony dziedzictwa mógłby być Zielnik Spycimierski, który nie tylko zawierałby opracowanie dotyczące danej rośliny, której kwiaty czy liście są/były wykorzystywane na dywany, ale – również wiedzę lokalną na temat zbierania, przechowywania, skubania itd., jak też obszaru, z którego parafianie pozyskiwali ją i/lub pozyskują. Posłuży to utrwaleniu tradycyjnej wiedzy w obliczu zmian klimatycznych oraz zmiany flory w związku z opryskami rolniczymi. (9)

I.14. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie lokalnym/regionalnym

I.14.1. Konieczne jest możliwie szerokie propagowanie wiedzy o spycimierskich tradycjach w samej parafii i najbliższej okolicy. Istotne jest spajanie mieszkańców regionu wokół ich dziedzictwa i budzenie poczucia dumy z rodzimych tradycji, gdyż przekłada się to na rozmaite działania umożliwiające i ułatwiające organizację tych obchodów, choćby pomoc w gromadzeniu kwiatów niezbędnych do sypania kwietnych dywanów lub budowie i strojeniu bram. (2)

I.14.2. Zaleca się aktywne uczestnictwo mieszkańców/parafian w prelekcjach, spotkaniach, Seminariach Spycimierskich organizowanych przez ekspertów zewnętrznych w celu uświadomienia wartości wydarzenia. (3) (5)

I.14.3. Rekomenduje się zapoznanie mieszkańców z podobnymi tradycjami związanymi z Bożym Ciałem w regionie (np. w Łowiczu), a tym samym uświadomienie unikalności spycimierskiej tradycji. (3) (5)

I.14.4. Rekomenduje się prowadzenie odpowiedniej regionalnej polityki informacyjnej skierowanej do potencjalnych odwiedzających w celu uświadomienia wartości i znaczenia wydarzenia. (3) (4) (5)

I.14.5. Świadomość znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie lokalnym jest już duża, niemniej wszelkiego rodzaju promocja (zwłaszcza wartości społecznych i religijnych) powinna być delikatna i prowadzona tak, by nie burzyć poprawnych stosunków między miejscowościami gminy. (6)

I.14.6. Zapraszanie przez depozytariuszy przedstawicieli sąsiednich parafii, gmin i powiatów. (7)

I.14.7. Współpraca z lokalnymi i regionalnymi instytucjami kultury i oświaty. (7)

I.14.8. Udział parafian w informowaniu o tradycji w prasie lokalnej (mediach, także społecznościowych). Jeśli jest lokalna prasa, warto postarać się o jakąś rubrykę, w której cyklicznie informowano by o tematach związanych z tradycją układania kwiatnych dywanów (np. historia, rodziny, motywy). Trzeba by to robić systematycznie, żeby utrzymać zainteresowanie czytelników. (8)

I.14.9. Można by rozważyć wybór rośliny, która byłaby symbolem tradycji. Taka roślina mogłaby być elementem logo tradycji i pojawiać się na związanych z nią produktach. (8)

I.14.10. Utrzymanie i wzmocnienie świadomości lokalnej będą zadaniem powstającego Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. (9)

I.14.11. Spora grupa gości z najbliższej okolicy przyjeżdża (poniekąd pielgrzymuje) do Spycimierza na liturgię i procesję – warto te wyjazdy przeformatować w rodzaj indywidualnych i autokarowych pielgrzymek, co wzmocni religijny aspekt święta. (9)

I.14.12. Uświadomienie depozytariuszom i podmiotom zewnętrznym, że za wzrostem znaczenia spycimierskiej tradycji powinien iść wzrost znaczenia wspólnoty depozytariuszy na poziomie lokalnym i regionalnym. (9)

I.15. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie krajowym

I.15.1. Szeroka promocja spycimierskich tradycji powinna być prowadzona z wykorzystaniem różnych technik medialnych, gdyż jest to jeden

z przejawów kultury tradycyjnej w Polsce, która nie tylko nie wymaga ożywiania, ale rozwija się z potrzeby serca, dzięki inicjatywom oddolnym. (2)

I.15.2. Wiedza o spycimierskim Bożym Ciele, wielość relacji, solidne, szerokie i rzetelne analizy powinny być publikowane w mediach, w internecie, by wszyscy mieszkańcy Polski zainteresowani swoim dziedzictwem kulturowym mogli pozyskiwać wiedzę na ten temat. To powinno budzić poczucie narodowej wspólnoty i dumy z własnych tradycji, które przetrwały trudne czasy zaborów, wojen, okupacji, a wręcz pomagały przetrwać tożsamości narodowej. (2)

I.15.3. Sugeruje się zapoznanie mieszkańców z podobnymi tradycjami poprzez wyjazdy studyjne do innych krajowych ośrodków, w których są one kultywowane (np. Opolszczyzna, Małopolska, Podkarpacie). (3) (5)

I.15.4. Rekomenduje się prowadzenie odpowiedniej ogólnopolskiej polityki informacyjnej skierowanej do potencjalnych odwiedzających w celu uświadomienia wartości i znaczenia wydarzenia. (3) (4) (5)

I.15.5. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie krajowym będzie ciągły dzięki utrzymującemu się zainteresowaniu mediów. (6)

I.15.6. Udział depozytariuszy w spotkaniach organizowanych przez urzędy marszałkowskie i wojewódzkie, podczas których omawiane są lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego i strategie promocyjne kultur regionalnych. (7)

I.15.7. Wzrostowi świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie krajowym służy przede wszystkim obecność informacji w internecie, w mediach społecznościowych. (8)

I.15.8. Informowanie w różnych mediach (głównie w internecie) o szczególnej wspólnotowości religijnej parafian spycimierskich. Podkreślanie, że to właśnie kwestie religijne leżą u podstaw tej tradycji. (8)

I.15.9. Promocja strony Portal Spycimierski. Prowadzenie interaktywnego profilu na FB, wzmacnianie obecności spycimierskiej tradycji na profilu FB Gminy Uniejów itd. Ma to na celu uwidocznienie zjawiska i jego lokalnej specyfiki u odbiorców z kraju. (9)

I.15.10. Budowanie świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie krajowym to jedno z zadań powstającego Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. (9)

I.15.11. Zapewnienie harmonijnych relacji między turystami a parafianami, z pierwszeństwem głosu dla parafian. (9)

I.16. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie międzynarodowym

I.16.1. Sugeruje się zapoznanie mieszkańców z innymi – nieznanymi im do tej pory – ośrodkami zagranicznymi o podobnych tradycjach (kontynuacja wyjazdów studyjnych). (3) (4) (5)

I.16.2. Rekomenduje się prowadzenie odpowiedniej międzynarodowej polityki informacyjnej skierowanej do potencjalnych odwiedzających w celu uświadomienia wartości i znaczenia wydarzenia. (3) (4) (5)

I.16.3. Wskazana jest współpraca i wymiana doświadczeń z organizacjami międzynarodowymi związanymi z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego. (3) (5)

I.16.4. Wzrost świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie międzynarodowym nastąpi wówczas, kiedy dojdzie do wpisu na *Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości UNESCO*. (6)

I.16.5. Zamieszczanie informacji na fanpage'u na Facebooku oraz prowadzenie strony internetowej w językach angielskim, niemieckim i rosyjskim w celu zainteresowania naszych sąsiadów tą tradycją. (8)

I.16.6. Przygotowanie i publikacja (online, druk, wideo) materiałów na temat najstarszych form świętowania i kwietnych dywanów w celu pokazania na arenie międzynarodowej lokalnej specyfiki spycimierskiego Bożego Ciała i przeciwdziałania globalizacji. (9)

I.16.7. Budowanie marki spycimierskiej w oparciu o prymarny sens święta – treści religijne i sakralne, przez co pod tym względem Boże Ciało może być wizytówką Polski. (9)

I.16.8. Włączenie depozytariuszy w proces przygotowywania materiałów promocyjnych gminy, powiatu i województwa dot. tradycji. (9)

I.16.9. Budowanie świadomości znaczenia spycimierskiej tradycji na poziomie międzynarodowym jako zadanie powstającego Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. (9)

I.17. Spycimierskie dziedzictwo niematerialne na rynkach dziedzictwa (dziedzictwo jako produkt; rynk dla spycimierskiego dziedzictwa; przemysły kreatywne; źródło zysku dla społeczności lokalnej)

I.17.1. Warto zachęcić członków spycimierskiej społeczności do podejmowania starań o możliwie szeroką prezentację rodzimych tradycji podczas obchodów Bożego Ciała w tej miejscowości. Można zastanowić się nad możliwością uruchomienia przez parafian działalności pamiątkarskiej, która miałaby ścisły związek z ich dziedzictwem. Warto zachęcać miejscowych artystów i rękodzielników do przygotowania asortymentu rozmaitych pamiątek i ich sprzedaży przed procesją i po niej: rzeźb, obrazów, litografii, plaketek itp., prezentujących najciekawsze motywy kwiatowych dywanów, czy również inne przejawy dziedzictwa, np. litografie z wizerunkiem Matki Boskiej Spycimierskiej. (Zaleca się przy tym unikanie wzorów powielanych powszechnie.) Byłoby to dobrym działaniem promocyjnym, a jednocześnie mogłoby stać się źródłem zysku dla mieszkańców parafii. Takie działanie powinno również dotyczyć przygotowania przez miejscowe gospodynie lokalnych przysmaków, które można oferować turystom. (2)

I.17.2. Należy opracować spójną koncepcję tworzenia i promocji miejscowego produktu turystycznego opartego o lokalne dziedzictwo kulturowe. (4) (5)

I.17.3. Wskazane jest zaangażowanie lokalnych i regionalnych twórców w przygotowanie pamiątek związanych z miejscowością i wydarzeniem. (4) (5)

I.17.4. Zaleca się aktywizację mieszkańców do wytwarzania lokalnych produktów i pamiątek oraz ich sprzedaży, aby pieniądze zostawały we wsiach parafii. (4) (5)

I.17.5. Powinno się zabiegać o zewnętrzne finansowanie projektów mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego związanego z wydarzeniem. (3) (4) (5)

I.17.6. Na pewno wykorzystywanie wzorów z dywanów może przynosić korzyści materialne. Mogą one stać się graficzną wizytówką parafii. Po-

wielanie ich na gadżetach (kubki, smycze), ramach tablic rejestracyjnych itp. aż po papeterię. (6)

I.17.7. Kwestia zysku ekonomicznego z tradycji musi być rozpatrzona z wyjątkową ostrożnością. Układanie kwiatnych dywanów powstało z duchowej potrzeby lokalnej społeczności i jeżeli zacznie być sprzedawane w sposób skomercjalizowany, stanie się regionalnym produktem w rodzaju oscypka. Spłylenia tradycji można uniknąć poprzez silne łączenie tradycji z każdym działaniem (informacje o produktach w mediach społecznościowych każdorazowo powinny być opatrzone krótkim komentarzem uzasadniającym ich istnienie). (8)

I.17.8. Spycimierską tradycję powinno wprowadzić na rynki dziedzictwa (i przez te rynki prowadzić) powstające właśnie Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. (9)

I.17.9. W procesie wprowadzania spycimierskiego dziedzictwa na rynki należy zachowywać (a najlepiej – wzmacniać) aspekt religijny święta. Trzeba jednak bezwzględnie zapobiegać nadużyciom i nadmiernemu rozwojowi sakrobiznesu. (9)

I.17.10. Konieczne jest szkolenie społeczności lokalnej w zakresie przedsięwzięć gospodarczych związanych z jej dziedzictwem niematerialnym. (9)

I.18. Spycimierska tradycja a turystyka poznawcza, religijna, pielgrzymkowa. Krajoznawstwo

I.18.1. Warto podjąć próbę zainteresowania spycimierskimi uroczystościami biur turystycznych organizujących pielgrzymki. Należy poważnie konstruować ofertę kierowaną do takich biur czy innych organizacji turystycznych lub pielgrzymkowych, gdyż musi ona zawierać pełną informację o np. punktach gastronomicznych, pamiątkarskich itd. Jeśli uda się wypracować wśród parafian mechanizmy zapewniające zrównoważenie między tradycyjnymi obchodami a sferą usługowo-turystyczną, wówczas taka akcja ma wielką szansę powodzenia. Konieczne jest jednak rozważenie wszystkich aspektów pozytywnych i negatywnych takich działań. (2)

I.18.2. Należy zadbać o informację turystyczną, wskazówki dla potencjalnych odwiedzających poprzez tablice informacyjne, drogowskazy,

znaki informacyjne, oznakowanie na potrzeby turystyki poznawczej, religijnej, pielgrzymkowej. (4) (5)

I.18.3. Należy zadbać o to, aby optymalnie wykorzystać istniejący potencjał kulturowy oraz turystyczny i miejscowość stała się celem ruchu pielgrzymkowego, a także krajoznawczego poza dniem i uroczystością Bożego Ciała. (4) (5)

I.18.4. Należy zaplanować i wykonać niezbędne elementy infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej umożliwiającej korzystanie z przyrodniczych i antropogenicznych walorów miejscowości podczas całego roku oraz z różnych form spędzania wolnego czasu przez odwiedzających. (4) (5)

I.18.5. Problemem może być akceptowanie przez parafian ruchu turystycznego. Nadmierny wzrost liczby turystów może dezorganizować same uroczystości religijne. Kolejnym problemem może być dalsza komercjalizacja tradycji. Turyści bowiem „przywiozą” pieniądze, które nie będą równo dystrybuowane. Takie sytuacje są często zarzewiem konfliktów w społecznościach. (6)

I.18.6. Opiniowanie przez depozytariuszy sposobu rozmieszczania straganów i parkingów podczas Bożego Ciała. (7)

I.18.7. Przygotowanie przez depozytariuszy zestawu rekomendacji/opinii dotyczących aktualnego sposobu organizowania straganów, parkingów (dla samochodów osobowych oraz autokarów). (7)

I.18.8. Organizowanie wycieczek szkolnych do Spycimierza także w okresie poza Bożym Ciałem. (8)

I.18.9. Nawiązanie współpracy z „ambasadorami” tradycji spycimierskiej (nauczyciele, podróżnicy, fotografowie, blogerzy, influencerzy) w celu promocji regionu i tradycji w innych częściach kraju. (8)

I.18.10. Można pomyśleć o rodzaju kodeksu dla turystów odwiedzających Spycimierz w Boże Ciało. Wiadomo, że nie da się niczego turystom nakazać, ale parafianie mogą jednak wyrazić swoje zasady budowania relacji z tą grupą. (9)

I.18.11. Zachęcenie turystów do wspólnego zbierania kwiatów przed świętem, a także wydzielenie odcinka dywanu do ubierania przez nich. (9)

I.18.12. Przygotowanie warsztatów, animacji, wyświetlanie filmu itd. dla dzieci i rodzin przyjeżdżających do Spycimierza na Boże Ciało,

by przekazywać wiedzę na temat istoty tego święta oraz jego historii i współczesności. (9)

I.18.13. Wzmacnianie pozycji Spycimierza i Bożego Ciała jako destynacji turystyki religijnej i pielgrzymkowej, gdyż w tym święcie najważniejsze dla parafian są aspekty religijne i sakralne. (9)

**I.19. Dziedzictwo spycimierskie w aspekcie zagospodarowania przestrzennego wsi, w tym negocjowanie przemian zachodzących w krajobrazie i sposoby prowadzenia konsultacji społecznych.
Utrzymanie/ochrona ładu przestrzennego**

I.19.1. Należy zapobiegać nadmiernej ingerencji w tradycyjny, wiejski krajobraz kulturowy Spycimierza (np. budowa małej architektury, pomników religijnych nienawiązujących formą do istniejącej tradycji) poprzez konsultacje z lokalnymi ekspertami i depozytariuszami. (4) (5)

I.19.2. Zaleca się ochronę ginącego już krajobrazu wsi oraz uświadomienie społeczności lokalnej wartości budownictwa regionalnego (tradycyjna zabudowa z wykorzystaniem miejscowych materiałów, np. opoki wapiennej). (4) (5)

I.19.3. Wskazane jest zachowanie podczas uroczystości odpowiednich proporcji oraz relacji między strefami *sacrum* i *profanum*. (4) (5)

I.19.4. Konieczne i wskazane jest wyznaczenie parkingów zewnętrznych, tj. poza miejscowością, by do minimum ograniczyć wjazd pojazdów do Spycimierza w dniu uroczystości. Zagwarantuje to większe bezpieczeństwo zarówno odwiedzającym, jak i mieszkańcom, a przede wszystkim zapewni im komfort podczas układania kwiatnych dywanów. Wskazane jest tego dnia wyłączenie z ruchu odcinków dróg, po których wiedzie trasa procesji i na których tworzone są kobierce. (4)

I.19.5. Spycimierz powinien być objęty bezwzględną ochroną krajobrazową. W przeciwnym razie może dojść do niekontrolowanej rozbudowy wsi i bazy turystycznej. (6)

I.19.6. Organizowanie konsultacji społecznych dotyczących wszelkich zmian infrastrukturalnych mających zaistnieć w przestrzeni wsi (budowa dróg, nowych obiektów użyteczności publicznej, np. kapliczek). (7)

I.19.7. Prowadzenie ankiet lub rozmów bezpośrednich z mieszkańcami, dotyczących zmian w przestrzeni wsi (określenie potrzeb i możliwości zachowania tradycji podczas planowanych zmian przestrzennych, które mogą mieć wpływ na przebieg zwyczaju). (7)

I.19.8. Podstawowym materiałem niezbędnym do realizacji tradycji są kwiaty, zatem w lokalnym krajobrazie powinny pojawiać się nasadzenia, które będzie można wykorzystać. Być może gmina, powiat lub województwo powinny rozważyć dofinansowanie na urządzenie kwietnych ogrodów, łąk i pól. (8)

I.20. Tradycja spycimierska w strategiach budowy wizerunku na poziomach: wsi, gminy, powiatu, województwa/regionu, Polski, Europy i świata

I.20.1. O spycimierskich tradycjach warto informować wszystkich w najszerszym możliwym zakresie. Jej wyjątkowość może stanowić wizytówkę tej miejscowości i regionu. Natomiast budowa wizerunku na szerszym obszarze może dotyczyć tylko wzmacniania przekazu o wyjątkowości spycimierskich tradycji w Polsce, zachęcania do zapoznania się z nimi i prezentacji ich przebiegu w różnych mediach. Na poziomie Europy i świata nadal warto podkreślać wyjątkowość tradycji w odniesieniu do nieco podobnych, np. we Włoszech. Warto zwracać uwagę na podobne motywacje takich obchodów w różnych krajach i podobny przebieg obchodów. (2)

I.20.2. Należy zadbać o to, aby tradycja układania kwietnych dywanów znalazła się w strategiach budowy wizerunku sołectwa, gminy, powiatu i województwa z podkreśleniem religijnej istoty wydarzenia. (3) (5)

I.20.3. Tradycja powinna być drugim obok Term w Uniejowie i równoległym z atrakcjami wodnymi znakiem regionu (gminy) oraz jednym z kilku najważniejszych wyznaczników atrakcyjności kulturowej województwa. (6)

I.20.4. Udział przedstawicieli depozytariuszy w spotkaniach organizowanych na poziomie samorządu lokalnego i regionalnego (gmina, powiat, województwo) dotyczących strategii rozwoju kultury. (7)

I.20.5. Udział przedstawicieli depozytariuszy w spotkaniach promocyjnych, jak np. targi, kongresy itp. na arenie krajowej i międzynarodowej. (7)

I.20.6. Obecność w mediach społecznościowych, w tym prowadzenie strony internetowej w językach obcych. (8)

I.20.7. Nawiązanie współpracy z polską emigracją w różnych krajach świata w celu promowania regionu i tradycji. Kontakt np. poprzez wideokonferencje. (8)

I.20.8. Wykorzystując spycimierskie Boże Ciało w strategiach wizerunkowych, należy pamiętać o najważniejszym dla parafian aspekcie święta – treściach chrześcijańskich, religijnych, sakralnych. (9)

I.20.9. Nie może powstać żadna strategia wizerunkowa bez czynnego i szerokiego udziału wspólnoty depozytariuszy. (9)

I.21. Infrastruktura wsi nastawiona na higienę turystów

I.21.1. Należy zwrócić uwagę na zapewnienie turystom dostępu do nieodpłatnej wody pitnej oraz organizację zacienionych miejsc przeznaczonych do odpoczynku. (4)

I.21.2. Zaleca się niezwiększanie wielkości strefy *profanum* (tej zintensyfikowanej), ale jej polepszanie, udoskonalenie pod względem zagospodarowania, organizacji i utrzymania porządku, np. utwardzenie parkingów, dostarczanie odpowiedniej liczby publicznych sanitariatów, koszy na śmieci, ławek do siedzenia, miejsc zadaszonych. (4) (5)

II. Aspekty podmiotowe – wspólnota w centrum uwagi (relacje depozytariuszy z innymi podmiotami)

II.1. Współpraca wewnątrz wspólnoty depozytariuszy

II.1.1. Warto zadbać o umacnianie więzi pomiędzy mieszkańcami zarówno poprzez regularne spotkania związane z organizacją uroczystości, ale także poza nią. Jedną z form integracji powinny być wspólne wyjazdy członków wspólnoty w celu poznawania miejsc o podobnych tradycjach zarówno w kraju, jak i poza granicami. Warto zadbać, aby uczestniczyli w nich przedstawiciele jak największej liczby rodzin oraz reprezentanci różnych pokoleń. (3)

II.1.2. Wskazane jest podejmowanie działań aktywizujących przedsiębiorczość mieszkańców związaną z wydarzeniem (wytworzenie i/lub sprzedaż produktów lokalnych oraz pamiątek), które w konsekwencji mogą poprawić ich kondycję finansową. (3) (4) (5)

II.1.3. Archiwum społeczne z reguły uaktywnia ludzi, często wcześniej niebiorących udziału w życiu swojej grupy. Stymuluje kontakty, zmusza do współpracy. Czasami sama idea archiwum (np. ochrona tradycji) jest tylko pretekstem do budowania i pogłębiania więzi międzyludzkich. Tworzy to społeczny aspekt funkcjonowania archiwum. Kolejnym „efektem” może być pojawienie się nowych liderów we wspólnocie. (6)

II.1.4. Konsultacje społeczne są dobrowolne – należy brać pod uwagę, że brak zaangażowania mieszkańców w proces konsultacji nie oznacza ich negatywnego stosunku do tradycji lub podejmowanych działań. (7)

II.1.5. Delegowanie zadań przez liderów społeczności na pozostałych członków wspólnoty. (7)

II.1.6. Warto rozważyć zachęcenie młodych ludzi do aktywnego udziału w pracach Stowarzyszenia. Proces socjalizacji, który realizuje się w sposób naturalny, mógłby być tutaj poszerzony o elementy związane z układaniem dywanów. Może to się odbywać na poziomie rodzinnym: wszyscy członkowie bez względu na wiek mają możliwość zabrania głosu w dyskusji na temat kwiatów, wzoru, motywu planowanego dywanu; albo na poziomie wspólnotowym: na przykład w czasie spotkania Stowarzyszenia. Ważne jest to, żeby młodzi ludzie nie czuli się pominięci w procesie decyzyjnym. (8)

II.1.7. Można by nawiązać współpracę z programistami, którzy utworzyliby na przykład grę internetową dla dzieci (układanie własnego dywanu, wybór kolorów, tworzenie wzorów itp.). Byłaby to z jednej strony zabawa, a z drugiej – implementacja tradycji w nietuzinkowy sposób. Można by potem zachęcać dzieci, by zainspirowane zabawą przełożyły swoje pomysły na rzeczywistość. (8)

II.1.8. Zaleca się utrzymywanie i zacieśnianie kontaktów i współpracy między parafianami a osobami, które z parafii wyjechały (z naciskiem na dzieci i młodzież). (9)

II.1.9. Zachowanie transparentności wszelkich procesów decyzyjnych wewnątrz wspólnoty w celu zachowania jej spójności i uniknięcia zerwania więzi wewnętrznych. (9)

II.1.10. W budowaniu relacji warto odwoływać się do najważniejszego dla parafian aspektu ich święta – treści chrześcijańskich, religijnych, sakralnych. (9)

II.1.11. Umacnianie pozycji liderów społeczności lokalnej jako łączników w łonie depozytariuszy oraz między wspólnotą a podmiotami zewnętrznymi (animatorami, ekspertami, instytucjami, organizacjami). (9)

II.1.12. Wszyscy członkowie wspólnoty depozytariuszy muszą być świadomi, że ich udział i zdanie są kluczowe we wszystkich działaniach dotyczących tradycji Bożego Ciała. (9)

II.2. Wzmacnianie relacji członków wspólnoty parafialnej dzięki tradycji Bożego Ciała

II.2.1. Warto rozważyć organizowanie spotkań mieszkańców spycimierskiej parafii wraz z proboszczem, niezwiązanych bezpośrednio ze świętem Bożego Ciała, np. opłatkowych, na których można byłoby prezentować relacje z ich ostatnich obchodów. Można w nich podkreślać znaczenie wzajemnej pomocy, której – jak wynika z przeprowadzonych wywiadów – chętnie sobie udzielają wszyscy przygotowujący oprawę obchodów, także przy sypaniu dywanów w nieudekorowanych miejscach. Byłoby to swoiste publiczne podziękowanie zaangażowanym osobom i wyrażenie uznania dla współmieszkańców oraz proboszcza spycimierskiej parafii. Takie działanie powinno mieć pozytywny wpływ na spajanie wspólnoty parafialnej. (2)

II.2.2. Należy zadbać o utrzymywanie ciągłości tradycji Bożego Ciała, bowiem koncentracja działań wokół przygotowania oryginalnej w swej formie uroczystości religijnej pozwala na wzmacnianie relacji nie tylko rodzinnych i pomiędzy mieszkańcami (wspólnotowych), ale pozwoli także na wzmocnienie wspólnoty parafialnej. (3) (5)

II.2.3. Integracja parafian z proboszczami poprzez wspólne podejmowanie decyzji dotyczących przebiegu procesji. (7)

II.2.4. Włączanie proboszcza w spotkania na szczeblu krajowym i międzynarodowym. (7)

II.2.5. Dowartościowanie postawy mieszkańców, którzy wyjechali z parafii, ale wracają na Boże Ciało układać dywany. (9)

II.2.6. Wzmacnianie relacji poprzez tradycję wielopokoleniowego ręcznego zbierania kwiatów na dywany. (9)

II.2.7. Wzmocnienie przywiązania dzieci i młodzieży do swojej tradycji, jaką jest spycimierskie Boże Ciało. (9)

II.2.8. W sytuacjach napięć i konfliktów związanych z tradycją Bożego Ciała warto odwoływać się do najważniejszego dla parafian aspektu ich święta – treści chrześcijańskich, religijnych, sakralnych. (9)

II.2.9. W sytuacji napięć i konfliktów na polach niezwiązanych ze świętem Bożego Ciała warto wykorzystać temat ochrony tradycji (i konsultacji społecznych na ten temat) do odbudowywania relacji we wspólnocie. (9)

II.3. Współpraca z władzami samorządowymi (gminy, powiatu, województwa)

II.3.1. Przebieg obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu przyciąga coraz liczniejsze rzesze turystów i miłośników tradycji. Warto zwrócić się do władz administracyjnych o wsparcie organizacyjne i logistyczne tych obchodów: zorganizowanie dojazdów, parkingów, dbałość o bezpieczeństwo, nadzór nad ruchem drogowym, umożliwienie zorganizowania punktów gastronomicznych (zezwolenia). Należy również wystąpić o wpisanie obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu do strategicznego planu wsparcia finansowego w gminie, powiecie, ale także w województwie, który obowiązywałby rokrocznie. Takie wsparcie można przeznaczyć np. na wynajem obsługi sanitarnej, opłacenie rejestracji filmowej i fotograficznej wydarzenia czy obsługę strony internetowej zawierającej materiały dotyczące spycimierskich tradycji. (2)

II.3.2. Niezbędnymi wydają się być kontynuacja i rozszerzanie bieżącej współpracy depozytariuszy z przedstawicielami władz na poziomie gminy, powiatu i województwa. (3) (4) (5)

II.3.3. Samorząd gminny, a może i wojewódzki, powinien czynnie wspierać wspólnotę spycimierskiej parafii w ochronie tradycji – materialnie, ale i organizacyjnie. Aplikowanie o fundusze zewnętrzne jest skomplikowane i trudne. Tu na pewno przydadzą się fachowcy z urzędu, biblioteki czy domu kultury. (6)

II.3.4. Opiniowanie przez społeczność lokalną strategii promocyjnych gminy i powiatu. (7)

II.3.5. Należy rozważyć współpracę na poziomie gminnym lub powiatowym w zakresie organizacji festynów związanych z Bożym Ciałem. W wielu krajach w czasie obchodów świąt religijnych organizuje się festyny, najczęściej o charakterze rodzinnym. Ich celem jest połączenie więzi rodzinnych z identyfikacją religijną/kulturową/etniczną/regionalną. (8)

II.3.6. Władze samorządowe mogłyby wesprzeć praktykowanie tradycji nie tylko poprzez honorowy patronat, ale przede wszystkim w formie konkretnych rozwiązań: ułatwienia infrastrukturalne (droga, dojazd, oznaczenia), umieszczenie tabliczek informacyjnych na wjazdach do Spycimierza, informowanie o aktualnych wydarzeniach na własnych stronach internetowych, pomoc i wsparcie przy składaniu wniosków grantowych na badania i rewitalizację tradycji (także grantów z Unii Europejskiej). (8)

II.3.7. Ustanowienie przez Gminę Uniejów nagrody za pracę naukową/artystyczną/edukacyjną itd. autorstwa mieszkańców parafii Spycimierz, szczególnie tych, którzy stąd się wyprowadzili, a chcą na różne sposoby zajmować się naukowo, dydaktycznie, artystycznie, publicystycznie itd. tradycją kwiatnych dywanów. Chodzi w tym o docenienie patriotyzmu lokalnego i postawy odpowiedzialności za swoje dziedzictwo. (9)

II.3.8. Niepomijanie przez władze samorządowe chrześcijańskiego aspektu spycimierskiego Bożego Ciała. (9)

II.3.9. Ustalanie każdorazowe w drodze rozmów, czy wspólnota depozytariuszy i władze samorządowe tak samo rozumieją pojęcie ochrony tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu. (9)

II.3.10. Wzmacnianie podmiotowości wspólnoty depozytariuszy i jej członków w każdym kontakcie z władzami samorządowymi. (9)

II.4. Współpraca z władzami i instytucjami centralnymi (MKiDN, NID, IPN itp.)

II.4.1. Sugerujemy rozważenie możliwości sporządzenia wniosków o pozyskanie funduszy na przeprowadzenie kolejnych kompleksowych i wieloaspektowych badań nad spycimierską tradycją. Pozwoliłoby to na kontynuację badań terenowych (zakres do uzgodnienia), a także

wszechstronnych analiz, gdyż fenomen spycimierskich obchodów Bożego Ciała, nie tylko sypania kwietnych dywanów, wymaga podjęcia szybkich prac badawczych, których rezultaty i przeprowadzone analizy pozwolą na przygotowanie na przykład przemyślanej strategii edukacji regionalnej, a także działań promocyjnych. (2)

II.4.2. Należy zwrócić się do różnych instytucji centralnych, np. IPN, o udostępnienie archiwów, co umożliwiłoby uzupełnienie dokumentacji tradycji obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu w okresie PRL. (2)

II.4.3. Niezbędne wydają się kontynuacja i rozszerzanie bieżącej współpracy oraz inicjowanie nowych kontaktów depozytariuszy z przedstawicielami władz na poziomie ogólnopolskim. (3) (4) (5)

II.4.4. Instytucje centralne, przede wszystkim NID i MKiDN, powinny tak jak dotychczas wspierać małe grupy depozytariuszy w ich działaniach ochronnych. Wiodącą rolę odgrywają tutaj wszelkiego rodzaju programy finansowe (np. Kultura ludowa i tradycyjna). Pozwalają one inwentaryzować zjawiska kulturowe oraz upowszechniać o nich wiedzę. Stworzenie archiwum społecznego można oprzeć na takim programie. (6)

II.4.5. Przygotowywanie wniosków w ramach istniejących projektów dotacyjnych. (7)

II.4.6. Zapraszanie przedstawicieli instytucji centralnych do wzięcia udziału w wizytach studyjnych lub prowadzonych konsultacjach społecznych. (7)

II.4.7. Ustalanie i sprawdzanie w drodze rozmów, czy wspólnota depozytariuszy oraz władze i instytucje centralne tak samo rozumieją pojęcie ochrony tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu i czy cele depozytariuszy i tych instytucji są zbieżne. (9)

II.4.8. Podkreślanie podmiotowości wspólnoty depozytariuszy i jej członków w każdym kontakcie z władzami i instytucjami centralnymi, dotyczącym tradycji Bożego Ciała. (9)

II.5. Współpraca z organizacjami (gminna, regionalna, wojewódzka, krajowa)

II.5.1. Wskazane są kontynuacja i rozszerzanie bieżącej współpracy oraz inicjowanie nowych kontaktów depozytariuszy z przedstawicielami organizacji turystycznych (w tym np. PTTK, Polska Organizacja

Turystyczna, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Lokalna Organizacja Turystyczna „Centralny Łuk Turystyczny”) oraz innych społecznych i religijnych. (4)

II.5.2. Współpraca z siecią archiwów społecznych w zakresie dokumentowania lokalnego dziedzictwa. (7)

II.5.3. Współpraca z polską edycją Wikipedii w celu zorganizowania szkolenia/warsztatów z pisania i edytowania artykułów. (7)

II.5.4. Określone zadania związane z promocją, rewitalizacją i ochroną tradycji mogą być realizowane we współpracy ze szkołami, z instytucjami kultury (w regionie i w województwie), organizacjami pozarządowymi, których status odnosi się do krzewienia kultury lokalnej. (8)

II.5.5. Przydałoby się wykonać rekonesans w zakresie potencjalnych instytucji i organizacji pozarządowych, z którymi warto by nawiązać współpracę. Zadanie to musiałby wykonać ktoś ze środowiska lokalnego. (8)

II.5.6. Ustalanie i sprawdzanie w drodze rozmów, czy wspólnota depozytariuszy i zapraszane do współpracy organizacje tak samo rozumieją pojęcie ochrony tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu i czy cele działań organizacji są zbieżne. (9)

II.5.7. Wzmacnianie podmiotowości wspólnoty depozytariuszy i jej członków w każdym kontakcie z organizacjami pozarządowymi, dotyczącym tradycji Bożego Ciała. (9)

II.6. Współpraca z jednostkami organizacyjnymi Kościoła katolickiego (parafia, dekanat, diecezja)

II.6.1. Wskazane są kontynuacja i rozszerzanie bieżącej współpracy oraz inicjowanie nowych kontaktów depozytariuszy z organizacjami Kościoła katolickiego w celu umacniania religijnych aspektów wydarzenia. (3) (5)

II.6.2. Budowanie tych relacji w oparciu o najważniejszy dla parafian aspekt ich święta – treści chrześcijańskie, religijne, sakralne. (9)

II.6.3. Ustalanie i sprawdzanie w drodze rozmów, czy wspólnota depozytariuszy i przedstawiciele Kościoła tak samo rozumieją pojęcie ochrony tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu. (9)

II.6.4. Ekspozowanie podmiotowości wspólnoty depozytariuszy i jej członków w każdym kontakcie z władzami kościelnymi, dotyczącym tradycji Bożego Ciała. (9)

II.7. Współpraca z mediami i polityka informacyjna

II.7.1. Należy dbać o to, aby informacje merytoryczne i organizacyjne przekazywane przez media były prawdziwe, rzetelne, zgodne z intencją organizacji uroczystości. (3) (4) (5)

II.7.2. Należy zastanowić się nad wytypowaniem osób do kontaktów z mediami oraz do przygotowywania i zamieszczania aktualnych informacji na stronach Portalu Spycimierskiego, parafii i miejscowości. (3) (4) (5)

II.7.3. Zaleca się, aby przekazywane informacje były stale aktualizowane i spójne. (3) (4) (5)

II.7.4. Ważnym elementem podejmowanych działań powinna być poprawa jakości i dostępności informacji o harmonogramie uroczystości, w szczególności o godzinie początku mszy oraz procesji w miejscowym kościele (informacje powinny być dostępne na stronie internetowej parafii i stronie gminy). (3) (4) (5)

II.7.5. Delegowanie 1-2 członków społeczności lokalnej do obsługi strony internetowej i mediów społecznościowych tak, by przekaz płynący ze strony społeczności lokalnej był spójny. (7)

II.7.6. Opiniowanie przez społeczność lokalną strategii promocyjnych i kampanii medialnych planowanych przez lokalny samorząd. (7)

II.7.7. Pilnej uwagi wymaga zaangażowanie młodych członków społeczności w kontakty z mediami tak, żeby nie było wrażenia, że na temat tradycji coś do powiedzenia mają wyłącznie seniorzy. W czasie Bożego Ciała obecni są w Spycimierzu przedstawiciele mediów (radio, telewizja) – warto by było, by do wypowiedzi byli oddelegowani członkowie w różnym wieku. (8)

II.7.8. Przygotowanie dla mediów informacji na temat najstarszych wzorów dywanowych oraz współczesnych specyficznych tylko dla Spycimierza w celu wzmacniania wizerunku lokalnej tradycji i przeciwdziałanie globalizacji. (9)

II.7.9. Zainteresowanie mediów nie tylko uroczystością Bożego Ciała, ale również procesem ręcznego zbierania kwiatów oraz sposobami ich przechowywania. (9)

II.7.10. Uświadamianie mediom najważniejszego dla parafian aspektu spycimierskiego Bożego Ciała – treści chrześcijańskich, religijnych, sakralnych. (9)

II.7.11. Bezwzględny, maksymalnie duży zakres współpracy depozytariuszy z mediami i w zakresie kształtowania polityki informacyjnej. (9)

II.8. Współpraca z depozytariuszami podobnych zjawisk dziedzictwa w Polsce

II.8.1. Warto nawiązać współpracę z depozytariuszami podobnych zjawisk w Polsce. Może to pomóc we wprowadzeniu już sprawdzonych praktyk, np. organizacji zaplecza usługowo-gastronomicznego podczas Bożego Ciała. (2)

II.8.2. Zalecane jest cykliczne organizowanie Seminariów Spycimierskich z udziałem krajowych przedstawicieli depozytariuszy innych wydarzeń o podobnym charakterze. (3) (4) (5)

II.8.3. Wspólne określanie szans i zagrożeń wynikających z ochrony tradycji Bożego Ciała. (7)

II.8.4. Wzajemne wizyty studyjne przedstawicieli depozytariuszy podobnych tradycji. (7)

II.8.5. Udział członków wspólnoty w konferencjach, seminariach, wykładach otwartych poświęconych tradycji układania kwiatów oraz tradycjom i praktykom związanym z tematyką pokrewną: dziedzictwem kulturowym, przekazywaniem tradycji, religią itp. (8)

II.8.6. Można rozważyć aktywny udział członków wspólnoty w pracach badawczych, artystycznych, w warsztatach poświęconych promowaniu, ochronie i rewitalizacji tradycji lokalnych. (8)

II.8.7. Nawiązanie relacji i spotkania (seminaria, wizyty studyjne, wspólne wyjazdy za granicę) z depozytariuszami podobnej tradycji w Polsce w celu odnalezienia elementów wspólnych i przede wszystkim wyróżniających. Owocowałyoby to wzmacnianiem specyfiki własnej tradycji i przeciwdziałaniem globalizacji i ujednoliceniu wzorów. (9)

II.8.8. W trakcie nawiązywania i umacniania relacji z depozytariuszami podobnej tradycji w Polsce warto poszukać porozumienia na poziomie treści – sakralnych i religijnych, otwierając się na depozytariuszy wyznań niechrześcijańskich, układających dywany z intencjami religijnymi. (9)

II.8.9. Respektowanie podmiotowości wspólnoty depozytariuszy podobnych zjawisk dziedzictwa w Polsce. (9)

II.9. Współpraca międzynarodowa (z depozytariuszami i organizacjami)

II.9.1. Zalecane jest cykliczne organizowanie Seminariów Spycimierskich z udziałem przedstawicieli zagranicznych depozytariuszy i organizatorów wydarzeń o podobnym charakterze. (3) (4) (5)

II.9.2. Korzystanie z dorobku innych (podobnych) organizacji w zakresie prowadzenia konsultacji społecznych. (7)

II.9.3. Wizyty studyjne parafian spycimierskich za granicą i gości zagranicznych w Spycimierzu. (7)

II.9.4. Należy podtrzymać relacje i współpracę z organizacjami włoskimi i hiszpańskimi, zajmującymi się dywanami kwietnymi. Współpraca może dodatkowo objąć przygotowywanie i realizację grantów międzynarodowych, konferencji, publikacji, filmów. (8)

II.9.5. W trakcie nawiązywania i umacniania relacji z depozytariuszami z zagranicy warto poszukać porozumienia na poziomie treści – sakralnych i religijnych, otwierając się na depozytariuszy wyznań niechrześcijańskich, układających dywany z intencjami religijnymi. (9)

II.9.6. Respektowanie podmiotowości wspólnoty depozytariuszy podobnych zjawisk dziedzictwa kulturowego za granicą. (9)

II.10. Współpraca z lokalnymi/regionalnymi/krajowymi podmiotami gospodarczymi

II.10.1. Sugerujemy nawiązanie współpracy głównie z lokalnymi podmiotami gospodarczymi w zakresie zapewnienia usług, np. gastronomicznych czy sanitarnych, niezbędnych w związku ze stale zwiększającym się napływem turystów i wszystkich zainteresowanych

spycimierskimi tradycjami. Może to uchronić przed zalewem tandetnymi towarami, dostępnymi podczas np. odpustów w całej Polsce. Spycimierskie tradycje są jedyne w swoim rodzaju, więc można zastanowić się, czy warto poświęcać tę „dobrą markę” dla doraźnych korzyści. (2)

II.10.2. Warto zastanowić się, czy nie można byłoby zachęcić właścicieli lokalnych zakładów gastronomicznych do przygotowywania miejscowych przysmaków, które stanowią regionalne dziedzictwo kulinarne. Oferta takich potraw czy wypieków może być bardzo korzystna ze względów marketingowych, ale również może stanowić doskonały przykład wieloaspektowej prezentacji własnego dziedzictwa kulturowego, do czego dobrą okazją byłyby obchody Bożego Ciała w Spycimierzu. (2)

II.10.3. Sugeruje się kontynuację obecnej współpracy oraz inicjowanie nowych kontaktów depozytariuszy z podmiotami gospodarczymi (przedsiębiorcami) wytwarzającymi produkty regionalne i pamiątki, których sprzedaż przyczyniać się będzie do promocji zewnętrznej wydarzenia. (4) (5)

II.10.4. Warto nawiązać współpracę z hodowcami kwiatów, gdyż dla obu stron mogłaby to być dobra promocja ich działalności. (8)

II.10.5. W sytuacji braku możliwości skompostowania określonych materiałów po ułożeniu dywanów, można by zastanowić się nad potencjalnymi odbiorcami odpadów (producenci pasz, nawozów, hodowcy zwierząt itp.). (8)

II.10.6. Przedyskutowanie w gronie parafian idei społecznej odpowiedzialności biznesu lokalnego i regionalnego. Wypracowanie strategii budowania relacji z podmiotami gospodarczymi, które będą w pełni satysfakcjonować parafian i będą się opierały na poszanowaniu dla tradycji Bożego Ciała na warunkach uznanych przez parafian. (9)

II.10.7. Zaproszenie lokalnych i regionalnych podmiotów gospodarczych do współfundowania nagrody za pracę naukową/artystyczną/edukacyjną itd. autorstwa mieszkańców parafii Spycimierz (włącznie z tymi, którzy stąd się wyprowadzili). (9)

II.10.8. W procesie nawiązywania i podtrzymywania relacji z podmiotami gospodarczymi należy uwydatniać treści Bożego Ciała najważniejsze dla parafian – sakralne, religijne i chrześcijańskie. (9)

II.10.9. Szkolenie społeczności lokalnej w zakresie przedsięwzięć gospodarczych związanych z jej dziedzictwem niematerialnym, połączone z akcją edukacyjną skierowaną do podmiotów gospodarczych, wzmacniającą podmiotowość wspólnoty depozytariuszy dziedzictwa. (9)

II.11. Współpraca z badaczami i ekspertami krajowymi i międzynarodowymi

II.11.1. Sugerujemy kontynuowanie współpracy z zespołem, który prowadził badania terenowe w latach 2018–2020, a także ekspertami w dziedzinie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Pozwoli to na uchwycenie wszelkich zmian i ich trendów w spycimierskich tradycjach, umożliwiając rozpoznanie ewentualnych zagrożeń i przeciwdziałanie im. (2)

II.11.2. Zaleca się kontynuację współpracy z przedstawicielami różnych dyscyplin naukowych (np. geografia, etnologia, socjologia, historia) w celu przeprowadzania systematycznych badań uwzględniających różne konteksty wydarzenia (m.in. społeczny, przestrzenny, ekonomiczny) i aspekty zjawiska (m.in. historyczne, kulturowe, artystyczne). (3) (4) (5)

II.11.3. Wykazywanie zrozumienia dla osób, które nie chcą, aby z nimi były prowadzone badania (rozmowy, wywiady). (7)

II.11.4. Wybór przedstawicieli społeczności, którzy będą odpowiedzialni za kontakty z badaczami krajowymi i międzynarodowymi. (7)

II.11.5. Prowadzenie rejestru/wykazu prowadzonych badań, powstających prac licencjackich i magisterskich oraz udostępnianie ich mieszkańcom. (7)

II.11.6. Utrzymywanie kontaktów z badaczami regularnie prowadzącymi badania naukowe. Spotkania seminaryjne w celu omówienia wyników badań. (8)

II.11.7. Organizowanie wykładów otwartych dla społeczności na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym (biblioteki, centra kultury, szkoły) w celu promocji, wyjaśniania specyfiki tradycji. Takie spotkania mogłyby być prowadzone przez członków wspólnoty. (8)

II.11.8. Wzmocnienie współpracy wokół rekonstrukcji najstarszych pamiętanych form obchodzenia święta w celu zdefiniowania i wzmocnienia specyfiki spycimierskiej. (9)

II.11.9. Nawiązanie współpracy z edukatorami, którzy zapewnią narzędzia do przekazu dziedzictwa dzieciom i młodzieży, poprzez utrzymanie więzi młodego pokolenia z wartościami reprezentowanymi przez tradycję Bożego Ciała. (9)

II.11.10. W badaniach warto zająć się obserwacją i analizą zagrożeń dla spycimierskiej tradycji, tak innowacji pod kątem formy i techniki układania dywanów, ale zwłaszcza – zmiany treści (zmiany proporcji między treściami chrześcijańskimi a pozostałymi). (9)

II.11.11. Pozyskiwanie do współpracy badaczy (też animatorów, ekspertów), którzy nie będą naruszali autentyczności dziedzictwa, jedności wspólnoty ani jej podmiotowości. Bezzwłoczne zrywanie współpracy z badaczami (animatorami, ekspertami), którzy nie spełniają tych warunków. (9)

Bibliografia

Źródła

- Bańko Mirosław (red.), 2005, *Wielki słownik wyrazów obcych* PWN, Warszawa.
- Dunaj Bogusław (red.), 2007, *Język polski. Współczesny słownik języka polskiego*, t. a-n, Warszawa.
- Kaniecki Krzysztof, 2018, *Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulotnej w Uniejowie poprzedzi uroczystość Bożego Ciała w Spycimierzu*, na stronie *Poddębice. Nasze Miasto*, <https://poddebice.naszemiasto.pl/miedzynarodowy-festiwal-sztuki-ulotnej-w-uniejowie/ar/c13-4651018>, dostęp 31.08.2020.
- Kaniecki Krzysztof, 2019, *Boże Ciało w Spycimierzu 2019 (ZDJĘCIA i FILM)*, na stronie *Poddębice. Nasze Miasto*, <https://poddebice.naszemiasto.pl/boze-cialo-w-spycimierzu-2019-zdjecia-i-film/ar/c1-5176395>, dostęp 31.08.2020.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, Warszawa 1890; t. XII, Warszawa 1892.
- Stefański Jerzy ks., 2000, „Procesyjne” Boże Ciało, na stronie *Niedziela.pl*, edycja gnieźnieńska, nr 25, <http://www.niedziela.pl/arttykul/25/nd/Procesyjne-Boze-Cialo>, dostęp 31.08.2020.
- Tatarkiewicz Janusz (red.), 2018, *Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, fotografie i koncepcja albumu J. Tatarkiewicz, [b.m.w.].
- Zgółkowa Halina (red.), 2002, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 35, Poznań.

Dokumenty UNESCO, MKiDN i inne

- Dyrektywy operacyjne w zakresie realizacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji na drugiej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 16–19 czerwca 2008 r.), zmienione na*

trzeciej (siedziba UNESCO, Paryż, 22–24 czerwca 2010 r.), czwartej (siedziba UNESCO, Paryż, 4–8 czerwca 2012 r.) i piątej sesji (siedziba UNESCO, Paryż, 24 czerwca 2014 r.), na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Dyrektywy_operacyjne/, dostęp 31.08.2020.

Katalog Dobrych Praktyk Digitalizacji materiałów archiwalnych, na stronie https://www.archiwa.gov.pl/files/dotacja_digitalizacja/katalog_dobrych_praktyk.pdf, dostęp 08.09.2020.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 roku, nr 172, poz. 1018, na stronie ISAP – *Internetowy System Aktów Prawnych*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20111721018>, dostęp 31.08.2020.

Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego [od red. – dokument dla aplikujących depozytariuszy, w którym znajdują się m.in.: formularz wniosku zgłoszeniowego, wytyczne oraz instrukcja składania wniosku], na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_dziedzictwa_niematerialnego.pdf, dostęp 31.08.2020.

Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna2>, dostęp 31.08.2020.

Strony internetowe

Alfombras tradicionales y populares de Semana Santa en Guatemala, na stronie *La Hora*, <https://lahora.gt/hemeroteca-lh/alfombras-tradicionales-y-populares-de-semana-santa-en-guatemala-2/>, dostęp 31.08.2020.

- Archiwum Spycimierskie*, na stronie *Portal Spycimierski*,
<http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/materialy-archiwalne/>,
dostęp 31.08.2020.
- Bienvenida*, na stronie *Les Ernamendes Arbúcies*, <https://www.ernamades.net/es/inicio.html>, dostęp 31.08.2020.
- Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices*, na stronie UNESCO, <https://ich.unesco.org/en/lists>, dostęp 31.08.2020.
- Com participar*, na stronie *Corpus de Sitges*, <https://www.sitgescorpus.cat/com-participar/>, dostęp 31.08.2020.
- Coordinadora Internacional de Entidades de Alfombristas de Arte Efímero*, profil w serwisie społecznościowym *Facebook*, <https://www.facebook.com/photo?fbid=3314555078578181&set=a.563040000396383>,
dostęp 31.08.2020.
- Dziedzictwo niematerialne*, na stronie *Polski Komitet ds. UNESCO*,
<https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne>,
dostęp 31.08.2020.
- Infiorata en Argentina*, profil w serwisie społecznościowym *Facebook*,
<https://www.facebook.com/infiorataenargentina/posts/527163774102803/>, dostęp 31.08.2020.
- Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie *Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa*, http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Krajowa_inwentaryzacja/Krajowa_lista_NDK/,
dostęp 31.08.2020.
- Miejscowości statystyczne i ich składowe w wybranej gminie, Gmina Uniejów*, na stronie *GUS – Bank Danych Lokalnych*,
<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/teryt/miejscowosci/1434>,
dostęp 31.08.2020.
- Miles de Personas en Tradicional Procesión de Corpus Christi en Santiago*, na stronie *Identidad y Futuro*, <https://identidadyfuturo.cl/2015/06/08/miles-de-personas-en-tradicional-procesion-de-corpus-christi-en-santiago/>,
dostęp 31.08.2020.
- Parafia*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/parafia/>,
dostęp 31.08.2020.

- Parafialne stowarzyszenie*, na stronie *Portal Spycimierski*,
<http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/parafialne-stowarzyszenie/>,
dostęp 31.08.2020.
- Procesja Bożego Ciała w Spycimierzu – niesamowicie barwna atrakcja!*,
na stronie *Polska Organizacja Turystyczna*, <https://www.polska.travel/pl/aktualnosci/procesja-bozego-ciala-w-spycimierzu-niesamowicie-barwna-atrakcja-2>, dostęp 31.08.2020
- Publikacje*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/publikacje/>, dostęp 31.08.2020.
- Rejestr dobrych praktyk w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie *Polski Komitet ds. UNESCO*,
<https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/621/>,
dostęp 31.08.2020.
- Strażacy*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/strazacy/>, dostęp 31.08.2020.
- Tradycja dywanów kwiatowych i sokolnictwo na Listę UNESCO*, na
stronie *Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego*,
<https://www.gov.pl/web/kultura/tradycja-dywanow-kwiatowych-i-sokolnictwo-na-liste-unesco>, dostęp 31.08.2020.
- Tradycja*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/tradycja/>, dostęp 31.08.2020.
- Układanie dywanów*, na stronie *Portal Spycimierski*,
<http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/ukladanie-dywanow/>,
dostęp 31.08.2020.
- Wzory*, na stronie *Portal Spycimierski*, <http://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/wzory/>, dostęp 31.08.2020.

Filmy

- Spycimierskie Boże Ciało*, scen. i reż. J. Tatarkiewicz, zdjęcia
J. Piwowarski, J. Tatarkiewicz, 2019, na portalu *YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=xkjtijZ_r7Q, dostęp 31.08.2020.
- Wieś kwiatami malowana*, realizacja i zdjęcia A. Moś, montaż
A. Antkowiak, R. Wojta, dźwięk F. Mazur, współpraca operatorska
Z. Murawski, 1988 (zdjęcia do reportażu wykonano w Spycimierzu

w 1986 r.), produkcja Koniński Dom Kultury i Andrzej Moś przy pomocy G. Rybackiego, na stronie Koniński Dom Kultury, <http://www.kdk.konin.pl/relacje/5017-boze-cialo-w-spycimierzu>, dostęp 31.08.2020.

Wywiady terenowe

Borzewisko HN – Henryka Nielsen, ur. 1951, pochodzi ze wsi Borzewisko (gm. Poddębice, ok. 10 km od Spycimierza), zam. niedaleko Spycimierza, wiele lat mieszkała za granicą, wraca co roku od 1999, by ubierać dywan z rodziną M. Pełki; nagr. 20 czerwca 2019 (Boże Ciało), eksploratorka, która przeprowadzała wywiad i transkrybowała A.W. Brzezińska.

Brdów AK – Adriana Kołodziejska, z domu Winnicka, ur. 1978 w Turku, zam. Spycimierz, obecnie, po wyjściu za mąż – w Brdowie (pow. Koło, woj. wielkopolskie, około 50 km od Spycimierza); nagr. 9 listopada 2018, eksplor. i transkr. J. Dragan.

Człopki ES – Emilia Sobczak, ur. 1929, zam. Człopki od 1950 lub 1951, po zamążpójściu; nagranie 29 czerwca 2018, eksplor. i transkr. K. Smyk.

Człopy ŁŁ – Lucjan Łukasik, ur. 1958 r., zam. Człopy, wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Uniejowie; nagr. 10 listopada 2018, eksplor. i transkr. J. Dragan.

Łódź MW – Mateusz Winnicki, ur. 1984, zam. Łódź, pochodzi ze Spycimierza, na Boże Ciało przyjeżdża do rodziny; nagr. 19 czerwca (wigilia Bożego Ciała) i 20 czerwca (Boże Ciało) 2019, eksplor. i transkr. M. Ziółkowska.

Łódź SI – Sebastian Izdorczyk, ur. 1998, zam. Łódź, student, członek rodziny M. Pełki, na Boże Ciało przyjeżdża razem z rodzicami i bratem; nagr. 20 czerwca (dzień Bożego Ciała) i 21 czerwca (dzień po Bożym Ciele) 2019, eksplor. i transkr. A.W. Brzezińska.

Spycimierz AP – Antoni Pietrzak, ur. 1930, zam. Spycimierz od urodzenia, ojciec M. Pełki; nagr. 10 listopada 2018, eksplor. i transkr. J. Dragan.

Spycimierz KK – Kazimiera Karniszewska, ur. 1943, od urodzenia zam. w Spycimierzu; nagr. 10 listopada 2018, eksplor. i transkr. J. Dragan.

- Spycimierz MgK** – Magdalena Karniszewska, ur. 1974,
zam. w Spycimierzu; nagr. 19 czerwca (wigilia Bożego Ciała)
i 21 czerwca (dzień po Bożym Ciele) 2019, eksplor. i transkr.
K. Dziubata.
- Spycimierz MK** – Magdalena Koperska, ur. 1976 w Turku,
zam. w Spycimierzu; nagr. 10 listopada 2018, eksplor. i transkr.
J. Dragan.
- Spycimierz MP** – Maria Pelka, ur. 1950 r. w Spycimierzu,
zam. w Spycimierzu, prezeska Parafialnego Stowarzyszenia
„Spycimierskie Boże Ciało”, liderka lokalna; nagr.: 1) 1 czerwca
2018, nazajutrz po Bożym Ciele; eksplorator: K. Smyk, transkrypcja:
K. Smyk; 2) 29 czerwca 2018 podczas rozmowy z E. Sobczak
z Człopek, eksplor. i transkr. K. Smyk; 3) 29 czerwca 2018 podczas
rozmowy z Państwem Winnickimi, eksplor. i transkr. K. Smyk;
4) 19 czerwca (wigilia Bożego Ciała) i 20 czerwca (Boże Ciało)
2019, eksplor. i transkr. A. W. Brzezińska; 5) notatki z rozmów
telefonicznych w marcu-czerwcu 2020 w archiwum K. Smyk.
- Spycimierz MW** – Maria Winnicka (Mariola), ur. 1956 w Spycimierzu,
od urodzenia mieszka w Spycimierzu, w domu po rodzicach;
nagr. 29 czerwca 2018, eksplor. i transkr. K. Smyk.
- Spycimierz SP** – Stanisław Pelka, ur. 1952 w Spycimierzu;
mieszka tu od urodzenia; sołtys Spycimierza od roku 1989;
zakładał 50 lat temu orkiestrę dętą, która m.in. idzie w procesji
Bożego Ciała; nagr.: 1) 1 czerwca 2018, nazajutrz po Bożym Ciele;
eksplor. i transkr. K. Smyk; 2) 19 czerwca (wigilia Bożego Ciała)
i 21 czerwca (dzień po Bożym Ciele) 2019, eksplor. i transkr.
K. Dziubata.
- Spycimierz ZG** – Zofia Górka, ur. 1959 w Spycimierzu, wiele lat
mieszkała w Łowiczu, siostra Marii Winnickiej; nagr.: 1) 29
czerwca 2018, eksplor. i transkr. K. Smyk; 2) 19 czerwca (wigilia
Bożego Ciała) i 21 czerwca (dzień po Bożym Ciele) 2019,
eksplor. i transkr. M. Ziółkowska.
- Zieleń AG** – Anna Grzelak, ur. 1979, zam. w Zieleniu, sołtyska
Zielenia; nagr. 19 czerwca (wigilia Bożego Ciała) i 21 czerwca
(po Bożym Ciele), eksplor. i transkr. A. Jełowicki.

- Zieleń KG** – Krystyna Grzelak, ur. 1947, zam. w Zieleniu;
nagr. 19 czerwca (wigilia Bożego Ciała), 20 czerwca (Boże Ciało)
i 21 czerwca (dzień po Bożym Ciele) 2019, eksplor. i transkr.
A. Jełowicki.
- Zieleń TG** – Tomasz Grzelak, ur. 1972, zam. w Zieleniu;
nagr. 21 czerwca (dzień po Bożym Ciele) 2019, eksplor. i transkr.
A. Jełowicki.
- Zieleń WM** – Wiesława Michałowska, ur. 1946 w Józefowie
k. Spycimierza, zam. w Zieleniu od ślubu w 1975; pochodzi
z rodziny repatriantów; nagr. 1 czerwca 2018, eksplor. i transkr.
K. Smyk.

Notatki terenowe

- Not/AJ** – Notatki z obserwacji odcinka drogi ubieranego
przez mieszkańców wsi Zieleń; obserwował i notatki sporządził
A. Jełowicki.
- Not/KD** – Notatki z obserwacji odcinka drogi ubieranego przez
rodzinę Stanisława Pełki; obserwowała i notatki sporządziła
K. Dziubata.
- Not/MZK** – Notatki z obserwacji odcinka drogi ubieranego przez
rodzinę Marii Winnickiej; obserwowała i notatki sporządziła
M. Ziółkowska.
- Not/KS** – Notatki i dokumentacja fotograficzna sporządzone przez
K. Smyk podczas obserwacji uczestniczącej jawnej w Spycimierzu
w wigilię Bożego Ciała, w Boże Ciało i dzień po nim w 2018 oraz
w 2020 roku.

Opracowania

- Ashworth George, 2015, *Planowanie dziedzictwa*, tłum. zbiorowe,
Kraków.
- Assmann Aleida, 2009, *Przestrzenie pamięci. Formy i przemiany
pamięci kulturowej*, [w:] *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna
perspektywa niemiecka*, red. M. Saryusz-Wolska, Kraków, s. 118–120.

- Assmann Jan, 2008, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywane i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa.
- Babbie Earl, 2004, *Badania społeczne w praktyce*, tłum. Witold Betkiewicz i in., Warszawa.
- Bartmiński Jerzy, 2013, *Specyfika niematerialnego dziedzictwa kulturowego – problemy ochrony, dokumentacji i „rewitalizacji”*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 1, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 35–49.
- Bidzińska Dorota, 2020, *Korony drzew chronią modlitwy*, „Tygodnik Powszechny”, nr z dn. 19 stycznia, s. 41–43.
- Bover Pagespetit Andreu, Rueda Torres Josep Manuel, 1987, *La fiesta de „Les Enramades” de Arbucias*, „Narria: Estudios de Artes y Costumbres Populares”, nr 47–48, s. 40–45.
- Brzezińska Anna Weronika, 2013, *Reifikacja dziedzictwa kulturowego w świetle Konwencji UNESCO z 2003 roku*, „Nauka”, nr 1, s. 109–128.
- Brzezińska Anna Weronika, 2013, *Rola społeczności lokalnej w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie Wielkopolski*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 1, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 265–275.
- Bystroń Jan Stanisław, 1976, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce*, t. 2, *Wiek XVI–XVIII*, Warszawa.
- Ciesielska-Szynal Bogna, 1996, *Dekoracje kwiatowe trasy procesji Bożego Ciała w Spicimierzu*, „Sieradzki Rocznik Muzealny”, t. 10, s. 31–40.
- Czerwińska Kinga, 2016, *Podmiotowość społeczności lokalnej a Konwencja UNESCO w sprawie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 3, *Narracja, obyczaj, wiedza... O zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, red. A. Przybyła-Dumin, Chorzów–Lublin–Warszawa, s. 42–52.

- Czerwińska Kinga, 2018, *Przepakować dziedzictwo. Przeszłość jako projekcja rzeczywistości – przypadki śląskie*, Katowice.
- Dyczewski Leon, 1997, *Pozycja i zadania animatora – lidera w społeczności lokalnej*, [w:] *O kulturze na wsi. Materiały z sejmików regionalnych przed Krajowym Kongresem Kultury Wsi*, red. J. Omelaniuk, Wrocław–Ciechanów, s. 11–26.
- Gabryelski Dariusz (red.), 2017, *Kronika Ochotniczych Straży Pożarnych województwa łódzkiego*, Warszawa.
- Gajda Janusz, 2005, *Antropologia kulturowa. Część I. Wprowadzenie do wiedzy o kulturze*, Toruń.
- Gloger Zygmunt, 1900, *Rok polski w życiu, tradycji i pieśni*, Warszawa.
- Głaz Andrzej, 2005, *Boże Ciało w Spycimierzu*, „Kronika Wielkopolski” nr 4, s. 119–122.
- Golka Marian, 2013, *Socjologia kultury*, Warszawa.
- Górka Joanna, 1999, *Dziedzictwo kulturowe wsi Spycimierz*, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem B. Falińskiej na Wydziale Pedagogiki Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP w Warszawie, Warszawa, maszynopis.
- Górka Konstanty G., 2018, *Boże Ciało w Spycimierzu – rzecz o dywanach z kwiatów. Historia i współczesność*, praca licencjacka napisana pod kierunkiem P. Szkutnika w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego, maszynopis.
- Hajduk-Nijakowska Janina, 2011, *Druga młodość folklorystyki – wprowadzenie do dyskusji*, [w:] *Nowe konteksty badań folklorystycznych*, red. J. Hajduk-Nijakowska, T. Smolińska, Opole, s. 11–28.
- Hałas Elżbieta, 2006, *Interakcjonizm symboliczny. Społeczny kontekst znaczeń*, Warszawa.
- Hastrup Kirsten, 2008, *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, tłum. E. Klekot, Kraków.
- Hernández Gutiérrez Antonio Sebastián, 2004, *Claves artísticas de las alfombras del Corpus de Orotava*, “Coloquio de Historia Canario-Americana”, t. XV, s. 1657–1665.
- Hofstede Geert, Hofstede Gert Jan, Minkov Michael, 2011, *Kultury i organizacje*, tłum. M. Durska, Warszawa.

- Jackowski Aleksander, 2002, *Polska sztuka ludowa*, Warszawa.
- Jackowski Antoni, 1998a, *Pielgrzymki = turystyka pielgrzymkowa = turystyka religijna? Rozważania terminologiczne*, „Turyzm”, t. 8, z. 1, s. 5–20.
- Jackowski Antoni, 1998b, *Pielgrzymowanie*, Wrocław.
- Jasiewicz Zbigniew, 2013, *Przedmiot i funkcje Konwencji o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Spojrzenie etnologa*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 1, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 51–63.
- Kaczmarek Jacek, Stasiak Andrzej, Włodarczyk Bogdan, 2005, *Produkt turystyczny*, Warszawa.
- Kaczmarek Jacek, Stasiak Andrzej, Włodarczyk Bogdan, 2010, *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, wydanie II zmienione, Warszawa.
- Kaczmarek Jacek, 2014, *Literackie zapisywanie przestrzeni w kontekście trwania miasta na przykładzie Dublina*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze”, nr 5/2014, s. 89–111.
- Kaja Damian, 2009, *Ibuka znaczy „pamiętaj”*. *Antropologia filmowych wizji ludobójstwa w Ruandzie w perspektywie kategorii pamięci*, „Okolice. Rocznik Etnologiczny”, t. 7, s. 143–156.
- Kaniowska Katarzyna, 2016, *Tradycja. Problemy metodologiczne*, [w:] *Nowe czytanie tradycji. Z inspiracji Rokiem Kolbergowskim*, red. E. Nowina-Sroczyńska, S. Latocha, Łódź, s. 32–41.
- Każmierczak Wojciech ks., 2018, *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu jako krajowe dziedzictwo niematerialne*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 7, s. 66–75.
- Kitowicz Jędrzej, 1930, *Niedrukowany rozdział „Opisu obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III”*, „Pamiętnik Literacki”, R. 27, nr 1/4, s. 127–157.
- Kolankiewicz Leszek, 2014, *Istota dziedzictwa niematerialnego w rozumieniu Konwencji UNESCO z 2003 roku*, [w:] *Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe. Materiały pokonferencyjne*, red. A. Rottermund, Warszawa, s. 61–104.

- Konopka Witold, 2013, *Ingerencja władz komunistycznych w organizację procesji Bożego Ciała w Toruniu w latach 1956–1970*, [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2012: referaty*, red. Ł. Kamiński, K. Dworaczek, t. 6, s. 107–113.
- Kopczyńska-Jaworska Bronisława, 1971, *Metodyka etnograficznych badań terenowych*, Łódź.
- Kopczyńska-Jaworska Bronisława, 1995, *Dokumentacja i informacja w naukach etnologicznych w Polsce*, „Lud”, t. 78, s. 113–126.
- Kosmala Gerard, 2016, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Górnego Śląska wobec zagrożeń – rozważania z perspektywy geograficznej*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 3, Narracja, obyczaj, wiedza... O zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego, red. A. Przybyła-Dumin, Chorzów–Lublin–Warszawa, s. 97–118.
- Kostera Monika, 2005, *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Warszawa.
- Koter Marek, Liszewski Stanisław, Suliborski Andrzej, 2000, *Łódź i region Polski Środkowej. Podręcznik wiedzy o regionie dla liceów*, Łódź.
- Kowalczyk Andrzej, 2000, *Geografia turystyki*, Warszawa.
- Kurek Włodzimierz (red.), 2007, *Turystyka*, Warszawa.
- Lijewski Teofil, Mikułowski Bogdan, Wyrzykowski Jerzy, 2002, *Geografia turystyki Polski*, Warszawa.
- Liszewski Stanisław, 2000, *Pilgrimages or Religious Tourism?*, “Peregrinus Cracoviensis”, z. 10, s. 47–51.
- Liszewski Stanisław, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, t. 5, z. 2, s. 87–103.
- Marmysh Tatsiana, 2016, *Ochrona niematerialnego dziedzictwa miasta na Białorusi*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo miasta. Muzealizacja, ochrona, edukacja*, red. Magdalena Kwiecińska, Kraków, s. 119–126.
- Marmysh Tatsiana, 2020, *Niematerialne dziedzictwo miasta na Białorusi: zagrożenia i problemy ochrony*, praca przygotowana pod kier. K. Smyk w Instytucie Nauk o Kulturze UMCS w ramach Programu Stypendialnego Rządu Rzeczypospolitej Polskiej dla Młodych Naukowców, Lublin, maszynopis.

- Niepokój Justyna, 2014, *Świętowanie doroczne*, [w:] *Źródła kultury ludowej Puszczy Sandomierskiej*, red. K. Ruszel, Kolbuszowa, s. 205–224.
- Nora Pierre, 2010, *Dziedzictwo*, „Przegląd Polityczny”, nr 103–104, s. 234–236.
- Nosal Przemysław, 2015, (*Selektywne*) *zwierciadło bazy danych*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3, s. 157–183.
- Ogrodowska Barbara, 2001, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa.
- Ogrodowska Barbara, 2007, *Polskie obrzędy i zwyczaje doroczne, Ocalić od zapomnienia*, Warszawa.
- Ogrodowska Barbara, 2012, *Polskie tradycje i obyczaje rodzinne, Ocalić od zapomnienia*, Warszawa.
- Olędzka Elżbieta, 1996, *Społeczność lokalna – środowisko społeczne lidera*, [w:] *Kształcenie liderów społeczności wiejskich*, red. A.I. Brzezińska i A. Potok, Poznań, s. 37–52.
- Ossowski Stanisław, 1966, *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, Warszawa.
- Panasiuk Aleksander (red.), 2005, *Marketing usług turystycznych*, Warszawa.
- Paradowski Dariusz (red.) 2010, *Digitalizacja piśmiennictwa*, Warszawa.
- Pasek Monika, 2016, *Słowo – obraz – spektakl. Korespondencja sztuk w opisach wileńskich procesji na Boże Ciało autorstwa Walentego Bartoszewskiego*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Społeczne”, nr 14, z. 3, s. 69–83.
- Pawlak-Paluszek Jolanta, 2013, *Działania edukacyjne animatorów na rzecz utrwalania i transmisji niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 1, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 277–287.
- Pelka Maria, 2018, *Z wiarą i oddaniem*, [w:] *Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, fotografie i koncepcja albumu J. Tatarkiewicz, [b.m.w., b.n.s.].
- Pozorski Kamil ks., 2019, *Włoskie pochodzenie tradycji dekoracyjnych uroczystości Corpus Domini*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 8, s. 67–75.

- Ratajski Sławomir, 2015, *Zagrożenia dziedzictwa niematerialnego według Konwencji UNESCO z 2003 roku*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 2, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy – identyfikacja – zagrożenia*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 15–26.
- Románková-Kuminková Eva, 2017, *Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego – początek czy koniec zrównoważonego rozwoju?*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. 10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku w perspektywie zrównoważonego rozwoju*, red. H. Schreiber, Warszawa, s. 376–397.
- Różycki Andrzej, 1994, *Notatki z podróży po Polsce*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, nr 3/4, s. 122–126.
- Schreiber Hanna, 2016, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe jako element softpower państw*, „E-Politykon”, nr XVIII, s. 54–78.
- Skaldawski Bartosz, 2013, *Krajowy Program Ochrony Dziedzictwa Niematerialnego – propozycja wdrożenia*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 1, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, red. J. Adamowski, K. Smyk, Lublin–Warszawa, s. 111–124.
- Smyk Katarzyna, 2016a, *Działania na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie obrzędu „brodaczy” ze Sławatycz*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, t. 55, *Niematerialne*, red. A.W. Brzezińska, s. 110–139.
- Smyk Katarzyna, 2016b, *Rejestr najlepszych praktyk służących ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na gruncie polskim: idea – kryteria – wątpliwości*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 3, *Narracja, obyczaj, wiedza... O zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, red. A. Przybyła-Dumin, Chorzów–Lublin–Warszawa, s. 29–39.
- Smyk Katarzyna, 2018a, *Kwiatne dywany na Boże Ciało w przekazach mieszkańców parafii Spycimierz*, „Twórczość Ludowa”, nr 3–4, s. 27–31.
- Smyk Katarzyna, 2018b, *Międzynarodowy Festiwal Dziecięcych Zespołów Regionalnych „Święto Dzieci Gór” a dobre praktyki w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Folklor*

- dziecięcy – między tradycją a współczesnością*, red. T. Smolińska, Nowy Sącz, s. 114–124.
- Smyk Katarzyna, 2019a, *Spycimierskie kwietne dywany na Boże Ciało – typologia i symbolika wzorów*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 8, s. 35–65.
- Smyk Katarzyna, 2019b, *Sejmiki teatru wsi polskiej jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w myśl Konwencji UNESCO z 2003 roku*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona*, t. 4, *Festiwale, konkursy, przeglądy a ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, red. A.W. Brzezińska, K. Smyk, Lublin–Warszawa–Wrocław, s. 89–108.
- Smyk Katarzyna, 2020a, *Zmieniać rzeczy w znaki. Kod przedmiotowy w tradycji Bożego Ciała z kwietnymi dywanami w Spycimierzu*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 9, s. 5–21.
- Smyk Katarzyna, 2020b, *Obrzęd jako tekst kultury. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu*, Lublin, w druku.
- Smyk Katarzyna, 2020c, *Monitoring elementów wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Założenia*, „Lud”, w druku.
- Styk Józef, 2009, *Tradycja w społecznym przekazie kultury*, [w:] *Tradycja dla współczesności. Ciągłość i zmiana*, t. 1. *Tradycja: wartości i przemiana*, red. J. Adamowski, J. Styk, Lublin, s. 18–24.
- Szafrąńska Ewa, Włodarczyk Bogdan, Dziedzic Ewa, 2015, *Pomiar wielkości ruchu turystycznego w regionie*, [w:] *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach*, red. E. Dziedzic, Warszawa, s. 51–63.
- Szkućnik Piotr, 2018, *Początki kwietnych kobierców układanych w czasie Bożego Ciała w Spycimierzu*, [w:] *Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe, fotografie i koncepcja albumu* J. Tatarkiewicz, [b.m.w., b.n.s.].
- Tomaszczuk Agnieszka, 2004, *Kwietny kobierzec. O obchodach Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Polska Sztuka Ludowa – Konteksty”, t. 58, z. 1–2, s. 211–218.
- Tunbridge John, 2018, *Zmiana warty. Dziedzictwo na przełomie XX i XXI wieku*, tłum. A. Kamińska, Kraków.
- Warszyńska Jadwiga, Jackowski Antoni, 1979, *Podstawy geografii turystyki*, Warszawa.

- Winnicki Tobiasz, Bartosiak Maciej, 2019, *Spycimierz: tradycja kwietnych dywanów na Boże Ciało w drodze na listę UNESCO*, „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej – Kronika”, t. 102, nr 11, s. 1144–1146.
- Włodarczyk Bogdan, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Łódź.
- Włodarczyk Bogdan (red.), 2017, *Ruch turystyczny w Łodzi i województwie łódzkim w 2016 roku*, Łódź.
- Wojciechowska Jolanta, Kupis Wioletta, 2014, *Pamiętki turystyczne regionu łowickiego inspirowane kulturą ludową*, „Folia Turistica”, nr 31, s. 105–124.
- Wróblewski Filip, 2019, *Archiwa a etnografia*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, s. 45–67.
- Zalewski Zbigniew, 1976, *Boże Ciało*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułkowski, Lublin, s. 861–862.
- Zarzycka Katarzyna, 2012, *Rozgryźć dziedzictwo. Podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym*, Warszawa.
- Zawistowicz Kazimiera, 1933, *Boże Ciało w wierzeniach i obrzędach ludu polskiego*, „Wiedza i Życie”, R. 8, nr 6, s. 483–491.
- Ziemniak Dariusz, 2018, *Wstęp*, [w:] *Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, fotografie i koncepcja albumu J. Tatarkiewicz, [b.m.w., b.n.s.].
- Ziętał Katarzyna, 2012, *Wstęp*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, red. K. Ziętał, Warszawa, s. 7–13.
- Zowczak Magdalena, 2017, *Nasze piękne i niebezpieczne święto Bożego Ciała*, „Teologia Polityczna Co Tydzień”, nr 239 (63), <https://www.teologiapolityczna.pl/prof-magdalena-zowczak-nasze-piekne-i-niebezpieczne-swieto-bozego-ciala>, dostęp 31.08.2020.
- Żebrowski Jan, 2003, *Animacja kulturalna i społeczno-wychowawcza w środowiskach lokalnych*, Gdańsk.

Noty o autorach

dr hab. Anna Weronika Brzezińska, prof. UAM

Instytut Antropologii i Etnologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania badawcze: niematerialne dziedzictwo kulturowe, edukacja regionalna, pamięć i niepamięć w krajobrazach wiejskim i miejskim, społeczne funkcje muzeów w środowiskach lokalnych. Prezeska Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego na kadencję 2019–2023. Od 2013 roku członkini Rady ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

ORCID: 0000-0001-8217-7608

mgr Jolanta Dragan

Kustoszu Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, archeolog i etnograf, muzeolog, muzyk (UMCS, UJ). Zajmuje się folklorem i obrzędowością w tradycyjnej kulturze. Jest członkiem komisji wielu konkursów międzynarodowych, ogólnopolskich, regionalnych czy wojewódzkich, związanych z kulturą ludową, prowadzi seminaria i szkolenia dla animatorów kultury w zakresie obrzędowości i folkloru. Autorka artykułów naukowych i popularnonaukowych związanych z ww. zagadnieniami. Od wielu lat koordynuje projekty badawcze nad kulturą ludową Rzeszowszczyzny, prowadzone przez pracowników różnych ośrodków naukowych i instytucji kultury.

dr Arkadiusz Jełowicki

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Oddział w Poznaniu. Głównym obszarem zainteresowań autora jest niematerialne dziedzictwo kulturowe w licznych jego kontekstach: dokumentacyjnym, archiwizacyjnym, upowszechnieniowym. Od 2019 roku członek Rady ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

dr Beata Krakowiak

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki. Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna, geografia turystyki, muzealnictwo.

ORCID: 0000-0001-6364-6579.

dr Magdalena Kwiecińska

Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Zainteresowania badawcze: dziedzictwo kulturowe Małopolski i Karpat ze szczególnym zwróceniem uwagi na Spisz i Podhale. Członek Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego – Oddział w Krakowie. Od 2019 roku członek Rady ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

dr Jolanta Latosińska

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki. Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna, geografia turystyki, działalność biur podróży.

ORCID: 0000-0003-4886-7853.

dr Marzena Makowska-Iskierka

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki. Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna, geografia turystyki, turystyka, turystyczne i rekreacyjne wykorzystanie stref podmiejskich dużych miast.

ORCID: 0000-0003-4163-7561

dr hab. Katarzyna Smyk, prof. UMCS

Instytut Nauk o Kulturze, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Doktor habilitowana nauk humanistycznych w dziedzinie językoznawstwa, specjalność: języko-

znawstwo polskie i folklorystyka. Zainteresowania naukowe: kultura współczesna i tradycyjna w ujęciu antropologicznym, w perspektywie komunikacyjnej, semiotycznej i aksjologicznej; zjawiska i modalności myślenia potocznego i zasadniczych dla nich kategorii kulturowych. Od 2015 roku członek Rady ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego; przewodnicząca na kadencję 2019–2022.

ORCID: 0000-0002-0435-8873

dr hab. Ewa Szafrńska

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki. Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna, badania społeczne, relacje człowiek-przestrzeń.

ORCID: 0000-0002-6779-3100

dr hab. Bogdan Włodarczyk, prof. UŁ

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki. Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna, geografia turystyki, przestrzeń turystyczna, produkt turystyczny, geografia hotelarstwa.

ORCID: 0000-0003-4744-5886

dr hab. Jolanta Wojciechowska, prof. UŁ

Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki. Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna, geografia turystyki, agroturystyka.

ORCID: 0000-0002-0386-0749

dr hab. Magdalena Ziółkowska, prof. UAM

Wydział Socjologii, Uniwersytet im. Adam Mickiewicza w Poznaniu. Antropolożka kulturowa i socjolożka. Zainteresowania naukowe:

społeczno-kulturowy wymiar widowisk tauromachicznych w Hiszpanii (głównie corridy de toros); zagadnienia śmierci w kulturze i społeczeństwie, tradycje budzące kontrowersje („trudne tradycje”) oraz szeroko rozumiany kontekst tradycji lokalnych; historyczno-kulturowe aspekty żywienia na świecie z uwzględnieniem kontekstu ekonomicznego i politycznego; relacje międzygatunkowe, ze szczególnym uwzględnieniem relacji człowiek-zwierzę-roślina. W przeszłości zajmowała się tradycyjnymi kulturami Indian z Amazonii Boliwijskiej, gdzie prowadziła wielomiesięczne badania terenowe.

ORCID: 0000-0002-9203-3883

Summary

Flower carpets tradition for Corpus Christi procession in Spycimierz – research, report and recommendations for the safeguarding plan

Concept of research and report: **Katarzyna Smyk** and **Anna Weronika Brzezińska**

Editor: **Katarzyna Smyk** in cooperation with **Arkadiusz Jełowicki** and **Bogdan Włodarczyk**

This volume is the result of two years of field research carried out in 2019–2020 and is also a monographic scientific study devoted to Corpus Christi procession with the flower carpets tradition in Spycimierz – a phenomenon included in the National List of Intangible Cultural Heritage. This study therefore takes into account the strict understanding of this heritage and its safeguarding in accordance with the definitions of the *UNESCO's 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (Article 2) and specified by the Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage adopted by the General Assembly of States Parties to the Convention in 2008 (as amended). Heritage safeguarding understood in this way is carried out according to the task no. 2 of the programme of the Minister of Culture and National Heritage, i.e. “Folk and traditional culture”, which includes “preparation of expert opinions, opinions and safeguarding programmes regarding the phenomena of traditional cultures, including evaluation, public consultations

related to the implementation of the *UNESCO's 2003 Convention* for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage". The parishioners of Spycimierz decided to take advantage of this programme by submitting an application for financial support in 2018 for a project "Corpus Christi procession with the tradition of flower carpets in Spycimierz – safeguarding and strengthening of tradition". It covered the years 2019–2020 and was run by the Municipal Public Library in Uniejów headed by Beata Szymczak as the project manager. Substantially – with the support of Dr. hab. Anna Weronika Brzezińska, assistant professor – the project was prepared by Dr. hab. Katarzyna Smyk, assistant professor, who started the cooperation with Uniejów Municipality in 2018.

Chapter 1. From field research to recommendations – Spycimierz practice of safeguarding intangible cultural heritage – Katarzyna Smyk, Arkadiusz Jełowicki and Bogdan Włodarczyk

The first chapter introduces the issues and presents the idea of the project, the research and organisational team, forms of activities and their effects. The main goal of the project was to develop recommendations for the safeguarding programme of Corpus Christi procession with flower carpets tradition in Spycimierz. As part of the task, archival research as well as ethnographic-anthropological and socio-spatial research were carried out. The community of parishioners organised workshops with researchers and experts in the field of safeguarding of intangible cultural phenomena. A study trip to the National Museum of Agriculture and Food Industry in Szreniawa was organised, documentation of Corpus Christi in the years 2019–2020 was made and two Spycimierz Seminars were organised (October 5, 2019 and October 24, 2020) with the participation of consultants from Spain, Italy and Germany. As a result of these activities, recommendations for the safeguarding plan for the phenomenon were prepared published in the form of this report. They enable the bearers to prepare, adopt, monitor and evaluate the safeguarding plan within 5 years and longer.

The author of the project and the content coordinator, Dr. hab. K. Smyk gathered a group of almost 20 scientists and experts who built two research teams: a team of ethnographers and anthropologists under

the supervision of Dr. hab. A.W. Brzezińska and a team of geographers led by Dr. hab. B. Włodarczyk. They conducted methodologically well-grounded and targeted field research, archival research, photographic and video documentation, as well as participated in workshops and seminars to fully support the community of bearers in the process of building a safeguarding plan during meetings and in the form of printed expert reports (as a part of this publication) and recommendations (included in part two).

Part I. Survey

Chapter 2. Corpus Christi – tradition and the present day – *Jolanta Dragan*

This chapter presents an outline of the history of the celebration of Corpus Christi in Poland compared to the celebration in Spycimierz. The common features of these celebrations were indicated and the most characteristic elements of them were emphasized, in particular on the custom of making flower carpets along the procession route and erecting triumphal gates. In the conclusion, the probable period of the appearance of these elements in the Spycimierz tradition of celebrating Corpus Christi was indicated: the beginning of the 19th century, according to the legend of Napoleon's passage through Spycimierz (just after 1813).

Chapter 3. Flower carpets as an asset of the place and event – *Beata Krakowiak, Jolanta Latosińska*

The aim of the work is to show flower carpets as an attempt at a place (Spycimierz) and events (Corpus Christi), which undoubtedly deserve recognition as an intangible heritage of world entry. The results of the research will be helpful in the efforts to be included in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. The text presents the results of interviews with the inhabitants of Spycimierz after the feast of Corpus Christi in 2019. The study deals with the value of flower carpets, their historical, religious, cultural, artistic, social and natural aspect. This value is confirmed not only by the local

community, but also by the visitors to Spycimierz on that day. Attention was also paid to the necessity and traditions of tradition as well as forms of rural expansion.

Chapter 4. Spatial and social aspects of the feast of Corpus Christi in Spycimierz in 2018–2019 – *Marzena Makowska-Iskierka, Ewa Szafrńska, Bogdan Włodarczyk*

The text presents research results showing the number of vehicles and people who came to Spycimierz on the feast of the Most Holy Body and Blood of Christ, commonly known as Corpus Christi. Analysis of the traffic volume observed on 20.06.2019 allowed to describe the course and rhythm of this event and to estimate the number of visitors. The paper presents results of surveys conducted among visitors, i.e. people who came to Spycimierz on that day to participate in the event.

Chapter 5. The sacred and profane space on the feast of Corpus Christi in Spycimierz – *Jolanta Wojciechowska, Bogdan Włodarczyk*

The chapter characterizes two overlapping spaces in the village during Corpus Christi celebration, the sacred and the profane. The sacred space includes the temple and the floral carpet as the space for the feast of Corpus Christi celebration in Spycimierz, including the passage of the monstrance to four altars in a lofty, religious mood. The rest of the village was included in the profane space with particular emphasis on parking spaces, shopping stalls and catering outlets.

Chapter 6. Documenting, archiving and disseminating cultural heritage in the context of flower carpets in Spycimierz – *Arkadiusz Jełowicki*

The author suggests that the Spycimierz community create its own social archive in the form of, for example, a kind of non-governmental institution. It could, in cooperation with the local government, the parish priest, etc., be one of the elements strengthening and, above all, safeguarding the native cultural heritage. In its works, the archive should be based on three activities: documenting, archiving and disseminating knowledge about flower carpets in Spycimierz. Later in the text, the author presents the processes, procedures and forms of such activities. The most important thing is to document your own traditions, which is similar to autoethnography. For these reasons, classical ethnographic

research is proposed as a method of obtaining information, materials and objects related to the heritage. The next stage is the archiving of the obtained sources, and it is important to consider the structure of their storage. A separate aspect of the functioning of the archive will therefore be the digitization of the archives held. The last stage is the dissemination of one's own intangible cultural heritage in two aspects: the first is the transmission of heritage within the group of bearers using modern media; the second is the same as popularising outside the local community. Here, you can also use modern techniques – Facebook, internet portals, as well as more classic ones – exhibitions, workshops, etc.

Chapter 7. The role of public consultations in Spycimierz in the course of the work on safeguarding of intangible cultural heritage – Anna Weronika Brzezińska, Magdalena Kwiecińska

Conducting public consultations is a recommendation resulting from the text of the *UNESCO's 2003 Convention*, as well as the obligation of every researcher who is guided by the good of the bearers and transmitted heritage. The researcher should support the local community and indicate possible solutions, and not act as an expert assessing behaviour or suggesting specific actions. Talks and discussions with the community of Spycimierz are aimed at reviewing the effects of entering the phenomenon (threats and benefits) in the National list, and consequently in the international register. The casting vote belongs to the bearers of local traditions, and among them a special role is played by the leader (formalized and informal) acting on behalf of a given community and having the mandate of their trust. In the field of safeguarding of intangible cultural heritage, the leader's tasks include: integrating the local community, caring for the transfer of knowledge about the past of the custom and jointly setting directions for further activities aimed at the development of both tradition and social, economic and cultural infrastructure. The essence of consultations is that the local community, with the support of experts, make key decisions that may affect their everyday life.

Chapter 8. Good practices in safeguarding the tradition of flower carpets in the world – Magdalena Ziółkowska

Arranging flower carpets on the occasion of Corpus Christi procession is a tradition known in many countries around the world.

Undoubtedly, the most extensive practices related to this holiday take place in Catholic communities. Flower carpets are the most popular in Spain, Italy and Latin America, but also in Germany and Poland. In the article, the author would like to draw attention to good practices – proven ways of safeguarding and practicing the tradition of flower carpets: from the intentional sowing of the right plants, through organising competitions for the most beautiful carpet, to documenting community work in arranging the carpets.

Chapter 9. Corpus Christi tradition in Spycimierz viewed as intangible cultural heritage: threats and countermeasures – *Katarzyna Smyk*

The official list of threats to intangible cultural heritage was reconstructed based on several types of sources and studies; both international and national. Threats were divided into 4 groups according to the factors responsible for generating them. The first group constitutes threats induced by external factors in the form of processes governing contemporary culture, e.g. globalisation, increase in migration, ongoing urbanisation processes and deterioration of socio-economic conditions. The second group is composed of threats conditioned by the community of bearers: decline in intergenerational exchange, lack of unity among community members, excessive tourist traffic, a change in content and function (desacralisation, recreational functions, commodification, commercialisation, folklorisation, foreign content introduction, theatralisation, pop culture propagation, decontextualisation) and failure to understand the need to safeguard heritage by a community of bearers. The third group include threats caused by third party actions towards a community of bearers (local government, institutions, animators, researchers, media, non-governmental organisations etc.) and they include: exclusion of bearers from safeguarding actions, animators and experts infringing the heritage form and content as well as community's coherence, institutionalisation and lack of study and documentation. Lastly, the fourth group incorporates threats resulting from naturally occurring phenomena: climate and environment changes and COVID-19 pandemic. Threats were briefly characterised and presented along with counter measures in concluding remarks, serving a purpose of potential advice for Spycimierz parishioners.

Part II. Recommendations

Chapter 10. Recommendations for the bearers for the safeguarding plan of the flower carpets tradition for Corpus Christi procession in Spycimierz for the years 2020–2024 – Katarzyna Smyk

In the first part, the chapter the idea of recommendations is explained, the idea born during the talks of K. Smyk and A.W. Brzezińska at the planning stage of the project “Corpus Christi procession with the tradition of flower carpets in Spycimierz: safeguarding and strengthening of the tradition”. The researchers concluded that looking at the tradition of Corpus Christi in Spycimierz through the *UNESCO’s 2003 Convention*, the role of researchers invited by the local community to cooperate should be defined in a new way. Research and scientific texts alone are not enough to fulfill the role of a researcher properly, he or she should help the bearers more effectively in safeguarding of the heritage. At this stage of the safeguarding measures, conducted by the parishioners of Spycimierz, as the most valuable and logically justified A.W. Brzezińska and K. Smyk acknowledged the preparation of a set of recommendations by experts. These recommendations are understood as advice, suggestions for consideration or guidelines that the bearers could take into account when shaping their heritage safeguarding plan for the next five years.

The recommendations are addressed directly to the parishioners of Spycimierz. They can use this list by selecting them themselves, through public consultations, taking into account the dynamics of cultural and social changes. They can use different selection criteria to establish their own recommendation hierarchy: e.g. general and specific guidelines; strategic and operational; long-term and current; important and urgent, important and less urgent, less important and urgent, and less important and non-urgent at the moment; recommendations that can be implemented by the community alone or with partners, etc. It should be emphasized that any person, institution or organisation may participate in works on safeguarding of heritage only to the extent and only in such a form that parishioners agree.

Chapter 11. Summary of recommendations for the safeguarding plan of the flower carpets tradition for Corpus Christi procession in Spycimierz for 2020–2024 – compiled by Katarzyna Smyk

Recommendations concern 32 areas corresponding to the areas of safeguarding of intangible cultural heritage. These areas were outlined by K. Smyk, based on the objectives of the *UNESCO's 2003 Convention*, the conventional definition of safeguarding, the principle of sustainable development, tools (heritage lists and register of good practices) dedicated to intangible heritage. The areas have been divided into two parts, the first of which places heritage in the center of attention (the subject aspect), and the second – the community of bearers (subjective aspect), which results from the idea of the *UNESCO's 2003 Convention* that safeguarding of heritage – i.e. safeguarding of Corpus Christi – is only a means to safeguard the togetherness of the local community. The recommendation list with areas of activities was sent to the researchers, authors of the chapters in this volume, who proposed a total of 338 recommendations. They are presented in one list and constitute the basis for the bearers to work further on the preparation of the safeguarding plan.

The areas of safeguarding of intangible cultural heritage are as follows:

I. Subject matter – heritage in focus (safeguarding the flower carpet tradition)

- I.1. Inventory and documentation of the phenomenon, including the method of archiving the documentation and its availability (e.g. digital repositories, websites)
- I.2. Study of the phenomenon on various cognitive levels, including methods and tools, research contexts
- I.3. Safeguarding and strengthening the form and content of the phenomenon (and the conditions for their transformation) with the definition of tasks for: institutions, organisations, bearers
- I.4. Monitoring the condition of heritage by parishioners from Spycimierz (a kind of self-evaluation)
- I.5. Transmitting of heritage / traditions in the system of formal education

- I.6. Transmitting of heritage / traditions in the informal education system within the bearers community
- I.7. Maintaining and strengthening family ties of bearers
- I.8. Promotion of heritage / tradition, including the definition of target groups, methods and tools of promotion
- I.9. Publishing policy
- I.10. Revitalization of various aspects of heritage
- I.11. Sustainable development of the parish community thanks to the tradition of Corpus Christi
- I.12. Developing good practices by parishioners in safeguarding their heritage
- I.13. Tools useful for the bearers to safeguard their traditions
- I.14. Increasing awareness of the importance of the Spycimierz tradition at the local / regional level
- I.15. Increasing awareness of the importance of the Spycimierz tradition at the national level
- I.16. Increasing awareness of the importance of the Spycimierz tradition at the international level
- I.17. Spycimierz intangible heritage in heritage markets (heritage as a product; markets for Spycimierz heritage; creative industries; source of profit for the local community)
- I.18. Spycimierz tradition and cognitive, religious and pilgrimage tourism. Touring
- I.19. Heritage of Spycimierz in the aspect of rural spatial development, including negotiating changes in the landscape and methods of conducting public consultations. Maintaining / protecting spatial order
- I.20. Spycimierz tradition in image building strategies at the levels of: village, municipality, county, voivodship / region, Poland, Europe and the world
- I.21. The village infrastructure is focused on the hygiene of tourists

II. Subjective aspects – the community in the center of attention (relations among bearers and other entities)

- II.1. Cooperation within the community of bearers

- II.2. Strengthening the relationships of the members of the parish community thanks to the tradition of Corpus Christi
- II.3. Cooperation with local government (municipality, county, voivodship)
- II.4. Cooperation with central authorities and institutions (Ministry of Culture and National Heritage, National Heritage Board, Institute of National Remembrance, etc.)
- II.5. Cooperation with organisations (municipal, regional, provincial, national)
- II.6. Cooperation with organisational units of the Catholic Church (parish, deanery, diocese)
- II.7. Cooperation with the media and information policy
- II.8. Cooperation with bearers of similar intangible heritage phenomena in Poland
- II.9. International cooperation (with bearers and organisations)
- II.10. Cooperation with local / regional / national economic entities
- II.11. Collaboration with researchers and national and international experts

The volume ends with a bibliography of sources and studies as well as information about the authors. An autonomous part of the report is the Annex with photographs attached at the end of the publication. They were taken during the project implementation. These photos, on the one hand, support the individual texts contained in the volume, and on the other – chronologically illustrate research work and the course of arranging flower carpets in Spycimierz.

ANEKS

Fot. 1. Warsztaty dla depozytariuszy w Muzeum w Szreniawie.

Autor: Anna Kurzawa, 2019

Fot. 2. Przydomowy ogródek i towarzysząca mu tradycyjna zabudowa wsi z opoki – kamienia charakterystycznego dla tej okolicy. Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 3. Zmagazynowane w garażu płatki kwiatów.

Autor: A. Jełowicki, 2019

Fot. 4. Stawianie bramy w Spycimierzu.

Autor: A.W. Brzezińska, 2019

Fot. 5. Wzory kwiatowe ułożone z kwiatów.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 6. Wzory kwiatowe ułożone z liści.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 7. Społeczność Spycimierza w trakcie przygotowywania wzorów.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 8. Społeczność Spycimierza w trakcie układania kwiatnych dywanów.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 9. Motyw geometryczny.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 10. Motyw kwiatowy.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 11. Motyw religijny.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 12. Inny motyw.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 13. Kwietny dywan ułożony
przez wspólnotę z Zielenia.
Autor: A. Jełowicki, 2019

Fot. 14. Wzornik z Zielenia –
ważny artefakt.
Autor: A. Jełowicki, 2019

Fot. 15. Doraźny parking samochodów osobowych.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 16. Doraźny parking autokarów i busów.

Autor: B. Włodarczyk, 2018

Fot. 17. Ankieterzy przy pracy.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 18. Ankieterzy i respondenci.

Autor: M. Makowska-Iskierka, 2019

Fot. 19. Tablica informacyjna o zmianie organizacji ruchu kołowego w Spycimierzu.
Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 20. Przykład stoiska gastronomicznego z miejscami do konsumpcji.
Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 21. „Odpustowa” oferta handlowa.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 22. Oferta handlowa niezwiązana z miejscem i wydarzeniem.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 23. Magnesy – pamiątki ze Spycimierza.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 24. Stoisko z pamiątkami ze Spycimierza.

Autor: B. Włodarczyk, 2019

Fot. 25. Oglądający kwietne dywany w Spycimierzu.

Autor: M. Makowska-Iskierka, 2019

Fot. 26. Procesja wchodzi na odcinek wspólnoty z Zielenia.

Autor: A. Jełowicki, 2019

Fot. 27. Uczestnicy procesji.

Autor: A. Jełowicki, 2019

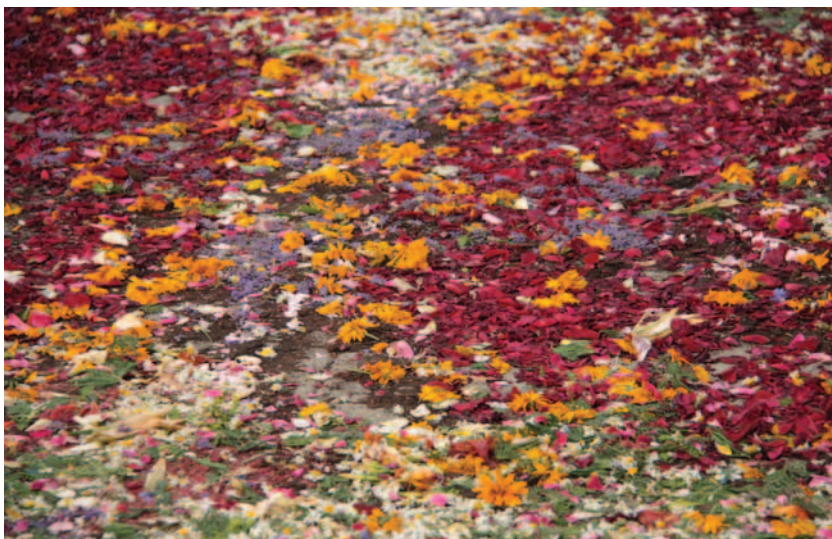
Fot. 28. Zaczyna się sprzątanie.

Autor: A. Jełowicki, 2019

Fot. 29. Kwietne dywany po procesji Bożego Ciała w Spycimierzu.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 30. Kwietne dywany po procesji Bożego Ciała w Spycimierzu.

Autor: B. Krakowiak, 2019

Fot. 31. Warsztat dla społeczności parafii Spycimierz.

Autor: B. Szymczak, 2019

Fot. 32. III Seminarium Spycimierskie.

Autor: B. Szymczak, 2019

ISBN 978-83-958812-0-6

